

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Samyuttanikāye

Sagāthāvagga-aṭṭhakathā

Ganthārambhakathā

Karuṇāsītalahaḍayaṃ (1.0001), paññāpajjotavihatamohatamaṃ;
sanarāmaralokagaruṃ, vande **sugataṃ** gativimuttaṃ.
Buddhopi buddhabhāvaṃ, bhāvetvā ceva sacchikatvā ca;
yaṃ upagato gatamaṃ, vande tamanuttaraṃ **dhammaṃ**.
Sugatassa orasānaṃ, puttānaṃ mārāsenamathanānaṃ;
aṭṭhannampi samūhaṃ, sirasā vande **ariyasaṅghaṃ**.
Iti me pasannamatino, ratanattayavandanāmayamaṃ puññaṃ;
yaṃ suvihatantarāyo, hutvā tassānubhāvena.
Samyuttavaggapaṭimaṇḍitassa, **samyutta-āgamavarassa**;
buddhānubuddhasaṃvaṇṇitassa, ñāṇappabhedajanānassa.
Atthappakāsanatthaṃ, **aṭṭhakathā** ādito vasisatehi;
pañcahi yā saṅgītā, anusaṅgītā ca pacchāpi.
Sīhaḷadīpaṃ pana ābhatātha, vasinā mahāmahindena;
ṭhapitā sīhaḷabhāsāya, dīpavāsīnamatthāya.
Apanetvāna (1.0002) tatohaṃ, sīhaḷabhāsaṃ manoramaṃ bhāsaṃ;
tantinayānucchavikaṃ, āropento vigatadosaṃ.
Samayaṃ avilomento, therānaṃ theravaṃsadīpānaṃ;
sunipuṇavinicchayānaṃ, mahāvihāre nivāsīnaṃ.
Hitvā punappunāgata-matthaṃ, atthaṃ pakāsayissāmi;
sujanassa ca tuṭṭhatthaṃ, ciraṭṭhitatthañca dhammassa.
Sāvattipabhūtīnaṃ, nagarānaṃ vaṇṇanā katā heṭṭhā;
saṅgītīnaṃ dvinnaṃ, yā me atthaṃ vadantena.
Vitthāravasena sudaṃ, vatthūni ca yāni tattha vuttāni;
tesampi na idha bhiyyo, vitthārakathaṃ karissāmi.
Suttānaṃ pana atthā, na vinā vatthūhi ye pakāsanti;
tesaṃ pakāsanatthaṃ, vatthūnipi dassayissāmi.
Sīlakathā dhutadhammā, kammaṭṭhānāni ceva sabbāni;
cariyāvidhānasahito, jhānasamāpattivitthāro.
Sabbā ca abhiññāyo, paññāsaṅkalanānicchayo ceva;

khandhādhātāyatanindriyāni, ariyāni ceva cattāri.
Saccāni paccayākāradesanā, suparisuddhanipuṇanayā;
avimuttatantimaggā, vipassanābhāvanā ceva.
Iti pana sabbaṃ yasmā, **visuddhimagge** mayā suparisuddhaṃ.
vuttaṃ tasmā bhiyyo, na taṃ idha vicārayissāmi.
“Majjhe **visuddhimaggo**, esa catunnampi āgamānañhi.
ṭhatvā pakāsayissati, tattha yathābhāsitamattaṃ”.
Icceva kato tasmā, tampi gahetvāna saddhimetāya;
aṭṭhakathāya vijānatha, saṃyuttavinissitaṃ atthanti.

1. Devatāsaṃyuttaṃ

1. Naḷavaggo

1. Oghataraṇasuttavaṇṇanā

Tattha (1.0003) **saṃyuttāgamo** nāma sagāthāvaggo, nidānavaggo, khandhaka-
vaggo, saḷāyatanavaggo, mahāvaggoti pañcavaggo hoti. Suttato-

“Satta suttasahassāni, satta suttasatāni ca;
dvāsaṭṭhi ceva suttāni, eso saṃyuttasaṅgaho”.

Bhāṇavārato bhāṇavārasataṃ hoti. Tassa vaggesu **sagāthāvaggo** ādi, suttesu
oghataraṇasuttaṃ. Tassāpi “evaṃ me sutan”ti-ādikaṃ āyasmatā ānandena paṭha-
mamahāsaṅgītikāle vuttaṃ nidānamādi. Sā panesā paṭhamamahāsaṅgīti suma-
ṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya ādimhi vitthāritā, tasmā sā tattha vitthārita-
nayeneva veditabbā.

1. Yaṃ panetaṃ “evaṃ me sutan”ti-ādikaṃ nidānaṃ, tattha **evanti** nipātapadaṃ.
Meti-ādīni nāmapadāni. **Sāvattiyaṃ viharatīti** ettha **vīti** upasaggapadaṃ, **haratīti**
ākhyātapadanti iminā tāva nayena padavibhāgo veditabbo.

Atthato pana **evaṃsaddo** tāva upamūpadesa-sampahaṃsana-garahaṇa-vaca-
nasampañiggahākāranidassanāvadhāraṇādi-anekathappabhedo. Tathā hesa-
“evaṃ jātena maccena, kattabbaṃ kusalaṃ bahun”ti (dha. pa. 53) evamādīsu upa-
māyaṃ āgato. “Evaṃ te abhikkamitabbaṃ, evaṃ te paṭikkamitabban”ti-ādīsu (a.
ni. 4.122) upadese. “Evametaṃ bhagavā, evametaṃ sugatā”ti-ādīsu (a. ni. 3.66)
sampahaṃsane. “Evamevaṃ panāyaṃ vasalī yasmim vā tasmim vā tassa muṇḍa-
kassa samaṇakassa vaṇṇaṃ bhāsati”ti-ādīsu (saṃ. ni. 1.187) garahaṇe. “Evaṃ,
bhanteti kho te bhikkhū bhagavato paccassosun”ti-ādīsu (ma. ni. 1.1) vacanasam-
pañiggahahe. “Evaṃ byā kho ahaṃ, bhante, bhagavatā dhammaṃ desitaṃ ājānā-
mi”ti-ādīsu (ma. ni. 1.398) ākāre (1.0004). “Ehi tvaṃ māṇavaka, yena samaṇo
ānando tenupasaṅkama; upasaṅkamitvā mama vacanena samaṇaṃ ānandaṃ
appābādhaṃ appātaṅkaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ phāsuviḥāraṃ puccha- ‘subho

māṇavo todeyyaputto bhavantaṃ ānandaṃ appābādhaṃ appātaṅkaṃ lahu-
tṭhānaṃ balaṃ phāsuvihāraṃ pucchati'ti. Evañca vadehi- 'sādhu kira bhavaṃ
ānando yena subhassa māṇavassa todeyyaputtassa nivesanaṃ, tenupasaṅka-
matu anukampaṃ upādāyā'ti" ādīsu (dī. ni. 1.445) nidassane. "Taṃ kiṃ maññatha
kālāmā, ime dhammā kusalā vā akusalā vāti? Akusalā, bhante. Sāvajjā vā ana-
vajjā vāti? Sāvajjā, bhante. Viññugarahitā vā viññuppasatthā vāti? Viññugarahitā,
bhante. Samattā samādinā ahitāya dukkhāya saṃvattanti vā no vā, kathaṃ vo
ettha hotīti? Samattā, bhante, samādinā ahitāya dukkhāya saṃvattanti, evaṃ no
ettha hoti"ti-ādīsu (a. ni. 3.66) avadhāraṇe. Svāyamidha ākāranidassanāvadhāra-
ṇesu daṭṭhabbo.

Tattha ākāratthena **evaṃ**saddena etamatthaṃ dīpeti- nānānayanipuṇaṃ aneka-
jjhāsayasamuṭṭhānaṃ atthabyañjanasampannaṃ vividhapāṭihāriyaṃ dhammattha-
desanā paṭivedhagambhīraṃ sabbasattānaṃ sakasakabhāsānurūpato sotapatha-
māgacchantaṃ tassa bhagavato vacanaṃ sabbappakārena ko samattho viññātumaṃ?
Sabbathāmena pana sotukāmataṃ janetvāpi evaṃ me sutamaṃ, mayāpi ekenākā-
rena sutanti.

Nidassanatthena- "nāhaṃ sayambhū, na mayā idaṃ sacchikatan"ti attānaṃ
parimocento- "evaṃ me sutamaṃ, mayāpi evaṃ sutan"ti idāni vattabbaṃ sakala-
suttaṃ nidasseti.

Avadhāraṇatthena- "etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ
bahussutānaṃ yadidaṃ ānando, gatimantānaṃ, satimantānaṃ, dhitimantānaṃ,
upaṭṭhākānaṃ yadidaṃ ānando"ti (a. ni. 1.220-223) evaṃ bhagavatā- "āyasmā
ānando atthakusalo dhammakusalo byañjanakusalo niruttikusalo pubbāparakusa-
lo"ti (a. ni. 5.169) evaṃ dhammasenāpatinā ca pasatthabhāvānurūpaṃ attano
dhāraṇabalaṃ dassento sattānaṃ sotukāmataṃ janeti- "evaṃ me sutamaṃ, tañca
kho atthato vā byañjanato vā anūnamanadhikaṃ, evameva na aññathā daṭṭhabba-
n"ti.

Mesaddo (1.0005) tīsu atthesu dissati. Tathā hissa- "gāthābhigītaṃ me abhoja-
neyyan"ti-ādīsu (su. ni. 81) mayāti attho. "Sādhu me, bhante, bhagavā saṃkhi-
ttena dhammaṃ desetū " ti-ādīsu (saṃ. ni. 4.88) mayhanti attho. "Dhammadā-
yādā me, bhikkhave, bhavathā"ti-ādīsu (ma. ni. 1.29) mamāti attho. Idha pana
"mayā sutan"ti ca "mama sutan"ti ca atthadvaye yujjati.

Sutanti ayaṃ **suta**saddo sa-upasaggo anupasaggo ca gamana-vissuta-kili-
nna-upacitānuyoga-sotaviññeyya-sotadvārānusāraviññātādi-anekatthappabhedo.
Tathā hissa- "senāya pasuto"ti-ādīsu gacchantoti attho. "Sutadhammassa passa-
to"ti-ādīsu (udā. 11) vissutadhammassāti attho. "Avassutā avassutassā"ti-ādīsu
(pāci. 657) kilinnākilinnassāti attho. "Tumhehi puññaṃ pasutaṃ anappakan"ti-ā-
dīsu (khu. pā. 7.12) upacitanti attho. "Ye jhānapasutā dhīrā"ti-ādīsu (dha. pa. 181)
jhānānuyuttāti attho. "Diṭṭhaṃ sutamaṃ mutan"ti-ādīsu (ma. ni. 1.241) sotaviññey-
yanti attho. "Sutadharo sutasannicayo"ti-ādīsu (ma. ni. 1.339) sotadvārānusāra-
viññātadharoti attho. Idha panassa sotadvārānusārena upadhāritanti vā upadhāra-
ṇanti vā attho. Me-saddassa hi mayāti atthe sati- "evaṃ mayā sutamaṃ, sotadvārānu-

sārena upadhāritan”ti yujjati. Mamāti atthe sati- “evaṃ mama sutam, sotadvārānu-
sārena upadhāraṇan”ti yujjati.

Evametesu tīsu padesu **evanti** sotaviññāṇādiviññāṇakiccanidassanaṃ. **Meti**
vuttaviññāṇasamaṅgipuggalanidassanaṃ. **Sutanti** assavanabhāvapaṭikkhepato
anūnādhikāviparītaggaṇanidassanaṃ. Tathā **evanti** tassa sotadvārānusā-
rena pavattāya viññāṇavīthiyā nānappakārena ārammaṇe pavattibhāvappakā-
sanaṃ. **Meti** attappakāsaṇaṃ. **Sutanti** dhammappakāsaṇaṃ. Ayañhettha
saṅkhepo- “nānappakārena ārammaṇe pavattāya viññāṇavīthiyā mayā na aññaṃ
kataṃ, idaṃ pana kataṃ, ayaṃ dhammo suto”ti.

Tathā (1.0006) **evanti** niddisitabbappakāsaṇaṃ. **Meti** puggalappakāsaṇaṃ.
Sutanti puggalakiccappakāsaṇaṃ. Idaṃ vuttaṃ

hoti- “yaṃ suttaṃ niddisissāmi, taṃ mayā evaṃ sutan” ti.

Tathā **evanti** yassa cittasantānassa nānākārappavattiyā nānatthabyañjanaga-
haṇaṃ hoti, tassa nānākāraniddeso. **Evanti** hi ayaṃ ākārapaññatti. **Meti** kattuni-
ddeso. **Sutanti** visayaniddeso. Ettāvatā nānākārappavattena cittasantānena
taṃsamaṅgino kattuvisevā gahaṇasanniṭṭhānaṃ kataṃ hoti.

Atha vā **evanti** puggalakiccaniddeso. **Sutanti** viññāṇakiccaniddeso. **Meti** ubhaya-
kiccayuttapuggalaniddeso. Ayaṃ panettha saṅkhepo- “mayā savanakiccaviññāṇa-
samaṅginā puggalena viññāṇavasena laddhasavanakiccavohārena sutan” ti.

Tattha **evanti** ca **meti** ca saccikatṭhaparamatthavasena avijjamānapaññatti.
Kiñhettha taṃ paramatthato atthi, yaṃ evanti vā meti vā niddesaṃ labhetha.
Sutanti vijjamānapaññatti. Yañhi taṃ ettha sotena upaladdhaṃ, taṃ paramatthato
vijjamānanti. Tathā **evanti** ca **meti** ca taṃ taṃ upādāya vattabbato upādāpaññatti.
Sutanti diṭṭhādīni upanidhāya vattabbato upanidhāpaññatti.

Ettha ca **evanti** vacanena asammoḥaṃ dīpeti. Na hi sammūḷho nānappakārapa-
ṭivedhasamattho hoti. **Sutanti** vacanena sutassa asammosaṃ dīpeti. Yassa hi
sutaṃ sammutṭhaṃ hoti, na so kālantarena mayā sutanti paṭijānāti. Iccassa asa-
mmohena paññāsiddhi, asammosenā pana satisiddhi. Tattha paññāpubbaṅga-
māya satiyā byañjanāvadhāraṇasamatthatā, satipubbaṅgamāya paññāya atthapa-
ṭivedhasamatthatā. Tadubhayasamatthatāyogena atthabyañjanasampannassa
dhammakosassa anupālanasamatthato dhammabhaṇḍāgārikattasiddhi.

Aparo nayo- **evanti** vacanena yoniso manasikāraṃ dīpeti, ayoniso manasika-
roto hi nānappakārapaṭivedhābhāvato. **Sutanti** vacanena avikkhepaṃ dīpeti
vikkhittacittassa savanābhāvato. Tathā hi vikkhittacitto puggalo sabbasampattiyā
vuccamānopi “na mayā suttaṃ, puna (1.0007) bhaṇathā” ti bhaṇati. Yoniso mana-
sikārena cettha attasammāpaṇidhiṃ pubbe ca katapuññataṃ sādheti, sammā
appaṇihitattassa pubbe akatapuññassa vā tadabhāvato. Avikkhepena saddha-
mmasavānaṃ sappurisūpanissayañca sādheti. Na hi vikkhittacitto sotuṃ
sakkoti, na ca sappurise anupanissayamānassa savānaṃ atthīti.

Aparo nayo- yasmā “**evanti** yassa cittasantānassa nānākārappavattiyā nāna-
tthabyañjanaggahaṇaṃ hoti, tassa nānākāraniddeso” ti vuttaṃ, so ca evaṃ
bhaddako ākāro na sammā appaṇihitattano pubbe akatapuññassa vā hoti, tasmā
evanti iminā bhaddakena ākārena pacchimakakkadvayasampattimattano dīpeti.
Sutanti savānayogena purimacakkadvayasampattiṃ. Na hi appatirūpadese
vasato sappurisūpanissayavirahitassa vā savānaṃ atthi. Iccassa pacchimakakka-
dvayasiddhiyā āsayasuddhi siddhā hoti, purimacakkadvayasiddhiyā payoga-
suddhi, tāya ca āsayasuddhiyā adhigamabyattisiddhi, payogasiddhiyā āgamabya-
ttisiddhi. Iti payogāsayasuddhassa āgamādhigamasampannassa vacanaṃ aru-
ṇuggaṃ viya sūriyassa udayato, yoniso manasikāro viya ca kusalakamma, ara-
hati bhagavato vacanassa pubbaṅgamaṃ bhavitunti ṭhāne nidānaṃ ṭhapento **evaṃ
me sutanti**-ādimāha.

Aparo nayo- **evanti** iminā nānappakārapaṭivedhadīpakena vacanena attano
atthapaṭibhānapaṭisambhidāsampattisabbhāvaṃ dīpeti. **Sutanti** iminā sotabbabhe-

dapaṭivedhadīpakena dhammaniruttipaṭisambhidāsampattisabbhāvaṃ. **Evanti** ca idaṃ yoniso manasikāradīpakavacanaṃ bhāsamāno- “ete mayā dhammā manasānupekkhitā diṭṭhiyā suppaṭividdhā”ti dīpeti. **Sutanti** idaṃ savanayogadīpakavacanaṃ bhāsamāno- “bahū mayā dhammā sutā dhātā vacasā paricitā”ti dīpeti. Tadubhayenapi atthabyañjanapāripūriṃ dīpento savane ādaraṃ janeti. Atthabyañjanaparipuṇṇaṃhi dhammaṃ ādarena assuṇanto mahatā hitā paribāhiro hotīti ādaraṃ janetvā sakkaccaṃ dhammo sotabboti.

Evam (1.0008) **me sutanti** iminā pana sakalena vacanena āyasmā ānando tathā-gatappaveditaṃ dhammaṃ attano adahanto asappurisabhūmiṃ atikkamati, sāva-kattaṃ paṭijānanto sappurisabhūmiṃ okkamati. Tathā asaddhammā cittaṃ vuṭṭhāpeti, saddhamme cittaṃ patiṭṭhāpeti. “Kevalaṃ sutamevetam mayā, tasseva pana bhagavato vacanan”ti dīpento attānaṃ parimoceti, sathāraṃ apadisati, jinavacanaṃ appeti, dhammanettiṃ patiṭṭhāpeti.

Apica “evaṃ me sutan”ti attanā uppāditabhāvaṃ appaṭijānanto purimavacanaṃ vivaranto- “sammukhā paṭiggahitamidaṃ mayā tassa bhagavato catuvesārajjavīsāradassa dasabaladharassa āsabhāṭṭhānaṭṭhāyino sīhanādanādino sabbasattuttamassa dhammissarassa dhammarājassa dhammādhipatino dhammadīpassa dhammasaraṇassa saddhammavaracakkavattino sammāsambuddhassa vacanaṃ, na ettha atthe vā dhamme vā pade vā byañjane vā kaṅkhā vā vimati vā kattabbā”-ti sabbadevamanussānaṃ imasmiṃ dhamme assaddhiyaṃ vināseti, saddhāsampaḍaṃ uppādetīti. Tenetaṃ vuccati-

“Vināsayati assaddhaṃ, saddhaṃ vaḍḍhetai sāsane;
evaṃ me sutamiccevaṃ, vadaṃ gotamasāvako”ti.

Ekanti gaṇanaparicchedaniddeso. **Samayanti** paricchinnaniddeso. **Ekam samayanti** aniyamitaparidīpanaṃ. Tattha **samayasaddo**-

“Samavāye khaṇe kāle, samūhe hetudiṭṭhisu;
paṭilābhe pahāne ca, paṭivedhe ca dissati”.

Tathā hissa “appeva nāma svepi upasaṅkameyyāma kālañca samayañca upādāyā”ti evamādīsu (dī. ni. 1.447) samavāyo attho. “Ekova kho, bhikkhave, khaṇo ca samayo ca brahmacariyavāsāyā”ti-ādīsu (a. ni. 8.29) khaṇo. “Uṇhasamayo pariḷāhasamayo”ti-ādīsu (pāci. 358) kālo. “Mahāsamayo pavanasmīn”ti-ādīsu (dī. ni. 2.332) samūho. “Samayopi kho te, bhaddāli, appaṭividdho ahosi, bhagavā kho sāvattiyaṃ viharati, bhagavāpi maṃ jānissati- ‘bhaddāli, nāma bhikkhu satthusāsane sikkhāya aparipūrakārī”ti. Ayampi kho te (1.0009), bhaddāli, samayo appaṭividdho ahosi”ti-ādīsu (ma. ni. 2.135) hetu. “Tena kho pana samayena uggāhamāno paribbājako samaṇamuṇḍikāputto samayappavādake tindukācīre ekasālake mallikāya ārāme paṭivasati”ti-ādīsu (ma. ni. 2.260) diṭṭhi.

“Diṭṭhe dhamme ca yo attho, yo cattho samparāyiko;
atthābhisamayā dhīro, paṇḍitoti pavuccati”ti.-

Ādīsu (saṃ. ni. 1.129) paṭilābho. “Sammā mānābhisamayā antamakāsi dukkha-ssā”ti-ādīsu (ma. ni. 1.28) pahānaṃ. “Dukkhaṃ pīḷanaṭṭho saṅkhataṭṭho santāpaṭṭho vipariṇāmaṭṭho abhisamayaṭṭho”ti-ādīsu (paṭi. ma. 2.8) paṭivedho. Idha

panassa kālo attho. Tena saṃvacchara-utu-māsaḍḍhamāsa-ratti-diva-pubbaṅha-majjhanhika-sāyanha-paṭhamamajjhimapacchimayāma-muhuttādīsu kālappabhedabhūtesu samayesu ekaṃ samayanti dīpeti.

Tattha kiñcāpi etesu saṃvaccharādīsu samayesu yaṃ yaṃ suttaṃ yasmim̐ yasmim̐ saṃvacchare utumhi māse pakkhe rattibhāge divasabhāge vā vuttaṃ, sabbaṃ taṃ therassa suviditaṃ suvavatthāpitaṃ paññāya. Yasmā pana “evaṃ me suttaṃ asukasamvacchare asuka-utumhi asukamāse asukapakkhe asukarattibhāge asukadivasabhāge vā”ti evaṃ vutte na sakkā sukkena dhāretuṃ vā uddisitūṃ vā uddisāpetuṃ vā, bahu ca vattabbaṃ hoti, tasmā ekeneva padena tamatthaṃ samodhānetvā “ekaṃ samayan”ti āha.

Ye vā ime gabbhokkantisamayo jātisamayo saṃvegasamayo abhinikkhamana-samayo dukkarakārikasamayo māravijayasamayo abhisambodhisamayo diṭṭhadhammasukhavihārasamayo desanāsamayo parinibbānasamayoti evamādayo bhagavato devamanussesu ativiya suppakāsā anekakālappabhedā eva samayā. Tesu samayesu desanāsamayasaṅkhātāṃ ekaṃ samayanti dīpeti. Yo cāyaṃ ñāṇakarūṇākiccasamayesu karūṇākiccasamayo, attahitaparahitapaṭipattisamayesu parahitapaṭipattisamayo (1.0010), sannipatitānaṃ karaṇīyadvayasamayesu dhammikathāsamayo, desanāpaṭipattisamayesu desanāsamayo, tesupi samayesu aññataraṃ sandhāya “ekaṃ samayan”ti āha.

Kasmā panettha yathā abhidhamme “yasmim̐ samaye kāmāvacaran”ti ca ito aññesu suttapadesu “yasmim̐ samaye, bhikkhave, bhikkhu vivicceva kāmehī”ti ca bhummavacanena niddeso kato, vinaye ca “tena samayena buddho bhagavā”ti karaṇavacanena, tathā akatvā “ekaṃ samayan”ti upayogavacanena niddeso katoti. Tattha tathā, idha ca aññathā atthasambhavato. Tattha hi abhidhamme ito aññesu suttapadesu ca adhikaraṇattho bhāvenabhāvalakkhaṇattho ca sambhavati. Adhikaraṇañhi kālattho samūhattho ca samayo, tattha vuttānaṃ phassādiddhammānaṃ khaṇasamavāyahaṅkātassa ca samayassa bhāvena tesam̐ bhāvo lakkhiyati. Tasmā tadatthajotanatthaṃ tattha bhummavacananiddeso kato.

Vinaye ca hetu-attho karaṇattho ca sambhavati. Yo hi so sikkhāpadapaññattisamayo sārīputtādīhipi dubbhiññeyyo, tena samayena hetubhūtena karaṇabhūtena ca sikkhāpadāni paññāpayanto sikkhāpadapaññattihetuṅca apekkhamāno bhagavā tattha tattha vihāsi. Tasmā tadatthajotanatthaṃ tattha karaṇavacanena niddeso kato.

Idha pana aññasmim̐ ca evaṃjātike accantasam̐yogatto sambhavati. Yañhi samayaṃ bhagavā imaṃ aññaṃ vā suttantaṃ desesi, accantameva taṃ samayaṃ karūṇāvihārena vihāsi. Tasmā tadatthajotanatthaṃ idha upayogavacananiddeso katoti.

Tenetaṃ vuccati-

“Taṃ taṃ atthamapekkhitvā, bhummena karaṇena ca; aññatra samayo vutto, upayogena so idhā”ti.

Porāṇā pana vaṇṇayanti- “tasmim̐ samaye”ti vā “tena samayenā”ti vā “ekaṃ samayan”ti vā abhilāpamattabhedo esa, sabbattha bhummameva (1.0011) atthoti.

Tasmā “ekaṃ samayan”ti vuttepi “ekasmiṃ samaye”ti attho veditabbo.

Bhagavāti garu. Garuṃ hi loke “bhagavā”ti vadanti. Ayañca sabbaguṇavisitṭhātāya sabbasattānaṃ garu, tasmā “bhagavā”ti veditabbo. Porāṇehipi vuttaṃ-

“Bhagavāti vacanaṃ seṭṭhaṃ, bhagavāti vacanamuttamaṃ;
garu gāravayutto so, bhagavā tena vuccati”ti. (visuddhi. 1.142);

Apica-

“Bhagyavā bhaggavā yutto, bhagehi ca vibhattavā;
bhattavā vantagamano, bhavesu bhagavā tato”ti.-

Imissā gāthāya vasenassa padassa vitthārato attho veditabbo. So ca **visuddhi-**
magge (visuddhi. 1.144) buddhānussatiniddese vuttoyeva.

Ettāvatā cettha **evaṃ me sutanti** vacanena yathāsutaṃ dhammaṃ dassento bhagavato dhammasarīraṃ paccakkhaṃ karoti. Tena “nayidaṃ atikkantasa-tthukaṃ pāvacaṇaṃ, ayaṃ vo satthā”ti satthu adassanena ukkaṅṭhitaṃ janaṃ samassāseti. **Ekaṃ samayaṃ bhagavā**ti vacanena tasmīṃ samaye bhagavato avijjamānabhāvaṃ dassento rūpakāyapariniḥḥānaṃ sādheti. Tena “evaṃvi-dhassa nāma ariyadhammassa desako dasabaladharo vajirasaṅghātasamāna-kāyo sopi bhagavā pariniḥḥuto, kena aññaṇa jīvite āsā janetabbā”ti jīvitamada-mattaṃ janaṃ saṃvejeti, saddhamme cassa ussāhaṃ janeti. **Evanti** ca bhaṅanto desanāsampattiṃ niddisati. **Me sutanti** sāvaka-sampattiṃ. **Ekaṃ samayaṃ**ti kālasa-mpattiṃ. **Bhagavā**ti desaka-sampattiṃ.

Sāvattiyanti evaṃnāmake nagare. Samīpatthe cettaṃ bhummavacaṇaṃ. **Vihara-tī**ti avisesena iriyāpathadibbabrahma-ariyavihāresu aññataravihārasamaṅgīparidī-panametaṃ. Idha pana ṭhānagamananisajjāsayanappabhedesu iriyāpathesu aññatara-iriyāpathasamāyogaparidīpanaṃ (1.0012), tena ṭhitopi gacchantopi nisi-nnopi sayānopi bhagavā viharaticceva veditabbo. So hi ekaṃ iriyāpathabādhaṇaṃ aññaṇa iriyāpathena vicchinditvā aparipatantaṃ attabhāvaṃ harati pavatteti, tasmā “viharati”ti vuccati.

Jetavaneti jetassa rājakumārassa vane. Tañhi tena ropitaṃ saṃvaḍḍhitaṃ paripālitaṃ ahosi, tasmā “jetavanan”ti saṅkhaṃ gataṃ. Tasmīṃ jetavane. **Anātha-piṇḍikassa ārāmeti** anāthapiṇḍikena gahapatinā catupaññāsahiraññaḥkoṭipariccā-gena buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa niyyātittatā “anāthapiṇḍikassa ārā-mo”ti saṅkhaṃ gate ārāme. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana papañcasūdaniyā majjhimaṭṭhakathāya sabbāsavasuttavaṇṇanāyaṃ (ma. ni. aṭṭha. 1.14) vutto.

Tattha siyā- yadi tāva bhagavā sāvattiyāṃ viharati, “jetavane”ti na vattabbaṃ. Atha tattha viharati, “sāvattiyāṃ”ti na vattabbaṃ. Na hi sakkā ubhayattha ekaṃ samayaṃ viharitunti. Na kho panetaṃ evaṃ daṭṭhabbaṃ.

Nanu avocumha “samīpatthe bhummavacaṇaṃ”ti. Tasmā yathā gaṅgāyamunā-dīnaṃ samīpe goyūthāni carantāni “gaṅgāyaṃ caranti, yamunāyaṃ caranti”ti vuccati, evamidhāpi yadidaṃ sāvattiyāṃ samīpe jetavanaṃ, tattha viharanto vuccati “sāvattiyāṃ viharati jetavane”ti. Gocaragāmanidassanattaṃ hissa sāvattivacaṇaṃ, pabbajitānurūpanivāsaṭṭhānanidassanattaṃ sesavacaṇaṃ.

Aññatarā devatāti nāmagottavasena apākaṭā ekā devatāti attho. “Abhijānāti no, bhante, bhagavā ahu ñātaññatarassa mahesakkhassa yakkhassa saṃkhittena taṅhāsaṅkhayavimuttiṃ bhāsita”ti ettha pana abhiññāto sakkopi devarājā “aññata-ro”ti vutto. “Devatā”ti ca idaṃ devānampi devadhītānampi sādharmaṇavacaṇaṃ. Imasmīṃ panatthe devo adhippeto, so ca kho rūpāvacaṇaṃ devānaṃ aññataro.

Abhikkantāya rattiyati ettha abhikkanta-saddo khayasundarābhīrūpa-abbhānu-modanādīsu dissati. Tattha “abhikkantā, bhante, ratti, nikkhanto paṭhamo yāmo (1.00 ciranisinno bhikkhusaṅgho, uddisatu, bhante, bhagavā bhikkhūnaṃ pātīmokkhaṇa”-ti evamādīsu (a. ni. 8.20; cūḷava. 383) khaye dissati. “Ayaṃ imesaṃ catunnaṃ puggalānaṃ abhikkantataro ca paṇītataro cā”ti evamādīsu (a. ni. 4.100) sundare.

“Ko me vandati pādāni, iddhiyā yasaṃ jalāṃ;

abhikkantena vaṇṇena, sabbā obhāsayaṃ disā”ti.-

Evamādīsu (vi. va. 857) abhirūpe. “Abhikkantaṃ bho gotama, abhikkantaṃ bho gotamā”ti evamādīsu (pārā. 15) abbhānumodane. Idha pana khaye. Tena abhikkantāya rattiyā, parikkhīṇāya rattiyāti vuttaṃ hoti. Tatthāyaṃ devaputto majjhimayāmasamanantare āgatoti veditabbo. Niyāmo hi kiresa devatānaṃ yadidaṃ buddhānaṃ vā buddhasāvakaṇaṃ vā upaṭṭhānaṃ āgacchantā majjhimayāmasamanantareyeva āgacchanti.

Abhikkantavaṇṇāti idha **abhikkanta**-saddo abhirūpe, **vaṇṇa**-saddo pana chavithuti-kulavagga-kāraṇa-saṅṭhānappamāṇa-rūpāyatanaḍīsu dissati. Tattha “suvaṇṇavaṇṇosi bhagavā”ti evamādīsu (su. ni. 553) chaviyā. “Kadā saññūḷhā pana te, gahapati, ime samaṇassa vaṇṇā”ti evamādīsu (ma. ni. 2.77) thutiyaṃ. “Cattārome, bho gotama, vaṇṇā”ti evamādīsu (dī. ni. 3.115) kulavagge. “Atha kena nu vaṇṇena, gandhathenoti vuccatī”ti evamādīsu (saṃ. ni. 1.234) kāraṇe. “Mahantaṃ hatthirājavaṇṇaṃ abhinimminivā”ti evamādīsu (saṃ. ni. 1.138) saṅṭhāne. “Tayo pattassa vaṇṇā”ti evamādīsu (pārā. 602) pamāṇe. “Vaṇṇo gandho raso ojā”ti evamādīsu rūpāyatane. So idha chaviyā daṭṭhabbo. Tena abhikkantavaṇṇā abhirūpacchavi, iṭṭhavaṇṇā manāpavaṇṇāti vuttaṃ hoti. Devatā hi manussalokaṃ āgacchamānā pakativāṇṇaṃ pakati-iddhiṃ jahitvā oḷārikaṃ attabhāvaṃ katvā atirekavaṇṇaṃ atireka-iddhiṃ māpetvā naṭasamajjādīni gacchantā manussā viya abhisāṅkhatena kāyena āgacchanti. Tattha kāmāvacarā anabhisāṅkhatenapi āgantumaṃ sakkonti, rūpāvacarā pana na (1.0014) sakkonti. Tesañhi atisukhumaṃ attabhāvo, na tena iriyāpathakappaṇaṃ hoti. Tasmā ayaṃ devaputto abhisāṅkhateneva āgato. Tena vuttaṃ “abhikkantavaṇṇā”ti.

Kevalakappanti ettha **kevala**-saddo anavasesa-yebhuyyābyāmissānatirekadalhatthavisamaṃyogādi-anekattho. Tathā hissa “kevalaparipuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṃ”ti evamādīsu (pārā. 1) anavasesatthamattho. “Kevalakappā ca aṅgamagadhā pahūtaṃ khādaniyabhojanīyaṃ ādāya upasaṅkamissanti”ti evamādīsu (mahāva. 43) yebhuyyatā. “Kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hoti”ti evamādīsu (vibha. 225) abyāmissatā. “Kevalaṃ saddhāmatthakamaṃ nūna aya-māyasmā”ti evamādīsu (mahāva. 244) anatiyekatā. “Āyasmato, bhante, anuruddhassa bāhiyo nāma saddhivihāriko kevalakappaṃ saṅghabhedāya ṭhito”ti evamādīsu (a. ni. 4.243) dalhatthatā. “Kevalī vusitavā uttamapurisoti vuccatī”ti evamādīsu (saṃ. ni. 3.57) visamaṃyogo attho. Idha panassa anavasesattho adhippeto.

Kappa-saddo panāyaṃ abhisaddahana-vohāra-kāla-paññatti-chedana-vikappalesasamantabhāvādi-anekattho. Tathā hissa “okappaniyametaṃ bhoto gotamassa, yathā taṃ arahato sammāsambuddhassā”ti evamādīsu (ma. ni. 1.387) abhisaddahanamattho. “Anujānāmi, bhikkhave, pañcahi samaṇakappehi phalaṃ paribhuñjitun”ti evamādīsu (cūḷava. 250) vohāro. “Yena sudaṃ niccakappaṃ viharāmi”ti evamādīsu (ma. ni. 1.387) kālo. “Iccāyasmā kappo”ti evamādīsu paññatti. “Alaṅkato kappitakesamassū”ti evamādīsu (vi. va. 1094, 1101) chedanaṃ. “Kappati dvaṅgulakappo”ti evamādīsu (cūḷava. 446) vikappo. “Ātthi kappo nipajjitun”ti evamādīsu (a. ni. 8.80) lesa. “Kevalakappaṃ veḷuvanaṃ obhāsetvā”ti evamā-

dīsu (saṃ. ni. 1.94) samantabhāvo. Idha panassa samantabhāvattho adhippeto. Tasmā **kevalakappaṃ jetavananti** ettha “anavasesaṃ samantato jetavanan”ti evamattho daṭṭhabbo.

Obhāsetvāti (1.0015) vatthālaṅkārasarīrasamuṭṭhitāya ābhāya pharivā, candimā viya sūriyo viya ca ekobhāsaṃ ekapajjotaṃ karitvāti attho.

Yenāti bhummatthe karaṇavacanaṃ. **Yena bhagavā tenupasaṅkamīti** tasmā “yattha bhagavā, tattha upasaṅkamī”ti evamettha attho daṭṭhabbo. Yena vā kāraṇena bhagavā devamanussehi upasaṅkamitabbo, tena kāraṇena upasaṅkamīti evamettha attho daṭṭhabbo. Kena ca kāraṇena bhagavā upasaṅkamitabbo? Nānapakāraguṇavisesādhigamādhippāyena, sādupalūpabhogādhippāyena dijagaṇehi niccaphalitamahārukkho viya. **Upasaṅkamīti** ca gatāti vuttaṃ hoti. **Upasaṅkamitvāti** upasaṅkamanapariyosānadīpanaṃ. Atha vā evaṃ gatā tato āsannataraṃ ṭhānaṃ bhagavato samīpasaṅkhātaṃ gantvāti vuttaṃ hoti.

Idāni yenatthena loke aggapuggalassa upaṭṭhānaṃ āgatā, taṃ pucchitukāmā dasanakhasamodhānasamujjalaṃ añjuliṃ sirasi patiṭṭhapetvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. **Ekamantanti** bhāvanapumsakaniddeso- “visamaṃ candimasūriyā parivattanti”ti-ādīsu (a. ni. 4.70) viya. Tasmā yathā ṭhitā ekamantaṃ ṭhitā hoti, tathā aṭṭhāsīti evamettha attho daṭṭhabbo. Bhummatthe vā etaṃ upayogavacanaṃ. **Aṭṭhāsīti** ṭhānaṃ kappesi. Paṇḍitā hi devamanussā garuṭṭhāniyaṃ upasaṅkamitvā āsanakusalatāya ekamantaṃ tiṭṭhanti, ayañca devo tesam aññataro, tasmā ekamantaṃ aṭṭhāsi.

Kathaṃ ṭhito pana ekamantaṃ ṭhito hotīti? Cha ṭhānadose vajjetvā. Seyyathidaṃ- atidūraṃ, accāsannaṃ, uparivātaṃ, unnatappadesaṃ, atisammukhaṃ, atipacchāti. Atidūre ṭhito hi sace kathetukāmo hoti, uccāsaddena kathetabbaṃ hoti. Accāsanne ṭhito saṅghaṭṭanaṃ karoti. Uparivāte ṭhito sarīragandhena bādhati. Unnatappadese ṭhito agāravaṃ pakāseti. Atisammukhā ṭhito sace daṭṭhukāmo hoti, cakkhunā cakkhuṃ āhacca daṭṭhabbaṃ hoti. Atipacchā ṭhito sace daṭṭhukāmo hoti, gīvaṃ pasāretvā daṭṭhabbaṃ hoti. Tasmā ayampi ete cha ṭhānadose vajjetvā aṭṭhāsi. Tena vuttaṃ “ekamantaṃ aṭṭhāsī”ti.

Etadvocāti (1.0016) etaṃ avoca. **Kathaṃ nūti** kāraṇapucchā. Bhagavato hi tiṇṇoghabhāvo dasasahassilokadhātuyā pākaṭo, tenimissā devatāya tattha kaṅkhā natthi, iminā pana kāraṇena “tiṇṇo”ti na jānāti, tena sā taṃ kāraṇaṃ pucchamānā evamāha.

Mārisāti devatānaṃ piyasamudācāravacanametam. Niddukkhāti vuttaṃ hoti. Yadi evaṃ “yadā kho te, mārisa, saṅkunā saṅku hadaye samāgaccheyya, atha naṃ tvam jāneyyāsi ‘vassasahassaṃ me niraye paccamānassā’”ti (ma. ni. 1.512) idaṃ virujjhati. Na hi nerayikasatto niddukkho nāma hoti. Kiñcāpi na niddukkho, ruḷhīsaddena pana evaṃ vuccati. Pubbe kira paṭhamakappikānaṃ niddukkhānaṃ sukhasamappitānaṃ esa vohāro, aparabhāge dukkhaṃ hotu vā mā vā, ruḷhīsaddena ayaṃ vohāro vuccateva nippadumāpi nirudakāpi vā pokkharāṇī pokkharāṇī viya.

Oghamatarīti ettha cattāro oghā, kāmogho bhavogho diṭṭhogho avijjoghoti.

Tattha pañcasu kāmagaṇesu chandarāgo kāmogho nāma. Rūpārūpabhavesu chandarāgo jhānanikanti ca bhavogho nāma. Dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo diṭṭhogho nāma. Catūsu saccesu aññāṇaṃ avijjogho nāma. Tattha kāmogho aṭṭhasu lobhasahagatesu cittuppādesu uppajjati, bhavogho catūsu diṭṭhigatavippayuttalobhasahagatesu cittuppādesu uppajjati, diṭṭhogho catūsu diṭṭhigatasampayuttesu cittuppādesu uppajjati, avijjogho sabbākusalesu uppajjati.

Sabbopi cesa avahananaṭṭhena rāsaṭṭhena ca oghoti veditabbo. **Avahananaṭṭhenā**ti adhogamanaṭṭhena. Ayañhi attano vasaṃ gate satte adho gameti, nirayādi-bhedāya duggatīyaṃyeva nibbatteti, uparibhāvaṃ vā nibbānaṃ gantaṃ adento adho tīsu bhavesu catūsu yonīsu pañcasu gatīsu sattasu viññāṇaṭṭhitīsu navasu sattāvāsesu ca gametītipi attho. **Rāsaṭṭhenā**ti mahantaṭṭhena. Mahā heso kilesarāsi avīcīto paṭṭhāya yāva bhavaggā patthaṭṭo, yadidaṃ pañcasu kāmagaṇesu chandarāgo nāma. Sesesupi eseva nayo. Evamayaṃ rāsaṭṭhenāpi oghoti (1.0017) veditabbo. **Atarī**ti imaṃ catubbidhampi oghaṃ kena nu tvaṃ, mārisa, kāraṇena tiṇṇoti pucchati.

Athassā bhagavā pañhaṃ vissajjento **appatiṭṭhaṃ khvāhanti**-ādimāha. Tattha **appatiṭṭhanti** appatiṭṭhahanto. **Anāyūhanti** anāyūhanto, avāyamantoti attho. Iti bhagavā

gūḷhaṃ paṭicchannaṃ katvā pañhaṃ kathesi. Devatāpi naṃ sutvā “bāhirakaṃ tāva oghaṃ tarantā nāma ṭhātabbaṭṭhāne tiṭṭhantā taritabbaṭṭhāne āyūhantā taranti, ayaṃ pana avīcīto yāva bhavaggā patthaṃ kilesoghaṃ kilesarāsīṃ appatiṭṭhahanto anāyūhanto atarinti āha. Kiṃ nu kho etaṃ? Kathaṃ nu kho etan”ti? Vimatiṃ pakkhantā pañhassa atthaṃ na aññāsi.

Kiṃ pana bhagavatā yathā sattā na jānanti, evaṃ kathanatthāya pāramiyo pūretvā sabbaññutā paṭividdhāti? Na etadatthāya paṭividdhā. Dve pana bhagavato desanā niggahamukhena ca anuggahamukhena ca. Tattha ye paṇḍitamānino honti aññātepi ñātasaññino pañcasatā brāhmaṇapabbajitā viya, tesam mānāniggahatthaṃ yathā na jānanti, evaṃ mūlapariyāyādisadisam dhammaṃ deseti. Ayaṃ niggahamukhena desanā. Vuttampi cetam “niggayha niggayhāhaṃ, ānanda, vakkhāmi, pavayha pavayha, ānanda, vakkhāmi, yo sāro, so ṭhassatī”ti (ma. ni. 3.196). Ye pana ujukā sikkhākāmā, tesam suviññeyyaṃ katvā ākaṅkheyyasuttādisadisam dhammaṃ deseti, “abhīrama, tissa, abhīrama, tissa, ahamovādena ahamanuggahena ahamanusāsaniyā”ti (saṃ. ni. 3.84) ca ne samassāseti. Ayaṃ anuggahamukhena desanā.

Ayaṃ pana devaputto mānatthaddho paṇḍitamānī, evaṃ kirassa ahosi- ahaṃ oghaṃ jānāmi, tathāgatassa oghatiṇṇabhāvaṃ jānāmi, “iminā pana kāraṇena tiṇṇo”ti ettakamattaṃ na jānāmi. Iti mayhaṃ ñātameva bahu, appaṃ aññātaṃ, tamaṃ kathitamattameva jānissāmi. Kiñhi nāma taṃ bhagavā vadeyya, yassāhaṃ atthaṃ na jāneyyanti. Atha satthā “ayaṃ kiliṭṭhavatthaṃ viya (1.0018) raṅgajātaṃ abhabbo imaṃ mānaṃ appahāya desanaṃ sampaṭicchitum, mānāniggahaṃ tāvassa katvā puna nīcaccittena pucchantassa pakāsessāmī”ti paṭicchannaṃ katvā pañhaṃ kathesi. Sopi nihata māno ahosi, sā cassa nihata mānatā uttaripañhapucchaneneva veditabbā. Tassa pana pañhapucchanassa ayamattho- kathaṃ pana tvaṃ, mārisa, appatiṭṭhaṃ anāyūhaṃ oghamatarī, yathāhaṃ jānāmi, evaṃ me kathehīti.

Athassa bhagavā kathento **yadāsvāhanti**-ādimāha. Tattha **yadā svāhanti** yasmīṃ kāle ahaṃ. Sukāro nipātamattaṃ. Yathā ca ettha, evaṃ sabbapadesu. **Saṃsīdāmī**ti paṭicchannaṃ katvā ataranto tattheva osīdāmi. **Nibbuyhāmī**ti ṭhātuṃ asakkonto ativattāmi. Iti ṭhāne ca vāyāme ca dosaṃ disvā atitṭhanto avāyamanto oghamatarinti evaṃ bhagavatā pañho kathito. Devatāyapi paṭividdho, na pana pākaṭo, tassa pākaṭikaraṇatthaṃ satta dukā dassitā. Kilesavasena hi santiṭṭhanto saṃsīdati nāma, abhisaṅkhāravasena āyūhanto nibbuyhati nāma. Taṇhādiṭṭhīhi vā santiṭṭhanto saṃsīdati nāma, avasesakilesānañceva abhisaṅkhārānañca vasena āyūhanto nibbuyhati nāma. Taṇhāvasena vā santiṭṭhanto saṃsīdati nāma, diṭṭhivasena āyūhanto nibbuyhati nāma. Sassatadiṭṭhiyā vā santiṭṭhanto saṃsīdati nāma, ucchedadiṭṭhiyā āyūhanto nibbuyhati nāma. Olīyanābhīnivesā hi bhavadīṭṭhi, atidhāvanābhīnivesā vibhavadīṭṭhi. Līnavasena vā santiṭṭhanto saṃsīdati nāma, uddhaccavasena āyūhanto nibbuyhati nāma. Tathā kāmasukhallikānuyogavasena santiṭṭhanto saṃsīdati nāma, attakilamathānuyogavasena āyūhanto nibbuyhati nāma. Sabbākusalābhisaṅkhāravasena santiṭṭhanto saṃsīdati nāma, sabba-

lokiyakusalābhisañkhāravasena āyūhanto nibbuyhati nāma. Vuttampi cetam-
“seyyathāpi, cunda, ye keci akusalā dhammā, sabbe te adhobhāgaṅgamanīyā, ye
keci kusalā dhammā, sabbe te uparibhāgaṅgamanīyā”ti (ma. ni. 1.86).

Imaṃ pañhavissajjanaṃ sutvāva devatā sotāpatti-phale patiṭṭhāya tuṭṭhā
pasannā attano tuṭṭhiñca pasādañca pakāsayanti **cirassaṃ vatāti** gāthamāha.
Tattha **cirassanti** cirassa kālassa accayenāti attho. Ayaṃ (1.0019) kira devatā
kassapasammāsambuddhaṃ disvā tassa parinibbānato paṭṭhāya antarā aññaṃ
buddhaṃ na diṭṭhapubbā, tasmā ajja bhagavantaṃ disvā evamāha. Kiṃ panimāya
devatāya ito pubbe satthā na diṭṭhapubboti. Diṭṭhapubbo vā hotu adiṭṭhapubbo vā,
dassanaṃ upādāya evaṃ vattum vaṭṭati. **Brāhmaṇanti** bāhitapāpaṃ khīṇāsavabrā-
hmaṇaṃ. **Parinibbutanti** kilesanibbānena nibbutaṃ. **Loketi** sattaloke. **Visattikanti**
rūpādīsu ārammaṇesu āsattavisattatādīhi kāraṇehi visattikā vuccati taṇhā, taṃ
visattikaṃ appatiṭṭhamānaṃ anāyūhamānaṃ tiṇṇaṃ nittiṇṇaṃ uttiṇṇaṃ cirassaṃ
vata khīṇāsavabrāhmaṇaṃ passāmīti attho.

Samanuñño satthā ahoṣīti tassā devatāya vacanaṃ citteneva samanumodi,
ekajjhāsayo ahoṣi. **Antaradhāyī**ti abhisañkhatakāyaṃ jahitvā attano pakati-upādi-
ṇṇakakāyasmimyeva ṭhatvā laddhāsā laddhapatiṭṭhā hutvā dasabalaṃ gandhehi
ca mālehi ca pūjetvā attano bhavanaṃyeva agamāsīti.

Oghataraṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Nimokkhasuttavaṇṇanā

2. Idāni dutiyasuttato paṭṭhāya paṭhamamāgatañca uttānatthañca pahāya yaṃ
yaṃ anuttānaṃ, taṃ tadeva vaṇṇayissāma. **Jānāsi noti** jānāsi nu. **Nimokkhanti-ā-**
dīni maggādīnaṃ nāmāni. Maggena hi sattā kilesabandhanato nimuccanti, tasmā
maggo sattānaṃ **nimokkhoti** vutto. Phalakkhaṇe pana te kilesabandhanato
pamuttā, tasmā phalaṃ sattānaṃ **pamokkhoti** vuttaṃ. Nibbānaṃ patvā sattānaṃ
sabbadukkhaṃ viviccanti, tasmā nibbānaṃ **vivekoti** vuttaṃ. Sabbāni vā etāni nibbā-
nasseva nāmāni. Nibbānañhi patvā sattā sabbadukkhatto nimuccanti pamuccanti
viviccanti, tasmā tadeva “nimokkho pamokkho viveko”ti vuttaṃ. **Jānāmi**
khvāhanti jānāmi kho ahaṃ. Avadhāraṇattho khokāro (1.0020). Ahaṃ jānāmiyeva.
Sattānaṃ nimokkhādijānanatthameva hi mayā samatiṃsa pāramiyo pūretvā
sabbaññutaññāṇaṃ paṭividdhanti sīhanādaṃ nadati. Buddhasīhanādaṃ nāma
kira etaṃ suttaṃ.

Nandībhavaparikkhayāti nandīmūlakassa kammabhavassa parikkhayena.
Nandiyā ca bhavassa cātipi vaṭṭati. Tattha hi purimanaye nandībhavena tividhaka-
mmābhisañkhāravasena sañkhārakkhandho gahito, saññāviññāṇehi taṃsampa-
yuttā ca dve khandhā. Tehi pana tīhi khandhehi sampayuttā vedanā tesam gaha-
ṇena gahitāvāti anupādiṇṇakānaṃ catunnaṃ arūpakkhandhānaṃ appavattiva-
sena sa-upādīsesaṃ nibbānaṃ kathitaṃ hoti. **Vedanānaṃ nirodhā upasamāti** upā-

diṇṇakavedanānaṃ nirodhena ca upasamena ca. Tattha vedanāgahaṇena taṃsaṃpayuttā tayo khandhā gahitāva honti, tesam vatthārammaṇavasena rūpakkhandhopi. Evaṃ imesaṃ upādiṇṇakānaṃ pañcannaṃ khandhānaṃ appavattivasena anupādisesaṃ nibbānaṃ kathitaṃ hoti. Dutīyanaye pana nandiggahaṇena saṅkhārakkhandho gahito, bhavaggahaṇena upapattibhavasasaṅkhāto rūpakkhandho, saññādīhi sarūpeneva tayo khandhā. Evaṃ imesaṃ pañcannaṃ khandhānaṃ appavattivasena nibbānaṃ kathitaṃ hotīti veditabbaṃ. Imameva ca nayaṃ catunīkāyikabhaṇḍikatthero roceti. Iti nibbānavaseneva bhagavā desanaṃ niṭṭhāpesīti.

Nimokkhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Upanīyasuttavaṇṇanā

3. Tatiye **upanīyatīti** parikkhiyati nirujjhati, upagacchati vā, anupubbena maraṇaṃ upetīti attho. Yathā vā gopālena gogaṇo nīyati, evaṃ jarāya maraṇasantikamaṃ upanīyatīti attho. **Jīvanti** jīvitindriyaṃ. **Appanti** parittaṃ thokaṃ. Tassa dvīhākārehi parittatā veditabbā sarasaparittatāya ca khaṇaparittatāya ca. Sarasaparittatāyapi hi “yo, bhikkhave, ciraṃ jīvati, so vassasataṃ appaṃ vā bhiyyo” ti (dī. ni. 2.7; saṃ. ni. 2.143) vacanato parittaṃ. Khaṇaparittatāyapi. Paramatthato hi atiparitto sattānaṃ jīvitakkhaṇo ekacittappavattimattoyeva (1.0021). Yathā nāma rathacakkaṃ pavattamānampi ekeneva nemippadesena pavattati, tiṭṭhamānampi ekeneva tiṭṭhati, evamevaṃ ekacittakkhaṇikaṃ sattānaṃ jīvitaṃ, tasmīṃ citte niruddhamatte satto niruddhoti vuccati. Yathāha- atīte cittakkhaṇe jīvittha na jīvati na jīvissati, anāgate cittakkhaṇe jīvissati na jīvati na jīvittha, paccuppanne cittakkhaṇe jīvati na jīvittha na jīvissati.

“Jīvitaṃ attabhāvo ca, sukhadukkhā ca kevalā;
ekacittasamāyuttā, lahuso vattate khaṇo.

“Ye niruddhā marantassa, tiṭṭhamānassa vā idha;
sabbepi sadisā khandhā, gatā appaṭisandhikā.

“Anibbattena na jāto, paccuppanna jīvati;
cittabhaṅgā mato loko, paññatti paramatthiyā” ti. (mahāni. 10);

Jarūpanītassāti jaraṃ upagatassa, jarāya vā maraṇasantikamaṃ upanītassa. **Na santi tāṇāti** tāṇaṃ leṇaṃ saraṇaṃ bhavituṃ samatthā nāma keci natthi. **Etaṃ bhayanti** etaṃ jīvitindriyassa maraṇūpagamaṃ, āyuparittatā, jarūpanītassa tāṇābhāvoti tividhaṃ bhayaṃ bhayavatthu bhayakāraṇanti attho. **Puññāni kayirātha sukhāvahānīti** viññū puriso sukhāvahāni sukhadāyakāni puññāni kareyya. Iti devatā rūpāvacarajjhānaṃ sandhāya pubbacetanaṃ aparacetanaṃ muñcacetanaṃca gahetvā bahuvacanavasena “puññāni” ti āha. Jhānassādaṃ jhānanikantiṃ jhānasukhaṃca gahetvā “sukhāvahānī” ti āha. Tassā kira devatāya sayamaṃ dīghāyukaṭṭhāne brahmaloke nibbattatā heṭṭhā kāmāvacaradevesu parittāyukaṭṭhāne

cavamāne upapajjamāne ca thullaphusitake vuṭṭhipātasadise satte disvā etada-
hosi “ahovatime sattā jhānaṃ bhāvetvā aparihīnajjhānā kālaṃ katvā brahmaloke
ekakappa-dvekappa-catukappa-aṭṭhakappa-soḷasakappa-dvattiṃsakappa-catusa-
ṭṭhikappappamāṇaṃ addhānaṃ tiṭṭheyyun”ti. Tasmā evamāha.

Atha bhagavā- “ayaṃ devatā aniyyānikaṃ vaṭṭakathaṃ katheti”ti vivaṭṭamassā
dassento dutiyaṃ gāthamāha. Tattha **lokāmisanti** dve lokāmisā (1.0022) pariyā-
yena ca nippariyāyena ca. Pariyāyena tebhūmakavaṭṭaṃ lokāmisāṃ, nippariyā-
yena cattāro paccayā. Idha pariyāyalokāmisāṃ adhippetāṃ. Nippariyāyalokāmi-
sāṃ sampi vaṭṭatiyeva. **Santipekkhoti** nibbānasaṅkhātāṃ accantasantiṃ pekkhanto
icchanto patthayantoti.

Upanīyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Accentisuttavaṇṇanā

4. Catutthe **accentīti** atikkamanti. **Kālāti** purebhattādayo kālā. **Tarayanti rattiyoti**
rattiyo atikkamamānā puggalaṃ maraṇūpagamanāya tarayanti sīghaṃ sīghaṃ
gamayanti. **Vayoguṇāti** paṭhamamajjhimapacchimavayānaṃ guṇā, rāsayoti attho.
“Anujānāmi, bhikkhave, ahatānaṃ vatthānaṃ diguṇaṃ saṅghātin”ti (mahāva. 348)
ettha hi paṭalaṭṭho guṇaṭṭho. “Sataguṇā dakkhiṇā pāṭikaṅkhitabbā”ti (ma. ni. 3.379)
ettha ānisaṃsaṭṭho. “Antaṃ antaguṇaṃ”ti ettha koṭṭhāsaṭṭho. “Kayirā mālāguṇe
bahū”ti (dha. pa. 53) ettha rāsaṭṭho. “Pañca kāmaguṇā”ti ettha bandhanaṭṭho.
Idha pana rāsaṭṭho guṇaṭṭho. Tasmā **vayoguṇāti** vayarāsayo veditabbā. **Anu-
pubbaṃ Jahantīti** anupaṭipāṭiyā puggalaṃ jahanti. Majjhimavaye ṭhitaṃ hi paṭha-
mavayo jahati, pacchimavaye ṭhitaṃ dve paṭhamamajjhimā jahanti, maraṇa-
kkhaṇe pana tayopi vayā jahanteva. **Etaṃ bhayanti** etaṃ kālānaṃ atikkamanaṃ,
rattidivānaṃ taritabhāvo, vayoguṇānaṃ jahanabhāvoti tividhaṃ bhayaṃ. Sesāṃ
purimasadisamevāti.

Accentisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Katichindasuttavaṇṇanā

5. Pañcame (1.0023) **kati chindeti** chindanto kati chindeyya. Sesapadesupi eseva nayo. Ettha ca “chinde jahe”ti atthato ekaṃ. Gāthābandhassa pana maṭṭha-bhāvatthaṃ ayaṃ devatā saddapunaruttiṃ vajjayanti evamāha. **Kati saṅgātigoti** kati saṅge atigato, atikkantoti attho. Saṅgātikotipi pāṭho, ayameva attho. **Pañca chindeti** chindanto pañca orambhāgiyasamyojanāni chindeyya. **Pañca jahe**ti jahanto pañcuddhambhāgiyasamyojanāni jaheyya. Idhāpi chindanañca jahañca atthato ekameva, bhagavā pana devatāya āropitavacanānurūpeneva evamāha. Atha vā pādesu baddhapāsasakuṇo viya pañcorambhāgiyasamyojanāni heṭṭhā ākaḍḍhamānākārāni honti, tāni anāgāmimaggena chindeyyāti vadati. Hatthehi gahitarukkhasākhā viya pañcuddhambhāgiyasamyojanāni upari ākaḍḍhamānākārāni honti, tāni arahattamaggena jaheyyāti vadati. **Pañca cuttari bhāva-**yeti etesaṃ samyojanānaṃ chindanatthāya ceva pahānatthāya ca uttari atirekaṃ visesaṃ bhāvento saddhāpañcamāni indriyāni bhāveyyāti attho. **Pañca saṅgāti-**goti rāgasaṅgo dosasaṅgo mohasaṅgo mānasaṅgo diṭṭhisāṅgoti ime pañca saṅge atikkanto. **Oghatiṇṇoti vuccatīti** caturoghatiṇṇoti kathiyati. Imāya pana gāthāya pañcindriyāni lokiyalokuttarāni kathitānīti.

Katichindasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Jāgarasuttavaṇṇanā

6. Chaṭṭhe **jāgaratanti** jāgarantānaṃ. **Pañca jāgaratanti** vissajjanagāthāyaṃ pana saddhādīsu pañcasu indriyesu jāgarantesu pañca nīvaraṇā suttā nāma. Kasmā? Yasmā taṃsamaṅgīpuggalo yattha katthaci nisinno vā ṭhito vā aruṇaṃ uṭṭhapentopi pamādatāya akusalasamaṅgitāya sutto nāma hoti. Evaṃ suttasu pañcasu nīvaraṇesu pañcindriyāni jāgarāni nāma. Kasmā (1.0024)? Yasmā taṃsamaṅgīpuggalo yattha katthaci nipajjitvā niddāyantopi appamādatāya kusala-samaṅgitāya jāgaro nāma hoti. Pañcahi pana nīvaraṇeheva kilesarajaṃ ādiyati gaṇhāti parāmasati. Purimā hi kāmacchandādayo pacchimānaṃ paccayā hontīti pañcahi indriyehi parisujjhatīti ayamattho veditabbo. Idhāpi pañcindriyāni lokiyalokuttarāneva kathitānīti.

Jāgarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Appaṭivīditasuttavaṇṇanā

7. Sattame **dhammāti** catusaccadhammā. **Appaṭivīditāti** ñāṇena appaṭivīddhā. **Paravādesūti** dvāsaṭṭhidiṭṭhigatavādesu. Te hi ito paresaṃ titthiyānaṃ vādattā paravādā nāma. **Nīyareti** attano dhammatāyapi gacchanti, parenapi nīyanti. Tattha sayameva sassatādīni gaṇhantā gacchanti nāma, parassa vacanena tāni

gaṇhantā nīyanti nāma. **Kālo tesam pabujjhitunti** tesam puggalānaṃ pabujjhituṃ ayaṃ kālo. Lokasmiñhi buddho uppanno, dhammo desiyati, saṅgho suppaṭipanno, paṭipadā bhaddikā, ime ca pana mahājanā vaṭṭe suttā nappabujjhitāti devatā āha. **Sambuddhā** Ti sammā hetunā kāraṇena buddhā. Cattāro hi buddhā- sabbaññu- buddho, paccekabuddho, catusaccabuddho, sutabuddhoti. Tattha samatiṃsapāra- miyo pūretvā sammāsambodhiṃ patto sabbaññubuddho nāma. Kappasatasaha- ssādhikāni dve asaṅkhyeyyāni pāramiyo pūretvā sayambhutaṃ patto pacceka- buddho nāma. Avasesā khīṇāsavā catusaccabuddhā nāma. Bahussuto suta- buddho nāma. Imasmiṃ atthe tayopi purimā vaṭṭanti. **Sammadaññā**ti sammā hetunā kāraṇena jānitvā. **Caranti visame samanti** visame vā lokasannivāse visame vā sattanikāye visame vā kilesajāte samaṃ carantīti.

Appaṭividditasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Susammutṭhasuttavaṇṇanā

8. Aṭṭhame (1.0025) **susammutṭhā**ti paññāya appaṭividdhabhāveneva sunaṭṭhā. Yathā hi dve khettāni kasitvā, ekaṃ vapitvā, bahudhaññaṃ adhigatassa avāpita- khettato aladdhaṃ sandhāya “bahuṃ me dhaññaṃ naṭṭhan”ti vadanto aladdha- meva “naṭṭhan”ti vadati, evamidhāpi appaṭividditāva susammutṭhā nāma. **Asammu- tṭhā**ti paññāya paṭividdhabhāveneva anaṭṭhā. Sesam purimasadisamevāti.

Susammutṭhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Mānakāmasuttavaṇṇanā

9. Navame **mānakāmassā**ti mānaṃ kāmentassa icchantassa. **Damoti** evarū- passa puggalassa samādhipakkhiko damo natthīti vadati. “Saccena danto damasā upeto, vedantagū vusitabrahmacariyo”ti (saṃ. ni. 1.195) ettha hi indriya- saṃvaro damoti vutto. “Yadi saccā damā cāgā, khantiyā bhīyyodha vijjati”ti (saṃ. ni. 1.246; su. ni. 191) ettha paññā. “Dānena damena saṃyamena saccavajjena atthi puññaṃ, atthi puññassa āgamo”ti (saṃ. ni. 4.365) ettha uposathakammaṃ. “Sakkhissasi kho tvaṃ, puṇṇa, iminā damūpasamena samannāgato sunāpara- ntasmiṃ janapade viharitun”ti (saṃ. ni. 4.88; ma. ni. 3.396) ettha adhivāsana- khanti. Imasmiṃ pana sutte damoti samādhipakkhikadhammānaṃ etaṃ nāmaṃ. Tenevāha- “na monamatthi asamāhitassā”ti. Tattha **monanti** catumaggaññaṃ, tañhi munātīti monaṃ, catusaccadhamme jānātīti attho. **Maccudheyyassā**ti tebhū- makavaṭṭassa. Tañhi maccuno patiṭṭhānaṭṭhena maccudheyyanti vuccati. **Pāranti** tasseva pāraṃ nibbānaṃ. **Tareyyā**ti paṭivijjheyya pāpuṇeyya vā. Idaṃ vuttaṃ hoti- eko araṇṇe viharanto pamatto puggalo maccudheyyassa pāraṃ na tareyya

na paṭivijjheyya na pāpuṇeyyāti.

Mānaṃ pahāyāti arahattamaggena navavidhamānaṃ pajahitvā. **Susamāhitatto** Ti upacārappanāsamādhīhi suṭṭhu samāhitatto. **Sucetasoti** ñāṇasampayuttatāya (1.0026) sundaracitto. Ñāṇavippayuttacittena hi sucetasoti na vuccati, tasmā ñāṇasampayuttana sucetaso hutvāti attho. **Sabbadhi vippamuttoti** sabbesu khandhāyatanādīsu vippamutto hutvā. **Tareyyāti** ettha tebhūmakavaṭṭaṃ samatikkamanto nibbānaṃ paṭivijjhanto taratīti paṭivedhatarāṇaṃ nāma vuttaṃ. Iti imāya gāthāya tisso sikkhā kathitā honti. Kathaṃ- māno nāmāyaṃ silabhedano, tasmā “mānaṃ pahāyā”ti iminā adhisīlasikkhā kathitā hoti. “Susamāhitatto”ti iminā adhiccittasikkhā. “Sucetaso”ti ettha cittena paññā dassitā, tasmā iminā adhipaññā-sikkhā kathitā. Adhisīlañca nāma sīle sati hoti, adhiccittaṃ citte sati, adhipaññā paññāya sati. Tasmā sīlaṃ nāma pañcapi dasapi sīlāni, pātimokkhasaṃvaro adhisīlaṃ nāmāti veditabbaṃ. Aṭṭha samāpattiyo cittaṃ, vipassanāpādakajjhānaṃ adhiccittaṃ. Kammassakatañāṇaṃ paññā, vipassanā adhipaññā. Anuppannepi hi buddhuppāde pavattatīti pañcasīlaṃ dasasīlaṃ sīlameva, pātimokkhasaṃvara-sīlaṃ buddhuppādeyeva pavattatīti adhisīlaṃ. Cittapaññāsupi eseva nayo. Apica nibbānaṃ patthayantena samādinnaṃ pañcasīlampi dasasīlampi adhisīlameva. Samāpannā aṭṭha samāpattiyopi adhiccittameva. Sabbampi vā lokiyasīlaṃ sīlameva, lokuttaraṃ adhisīlaṃ. Cittapaññāsupi eseva nayoti. Iti imāya gāthāya samodhānetvā tisso sikkhā sakalasāsaṇaṃ kathitaṃ hotīti.

Mānakāmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Araññasuttavaṇṇanā

10. Dasame **santānanti** santakilesānaṃ, paṇḍitānaṃ vā. “Santo have sabbhi pavedayanti (jā. 2.21.413), dūre santo pakāsanti”ti-ādīsu (dha. pa. 304) hi paṇḍitāpi santoti vuttā. **Brahmacārinanti** seṭṭhacāriṇaṃ maggabrahmacariyavāsaṃ vasantānaṃ. **Kena vaṇṇo pasīdatīti** kena kāraṇena chavivaṇṇo pasīdatīti pucchati. Kasmā panesā evaṃ pucchati? Esā kira vanasaṇḍavāsikā bhummadevatā āraññake bhikkhū pacchābhattaṃ piṇḍapātaṭṭhikkante araññaṃ pavisitvā (1.00 rattiṭṭhānadivāṭṭhānesu mūlakammaṭṭhānaṃ gahetvā nisinne passati. Tesañca evaṃ nisinnānaṃ balavacittekaggatā uppajjati. Tato visabhāgasantati vūpasammaṃ, sabhāgasantati okkamati, cittaṃ pasīdati. Citte pasanne lohitaṃ pasīdati, cittasamuṭṭhānāni upādārūpāni parisuddhāni honti, vaṇṭā pamuttatālapalassa viya mukhassa vaṇṇo hoti. Taṃ disvā devatā cintesi- “sarīravaṇṇo nāmāyaṃ paṇitāni rasasampannāni bhojanāni sukhasamphassāni nivāsanapāpuraṇasayanāni utusukhe tebhūmikādibhede ca pāsāde mālāgandhavilepanādīni ca labhantānaṃ pasīdati, ime pana bhikkhū piṇḍāya caritvā missakabhattaṃ bhuñjanti, viraḷamañcake vā phalake vā silāya vā sayanāni kappenti, rukkhamūlādīsu vā abbhokāse vā vasanti, kena nu kho kāraṇena etesaṃ vaṇṇo pasīdati”ti. Tasmā

pucchi.

Athassā bhagavā kāraṇaṃ kathento dutiyaṃ gāthaṃ āha. Tattha **atī**anti atīte asuko nāma rājā dhammiko ahosi, so amhākaṃ paṇīte paccaye adāsi. Ācariyupajjhāyā lābhino ahesuṃ. Atha mayaṃ evarūpāni bhojanāni bhuñjīmā, cīvarāni pārūpimhāti evaṃ ekacce paccayabāhullikā viya ime bhikkhū atītaṃ nānusocanti. **Nappajjanti nāgatanti** anāgate dhammiko rājā bhavissati, phītā janapadā bhavissanti, bahūni sappinavanītādīni uppajjissanti, “khādatha bhuñjathā”ti tattha tattha vattāro bhavissanti, tadā mayaṃ evarūpāni bhojanāni bhuñjissāma, cīvarāni pārūpissāmāti evaṃ anāgataṃ na patthenti. **Paccuppannāti** yena kenaci taṅkhaṇe laddhena yāpenti. **Tenāti** tena tividhenāpi kāraṇena.

Evaṃ vaṇṇasampattiṃ dassetvā idāni tasseva vaṇṇassa vināsaṃ dassento anantaraṃ gāthamāha. Tattha **anāgatappajappāyāti** anāgatassa patthanāya. **Etenā**ti etena kāraṇadvayena. **Naḷova harito lutoti** yathā harito naḷo lāyitvā uṇhapāsāṇe pakkhitto sussati, evaṃ sussantīti.

Araññasuttavaṇṇanā niṭṭhitā. Naḷavaggo paṭhamo.

2. Nandanavaggo

1. Nandanasuttavaṇṇanā

11. Nandanavaggassa (1.0028) paṭhame **tatrāti** tasmim ārāme. **Khoti** byañjana-siliṭṭhatāvasena nipātamattaṃ. **Bhikkhū āmantesīti** parisajetṭhake bhikkhū jānāpesi. **Bhikkhavoti** tesaṃ āmantanākāradīpanaṃ. **Bhadanteti** pativacanadānaṃ. **Te bhikkhūti** ye tattha sammukhībhūtā dhammapaṭiggāhakā bhikkhū. **Bhagavato paccassosunti** bhagavato vacanaṃ pati-assosuṃ, abhimukhā hutvā suṇiṃsu sampaṭicchimsūti attho. **Etadvocāti** etaṃ idāni vattabbaṃ “bhūtapubban”ti-ādivacanaṃ avoca. Tattha **tāvatiṃsakāyikāti** tāvatiṃsakāye nibbattā. Tāvatiṃsakāyo nāma dutiyadevaloko vuccati. Maghena māṇavena saddhiṃ macalagāme kālaṃ katvā tattha uppanne tettiṃsa devaputte upādāya kira tassa devalokassa ayaṃ paṇṇatti jātāti vadanti. Yasmā pana sesacakkavāḷesupi cha kāmāvacaradevalokā atthi. Vuttampi cetāṃ “sahassaṃ cātumahārājikānaṃ sahassaṃ tāvatiṃsānaṃ”ti (a. ni. 10.29), tasmā nāmapaṇṇattiyeesā tassa devalokassāti veditabbā. Evañhi niddosaṃ padaṃ hoti.

Nandane vaneti ettha taṃ vanaṃ pavitṭhe pavitṭhe nandayati tosetīti nandanaṃ. Pañcasu hi maraṇanimittesu uppannesu “sampattiṃ pahāya cavissāmā”ti paridevamānā devatā sakko devānamindo “mā paridevittha, abhijjanadhammā nāma saṅkhārā natthi”ti ovaditvā tattha pavesāpeti. Tāsaṃ aññāhi devatāhi bāhāsu gahetvā pavesitānampi tassa sampattiṃ disvāva maraṇasoko vūpasammati, pītipāmojjameva uppajjati. Atha tasmim kīlamānā eva uṇhasantatto himapiṇḍo viya

viliyanti, vātāpahatadīpasikhā viya vijjhāyantīti evaṃ yaṃkiñci anto pavitṭhaṃ
nandayati tosetiyevāti nandanaṃ, tasmīṃ nandane. **Accharāsaṅghaparivutāti**

accharāti devadhītānaṃ nāmaṃ, tāsāṃ samūhena parivutā.

Dibbehīti devaloke nibbattehi. **Pañcahi kāmaguṇehī**ti manāpiyarūpasaddaga-
ndharasaphoṭṭhabbasāṅkhātehi pañcahi kāmabandhanehi kāmakoṭṭhāsehi vā (1.002)
Samappitāti upetā. Itaraṃ tasseva vevacanaṃ. **Paricārayamānā**ti ramamānā,
tesu tesu vā rūpādīsu indriyāni sañcārayamānā. **Tāyaṃ velāyanti** tasmim̐ paricāra-
ṇakāle. So panassa devaputtassa adhunā abhinibbattakālo veditabbo. Tassa hi
paṭisandhikkhaṇeyeva rattasuvaṇṇakkhandho viya virocayamāno tigāvutappa-
māṇo attabhāvo nibbatti. So dibbavatthanivattho dibbālaṅkārapaṭimaṇḍito dibba-
mālāvilepanadharo dibbehi candanacuṇṇehi samaṃ vikiriyamāno dibbehi
pañcahi kāmaguṇehi ovuto nivuto pariyonaddho lobhābhīhūto hutvā lobhanissa-
raṇaṃ nibbānaṃ apassanto āsabhiṃ vācaṃ bhāsanto viya mahāsaddena “na te
sukhaṃ pajānanti”ti imaṃ gāthaṃ gāyamāno nandanavane vicari. Tena vuttaṃ-
“tāyaṃ velāyaṃ imaṃ gāthaṃ abhāsī”ti.

Ye na passanti nandananti ye tatra pañcakāmaguṇānubhavanavasena nanda-
navanaṃ na passanti. **Naradevānanti** devanarānaṃ, devapurisānanti attho. **Tidasā-**
nanti tikkhattuṃ dasannaṃ. **Yasassinanti** parivārasāṅkhātena yasena sampa-
nnānaṃ.

Aññatarā devatāti ekā ariyasāvikā devatā. **Paccabhāsī**ti “ayaṃ bāladevatā
imaṃ sampattiṃ niccaṃ acalaṃ maññati, nāssā chedanabhedanaviddhaṃsana-
dhammataṃ jānāti”ti adhippāyaṃ vivaṭṭetvā dassenti “na tvaṃ bāle”ti imāya
gāthāya pati-abhāsī. **Yathā arahataṃ vacoti** yathā arahantānaṃ vacanaṃ, tathā
tvaṃ na jānāsīti. Evaṃ tassā adhippāyaṃ paṭikkhipitvā idāni arahantānaṃ
vacanaṃ dassenti **aniccā**ti-ādimāha. Tattha **aniccā vata saṅkhārā**ti sabbe tebhū-
makasaṅkhārā hutvā abhāvatthena aniccā. **Uppādavayadhamminoti** uppādavaya-
sabhāvā. **Uppajjitvā nirujjhantī**ti idaṃ purimasseva vevacanaṃ. Yasmā vā uppa-
jjitvā nirujjhanti, tasmā uppādavayadhamminoti. Uppādavayaggahaṇena cettha
tadanantarā vemajjhaṭṭhānaṃ gahitameva hoti. **Tesaṃ vūpasamo sukhoti** tesaṃ
saṅkhārānaṃ vūpasamasāṅkhātaṃ nibbānameva sukhaṃ. Idaṃ arahataṃ
vacoti.

Nandanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Nandatisuttavaṇṇanā

12. Dutiye (1.0030) **nandatī**ti tussati attamano hoti. **Puttimā**ti bahuputto. Tassa
hi ekacce puttā kasikammaṃ katvā dhaññassa koṭṭhe pūrenti, ekacce vaṇijjaṃ
katvā hiraññasuvaṇṇaṃ āharanti, ekacce rājānaṃ upaṭṭhahitvā yānavāhanagāma-
nigamādīni labhanti. Atha tesaṃ ānubhāvasāṅkhātaṃ sirim̐ anubhavamānā mātā
vā pitā vā nandati. Chaṇadivasādīsu vā maṇḍitapasādhite putte sampattiṃ anu-
bhavamāne disvā nandatīti, “nandati puttehi puttimā”ti āha. **Gohi tathevā**ti yathā
puttimā puttehi, tathā gosāmikopi sampannaṃ gomaṇḍalaṃ disvā gāvo nissāya

gorasasampattiṃ anubhavamāno gohi nandati. **Upadhī hi narassa nandanā** Ti, ettha **upadhī**ti cattāro upadhī- kāmūpadhi, khandhūpadhi, kilesūpadhi, abhisāṅkhārūpadhīti. Kāmāpi hi “yaṃ pañca kāmaguṇe paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ, ayaṃ kāmānaṃ assādo” ti (ma. ni. 1.166) evaṃ vuttassa sukhasa adhiṭṭhānabhāvato “upadhiyati ettha sukhan” ti iminā vacanathena upadhīti vuccati. Khandhāpi khandhamūlakassa dukkhasa adhiṭṭhānabhāvato, kilesāpi apāyadukkhassa adhiṭṭhānabhāvato, abhisāṅkhārāpi bhavadukkhassa adhiṭṭhānabhāvato. Idha pana kāmūpadhi adhippeto. Pañca hi kāmaguṇā tebhūmikādipāsāda-uḷārasayana-vatthālaṅkāra-nāṭakaparivārādivasena paccupaṭṭhitā pītisomanassaṃ upasaṃharamānā naraṃ nandayanti. Tasmā yathā puttā ca gāvo ca, evaṃ imepi upadhī hi narassa nandanāti veditabbā. **Na hi so nandati yo nirūpadhīti** yo kāmaguṇasampattirahito daliddo dullabhaḡhāsacchādano, na hi so nandati. Evarūpo manussapeto ca manussaneraḡiko ca kiṃ nandissati bhagavāti āha.

Idaṃ sutvā satthā cintesi- “ayaṃ devatā sokavatthumeva nandavatthuṃ karoti, sokavatthubhāvamassā dīpessāmī” ti phalena phalaṃ pātentō viya tāyeva upamāya tassā vādaṃ bhindanto tameva gāthaṃ parivattetvā **socati**ti āha. Tattha **socati puttehi** Ti videsagamanādivasena puttesu naṭṭhesupi nassantesupi idāni nassissantīti nāsasaṅkīpi (1.0031) socati, tathā matesupi marantesupi corehi rājapurisehi gahitesu vā paccatthikānaṃ hatthaṃ upagatesu vā maraṇasaṅkīpi hutvā socati. Rukkhapabbatādīhi patitvā hatthapādādīnaṃ bhedavasena bhinnesupi bhijjantesupi bhedasaṅkīpi hutvā socati. Yathā ca puttehi puttimā, gosāmikopi tatheva navahākārehi gohi socati. **Upadhī hi narassa socanā**ti yathā ca puttagāvo, evaṃ pañca kāmaguṇopadhīpi-

“Tassa ce kāmāyānassa, chandajātassa jantuno;

te kāmā parihāyanti, sallaviddhova ruppatī” ti. (su. ni. 773)-

Vuttanayena naraṃ socanti. Tasmā narassa socanā sokavatthukamevāti veditabbā. **Na hi so socati, yo nirūpadhīti** yassa pana catubbidhāpete upadhiyo natthi, so nirupadhi mahākhīṇāsavo kiṃ socissati, na socati devateti.

Nandatisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Natthiputtasamasuttavaṇṇanā

13. Tatiye **natthi puttasaṃamaṃ pemaṃ**ti virūpepi hi attano puttake suvaṇṇabimbakaṃ viya mañṇanti, mālāguḷe viya sīsādīsu katvā pariharamānā tehi ohaditāpi omuttikāpi gandhavilepanapatitā viya somanassaṃ āpajjanti. Tenāha- “natthi puttasaṃamaṃ pemaṃ” ti. Puttapemasamaṃ pemaṃ nāma natthīti vuttaṃ hoti. **Gosamitaṃ dhananti** gohi samaṃ godhanasamaṃ godhanasadisamaṃ aññaṃ dhanam nāma natthi bhagavāti āha. **Sūriyasamā ābhāti** sūriyābhāya samā añña ābhā nāma natthīti dasseti. **Samuddaparamā**ti ye keci añṇe sarā nāma, sabbe te samuddaparamā, samuddo tesamaṃ uttamo, samuddasadisamaṃ aññaṃ udakanidhānaṃ

nāma natthi, bhagavāti.

Yasmā pana attapemena samaṃ pemaṃ nāma natthi. Mātāpitādayo hi chaḍḍevāpi puttadhītādayo ca aposetvāpi sattā attānameva (1.0032) posenti. Dhaññaena ca samaṃ dhanam nāma natthi. (yadā hi sattā dubbhikkhā honti), tathārūpe hi kāle hiraññasuvaṇṇādīni gomahiṃsādīnipi dhaññaaggahaṇattham dhaññasāmikānameva santikaṃ gahetvā gacchanti. Paññāya ca samā ābhā nāma natthi. Sūriyādayo hi ekadesaṃyeva obhāsanti, paccuppannameva ca tamaṃ vinodenti. Paññā pana dasasahassimpī lokadhātuṃ ekappajjotaṃ kātuṃ sakkoti, atitaṃsādipaṭi-cchādakañca tamaṃ vidhamati. Meghavuṭṭhiyā ca samo saro nāma natthi. Nadīvāpi hotu talākādīni vā, vuṭṭhisamo saro nāma natthi. Meghavuṭṭhiyā hi pacchināya mahāsamuddo aṅgulipabbatemanamattampi udakaṃ na hoti, vuṭṭhiyā pana pavattamānāya yāva ābhassarabhavanāpi ekodakaṃ hoti. Tasmā bhagavā devatāya paṭigātham vadanto **natthi attasamaṃ pemanti-ādimāhāti.**

Natthiputtasamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Khattiyasuttavaṇṇanā

14. Catutthe **khattiyo dvipadanti** dvipadānaṃ rājā seṭṭho. **Komārīti** kumārīkāle gahitā. Ayaṃ sesabhariyānaṃ seṭṭhāti vadati. **Pubbajoti** paṭhamaṃ jāto kāṇo vāpi hotu kuṇi-ādīnaṃ vā aññataro, yo paṭhamaṃ jāto, ayameva putto imissā devatāya vāde seṭṭho nāma hoti. Yasmā pana dvipadādīnaṃ buddhādayo seṭṭhā, tasmā bhagavā paṭigātham āha. Tattha kiñcāpi bhagavā sabbesaṃyeva apadādi-bhedānaṃ sattānaṃ seṭṭho, uppajjamāno panesa sabbasattaseṭṭho dvipadesu yeva uppajjati, tasmā **sambuddho dvipadam seṭṭhoti** āha. Dvipadesu uppanassa cassa sabbasattaseṭṭhabhāvo appaṭihatova hoti. **Ājāniyoti** hatthi vā hotu assādīsu aññataro vā, yo kāraṇam jānāti, ayaṃ ājāniyova catuppadānaṃ seṭṭhoti attho. Kūṭakaṇṇarañño guḷavaṇṇa-asso viya. Rājā kira pācīnadvārena nikkhamitvā cetiyapabbataṃ gamissāmīti kalambanadītīraṃ sampatto, asso tīre ṭhatvā udakaṃ otarituṃ na icchatī, rājā assācariyaṃ āmantetvā, “aho (1.0033) vata tayā asso sikkhāpito udakaṃ otarituṃ na icchatī”ti āha. Ācariyo “susikkhāpito deva asso, etassa hi cittaṃ- ‘sacāham udakaṃ otarissāmi, vālaṃ temissati, vāle tinte rañño aṅge udakaṃ pāteyyā’ti, evaṃ tumhākaṃ sarīre udakapātanabhayena na otarati, vālaṃ gaṇhāpethā”ti āha. Rājā tathā kāresi. Asso vegena otaritvā pāraṃ gato. **Sussūsā**Ti sussūsamānā. Kumārīkāle vā gahitā hotu pacchā vā, surūpā vā virūpā vā, yā sāmikaṃ sussūsati paricarati toseti, sā bhariyānaṃ seṭṭhā. **Assavoti** āsuṇamāno. Jeṭṭho vā hi hotu kaniṭṭho vā, yo mātāpitūnaṃ vacanaṃ suṇāti, sampaṭi-cchati, ovādapaṭikaro hoti, ayaṃ puttānaṃ seṭṭho, aññehi sandhicchedakādico-rehi puttehi ko attho devateti.

Khattiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Saṇamānasuttavaṇṇanā

15. Pañcame **ṭhite majjhanhiketi** ṭhitamajjhanhike. **Sannisīvesūti** yathā phāsuka-ṭṭhānaṃ upagantvā sannisinnesu vissamamānesu. Ṭhitamajjhanhikakālo nāmesa sabbasattānaṃ iriyāpathadubbalyakālo. Idha pana pakkhīnaṃyeva vasena dassito. **Saṇatevāti** saṇati viya mahāviraṃyeva viya muccati. Saṇamānameva cettha “saṇatevā”ti vuttaṃ. Tappaṭibhāgaṃ nāmetaṃ. Nidāghasamayasmañhi ṭhitamajjhanhikakāle catuppadaḅaṅesu ceva pakkhīgaṅesu ca sannisinnesu vāta-pūritānaṃ susirarukkhānañceva chiddaveṇupabbānañca khandhena khandhaṃ sākāya sākhaṃ saṅghaṭṭayantānaṃ pādapānañca araññamajjhe mahāsaddo uppajjati. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Taṃ bhayaṃ paṭibhāti manti** taṃ evarūpe kāle mahā-araññassa saṇamānaṃ mayhaṃ bhayaṃ hutvā upaṭṭhāti. Dandha-paññā kiresā devatā tasmīṃ khaṇe attano nisajjaphāsukaṃ kathāphāsukaṃ dutiyaṃ alabhanti evamāha. Yasmā pana tādise kāle piṇḅapātaṭikkantassa vivitte araññāyatane kammaṭṭhānaṃ gahetvā nisinnassa bhikkhuno anappakaṃ sukhaṃ uppajjati, yaṃ sandhāya vuttaṃ-

“Suññāgāraṃ (1.0034) pavīṭṭhassa, santacittassa bhikkhuno;
amānusi rati hoti, sammā dhammaṃ vipassato”ti. (dha. pa. 373) ca,

“Purato pacchato vāpi, aparo ce na vijjati;

atīva phāsu bhavati, ekassa vasato vane”ti. (theragā. 537) ca;

Tasmā bhagavā dutiyaṃ gāthamāha. Tattha **sā rati paṭibhāti manti** yā evarūpe kāle ekakassa nisajjā nāma, sā rati mayhaṃ upaṭṭhātīti attho. Sesamaṃ tādīsamevāti.

Saṇamānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Niddātandīsuttavaṇṇanā

16. Chaṭṭhe **niddāTi**, “abhijānāmahaṃ, aggivessana, gimhānaṃ pacchime māse niddaṃ okkamitā”ti (ma. ni. 1.387) evarūpāya abyākataniddāya pubbabhā-gāparabhāgesu sekhaputhujjanānaṃ sasaṅkhārika-akusale citte uppannaṃ thina-middhaṃ. **Tandīti** aticchātātīsītādīkālesu uppannaṃ āgantukaṃ ālasiyaṃ.

Vuttampi cetam- “tattha katamā tandī? Yā tandī tandiyanā tandimanatā ālasyam ālasyāyanā ālasyāyitattam, ayam vuccati tandī”ti (vibha. 857). **Vijambhitā**ti kāyavi-jambhanā. **Aratī**ti akusalapakkhā ukkaṅṅhitatā. **Bhattasammadoti** bhattamucchā bhattakilamatho. Vitthāro pana tesam- “tattha katamā vijambhitā? Yā kāyassa jambhanā vijambhanā”ti-ādinā nayena abhidhamme āgatova. **Etenā**ti etena niddā-dinā upakkilesena upakkiliṅṅho nivāritapātubhāvo. **Nappakāsati**ti na jotati, na pātu-bhavatīti attho. **Ariyamaggoti** lokuttaramaggo. **Idhā**ti imasmim loke. **Pāṇinanti** sattānam. **Vīriyenā**ti maggasahajātavīriyena. **Naṃ paṇāmetvā**ti etaṃ kilesajātaṃ nīharitvā. **Ariyamaggoti** lokiyalokuttaramaggo. Iti maggeneva upakkilese nīharitvā maggassa visuddhi vuttāti.

Niddātandīsuttavaṇṇanā niṅṅhitā.

7. Dukkarasuttavaṇṇanā

17. Sattame (1.0035) **duttitikkhanti** dukkhamam du-adhivāsiyam. **Abyattenā**ti bālena. **Sāmaññanti** samaṇadhammo. Iminā devatā idaṃ dasseti- yaṃ paṇḍitā kulaputtā dasapi vassāni vīsatiṃ saṅṅhipi vassāni dante abhidantamādhāya jivhāya tālum āhaccapi cetasa cittaṃ abhiniggaṅṅhitvāpi ekāsanaṃ ekabhattaṃ paṅisevamānā āpāṅakoṅṅikaṃ brahmacariyam carantā sāmaññam karonti. Taṃ bhagavā bālo abyatto kātuṃ na sakkoti. **Bahū hi tattha sambādhā**ti tasmiṃ sāma-ññasaṅkhāte ariyamagge bahū sambādhā maggādhigamāya paṅipannassa pubba-bhāge bahū parissayāti dasseti.

Cittaṅce na nivārayeti yadi ayoniso uppannam cittaṃ na nivāreyya, kati ahāni sāmaññam careyya? Ekadivasampi na careyya. Cittavasiko hi samaṇadhammam kātuṃ na sakkoti. **Pade padeti** ārammaṅe ārammaṅe. Ārammaṅaṅhi idha padanti adhippetam. Yasmiṃ yasmiṃ hi ārammaṅe kilesa uppajjati, tattha tattha bālo visīdati nāma. Iriyāpathapadampi vaṅṅati. Gamanādisu hi yattha yattha kilesa uppajjati, tattha tattheva visīdati nāma. **Saṅkappānanti** kāmasaṅkappādīnam.

Kummo vāti kacchapo viya. **Aṅgānī**ti gīvapaṅcamāni aṅgāni. **Samodahanti** samodahanto, samodahitvā vā. **Manovitakketi** manamhi uppannavitakke. Ettāvatā idaṃ dasseti- yathā kummo soṅḍipaṅcamāni aṅgāni sake kapāle samodahanto siṅgālassa otāram na deti, samodahitvā cassa appasayhataṃ āpajjati, evamevam bhikkhu manamhi uppannavitakke sake ārammaṅakapāle samodaham mārasa otāram na deti, samodahitvā cassa appasayhataṃ āpajjati. **Anissitoti** taṅhādiṅṅhi-nissayehi anissito hutvā. **Aheṅṅhayānoti** avihimsamāno. **Parinibbutoti** kilesanibbānena parinibbuto. **Nūpavadeyya kaṅcī**ti yaṅkiṅci puggalam ācāravipatti-ādīsu yāya kāyaci maṅkuṃ kātukāmo hutvā na vadeyya, “kālena vakkhāmi no akālenā”-ti-ādayo pana paṅca dhamme ajjhataṃ upaṅṅhapetvā ullumpanasabhāvasaṅṅhi-tena cittena kāruṅṅnataṃ paṅicca vadeyyāti.

Dukkarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Hirīsuttavaṇṇanā

18. Aṭṭhame (1.0036) **hirīnisedhoti** hiriyā akusale dhamme nisedhetīti hirīnisedho. **Koci lokasmiṃ vijjatīti** koci evarūpo vijjatīti pucchati. **Yo nindaṃ apabodhatīti** yo garahaṃ apaharanto bujjhati. **Asso bhadro kasāmivā** Ti yathā bhadro assājānīyo kasaṃ apaharanto bujjhati, patodacchāyaṃ disvā saṃvijjhanto viya kasāya attani nipātaṃ na deti, evameva yo bhikkhu bhūtassa dasa-akkosavatthuno attani nipātaṃ adadanto nindaṃ apabodhati apaharanto bujjhati, evarūpo koci khīṇāsavo vijjatīti pucchati. Abhūtakkosena pana parimutto nāma natthi. **Tanuyāti** tanukā, hiriyā akusale dhamme nisedhetvā carantā khīṇāsavā nāma appakāti attho. **Sadā satāti** niccakālaṃ sativepullena samannāgatā. **Antaṃ dukkhassa pappuyyā** Ti vaṭṭadukkhassa koṭiṃ antabhūtaṃ nibbānaṃ pāpuṇitvā. Sesāṃ vuttanayamevāti.

Hirīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Kuṭikāsuttavaṇṇanā

19. Navame **kacci te kuṭikāti** ayaṃ devatā dasa māse antovasanaṭṭhānaṭṭhena mātaraṃ kuṭikaṃ katvā, yathā sakuṇā divasaṃ gocarapasutā rattiṃ kulāvakaṃ alliyanti, evamevaṃ sattā tattha tattha gantvāpi mātugāmassa santikaṃ āgacchanti, ālayavasena bhariyaṃ kulāvakaṃ katvā. Kulapaveṇiṃ santānakaṭṭhena putte santānake katvā, taṇhaṃ bandhanaṃ katvā, gāthābandhanena ime pañhe samodhānetvā bhagavantaṃ pucchi, bhagavāpissā vissajjento **tagghāti**-ādimāha. Tattha **tagghāti** ekaṃsavaacane nipāto. **Natthīti** pahāya pabbajitattā vaṭṭasmiṃ vā puna mātukucchivāsassa dārabharaṇassa puttanibbattiyā vā abhāvato natthi.

Devatā “mayā sannāhaṃ bandhitvā guḷhā pañhā pucchitā, ayañca samaṇo pucchitamatteyeva vissajjesi, jānaṃ nu kho me ajjhāsayaṃ kathesi, udāhu (1.0037) ajānaṃ yaṃ vā taṃ vā mukhāruḷhaṃ kathesi” ti cintetvā puna **kintāhanti**-ādimāha. Tattha **kintāhanti** kiṃ te ahaṃ. Athassā bhagavā ācikkhanto **mātaranti**-ādimāha. **Sāhu teti** gāthāya anumoditvā sampahaṃsitvā bhagavantaṃ vanditvā gandhamā-lādihi pūjetvā attano devaṭṭhānameva gatāti.

Kuṭikāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Samiddhisuttavaṇṇanā

20. Dasame **tapodārāmeti** tapodassa tattodakassa rahadassa vasena evaṃ laddhanāme ārāme. Vebhārapabbatassa kira heṭṭhā bhummaṭṭhakanāgānaṃ pañcayojanasatikāṃ nāgabhavanaṃ devalokasadiṣaṃ maṇimayena talena ārā-muyyānehi ca samannāgataṃ. Tattha nāgānaṃ kiḷanaṭṭhāne mahā-udakarahado, tato tapodā nāma nadī sandati kuthitā uṇhodakā. Kasmā panesā edisā? Rājagahaṃ kira parivāretvā mahāpetaloko tiṭṭhati, tattha dvinnaṃ mahālohakumbhini-rayānaṃ antarena ayaṃ tapodā āgacchati, tasmā kuthitā sandati. Vuttampi cetaṃ-
“Yatāyaṃ, bhikkhave, tapodā sandati, so daho acchodako sītodako sātodako setodako suppatittho ramaṇīyo pahūtamacchakacchapo, cakkamattāni ca padu-māni pupphanti. Apicāyaṃ, bhikkhave, tapodā dvinnaṃ mahānirayānaṃ antari-kāya āgacchati, tenāyaṃ tapodā kuthitā sandati” ti (pārā. 231).

Imassa pana ārāmassa abhimukhaṭṭhāne tato mahā-udakarahado jāto, tassa vasenāyaṃ vihāro “tapodārāmo” ti vuccati.

Samiddhīti tassa kira therassa attabhāvo samiddho abhirūpo pāsādiko, tasmā “samiddhī” tveva saṅkhaṃ gato. **Gattāni parisiñcitunti** padhānikatthero esa, balava-paccūse uṭṭhāyāsanaṃ sarīraṃ utuṃ gāhāpetvā bahi (1.0038) saṭṭhihatthamante mahācaṅkame aparāparaṃ caṅkamitvā “sedagahitehi gatthehi paribhuñjamaṇaṃ senāsanaṃ kilissati” ti maññamāno gattāni parisiñcanatthaṃ sarīradhovanatthaṃ upasaṅkami. **Ekacīvaro aṭṭhāsīti** nivāsanaṃ nivāsetvā kāyabandhanaṃ bandhitvā cīvaraṃ hatthena gahetvā aṭṭhāsī.

Gattāni pubbāpayamānoti gattāni pubbasadisāni vodakāni kurumāno. Allasarīre pārutaṃ hi cīvaraṃ kilissati duggandhaṃ hoti, na cetaṃ vattaṃ. Thero pana vatta-sampanno, tasmā vatte ṭhitova nhāyitvā paccuttarivā aṭṭhāsī. Tattha idaṃ nhāna-vattaṃ-udakatitthaṃ gantvā yattha katthaci cīvarāni nikkhipitvā vegena ṭhitake-veva na otaritabbaṃ, sabbadisā pana oloketvā vivittabhāvaṃ ṇatvā khāṇugumbalātādīni vavatthapetvā tikkhattuṃ ukkāsitvā avakuja ṭhitena uttarāsaṅgacīvaraṃ apanetvā pasāretabbaṃ, kāyabandhanaṃ mocetvā cīvarapiṭṭheyaṃ ṭhapetabbaṃ. Sace udakasāṭikā natthi, udakante ukkuṭikaṃ nisīditvā nivāsanaṃ mocetvā sace sinnaṭṭhānaṃ atthi, pasāretabbaṃ. No ce atthi, saṃharitvā ṭhapetabbaṃ. Udakaṃ otarantena saṅkhaṃ nābhippamāṇamattaṃ otarivā vīciṃ anuṭṭhāpentena saddaṃ akarontena nivattitvā āgatadisābhimukhena nimujjitabbaṃ, evaṃ cīvaraṃ rakkhitaṃ hoti. Ummujjantenapi saddaṃ akarontena saṅkhaṃ ummujjitvā nhāna-pariyosāne udakante ukkuṭikena nisīditvā nivāsanaṃ parikkhipitvā uṭṭhāya supari-maṇḍalaṃ nivāsetvā kāyabandhanaṃ bandhitvā cīvaraṃ apārūpitvāva ṭhāta-bbanti.

Theropi tathā nhāyitvā paccuttarivā vigacchamāna-udakaṃ kāyaṃ olokaya-māno aṭṭhāsī. Tassa pakatiyāpi pāsādikassa paccūsasamaye sammā pariṇatāhā-rassa uṇhodakena nhātassa ativiya mukhavaṇṇo viroci, bandhanā pavuttatāla-phalaṃ viya pabhāsampanno puṇṇacando viya taṅkhaṇavikasitapadumaṃ viya mukhaṃ sassirikaṃ ahosi, sarīravaṇṇopi vippasīdi. Tasmim samaye vanasaṇḍe adhivatthā bhummadevatā pāsādikaṃ bhikkhuṃ olokayamānā samanaṃ nigga-hetuṃ asakkontī kāmāpariḷāhābhibhūtā hutvā, “theraṃ palobhessāmi” ti atta-

bhāvaṃ uḷārena (1.0039) alaṅkārena alaṅkaritvā saḥassavaṭṭipadīpaṃ pajjala-
mānā viya candamaṃ uṭṭhāpayamānā viya sakalārāmaṃ ekobhāsaṃ katvā theramaṃ
upasaṅkamitvā avanditvāva vehāse ṭhitā gāthaṃ abhāsi. Tena vuttaṃ- “atha kho
aññatarā devatā ...pe... ajjhabhāsi”ti.

Abhutvāti pañca kāmagaṇe aparibhuñjitvā. **Bhikkhasīti** piṇḍāya carasi. **Mā taṃ
kālo upaccagāti** ettha kālo nāma pañcakāmagaṇapaṭisevanakkhamo daharayo-
bbanakālo. Jarājiṇṇena hi obhaggena daṇḍaparāyaṇena pavedhamānena kāsasā-
sābhibhūtena na sakkā kāme paribhuñjituṃ. Iti imaṃ kālaṃ sandhāya devatā “mā
taṃ kālo upaccagā”ti āha. Tattha **mā upaccagāti** mā atikkami.

Kālaṃ vohaṃ na jānāmīti ettha **voti** nipātamattaṃ. **Kālaṃ na jānāmīti** maraṇa-
kālaṃ sandhāya vadati. Sattānañhi-

“Jīvitaṃ byādhi kālo ca, dehanikkhepanaṃ gati;
pañcete jīvalokasmiṃ, animittā na nāyare”.

Tattha **jīvitaṃ** tāva “ettakameva, na ito paran”ti vavatthānābhāvato animittaṃ.
Kalalakālepi hi sattā maranti, abbuda-pesi-ghana-aḍḍhamāsa-ekamāsa-dvemāsa-
temāsa-catumāsapañcamāsa ...pe... dasamāsakālepi, kucchito nikkhantasama-
yepi, tato paraṃ vassasatassa antopi bahipi marantiyeva. **Byādhipi** “imināva
byādhinā sattā maranti, na aññenā”ti vavatthānābhāvato animitto. Cakkhuroge-
napi hi sattā maranti sotarogādīnaṃ aññatarenapi. **Kālopi**, “imasmiṃ yeva kāle
maritabbaṃ, na aññasmin”ti evaṃ vavatthānābhāvato animitto. Pubbaṇhepi hi
sattā maranti majjhanhikādīnaṃ aññatarasmimpi. **Dehanikkhepanampi**, “idheva
miyamānānaṃ dehena patitabbaṃ, na aññatthā”ti evaṃ vavatthānābhāvato ani-
mittaṃ. Antogāme jātānañhi bahigāmepe attabhāvo patati, bahigāmepe jātānaṃ
antogāmepe. Tathā thalajānaṃ jale, jalajānaṃ thaleti anekappakārato vitthāre-
tabbaṃ. **Gatipi**, “ito cutena idha nibbattitabban”ti evaṃ vavatthānābhāvato ani-
mittā. Devalokato hi cutā manussesupi nibbattanti (1.0040), manussalokato cutā
devalokādīnaṃ yattha katthaci nibbattantīti evaṃ yante yuttagoṇo viya gatipa-
ñcake loko samparivattati. Tassevaṃ samparivattato “imasmiṃ nāma kāle
maraṇaṃ bhavissati”ti imaṃ maraṇassa kālaṃ vohaṃ na jānāmi.

yati. Tasmāti yasmā ayaṃ kālo paṭicchanno na paññāyati, tasmā pañca kāma-

Channo kālo na dissatīti ayaṃ kālo mayhaṃ paṭicchanno avibhūto na paññāyati. **Tasmāti** yasmā ayaṃ kālo paṭicchanno na paññāyati, tasmā pañca kāmaguṇe abhuvāva bhikkhāmi. **Mā maṃ kālo upaccagāti** ettha samaṇadhammakaraṇakālaṃ sandhāya “kālo”ti āha. Ayañhi samaṇadhammo nāma pacchime kāle tisso vayosīmā atikkantena obhaggena daṇḍaparāyaṇena pavedhamānena kāsasāsābhībhūtena na sakkā kātuṃ. Tadā hi na sakkā hoti icchicchitaṃ buddhava-canaṃ vā gaṇhituṃ, dhutaṅgaṃ vā paribhuñjituṃ, araññavāsaṃ vā vasituṃ, icchicchitakkhaṇe samāpattim vā samāpajjituṃ, padabhāṇa-sarabhaññadhammakathā-anumodanādīni vā kātuṃ, taruṇayobbanakāle panetaṃ sabbaṃ sakkā kātunti ayaṃ samaṇadhammakaraṇassa kālo mā maṃ upaccagā, yāva maṃ nātikkamati, tāva kāme abhuvāva samaṇadhammaṃ karomīti āha.

Pathaviyaṃ patiṭṭhahitvāti sā kira devatā- “ayaṃ bhikkhu samaṇadhammakaraṇassa kālaṃ nāma katheti, akālaṃ nāma katheti, sahetukaṃ katheti sānisamsan”-ti ettāvātāva there lajjaṃ paccupaṭṭhāpetvā mahābrahmaṃ viya aggikkhandhaṃ viya ca naṃ maññamānā gāravajātā ākāsā oruyha pathaviyaṃ aṭṭhāsi, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Kiñcāpi pathaviyaṃ ṭhitā, yena panatthena āgatā, punapi tameva gahetvā **daharo tvanti-ādimāha**. Tattha **susūti** taruṇo. **Kāḷakesoti** suṭṭhu kāḷakeso. **Bhadrenāti** bhaddakena. Ekacco hi daharopi samāno kāṇo vā hoti kuṇi-ādīnaṃ vā aññataro, so bhadrena yobbanena samannāgato nāma na hoti. Yo pana abhirūpo hoti dassanīyo pāsādiko sabbasampattisampanno, yaṃ yadeva alaṅkāraparihāraṃ icchati, tena tena alaṅkato devaputto viya carati, ayaṃ bhadrena yobbanena samannāgato nāma hoti. Thero ca uttamarūpasampanno, tena naṃ evamāha.

Anikkīlītāvī (1.0041) **kāmesūti** kāmesu akīlītakīlo abhuttāvī, akatakāmakīloti attho. **Mā sandiṭṭhikaṃ hitvāti** yebhuyyena hi tā adiṭṭhasaccā avītarāgā aparacittavidūniyo devatā bhikkhū dasapi vassāni vīsatimpi ...pe... saṭṭhimpī vassāni parisuddhaṃ akhaṇḍaṃ brahmacariyaṃ caramāne disvā- “ime bhikkhū mānusake pañca kāmaguṇe pahāya dibbe kāme patthayantā samaṇadhammaṃ karontī”ti saññaṃ uppādentī, ayampi tattheva uppādesī. Tasmā mānusake kāme sandiṭṭhike, dibbe ca kālike katvā evamāha.

Na kho ahaṃ, āvusoti, āvuso, ahaṃ sandiṭṭhike kāme hitvā kālike kāme na anudhāvāmi na patthemī na pihemī. **Kalikañca kho ahaṃ, āvusoti** ahaṃ kho, āvuso, kālikaṃ kāmamaṃ hitvā sandiṭṭhikaṃ lokuttaradhammaṃ anudhāvāmi. Iti thero cittānantaraṃ aladdhabbatāya dibbepī mānusakepī pañca kāmaguṇe **kālikāti** akāsi, cittānantaraṃ laddhabbatāya lokuttaradhammaṃ **sandiṭṭhikanti**. Pañcakāmaguṇesu samohitesupī sampannakāmassāpī kāmīno cittānantaraṃ icchicchitārammaṇānubhavanaṃ na sampajjati. Cakkhudvāre iṭṭhārammaṇamaṃ anubhavitukāmena hi cittakārapotthakārārūpakārādayo pakkosāpetvā, “idaṃ nāma sajjethā”ti vattabbaṃ hoti. Etthantare anekakoṭisatasahassāni cittāni uppajjitvā nirujjhanti. Atha pacchā taṃ ārammaṇamaṃ sampāpuṇāti. Sesadvāresupī eseva nayo. Sotāpa-

ttimaggānantaraṃ pana sotāpatti phalameva uppajjati, antarā aññassa cittassa vāro natthi. Sesaphalesupi eseva nayoti.

So tamevatthaṃ gahetvā **kālikā hi, āvusoti-ādimāha**. Tattha **kālikā**ti vuttanayena samohitasampattināpi kālantare pattabbā. **Bahudukkhā**ti pañca kāmagaṇe nissāya pattabbadukkhassa bahutāya bahudukkhā. Taṃvatthukasseva upāyāssa bahutāya **bahupāyāsā**. **Ādīnavo ettha bhiyyoti** pañca kāmagaṇe nissāya laddhabbasukhato ādīnavo bhiyyo, dukkhameva bahutaranti attho. **Sandiṭṭhiko ayam dhammoti** ayam lokuttaradhammo yena yena adhigato hoti, tena tena parasaddhāya gantabbataṃ hitvā paccavekkhaṇañāṇena sayam daṭṭhabboti (1.0042) **sandiṭṭhiko**. Attano phaladānaṃ sandhāya nāssa kāloti akālo, akāloyeva **akāliko**. Yo ettha ariyamaggadhammo, so attano pavattisamanantarameva phalaṃ detīti attho. “Ehi passa imaṃ dhamman”ti evaṃ pavattaṃ ehipassavidhiṃ arahatīti **ehipassiko**. Ādittaṃ celam vā sīsam vā ajjupekkhitvāpi bhāvanāvasena attano citte upanayaṃ arahatīti **opaneyyiko**. Sabbehi ugghaṭṭitaññū-ādīhi viññūhi “bhāvito me maggo, adhigataṃ phalaṃ, sacchikato nirodho”ti attani attani veditabboti **paccattaṃ veditabbo viññūhī**ti. Ayam ettha saṅkhepo, vitthāro pana **visuddhimagge** (visuddhi. 1.146 ādayo) dhammānussatvaṇṇanāyaṃ vutto.

Idāni sā devatā andho viya rūpavisesaṃ therena kathitassa atthe ajānantī **kathañca bhikkhūti-ādimāha**. Tattha **kathañcā**tipadassa “kathañca bhikkhu kālikā kāmā vuttā bhagavatā, kathaṃ bahudukkhā, kathaṃ bahupāyāsā”ti? Evaṃ sabba-padehi sambandho veditabbo.

Navoti aparipuṇṇapañcavasso hi bhikkhu navo nāma hoti, pañcavassato paṭṭhāya majjhimo, dasavassato paṭṭhāya thero. Aparo nayo- aparipuṇṇadasavasso navo, dasavassato paṭṭhāya majjhimo, vīsativassato paṭṭhāya thero. Tesam ahaṃ navoti vadati.

Navopi ekacco sattaṭṭhavassakāle pabbajitvā dvādasaterasavassāni sāmaṇera-bhāveneva atikkanto cirapabbajito hoti, ahaṃ pana acirapabbajitoti vadati. **Imaṃ dhammavinayanti** imaṃ dhammañca vinayañca. Ubhayampetaṃ sāsanasseva nāmaṃ. Dhammena hettha dve piṭakāni vuttāni, vinayena vinayapiṭakaṃ, iti tīhi piṭakehi pakāsitaṃ paṭipattiṃ adhunā āgatomhīti vadati.

Mahesakkhāhīti mahāparivārāhi. Ekekassa hi devarañño koṭisatampi koṭisahasampi parivāro hoti, te attānaṃ mahante ṭhāne ṭhapetvā tathāgataṃ passanti. Tattha amhādisānaṃ appesakkhānaṃ mātuḡāmajātikānaṃ kuto okāsoti dasseti.

Mayampi (1.0043) **āgaccheyyāmāti** idaṃ sā devatā “sacepi cakkavāḷaṃ pūretvā parisā nisinnā hoti, mahatiyā buddhavīthiyā satthu santikaṃ gantuṃ labhatī”ti ñatvā āha. **Puccha bhikkhu, puccha bhikkhūti** thirakaraṇavasena āmeditaṃ kataṃ.

Akkheyyasaññinoti ettha “devo, manusso, gahaṭṭho, pabbajito, satto, puggalo, tisso, phusso”ti-ādinā nayena akkheyyato sabbesaṃ akkhānānaṃ sabbāsaṃ kathānaṃ vatthubhūtato pañcakkhandhā “akkheyyā”ti vuccanti. “Satto naro poso puggalo itthī puriso”ti evaṃ saññā etesaṃ atthīti saññino, akkheyyesveva saññinoti **akkheyyasaññino**, pañcasu khandhesu sattapuggalādisaññinoti attho. **Akkhe-**

yyasmim patitthitāti pañcasu khandhesu aṭṭhahākārehi patitthitā. Ratto hi rāgava-sena patitthito hoti, duṭṭho dosavasena, mūḷho mohavasena, parāmaṭṭho ditthiva-sena, thāmagato anusayavasena, vinibaddho mānavasena, anitthāngato viciki-cchāvasena, vikkhepagato uddhaccavasena patitthito hoti. **Akkheyyaṃ apariññā-yāti** pañcakkhandhe tīhi pariññāhi aparijānitvā. **Yogamāyanti maccunoti** maccuno yogaṃ payogaṃ pakkhepaṃ upakkhepaṃ upakkamaṃ abbhantaraṃ āgacchanti, maraṇavasamaṃ gacchantīti attho. Evamimāya gāthāya kālikā kāmā kathitā.

Pariññāyāti ñātapariññā, tīraṇapariññā, pahānapariññāti imāhi tīhi pariññāhi pari-jānitvā. Tattha katamā **ñātapariññā?** Pañcakkhandhe pari-jānāti- “ayaṃ rūpa-kkhandho, ayaṃ vedanākkhandho, ayaṃ saññākkhandho, ayaṃ saṅkhāra-kkhandho, ayaṃ viññāṇakkhandho, imāni tesamaṃ lakkhaṇarasapaccupaṭṭhānapa-daṭṭhānāni”ti, ayaṃ ñātapariññā. Katamā **tīraṇapariññā?** Evaṃ ñātaṃ katvā pañcakkhandhe tīreti aniccato dukkhato rogatoti dvācattālīsāya ākārehi. Ayaṃ tīra-ṇapariññā. Katamā **pahānapariññā?** Evaṃ tīrayitvā aggamaggena pañcasu khandhesu chandarāgaṃ pajahati. Ayaṃ pahānapariññā.

Akkhātāraṃ na maññatīti evamaṃ tīhi pariññāhi pañcakkhandhe pari-jānitvā khīṇā-savo bhikkhu akkhātāraṃ puggalaṃ na maññati. **Akkhātāranti** kammavasena kāraṇaṃ veditabbaṃ, akkhātābbaṃ kathetabbaṃ puggalaṃ na maññati, na passatīti attho (1.0044). Kinti akkhātābanti? “Tisso”ti vā “phusso”ti vā evamaṃ yena kenaci nāmena vā gottena vā pakāsetabbaṃ. **Taṅhi tassa na hotīti** taṃ tassa khīṇāsavassa na hoti. **Yena naṃ vajjāti** yena naṃ “rāgena ratto”ti vā “dosena duṭṭho”ti vā “mohena mūḷho”ti vāti koci vadeyya, taṃ kāraṇaṃ tassa khīṇāsa-vassa natthi.

Sace vijānāsi vadehīti sace evarūpaṃ khīṇāsavaṃ jānāsi, “jānāmī”ti vadehi. No ce jānāsi, atha “na jānāmī”ti vadehi. **Yakkhā**Ti devataṃ ālapanto āha. Iti imāya gāthāya sanditthiko navavidho lokuttaradhammo kathito. **Sādhūti** āyācanatthe nipāto.

Yo maññatīti yo attānaṃ “ahaṃ samo”ti vā “visesī”ti vā “nihīno”ti vā maññati. Etena “seyyohamasmī”ti-ādayo tayo mānā gahitāva. Tesu gahitesu nava mānā gahitāva honti. **So vivadetha tenāti** so puggalo teneva mānena yena kenaci pugga-lena saddhiṃ- “kena maṃ tvaṃ pāpuṇāsi, kiṃ jātiyā pāpuṇāsi, udāhu gottena, kulapadesena, vaṇṇapokkharatāya, bāhusaccena, dhutaguṇenā”ti evamaṃ viva-deyya. Iti imāyapi upaḍḍhagāthāya kālikā kāmā kathitā.

Tīsu vidhāsūti tīsu mānesu. “Ekavidhena rūpasaṅgaho”ti-ādīsu (dha. sa. 584) hi koṭṭhāso “vidho”ti vutto. “Kathaṃvidhaṃ silavantaṃ vadanti, kathaṃvidhaṃ pañnavantaṃ vadanti”ti-ādīsu (saṃ. ni. 1.95) ākāro. “Tisso imā, bhikkhave, vidhā. Katamā tisso? Seyyohamasmīti vidhā, sadisohamasmīti vidhā, hīnohamasmīti vidhā”ti-ādīsu (saṃ. ni. 5.162) māno “vidhā”ti vutto. Idhāpi mānova. Tena vuttaṃ “tīsu vidhāsūti tīsu mānesū”ti. **Avikampamānoti** so puggalo etesu saṅkhepato tīsu, vitthārato navasu mānesu na kampati, na calati. **Samo visesīti na tassa hotīti** tassa pahīnamānassa khīṇāsavassa “ahaṃ sadiso”ti vā “seyyo”ti vā “hīno”ti vā na hotīti dasseti. Pacchimapadaṃ vuttanayameva. Iti imāyapi upaḍḍhagāthāya nava-

vidho sandiṭṭhiko lokuttaradhammo kathito.

Pahāsi (1.0045) **saṅkhanti**, “paṭisaṅkhā yoniso āhāraṃ āhāretī”ti-ādīsu (saṃ. ni. 4.120, 239) paññā “saṅkhā”ti āgatā. “Atthi te koci gaṇako vā muddiko vā saṅkhāyako vā, yo pahoti gaṅgāya vālukam gaṇetun”ti (saṃ. ni. 4.410) ettha gaṇanā. “Saññānidānā hi papañcasaṅkhā”ti-ādīsu (su. ni. 880) koṭṭhāso. “Yā tesam tesam dhammānaṃ saṅkhā samaññā”ti (dha. sa. 1313-1315) ettha paṇṇatti “saṅkhā”ti āgatā. Idhāpi ayameva adhippetā. **Pahāsi saṅkhanti** padassa hi ayamevattho- ratto duṭṭho mūḷho iti imaṃ paṇṇattiṃ khīṇāsavo pahāsi jahi pajahīti.

Na vimānamajjhagāti navabhedam tividhamānaṃ na upagato. Nivāsaṭṭhena vā mātukucchi “vimānan”ti vuccati, taṃ āyatim paṭisandhivasena na upagacchīti attho. Anāgatatthe atītavacanaṃ. **Acchecchīti** chindi. **Chinnaganthanti** cattāro ganthe chinditvā ṭhitam. **Anīghanti** niddukkham. **Nirāsanti** nittaṇham. **Pariyesamānāti** olokayamānā. **Nājjhagamunti** na adhigacchanti na vindanti na passanti. Vattamānatthe atītavacanaṃ. **Idha vā huram vāti** idhaloke vā paraloke vā. **Sabbanivesanesūti** tayo bhavā, catasso yoniyo, pañca gatiyo, satta viññāṇaṭṭhitiyo, nava sattā-vāsā, iti imesupi sabbesu sattanivesanesu evarūpaṃ khīṇāsavaṃ kāyassa bhedaṃ uppajjamānaṃ vā uppannaṃ vā na passantīti attho. Imāya gāthāya sandiṭṭhikaṃ lokuttaradhammameva kathesi.

Imaṅca gātham sutvā sāpi devatā attham sallakkhesi, teneva kāraṇena **imassa khvāham, bhanteti-ādimāha**. Tattha **pāpaṃ na kayirāti** gāthāya dasakusalakammamapathavasenapi kathetum vaṭṭati aṭṭhaṅgikamaggavasenapi. Dasakusalakammamapathavasena tāva **vacasāti** catubbidham vacīsucaritam gahitam. **Manasāti** tividham manosucaritam

gahitaṃ. **Kāyena vā kiñcana sabbaloketi** tividhaṃ kāyasucaritaṃ gahitaṃ. Ime tāva dasakusalakammamapathadhammā honti. **Kāme pahāyāti** iminā pana kāmasukhallikānuyogo paṭikkhitto. **Satimā sampajānoti** iminā dasakusalakammamapathakāraṇaṃ satisampajāññaṃ gahitaṃ. **Dukkhaṃ na sevetha anattasamhitanti** iminā attakilamathānuyogo paṭisiddho. Iti devatā “ubho ante vivajjetvā (1.0046) kāraṇehi satisampajāññehi saddhiṃ dasakusalakammamapathadhamme tumhehi kathite ājānāmi bhagavā”ti vadati.

Aṭṭhaṅgikamaggavasena pana ayaṃ nayo- tasmim kira ṭhāne mahatī dhamma-desanā ahosi. Desanāpariyosāne devatā yathāṭhāne ṭhitāva desanānusārena ñāṇaṃ pesetvā sotāpattiphale patiṭṭhāya attanā adhigataṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ dassenti evamāha. Tattha **vacasāti** sammāvācā gahitā, mano pana aṅgaṃ na hotīti **manasāti** maggasampayuttakaṃ cittaṃ gahitaṃ. **Kāyena vā kiñcana sabbaloketi** sammākamanto gahito, ājīvo pana vācākamantapakkhikattā gahitova hoti. **Satimāti** iminā vāyāmasatisamādhayo gahitā. **Sampajānoti** padena sammādiṭṭhisammāsaṅkappā. **Kāme pahāya, dukkhaṃ na sevethāti** padadvayena antadvayavajjanaṃ. Iti ime dve ante anupagamma majjhimaṃ paṭipadaṃ tumhehi kathitaṃ, ājānāmi bhagavāti vatvā tathāgataṃ gandhamālādīhi pūjetvā padakkhiṇaṃ katvā pakkāmiti.

Samiddhisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Nandanavaggo dutiyo.

3. Sattivaggo

1. Sattisuttavaṇṇanā

21. Sattivaggassa paṭhame **sattiyāti** desanāsīsametaṃ. Ekatokhārādīnā satthenāti attho. **Omaṭṭhoti** pahato. Cattāro hi pahārā omaṭṭho ummaṭṭho maṭṭho vimaṭṭhoti. Tattha upari ṭhatvā adhomukhaṃ dinnapahāro omaṭṭho nāma; heṭṭhā ṭhatvā uddhamukhaṃ dinno ummaṭṭho nāma; aggaḷasūci viya vinivijjhitvā gato maṭṭho nāma; seso sabbopi vimaṭṭho nāma. Imasmim pana ṭhāne omaṭṭho gahito. So hi sabbadāruṇo duruddharasallo duttikiccho antodoso antopubbalohitova hoti, pubbalohitaṃ anikkhamitvā vaṇamukhaṃ pariyonandhitvā tiṭṭhati. Pubbalohitaṃ (1.0047) niharitukāmehi mañcena saddhiṃ bandhitvā adhosiro kātabbo hoti, maraṇaṃ vā maraṇamattaṃ vā dukkhaṃ pāpuṇāti. **Paribbajeti** vihareyya.

Imāya gāthāya kiṃ katheti? Yathā sattiyā omaṭṭho puriso sallubbahana-vaṇatikicchanaṃ atthāya vīriyaṃ ārabhati, payogaṃ karoti parakkamati. Yathā ca ḍayhamāno matthake ādittasīso tassa nibbāpanatthāya vīriyaṃ ārabhati, payogaṃ

karoti parakkamati, evameva bhikkhu kāmarāgaṃ pahānāya sato appamatto hutvā vihareyya bhagavāti kathesi.

Atha bhagavā cintesi- imāya devatāya upamā tāva daḷhaṃ katvā ānītā, atthaṃ pana parittakaṃ gahetvā ṭhitā, punappunaṃ kathenti hesā kāmarāgassa vikkhambhanapahānameva katheyya. Yāva ca kāmarāgo maggena na samuggahāṭiyati, tāva anubaddhova hoti. Iti tameva opammaṃ gahetvā paṭhamamaggavasena desanaṃ vinivaṭṭetvā desento dutiyaṃ gāthamāha. Tassattho purimānusārenea veditabboti. Paṭhamaṃ.

2. Phusatisuttavaṇṇanā

22. Dutiye **nāphusantaṃ phusatīti** kammaṃ aphasantaṃ vipāko na phusati, kammameva vā aphasantaṃ kammaṃ na phusati. Kammañhi nākaroto kariyati. **Phusantañca tato phuseti** kammaṃ phusantaṃ vipāko phusati, kammameva vā phusati. Kammañhi karoto kariyati. **Tasmā phusantaṃ phusati, appaduṭṭhapadosinanti** yasmā na aphasantaṃ phusati, phusantañca phusati, ayaṃ kammavipākānaṃ dhammatā, tasmā yo “appaduṭṭhassa narassa dussati, suddhassa posassa anaṅgaṇassā”ti evaṃ vutto appaduṭṭhapadosī puggalo, taṃ puggalaṃ kammaṃ phusantameva kammaṃ phusati, vipāko vā phusati. So hi parassa upaḅhātaṃ kātuṃ sakkoti vā mā vā, attā panānena catūsu apāyesu ṭhapito nāma hoti. Tenāha bhagavā- “tameva bālaṃ pacceṭi pāpaṃ, sukhumo rajo paṭivātaṃva khitto”ti. Dutiyaṃ.

3. Jaṭāsuttavaṇṇanā

23. Tatiye (1.0048) **antojaṭāti** gāthāyaṃ **jaṭāti** taṇhāya jāliniyā adhivacanaṃ. Sā hi rūpādīsu ārammaṇesu heṭṭhupariyavasena punappunaṃ uppajjanato saṃsibbanatṭhena veḷugumbādīnaṃ sākḅhājālasaṅkhātā jaṭā viyāti jaṭā. Sā panesā sakaparikkhāraparaparikkhāresu saka-attabhāva-para-attabhāvesu ajjhantikāyatana-bāhirāyatanesu ca uppajjanato **antojaṭā bahijaṭāti** vuccati. Tāya evaṃ uppajjamānāya **jaṭāya jaṭitā pajā**. Yathā nāma veḷujaṭādīhi veḷu-ādayo, evaṃ tāya taṇhājaṭāya sabbāpi ayaṃ sattanikāyasaṅkhātā pajā jaṭitā vinaddhā, saṃsibbitāti attho. Yasmā ca evaṃ jaṭitā, **taṃ taṃ gotama pucchāmīti** tasmā taṃ pucchāmi. **Gotamāti** bhagavantaṃ gottena ālapati. **Ko imaṃ vijaṭaye jaṭanti** imaṃ evaṃ tedhātukaṃ jaṭetvā ṭhitaṃ jaṭaṃ ko vijaṭeyya, vijaṭetuṃ ko samatthoti pucchati.

Athassa bhagavā tamatthaṃ vissajjento **sīle patiṭṭhāyāti**-ādimāha. Tattha **sīle patiṭṭhāyāti** catupārisuddhisīle ṭhatvā. Ettha ca bhagavā jaṭāvijaṭanaṃ pucchito sīlaṃ ārabhanto na “aṅṅaṃ puṭṭho aṅṅaṃ katheti”ti veditabbo. Jaṭāvijaṭakassa hi patiṭṭhādassanattamettha sīlaṃ kathitaṃ.

Naroti satto. **Sapaññoti** kammajatihetukapaṭisandhipaññāya paññavā. **Cittaṃ paññañca bhāvayanti** samādhinīceva vipassanañca bhāvayamāno. Cittasīna hettha aṭṭha samāpattiyo kathitā, paññānāmena vipassanā. **Ātāpīti** vīriyavā. Vīri-

yañhi kilesānaṃ ātāpanaparitāpanaṭṭhena “ātāpo”ti vuccati, tadassa atthīti ātāpī. **Nipakoti** nepakkaṃ vuccati paññā, tāya samannāgatoti attho. Iminā padena pārihāriyapaññaṃ dasseti. **Pārihāriyapaññā** nāma “ayaṃ kālo uddesassa, ayaṃ kālo paripucchāyā”ti-ādinā nayena sabbattha kārāpitā pariharitabbapaññā. Imasmiñhi pañhābyākaraṇe tikkhattum paññā āgatā. Tattha paṭhamā jātipaññā, dutiyā vipassanāpaññā, tatiyā sabbakiccapariṇāyikā pārihāriyapaññā.

So (1.0049) **imaṃ vijaṭṭhaya jaṭanti** so imehi sīlādīhi samannāgato bhikkhu. Yathā nāma puriso pathaviyaṃ patiṭṭhāya sunisitaṃ satthaṃ ukkhipitvā mahantaṃ veḷugumbaṃ vijaṭṭheyya, evamevaṃ sīle patiṭṭhāya samādhisīlāyaṃ sunisitaṃ vipassanāpaññāsatthaṃ vīriyabalapaggahitena pārihāriyapaññāhatthena ukkhipitvā sabbampi taṃ attano santāne patitaṃ taṇhājaṭtaṃ vijaṭṭheyya sañchindeyya sampadāleyyāti.

Ettāvataṃ sekhabhūmiṃ kathetvā idāni jaṭtaṃ vijaṭṭhetvā ṭhitaṃ mahākhīṇāsavaṃ dassento **yesanti**-ādimāha. Evaṃ jaṭtaṃ vijaṭṭhetvā ṭhitaṃ khīṇāsavaṃ dassetvā puna jaṭṭāya vijaṭṭhanokāsaṃ dassento **yattha nāmañcāti**-ādimāha. Tattha **nāmañcāti** cattāro arūpino khandhā. **Paṭighaṃ rūpasaññā cāti** ettha paṭighasaññāvasena kāmabhavo gahito, rūpasaññāvasena rūpabhavo. Tesu dvīsu gahitesu arūpabhavo gahitova hoti bhavaśānkhepenāti. **Etthesā chijjate jaṭāti** ettha tebhūmakavaṭṭassa pariyādiyaṇaṭṭhāne esā jaṭā chijjati, nibbānaṃ āgamma chijjati nirujjhatīti ayaṃ attho dassito hoti. Tatiyaṃ.

4. Manonivāraṇasuttavaṇṇanā

24. Catutthe **yato yatoti** pāpato vā kalyāṇato vā. Ayaṃ kira devatā “yaṃkiñci kusalādibhedam lokiyaṃ vā lokuttaram vā mano, taṃ nivāretabbameva, na uppādetabban”ti evaṃladdhikā. **Sa sabbatoti** so sabbato. Atha bhagavā- “ayaṃ devatā aniyyānikakathaṃ katheti, mano nāma nivāretabbampi atthi bhāvetabbampi, vibhajitvā namassā dassessāmī”ti cintetvā dutiyagāthaṃ āha. Tattha **na mano saṃyatattamāgatanti**, yaṃ vuttaṃ “na sabbato mano nivāraye”ti, kataraṃ taṃ mano, yaṃ taṃ sabbato na nivāretabbanti ce. Mano saṃyatattaṃ āgataṃ, yaṃ mano yattha saṃyatabhāvaṃ āgataṃ, “dānaṃ dassāmi, sīlaṃ rakkhissāmī”ti-ādinā nayena uppannaṃ, etaṃ mano na nivāretabbaṃ, aññadatthu brūhetabbaṃ vaḍḍhetabbaṃ. **Yato yato ca pāpakanti** yato yato akusalaṃ uppajjati, tato tato ca taṃ nivāretabbanti. Catutthaṃ.

5. Arahantasuttavaṇṇanā

25. Pañcame (1.0050) **katāvīti** catūhi maggehi katakicco. **Ahaṃ vadāmīti** ayaṃ devatā vanasaṇḍavāsini, sā āraññakānaṃ bhikkhūnaṃ “ahaṃ bhuñjāmi, ahaṃ nisīdāmi, mama patto, mama cīvaran”ti-ādikathāvohāraṃ sutvā cintesi- “ahaṃ ime bhikkhū ‘khīṇāsavā’ti maññāmi, khīṇāsavānañca nāma evarūpā attupaladdhi-nissitakathā hoti, na hoti nu kho”ti jānanatthaṃ evaṃ pucchati.

Sāmaññanti lokaniruttiṃ lokavohāraṃ. **Kusaloti** khandhādīsu kusalo. **Vohārama-**
ttenāti upaladdhinissitakathaṃ hitvā vohārabhedam akaronto “ahaṃ, mamā”ti
vadeyya. “Khandhā bhuñjanti, khandhā nisīdanti, khandhānaṃ patto, khandhānaṃ
cīvaran”ti hi vutte vohārabhedo hoti, na koci jānāti. Tasmā evaṃ avatvā lokavohā-
rena voharatīti.

Atha devatā- “yadi diṭṭhiyā vasena na vadati, mānavasena nu kho vadati”ti
cintetvā puna **yo hotīti** pucchi. Tattha **mānaṃ nu khoti** so bhikkhu mānaṃ upa-
gantvā mānavasena vadeyya nu khoti. Atha bhagavā- “ayaṃ devatā khīṇāsavaṃ
samānaṃ viya karotī”ti cintetvā, “khīṇāsavassa navavidhopi māno pahīno”ti
dassento paṭigāthaṃ āha. Tattha **vidhūpitāti** vidhamitā. **Mānaganthassāti** mānā ca
ganhā ca assa. **Maññatanti** maññanaṃ. Tividhampi taṇhā-diṭṭhi-māna-maññanaṃ
so vītivatto, atikkantoti attho. Sesam uttānatthamevāti. Pañcamaṃ.

6. Pajjotasuttavaṇṇanā

26. Chaṭṭhe **puṭṭhanti** pucchituṃ. **Kathaṃ jānemūti** kathaṃ jāneyyāma. **Divāra-**
ttinti divā ca rattiñca. **Tattha tathāti** yattha yattheva pajjalito hoti, tattha tattha. **Esā**
ābhāti esā buddhābhā. Katamā pana sāti? **Ñāṇāloko** vā hotu **pīti-āloko** vā **pasādā-**
loko vā **dhammakathā-āloko** vā, sabbopi buddhānaṃ pātubhāvā uppanno āloko
buddhābhā nāma. Ayaṃ anuttarā sabbasetṭhā asadisāti. Chaṭṭhaṃ.

7. Sarasuttavaṇṇanā

27. Sattame (1.0051) **kuto sarā nivattantīti** ime saṃsārasarā kuto nivattanti, kiṃ
āgamma nappavattantīti attho. **Na gādhātīti** na patiṭṭhāti. **Atoti** ato nibbānato.
Sesam uttānatthamevāti. Sattamaṃ.

8. Mahaddhanasuttavaṇṇanā

28. Aṭṭhame nidhānagataṃ muttasārādi mahantaṃ dhanametesanti **maha-**
ddhanā. Suvaṇṇarajatabhājanādi mahābhogo etesanti **mahābhogā**. **Aññamaññā-**
bhigijjhantīti aññamaññaṃ abhigijjhanti patthenti pihenti. **Analaṅkatāti** atittā aparī-
yattajātā. **Ussukkajātesūti** nānākiccajātesu anuppannānaṃ rūpādīnaṃ uppādana-
tthāya uppannānaṃ anubhavanatthāya ussukkesu. **Bhavasotānusārīsūti** vaṭṭa-
sotaṃ anusarantesu. **Anussukāti** avāvaṭṭā. **Agāranti** mātugāmena saddhiṃ gehaṃ.
Virājiyāti virājetvā. Sesam uttānamevāti. Aṭṭhamaṃ.

9. Catucakkasuttavaṇṇanā

29. Navame **catucakkanti** catu-iriyāpathaṃ. Iriyāpatho hi idha cakkanti adhippeto. **Navadvāranti** navahi vaṇamukhehi navadvāraṃ. **Puṇṇanti** asucipūraṃ. **Lobhena saṃyutanti** taṇhāya saṃyuttaṃ. **Kathaṃ yātrā bhavissatīti** etassa evarūpassa sarīrassa kathaṃ niggamaṇaṃ bhavissati, kathaṃ mutti parimutti samatikkamo bhavissatīti pucchati. **Naddhanti** upanāhaṃ, pubbakāle kodho, aparakāle upanāhoti evaṃ pavattaṃ balavakodhanti attho. **Varattanti** “chetvā naddhi varattañca, sandānaṃ sahanukkaman”ti gāthāya (dha. pa. 398; su. ni. 627) taṇhā **varattā**, diṭṭhi **sandānaṃ** nāma jātaṃ. Idha pana pāliniddiṭṭhe kilese ṭhapetvā avasesā “varattā”ti veditabbā, iti kilesavarattañca chetvāti attho. **Ichchā lobhanti** ekoyeva dhammo icchanaṭṭhena icchā, lubbhanaṭṭhena lobhoti vutto. Paṭhamuppattikā vā dubbalā icchā, aparāparuppattiko balavā lobho. Aladdhapatthanā vā icchā, paṭiladdhavatthumhi lobho. **Samūlaṃ taṇhanti** avijjāmūlena samūlakaṃ taṇhaṃ. **Abbuyhāti** aggamaggena uppāṭetvā. Sesam uttānamevāti. Navamaṃ.

10. Eṇijaṅghasuttavaṇṇanā

30. Dasame (1.0052) **eṇijaṅghanti** eṇimigassa viya suvaṭṭitajaṅghaṃ. **Kisanti** athūlaṃ samasarīraṃ. Atha vā ātapena milātaṃ mālāgandhavilepanehi anupabrūhitasarīrantipi attho. **Vīranti** vīriyavantaṃ. **Appāhāranti** bhojane mattaññutāya mitāhāraṃ, vikālabhojanapaṭikkhepavasena vā parittāhāraṃ. **Alolupanti** catūsu paccayesu loluppavirahitaṃ. Rasataṇhāpaṭikkhepo vā esa. **Sīhaṃvekacaraṃ nāganti** ekacaraṃ sīhaṃ viya, ekacaraṃ nāgaṃ viya. Gaṇavāsino hi pamattā honti, ekacarā appamattā, tasmā ekacarāva gahitāti. **Paveditāti** pakāsitā kathitā. **Etthāti** etasmim nāmarūpe. Pañcakāmaguṇavasena hi rūpaṃ gahitaṃ, manena nāmaṃ, ubhayehi pana avinibhuttadhamme gahetvā pañcakkhandhādivasenapettha bhummaṃ yojetabbanti. Dasamaṃ.

Sattivaggo tatiyo.

4. Satullapakāyikavaggo

1. Sabbhisuttavaṇṇanā

31. Satullapakāyikavaggassa paṭhame **satullapakāyikāti** sataṃ dhammaṃ samādānavasena ullapetvā sagge nibbattāti satullapakāyikā. Tatrīdaṃ vatthusambahulā kira samuddavāṇijā nāvāya samuddaṃ pakkhandimsu. Tesam khittasaravegena gacchantiyā nāvāya sattame divase samuddamajjhe mahantaṃ uppātikaṃ pātubhūtaṃ, mahā-ūmiyo uṭṭhahitvā nāvaṃ udakassa pūrenti. Nāvāya nimujjamānāya mahājano attano attano devatānaṃ nāmāni gahetvā āyācanādīni karonto paridevi. Tesam majjhe eko puriso- “atthi nu kho me evarūpe bhaye pati-

ṭṭhā”ti āvajjento attano parisuddhāni saraṇāni ceva silāni ca disvā yogī viya pallaṅkaṃ ābhujitvā nisīdi. Tameṇaṃ itare sabhayakāraṇaṃ pucchimsu. So tesāṃ (kathesi- “ambho ahaṃ nāvaṃ abhirūhanadivase bhikkhusaṅghassa dānaṃ datvā saraṇāni ceva silāni ca aggahesiṃ, tena me bhayaṃ natthi”ti. Kiṃ pana sāmi etāni aññesampi vattantīti? Āma vattantīti tena hi amhākampi dethāti. So te manusse sataṃ sataṃ katvā satta koṭṭhāse akāsi, tato pañcasilāni adāsi. Tesu paṭhamaṃ jaṅghasataṃ gopphakamatte udake ṭṭhitāṃ aggahesi, dutiyaṃ jāṇumatte, tatiyaṃ kaṭimatte, catutthaṃ nābhimate, pañcamaṃ thanamate, chaṭṭhaṃ galappamāṇe, sattamaṃ mukhena loṇodake pavisante aggahesi. So tesāṃ silāni datvā- “aññaṃ tumhākaṃ paṭisaraṇaṃ natthi, silameva āvajjethā”ti ugghosesi. Tāni sattapi jaṅghasatāni tattha kālaṃ katvā āsannaṃ gahitasilaṃ nissāya tāvaṃ tiṃsabhavane nibbattiṃsu, tesāṃ ghaṭāvaseneva vimānāni nibbattiṃsu. Sabbesaṃ majjhe ācariyassa yojanasatikaṃ suvaṇṇavimānaṃ nibbatti, avasenāni tassa parivārāni hutvā sabbaheṭṭhimaṃ dvādasayojanikaṃ ahosi. Te nibbattakkhaṇeyeva kammaṃ āvajjentā ācariyaṃ nissāya sampattilābhaṃ ṇatvā, “gacchāma tāva, dasabalassa santike amhākaṃ ācariyassa vaṇṇaṃ katheyyāmā”-ti majjhimayāmasamanantare bhagavantaṃ upasaṅkamiṃsu, tā devatā ācariyassa vaṇṇabhaṇanattaṃ ekekaṃ gāthaṃ abhāsiṃsu.

Tattha **sabbhirevāti** paṇḍitehi, sappurisehi eva. Ra-kāro padasandhikaro. **Samāsethāti** saha nisīdeyya. Desanāsīsameva cetāṃ, sabba-iriyāpathe sabbhireva saha kubbeyyāti attho. **Kubbethāti** kareyya. **Santhavanti** mittasanthavaṃ. Taṇhāsanthavo pana na kenaci saddhiṃ kātabbo, mittasanthavo buddha-pacceka-buddha-buddhasāvakehi saha kātabbo. Idaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Satanti** buddhādīnaṃ sappurisānaṃ. **Saddhammanti** pañcasīladasasīlacatusatipaṭṭhānādibhedāṃ saddhammaṃ, idha pana pañcasīlaṃ adhippetāṃ. **Seyyo hotīti** vaḍḍhi hoti. **Na pāpiyo** Ti lāmaṃ kiñci na hoti. **Nāññato**ti vālikādīhi telādīni viya aññato andhabālato paññā nāma na labbhati, tilādīhi pana telādīni viya sataṃ dhammaṃ ṇatvā paṇḍitameva sevanto bhajanto labhatīti. **Sokamajjheti** sokavatthūnaṃ sokānugātānaṃ vā sattānaṃ majjhagato na socati bandhulamallasenāpatissa (1.0054) upāsikā viya, pañcannaṃ corasatānaṃ majjhe dhammasenāpatissa saddhivihāriko saṃkiccasāmaṇero viya ca.

Ñātimajjhe virocatīti ñātigaṇamajjhe saṃkiccatherassa saddhivihāriko adhimuttakasāmaṇero viya sobhati. So kira therassa bhāgineyyo hoti, atha naṃ thero āha- “sāmaṇera, mahallakosi jāto, gaccha, vassāni pucchitvā ehi, upasampādesāmi tan”ti. So “sādhū”ti therāṃ vanditvā pattacīvaramādāya cora-aṭaviyā orabhāge bhaginigāmaṃ gantvā piṇḍāya cari, taṃ bhaginī disvā vanditvā gehe nisīdāpetvā bhojesi. So katabhattakicco vassāni pucchi. Sā “ahaṃ na jānāmi, mātā me jānātī”ti āha. Atha so “tiṭṭhatha tumhe, ahaṃ mātusantikaṃ gamissāmī”ti aṭaviṃ otiṇṇo. Tameṇaṃ dūratova corapuriso disvā corānaṃ ārocesi. Corā “sāmaṇero kireko aṭaviṃ otiṇṇo, gacchatha naṃ ānethā”ti āṇāpetvā ekacce “mārema nan”ti āhaṃsu, ekacce vissajjemāti. Sāmaṇero cintesi- “ahaṃ sekho sakaraṇīyo, imehi saddhiṃ mantetvā sotthimattānaṃ karissāmī”ti corajeṭṭhakaṃ āmantetvā,

“upamaṃ te, āvuso, karissāmi” ti imā gāthā abhāsi-

“Ahu atītamaddhānaṃ, araññasmiṃ brahāvane;
ceto kūṭāni oḍḍetvā, sasakaṃ avadhī tadā.

“Sasakañca mataṃ disvā, ubbiggā migapakkhino;
ekarattiṃ apakkāmuṃ, ‘akiccaṃ vattate idha’.

“Tattheva samaṇaṃ hantvā, adhimuttaṃ akiñcanaṃ;
addhikā nāgamissanti, dhanajāni bhavissati” ti.

“Saccaṃ kho samaṇo āha, adhimutto akiñcano;
addhikā nāgamissanti, dhanajāni bhavissati.

“Sace paṭipathe disvā, nāroccassasi kassaci;
tava saccamanurakkhanto, gaccha bhante yathāsukhan” ti.

So (1.0055) tehi corehi vissajjito gacchanto ñātayopi disvā tesampi na ārocesi. Atha te anuppatte corā gahetvā viheṭṭhayiṃsu, uraṃ paharivā paridevamāna-ñcassa mātaraṃ corā etadavocuṃ-

“Kiṃ te hoti adhimutto, udare vasiko asi;
puṭṭhā me amma akkhāhi, kathaṃ jānemu taṃ mayan” ti.

“Adhimuttassa ahaṃ mātā, ayañca janako pitā;
bhaginī bhātaro cāpi, sabbeva idha ñātayo.

“Akiccakārī adhimutto, yaṃ disvā na nivāraye;
etaṃ kho vattaṃ samaṇānaṃ, ariyānaṃ dhammajjivinaṃ.

“Saccavādī adhimutto, yaṃ disvā na nivāraye;
adhimuttassa suciṇṇena, saccavādissa bhikkhuno;
sabbeva abhayaṃ pattā, sotthiṃ gacchantu ñātayo” ti.

Evaṃ te corehi vissajjitā gantvā adhimuttaṃ āhaṃsu-

“Tava tāta suciṇṇena, saccavādissa bhikkhuno;
sabbeva abhayaṃ pattā, sotthiṃ paccāgamamhase” ti.

Tepi pañcasatā corā pasādaṃ āpajjitvā adhimuttassa sāmaṇerassa santike pabbajiṃsu. So te ādāya upajjhāyassa santikaṃ gantvā paṭhamaṃ attanā upasampanno pacchā te pañcasate attano antevāsike katvā upasampādesi. Te adhimuttatherassa ovāde ṭhitā sabbe aggaphalaṃ arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Imamatthaṃ gahetvā devatā “sataṃ saddhammamaññāya ñātimajjhe virocati” ti āha.

Sātatanti satataṃ sukhaṃ vā ciraṃ tiṭṭhantīti vadati. **Sabbāsaṃ voti** sabbāsaṃ tumhākaṃ. **Pariyāyenāti** kāraṇena. **Sabbadukkhā pamuccatīti**, na kevalaṃ seyyova hoti, na ca kevalaṃ paññaṃ labhati, sokamajjhe na socati, ñātimajjhe virocati, sugatiyaṃ nibbattati, ciraṃ sukhaṃ tiṭṭhati, sakalasmā pana vaṭṭadukkhāpi muccatīti. Paṭhamaṃ.

2. Maccharisuttavaṇṇanā

32. Dutiye (1.0056) **maccherā ca pamādā cāti** attasampattinigūhanalakkhaṇena maccherena ceva sativippavāsialakkhaṇena pamādena ca. Ekacco hi ‘idaṃ me dentassa parikkhayaṃ gamissati, mayhaṃ vā gharamānusakānaṃ vā na bhavi-

ssati”ti macchariyena dānaṃ na deti. Ekacco khiḍḍādipasutattā ‘dānaṃ dātabban’-
ti cittampi na uppādeti. **Evamaṃ dānaṃ na dīyatīti** evametamaṃ yasadāyakaṃ sirīdā-
yakaṃ sampattidāyakaṃ sukhadāyakaṃ dānaṃ nāma na dīyatīti-ādinā kāraṇaṃ
kathesi. **Puññaṃ ākaṅkhamānenāti** pubbacetanādibhedamaṃ puññaṃ icchamānena.
Deyyamaṃ hoti vijānatāti atthi dānassa phalanti jānantena dātabbamevāti vadati.

Tameva bālaṃ phusatīti taṃyeva bālaṃ idhalokaparalokesu jighacchā ca
pipāsā ca phusati anubandhati na vijahati. **Tasmāti** yasmā tameva phusati, tasmā.
Vineyya maccheranti maccheramalaṃ vinetvā. **Dajjā dānaṃ malābhibhūti** malā-
bhibhū hutvā taṃ maccheramalaṃ abhibhavitvā dānaṃ dadeyya.

Te matesu na mīyantīti adānasīlatāya maraṇena matesu na mīyanti. Yathā hi
mato samparivāretvā ṭhapite bahumhipi annapānādīmhi “idaṃ imassa hotu, idaṃ
imassā”ti uṭṭhahitvā saṃvibhāgaṃ na karoti, evamaṃ adānasīlopīti matakassa ca
adānasīlassa ca bhogā samasamā nāma honti. Tena dānasīlā evarūpesu matesu
na mīyantīti attho. **Panthānaṃva saha vamaṃ, appasmimṃ ye pavecchantīti** yathā
addhānaṃ kantāramaggaṃ saha vamaṃ pathikā saha vamaṃ pathikānaṃ
appasmimṃ pātheyye saṃvibhāgaṃ katvā pavecchanti dadantiyeva, evamevamaṃ ye
pana anamataggaṃ saṃsārakantāraṃ saha vamaṃ saha vamaṃ appa-
smimpi deyyadhamme saṃvibhāgaṃ katvā dadantiyeva, te matesu na mīyanti.

Esa dhammo sanantanoti esa porāṇako dhammo,

sanantanānaṃ vā paṇḍitānaṃ esa dhammoti. **Appasmeketi** appasmiṃ deyya-dhamme eke. **Pavecchantī**Ti (1.0057) dadanti. **Bahuneke na dicchareti** bahunāpi bhogena samannāgatā ekacce na dadanti. **Sahassena samaṃ mitāti** sahasena saddhiṃ mitā, sahasa dānasadisā hoti.

Duranvayoti duranugamano, duppūroti attho. **Dhammaṃ careti** dasakusalakammamapathadhammaṃ carati. **Yopi samuñjakañcareti** yo api khalaṃaṇḍalādisodhanapalāpoṭhanādivasena samuñjakañcarati. **Dārañca posanti** dārañca posanto. **Dadaṃ appakasminti** appakasmim paṇṇasākamattasmimpi saṃvibhāgaṃ katvā dadantova so dhammaṃ carati. **Sataṃ sahasānanti** sahasaṃ sahasaṃ katvā gaṇitānaṃ purisānaṃ sataṃ, satahasanti attho. **Sahassayāginanti** bhikkhusahassassa vā yāgo kahāpaṇasahassena vā nibbattito yāgopi sahasayāgo. So etesaṃ atthīti sahasayāgino, tesaṃ sahasayāginaṃ. Etena dasannaṃ vā bhikkhukoṭīnaṃ dasannaṃ vā kahāpaṇakoṭīnaṃ piṇḍapāto dassito hoti. Ye ettakaṃ dadanti, te kalampi nagghanti tathāvidhassāti āha. Yvāyaṃ samuñjakaṃ carantopi dhammaṃ carati, dāraṃ posentopi, appakasmim dadantopi, tathāvidhassa ete sahasayāgino kalampi nagghanti. Yaṃ tena daliddena ekapaṭivīsamattampi salākabhattamattampi vā dinnaṃ, tassa dānassa sabbesampi tesaṃ dānaṃ kamaṃ nagghatīti. **Kamaṃ** nāma soḷasabhāgopi satabhāgopi sahasabhāgopi. Idha satabhāgo gahito. Yaṃ tena dānaṃ dinnaṃ, tasmim satadhā vibhatte itaresaṃ dasakoṭisahasadānaṃ tato ekakoṭṭhāsampi nagghatīti āha.

Evaṃ tathāgate dānassa aggaṃ karonte samīpe ṭhitā devatā cintesi- “evaṃ bhagavā mahantaṃ dānaṃ pādena pavaṭṭetvā ratanasatike viya narake pakkhipanto idaṃ evaṃ parittakaṃ dānaṃ candamaṇḍale paharanto viya ukkhipati, kathaṃ nu kho etaṃ mahapphalataraṃ”ti jānanatthaṃ gāthāya ajjhabhāsi. Tatha **kenāti** kena kāraṇena. **Mahaggato**Ti mahattaṃ gato, vipulassetam vevacanaṃ. **Samena dinnassāti** samena dinnassa dānassa. Athassā bhagavā dānaṃ vibhajitvā dassento **dadanti heketi**-ādimāha. Tatha **visame nivitṭhāti** visame kāyavacīmanokamme patitṭhitā hutvā. **Chetvāti** pothetvā. **Vadhivāti** māretvā. **Socayitvāti** paraṃ (1.0058) sokasamappitaṃ katvā. **Assumukhāti** assumukhasammissā. Paraṃ rodāpetvā dinnadānañhi assumukhadānanti vuccati. **Sadaṇḍāti** daṇḍena tajjetvā paharivā dinnadakkhiṇā sadaṇḍāti vuccati. **Evanti** nāhaṃ sammāsambuddhatāya mahādānaṃ gahetvā appaphalaṃ nāma kātuṃ sakkomi parittakadānaṃ vā mahapphalaṃ nāma. Idaṃ pana mahādānaṃ attano uppattiyā aparissuddhatāya evaṃ appaphalaṃ nāma hoti, itaraṃ parittadānaṃ attano uppattiyā parisuddhatāya evaṃ mahapphalaṃ nāmāti imamatthaṃ dassento **evanti**-ādimāhāti. Dutiyaṃ.

3. Sādhussuttavaṇṇanā

33. Tatiye **udānaṃ udānesīti** udāhāraṃ udāhari. Yathā hi yaṃ telaṃ mānaṃ gahetuṃ na sakkoti vissanditvā gacchati, taṃ avasesakoti vuccati. Yañca jalaṃ taḷākaṃ gahetuṃ na sakkoti, ajjhottharivā gacchati, taṃ oghoti vuccati, evamevaṃ

yaṃ pītivacanaṃ hadayaṃ gahetuṃ na sakkoti, adhikaṃ hutvā anto asaṅṭhahitvā bahi nikkhamati, taṃ **udānanti** vuccati. Evarūpaṃ pītimayaṃ vacanaṃ nicchāre-sīti attho. **Saddhāyapi sāhu dānanti** kammañca kammaphalañca saddahitvāpi dinnadānaṃ sāhu laddhakaṃ bhaddakameva. **Āhūti** kathenti. Kathaṃ panetaṃ ubhayaṃ samaṃ nāma hotīti? Jīvitabhīruko hi yujjhituṃ na sakkoti, khayabhīruko dātuṃ na sakkoti. “Jīvitañca rakkhissāmi yujjhissāmi cā”ti hi vadanto na yujjhati. Jīvite pana ālayaṃ vissajjetvā, “chejjaṃ vā hotu maraṇaṃ vā, gaṇhissāmetaṃ issariyan”ti ussahantova yujjhati. “Bhoge ca rakkhissāmi, dānañca dassāmi”ti vadanto na dadāti. Bhogesu pana ālayaṃ vissajjetvā mahādānaṃ dassāmiti ussahantova deti. Evaṃ dānañca yuddhañca samaṃ hoti. Kiñca bhīyyo? **Appāpi santā bahuke jinantīti** yathā ca yuddhe appakāpi vīrapurisā bahuke bhīrupurise jinanti, evaṃ saddhādisampanno appakampi dānaṃ dadanto bahumaccheraṃ maddati, bahuñca dānavipākaṃ adhigacchati. Evampi dānañca yuddhañca samānaṃ. Tenevāha-

“Appampi ce saddahāno dadāti,
teneva so hoti sukhī paratthā”ti.

Imassa (1.0059) ca panatthassa pakāsanatthaṃ ekasāṭakabrāhmaṇavatthu ca aṅkuravatthu ca vitthāretabbaṃ.

Dhammaladdhassāti dhammena samena laddhassa bhogassa dhammaladdhassa ca puggalassa. Ettha puggalo laddhadhammo nāma adhigatadhammo ariyapuggalo. Iti yaṃ dhammaladdhassa bhogassa dānaṃ dhammaladdhassa ariyapuggalassa dīyati, tampi sādhuṭi attho. **Yo dhammaladdhassāti** imasmimpi gāthāpade ayameva attho. **Uṭṭhānavīriyādhigatassāti** uṭṭhānena ca vīriyena ca adhigatassa bhogassa. **Vetaraṇinti** desanāsīsamattametaṃ. Yamassa pana vetaraṇimpi sañjivakāḷasuttādayopi ekatiṃsamahānirayepi sabbasova atikkamitvāti attho.

Viceyya dānanti vicinitvā dinnadānaṃ. Tattha dve vicinanā dakkhiṇāvīcinanaṃ dakkhiṇeyyavīcinanañca. Tesu lāmakalāmake paccaye apanetvā paṇitapaṇīte vicinitvā tesam dānaṃ dakkhiṇāvīcinanaṃ nāma. Vipannasīle ito bahiddhā pañcānavuttipāsaṅḍabhede vā dakkhiṇeyye pahāya sīlādiguṇasampannānaṃ sāsane pabbajitānaṃ dānaṃ dakkhiṇeyyavīcinanaṃ nāma. Evaṃ dvīhākārehi viceyya dānaṃ. **Sugatappasatthanti** sugatena vaṇṇitaṃ. Tattha dakkhiṇeyyavīcinanaṃ dassento **ye dakkhiṇeyyāti**-ādimāha. **Bijāni vuttāni yathāti** iminā pana dakkhiṇāvīcinanaṃ āha. Avipannabījasadisā hi vicinitvā gahitā paṇitapaṇītā deyyadhammāti.

Pāṇesupi sādhu saṃyamoti pāṇesu saṃyatabhāvopi bhaddako. Ayaṃ devatā itarāhi kathitaṃ dānānisamaṃ atikkamitvā sīlānisamaṃ kathetumāraddhā. **Aheṭṭhayaṃ caranti** avihimsanto caramāno. **Parūpavādāti** parassa upavādabhayena. **Bhayāti** upavādabhayā. **Dānā ca kho dhammapadaṃva seyyoti** dānato nibbānasaṅkhātāṃ dhammapadameva seyyo. **Pubbe ca hi pubbatāre ca santoti** pubbe ca kassapabuddhādīkāle pubbatāre ca koṇāgamanabuddhādīkāle, sabbepi vā ete pubbe ca pubbatāre ca santo nāmāti. Tatiyaṃ.

4. Nasantisuttavaṇṇanā

34. Catutthe (1.0060) **kamanīyānīti** rūpādīni iṭṭhārammaṇāni. **Apunāgamaṇaṃ anāgantā puriso maccudheyyāti** tebhūmakavaṭṭasaṅkhātā maccudheyyā apunāgamaṇasaṅkhātamaṃ nibbānaṃ anāgantā. Nibbānañhi sattā na punāgacchanti, tasmā taṃ apunāgamananti vuccati. Taṃ kāmesu baddho ca pamatto ca anāgantā nāma hoti, so taṃ pāpuṇituṃ na sakkoti, tasmā evamaṃha. **Chandajanti** taṇhāchandaṭo jātaṃ. **Aghanti** pañcakkhandhadukkhaṃ. Dutiyapadaṃ tasseva vevacanaṃ. **Chandavinayā aghavinayoti** taṇhāvinayena pañcakkhandhavinayo. **Aghavinayā dukkhavinayoti** pañcakkhandhavinayena vaṭṭadukkhaṃ vinītameva hoti. **Citrānī** Ti ārammaṇacittāni. **Saṅkapparāgoti** saṅkappitarāgo. Evamettha vatthukāmaṃ paṭikkhipitvā kilesakāmo kāmoti vutto. Ayaṃ panattho **pasūrasuttena** (su. ni. 830 ādayo) vibhāvetabbo. Pasūraparibbājako hi therena “saṅkapparāgo purisassa kāmo” ti vutte-

“Na te kāmā yāni citrāni loke,
saṅkapparāgañca vadesi kāmaṃ;
saṅkappayaṃ akusale vitakke,
bhikkhūpi te hehinti kāmabhogī” ti.-

Āha. Atha naṃ thero avoca-

“Te ce kāmā yāni citrāni loke,
saṅkapparāgaṃ na vadesi kāmaṃ;
passanto rūpāni manoramāni,
satthāpi te hehiti kāmabhogī.
Suṇanto saddāni, ghāyanto gandhāni;
sāyanto rasāni, phusanto phassāni manoramāni;
satthāpi te hehiti kāmabhogī” ti.

Athettha dhīrāti atha etesu ārammaṇesu paṇḍitā chandarāgaṃ vinayanti. **Samyojanaṃ sabbanti** dasavidhampi samyojanaṃ. **Akiñcananti** rāgakiñcanādivirahitaṃ. **Nānupatanti dukkhāti** vaṭṭadukkhaṃ pana tassa upari na patanti. **Iccāyasmā** (1.0061) **mogharājāti**, “pahāsi saṅkhan” ti gāthaṃ sutvā tassaṃ parisati anusandhikusalo mogharājā nāma thero “imissā gāthāya attho na yathānusandhiṃ gato” ti cintetvā yathānusandhiṃ ghaṭento evamaṃha. Tattha **idha vā huramaṃ vāti** idhaloke vā paraloke vā. **Naruttamaṃ atthacaramṃ narānanti** kiñcāpi sabbe khīṇāsavā naruttamā ceva atthacarā ca narānaṃ, thero pana dasabalaṃ sandhāyevamaṃha. **Ye taṃ namassanti pasamsiyā teti** yadi tathāvimuttaṃ devamanussā namassanti, atha ye taṃ bhagavantaṃ kāyena vā vācāya vā anupaṭipattiyā vā namassanti, te kiṃ pasamsiyā, udāhu apasamsiyāti. **Bhikkhūti** Mogharājattheraṃ ālapati. **Aññāya dhammanti** catusaccadhammaṃ jānitvā. **Saṅgātigā tepi bhavantīti** ye taṃ kāyena vā vācāya vā anupaṭipattiyā vā namassanti. Te catusaccadhammaṃ aññāya vicikchaṃ pahāya saṅgātigāpi honti, pasamsiyāpi hontīti. Catutthaṃ.

5. Ujjhānasaññisuttavaṇṇanā

35. Pañcame **ujjhānasaññikā**ti ujjhānasaññī devaloko nāma pāṭiyekko natthi, imā pana devatā tathāgatassa catupaccayaparibhogaṃ nissāya ujjhāyamānā āgatā. Tāsaṃ kira evaṃ ahosi- “samaṇo gotamo bhikkhūnaṃ paṃsukūlacivara-piṇḍiyālopa-rukkhamūlasenāsanapūtimuttabhesajjehi santosasseva pariyantakā-ritam vaṇṇeti, sayam pana pattuṇṇadukūla khomādīni paṇṭacivarāni dhāreti, rājā-raham uttamaṃ bhojanaṃ bhuñjati, devavimānakappāya gandhakuṭiyā varasa-yane sayati, sappinavanītādīni bhesajjāni paṭisevati, divasaṃ mahājanassa dhammaṃ deseti, vacanamassa aññato gacchati, kiriyā aññato”ti ujjhāyamānā āgamiṃsu. Tena tāsaṃ dhammasañgāhakattherehi “ujjhānasaññikā”ti nāmaṃ gahitaṃ.

Aññathā santanti aññenākārena bhūtaṃ. **Nikaccā**ti nikatiyā vañcanāya, vañce-tvāti attho. **Kitavassevāti** kitavo vuccati sākuṇiko. So (1.0062) hi agumbova samāno sākhaṇṇādipaṭicchādanena gumbavaṇṇam dassetvā upagate morati-ttirādayo sakuṇe māretvā dārabharaṇam karoti. Iti tassa kitavassa imāya vañca-nāya evaṃ vañcetvā sakuṇamaṃsabhojanaṃ viya kuhakassāpi paṃsukūlena attānaṃ paṭicchādetvā kathāchekatāya mahājanaṃ vañcetvā khādamānassa vica-rato. **Bhuttaṃ theyyena tassa tanti** sabbopi tassa catupaccayaparibhogo theyyena paribhutto nāma hotīti devatā bhagavantaṃ sandhāya vadati. **Parijānanti paṇḍi-tāti** ayaṃ kārako vā akārako vāti paṇḍitā jānanti. Iti tā devatā “tathāgatāpi maya-meva paṇḍitā”ti maññamānā evamāhaṃsu.

Atha bhagavā **nayidanti**-ādimāha. Tattha **yāyaṃ paṭipadā daḷhāti** ayaṃ dhammānudhammapaṭipadā daḷhā thirā. Yāya

paṭipadāya dhīrā paṇḍitā ārammaṇūpaniijhānena lakkhaṇūpaniijhānena cāti dvīhi jhānehi jhāyino mārabandhanā pamuccanti, taṃ paṭipadaṃ bhāsitamattena vā savanamattena vā okkamituṃ paṭipajjituṃ na sakkāti attho. **Na ve dhīrā pakubbantīti** dhīrā paṇḍitā viditvā lokapariyāyaṃ saṅkhāralokassa udayabbayaṃ ñatvā catusaccadhammañca aññāya kilesanibbānena nibbutā loke visattikaṃ tiṇṇā evaṃ na kubbanti, mayaṃ evarūpāni na kathemāti attho.

Pathaviyaṃ paṭiṭṭhahitvā Ti “ayuttaṃ amhehi kataṃ, akārakameva mayaṃ kāravādena samudācarimhā” ti lajjamānā mahābrahmani viya bhagavati gāravaṃ paccupaṭṭhapetvā aggikkhandhaṃ viya bhagavantaṃ durāsadaṃ katvā passamānā ākāso otarivā bhūmiyaṃ ṭhatvāti attho. **Accayo** Ti aparādho. **No, bhante, accāgamāti** amhe atikkamma abhibhavitvā pavatto. **Āsādetabbanti** ghaṭṭayitabbaṃ. Tā kira devatā bhagavantaṃ kāyena vācāyāti dvīhipi ghaṭṭayimṃsu. Tathāgataṃ avanditvā ākāse paṭiṭṭhamānā kāyena ghaṭṭayimṃsu, kitavopamaṃ āharitvā nānapkāraṃ asabbhivādaṃ vadamānā vācāya ghaṭṭayimṃsu. Tasmā āsādetabbaṃ amaññimhāti āhaṃsu. **Paṭiggaṇhātūti** khamatu. **Āyatim saṃvarāyāti** (1.0063) anāgate saṃvaraṇatthāya, puna evarūpassa aparādhassa dosassa akaraṇatthāya.

Sitaṃ pātvākāsī Ti aggadante dassento pahaṭṭhākāraṃ dassesi. Kasmā? Tā kira devatā na sabhāvena khamāpenti, lokiyamahājanañca sadevake loke aggapuggalaṃ tathāgatañca ekasadiṣaṃ karonti. Atha bhagavā “parato kathāya uppannāya buddhabalaṃ dīpetvā pacchā khamissāmī” ti sitaṃ pātvākāsī. **Bhiyyosomattāyāti** atirekappamāṇena. **Imaṃ gāthaṃ abhāsīti** kupito esa amhākanti maññamānā abhāsī.

Na paṭiggaṇhatīti na khamati nādhivāseti. **Kopantaroti** abbhantare uppannakopo. **Dosagarūti** dosaṃ garuṃ katvā ādāya viharanto. **Sa veraṃ paṭimuñcatīti** so evarūpo gaṇṭhikaṃ paṭimuñcanto viya taṃ veraṃ attani paṭimuñcati ṭhapeti, na paṭinissajjati attho. **Accayo ce na vijjethāti** sace accāyikakammaṃ na bhavēyya. **No cidhāpagataṃ siyāti** yadi aparādho nāma na bhāveyya. **Kenīdha kusalo siyāti** yadi verāni na sammeyyūṃ, kena kāraṇena kusalo bhavēyya.

Kassaccayāti gāthāya kassa atikkamo natthi? Kassa aparādho natthi? Ko sammohaṃ nāpajjati? Ko niccameva paṇḍito nāmāti attho? Imaṃ kira gāthaṃ bhaṇāpanatthaṃ bhagavato sitapātukammaṃ. Tasmā idāni devatānaṃ buddhabalaṃ dīpetvā khamissāmīti **tathāgatassa buddhassāti** ādimāha. Tattha **tathāgatassāti** tathā āgatoti evamādīhi kāraṇehi tathāgatassa. **Buddhassāti** catunnaṃ saccānaṃ buddhattādīhi kāraṇehi vimokkhanikapapaṇṇattivasena evaṃ laddhanāmassa. **Accayaṃ desayantīnanti** yaṃ vuttaṃ tumhehi “accayaṃ desayantīnaṃ ...pe... sa veraṃ paṭimuñcati” ti, taṃ sādhu vuttaṃ, ahaṃ pana taṃ veraṃ nābhinandāmi na patthayāmīti attho. **Paṭiggaṇhāmi voccayanti** tumhākaṃ aparādhaṃ khamāmīti. Pañcamaṃ.

6. Saddhāsuttavaṇṇanā

36. Chaṭṭhe (1.0064) **saddhā dutiyā purisassa hotī** Ti purisassa devaloke manu-

ssaloke ceva nibbānañca gacchantassa saddhā dutiyā hoti, sahāyakiccaṃ sādheti. **No ce assaddhiyaṃ avatiṭṭhatīti** yadi assaddhiyaṃ na tiṭṭhati. **Yasoti** parivāro. **Kittīti** vaṇṇabhaṇaṃ. **Tatvassa hotīti** tato assa hoti. **Nānupatanti saṅgāti** rāgasāṅgādayo pañca saṅgā na anupatanti. **Pamādamanuyuñjantīti** ye pamādaṃ karonti nibbattenti, te taṃ anuyuñjanti nāma. **Dhanaṃ seṭṭhaṃva rakkhatīti** muttāmaṇisārādi-uttamadhanaṃ viya rakkhati. **Jhāyantoti** lakkhaṇūpaniijhānena ca ārammaṇūpaniijhānena ca jhāyanto. Tattha **lakkhaṇūpaniijhānaṃ** nāma vipassanā-maggaphalāni. Vipassanā hi tiṇi lakkhaṇāni upaniijhāyatīti lakkhaṇūpaniijhānaṃ. Maggo vipassanāya āgatakiccaṃ sādhetīti lakkhaṇūpaniijhānaṃ. Phalaṃ tathalakkhaṇaṃ nirodhasaccaṃ upaniijhāyatīti lakkhaṇūpaniijhānaṃ. Aṭṭha samāpattiyo pana kasiṇārammaṇassa upaniijhāyanato **ārammaṇūpaniijhānanti** veditabbā. **Paramaṃ** nāma arahattasukhaṃ adhippetanti. Chaṭṭhaṃ.

7. Samayasuttavaṇṇanā

37. Sattame **sakkesū**ti “sakyā vata, bho kumārā”ti (dī. ni. 1.267) udānaṃ paṭicca sakkāti laddhanāmānaṃ rājakumārānaṃ nivāso ekopi janapado rūḥhisaddena sakkāti vuccati. Tasmim sakkesu janapade. **Mahāvaneti** sayamjāte aropime himavantena saddhiṃ ekābaddhe mahati vane. **Sabbeheva arahantehīti** imaṃ suttaṃ kathitadivaseyeva patta-arahantehi.

Tatrāyaṃ anupubbikathā- sākiyakoliyā hi kira kapilavatthunagarassa ca koliyanagarassa ca antare rohiṇim nāma nadiṃ ekeneva āvaraṇena bandhāpetvā sassāni kārenti. Atha jeṭṭhamūlamāse sassesu milāyantesu ubhayanagaravāsīnampi kammakārā sannipatiṃsu. Tattha koliyanagaravāsino āhaṃsu- “idaṃ udakaṃ ubhayato āhariyamānaṃ na tumhākaṃ, na amhākaṃ pahossati, amhākaṃ pana sassaṃ ekena udakeneva nipphajjissati, idaṃ udakaṃ amhākaṃ dethā”ti. Kapilavatthuvāsino āhaṃsu- “tumhesu koṭṭhe pūretvā ṭhitesu mayaṃ rattasuvaṇṇanīlamaṇikāḷakahāpaṇe (1.0065) ca gahetvā pacchipasibbakādihatthā na sakkhissāma tumhākaṃ gharadvāre vicarituṃ, amhākampi sassaṃ ekeneva udakena nipphajjissati, idaṃ udakaṃ amhākaṃ dethā”ti. “Na mayaṃ dassāmā”ti. “Mayampi na dassāmā”ti. Evaṃ kathaṃ vaḍḍhetvā eko uṭṭhāya ekassa pahāraṃ adāsi, sopi aññassāti evaṃ aññamaññaṃ paharivā rājakulānaṃ jātiṃ ghaṭṭetvā kalahaṃ vaḍḍhayiṃsu.

Koliyakammakārā vadanti- “tumhe kapilavatthuvāsike gahetvā gajjatha, ye soṇasiṅgālādayo viya attano bhaginīhi saddhiṃ saṃvasiṃsu, etesaṃ hatthino ca assā ca phalakāvudhāni ca amhākaṃ kiṃ karissantī”ti? Sākiyakammakārā vadanti- “tumhe dāni kuṭṭhino dārake gahetvā gajjatha, ye anāthā niggatikā tiracchānā viya kolarukkhe vasiṃsu, etesaṃ hatthino ca assā ca phalakāvudhāni ca amhākaṃ kiṃ karissantī”ti? Te gantvā tasmim kamme niyutta-amaccānaṃ kathesuṃ, amaccā rājakulānaṃ kathesuṃ. Tato sākiyā- “bhaginīhi saddhiṃ saṃvasitakānaṃ thāmañca balañca dassessāmā”ti yuddhasajjā nikkhamiṃsu. Koliyāpi- “kolarukkavāsīnaṃ thāmañca balañca dassessāmā”ti yuddhasajjā

nikkhamiṃsu.

Bhagavāpi rattiyā paccūsasamayeva mahākaruṇāsamāpattito uṭṭhāya lokam volokento ime evaṃ yuddhasajje nikkhamante addasa. Disvā- “mayi gate ayam kalaho vūpasammissati nu kho udāhu no”ti upadhārento- “ahamettha gantvā kalahavūpasamanattham tīṇi jātakāni kathessāmi, tato kalaho vūpasammissati. Atha sāmaggidīpanatthāya dve jātakāni kathetvā **attadaṇḍasuttam** desessāmi. Desanam sutvā ubhayanagaravāsinopi aḍḍhatiyāni aḍḍhatiyāni kumārasatāni dassanti, aham te pabbājessāmi, tadā mahāsamāgamo bhavissati”ti sannitṭhānam akāsi. Tasmā imesu yuddhasajjesu nikkhamantesu kassaci anārocetvā sayameva pattacivaramādāya gantvā dvinnaṃ senānaṃ antare ākāse pallaṅkaṃ ābhujitvā chabbaṇṇarasmiyo vissajjetvā nisīdi.

Kapilavatthuvāsino bhagavantam disvāva, “amhākaṃ ñātiseṭṭho satthā āgato. Diṭṭho nu kho tena amhākaṃ kalahakaraṇabhāvo”ti cintetvā, “na kho pana sakkā bhagavati āgate amhehi parassa sarīre sattham (1.0066) pātetuṃ. Koliyanagara- vāsino amhe hanantu vā bajjhantu vā”ti. Āvudhāni chaḍḍetvā, bhagavantam vanditvā, nisīdiṃsu. Koliyanagaravāsinopi tatheva cintetvā āvudhāni chaḍḍetvā, bhagavantam vanditvā, nisīdiṃsu.

Bhagavā jānantova, “kasmā āgatattha, mahārājā”ti pucchi? “Na, bhagavā, tittha- kīlāya na pabbatakīlāya, na nadīkīlāya, na giridassanattham, imasmim pana ṭhāne saṅgāmaṃ paccupaṭṭhapetvā āgatamhā”ti. “Kiṃ nissāya vo kalaho, mahārājāti? Udakaṃ, bhanteti. Udakaṃ kiṃ agghati, mahārājāti? Appaṃ, bhanteti. Pathavī nāma kiṃ agghati, mahārājāti? Anagghā, bhanteti. Khattiyā kiṃ agghantīti? Khattiyā nāma anagghā, bhanteti. Appamūlam udakaṃ nissāya kimattham anagghe khattiyē nāsetha, mahārāja, kalahe assādo nāma natthi, kalahavasena, mahārāja, aṭṭhāne veraṃ katvā ekāya rukkhadevatāya kālasīhena saddhim baddhāghāto sakalampi imaṃ kappam anuppattoyevāti vatvā **phandanajātakaṃ** (jā. 1.13.14 ādayo) kathesi”. Tato “parapattiyena nāma, mahārāja, na bhavitabbaṃ. Parapattiyā hutvā hi ekassa sasakassa kathāya tiyojanasahassavitthate hima- vante catuppadagaṇā mahāsamuddam pakkhandino ahesuṃ. Tasmā parapatti- yena na bhavitabban”ti vatvā, **pathavī-undriyajātakaṃ** kathesi. Tato “kadāci, mahā- rāja, dubbalopi mahābalassa randham vivaram passati, kadāci mahābalo dubba- lassa. Laṭukikāpi hi sakuṇikā hatthināgam ghātesī”ti **laṭukikajātakaṃ** (jā. 1.5.39 ādayo) kathesi. Evaṃ kalahavūpasamanatthāya tīṇi jātakāni kathetvā sāmaggipa- ridīpanatthāya dve jātakāni kathesi. Kathaṃ? “Samaggānañhi, mahārāja, koci otāram nāma passituṃ na sakkotīti vatvā, **rukkhadhammajātakaṃ** (jā. 1.1.74) kathesi. Tato “samaggānam, mahārāja, koci vivaram dassituṃ na sakkhi. Yadā pana aññamaññaṃ vivādamakaṃsu, atha te nesādaputto jīvitā voropetvā ādāya gatoti vivāde assādo nāma natthī”ti vatvā, **vaṭṭakajātakaṃ** (jā. 1.1.118) kathesi. Evaṃ imāni pañca jātakāni kathetvā avasāne **attadaṇḍasuttam** (su. ni. 941 ādayo) kathesi.

Rājāno pasannā- “sace satthā nāgamissa, mayaṃ sahatthā aññamaññaṃ vadhitvā lohitanadiṃ pavattayissāma. Amhākaṃ puttabhātarō ca gehadvāre (1.0067

na passeyyāma, sāsanaṭṭhāsāsanampi no āharaṇako nābhavissa. Sathhāraṃ nissāya no jīvitam laddham. Sace pana sathhā āgāraṃ ajjhāvasissa dīpasahassa-dvayaparivāraṃ catumahādīparajjamassa hatthagataṃ abhavissa, atirekassa-hassaṃ kho panassa puttā abhavissaṃsu, tato khattiyaparivāro avicarissa. Tam kho panesa sampattiṃ pahāya nikkhamitvā sambodhiṃ patto. Idānipi khattiyaparivāroyeva vicaratū”ti ubhayanagaravāsino aḍḍhatiyāni aḍḍhatiyāni kumārassatāni adamsu. Bhagavāpi te pabbājetvā mahāvanaṃ agamāsi. Tesam garugāra-vena na attano ruciyā pabbajitānaṃ anabhirati uppajji. Purāṇadutiyaikāyopi tesam-“ayyaputtā ukkaṇṭhantu, gharāvāso na saṇṭhātī”ti-ādīni vatvā sāsanaṃ pesenti. Te ca atirekataraṃ ukkaṇṭhiṃsu.

Bhagavā āvajjento tesam anabhiratibhāvaṃ ṇatvā- “ime bhikkhū mādisena buddhena saddhiṃ ekato vasantā ukkaṇṭhanti, handa nesaṃ kuṇāladahassa vaṇṇaṃ kathetvā tattha netvā anabhiratiṃ vinodemī”ti kuṇāladahassa vaṇṇaṃ kathesi. Te tam daṭṭhukāmā ahesuṃ. Daṭṭhukāmattha, bhikkhave, kuṇāladahanti? Āma bhagavāti. Yadi evaṃ etha gacchāmāti. Iddhimantānaṃ bhagavā gamana-ṭṭhānaṃ mayaṃ kathaṃ gamissāmāti. Tumhe gantukāmā hotha, ahaṃ mamānu-bhāvena gahetvā gamissāmāti. Sādhu, bhanteti. Bhagavā pañca bhikkhusatāni gahetvā ākāse uppatitvā kuṇāladahe patiṭṭhāya te bhikkhū āha- “bhikkhave, imasmiṃ kuṇāladahe yesaṃ macchānaṃ nāmaṃ na jānātha mamaṃ pucchathā”-ti.

Te pucchiṃsu. Bhagavā pucchitaṃ pucchitaṃ kathesi. Na kevalaṅca, macchānaṃyeva, tasmīṃ vanasaṇḍe rukkhānampi pabbatapāde dvipadacatuppadasaku-ṇānampi nāmāni pucchāpetvā kathesi. Atha dvīhi sakuṇehi mukhatuṇḍakena ḍaṃsitvā gahitadaṇḍake nisinno kuṇālasakuṇarājā purato pacchato ubhosu ca passesu sakuṇasaṅghaparivuto āgacchati. Bhikkhū tam disvā- “esa, bhante, imesaṃ sakuṇānaṃ rājā bhavissati, parivārā ete etassā”ti maññāmāti. Evametaṃ, bhikkhave, ayampi mameva vaṃso mama paveṇīti. Idāni tāva mayaṃ, bhante, ete sakuṇe passāma. Yaṃ pana bhagavā (1.0068) “ayampi mameva vaṃso mama paveṇī”ti āha, tam sotukāmamhāti. Sotukāmattha, bhikkhave, eti? Āma bhagavāti. Tena hi suṇāthāti tīhi gāthāsatehi maṇḍetvā **kuṇālalajātakaṃ** (jā. 2.21.kuṇālalajātaka) kathento anabhiratiṃ vinodesi. Desanāpariyosāne sabbepi sotāpattiphale patiṭṭha-hiṃsu, maggeneva ca nesaṃ iddhipi āgatā. Bhagavā “hotu tāva ettakaṃ tesam bhikkhūnan”ti

ākāse uppativā mahāvanameva agamāsi. Tepi bhikkhū gamanakāle dasabalassa ānubhāvena gantvā āgamanakāle attano ānubhāvena bhagavantam parivāretvā mahāvane otariṃsu.

Bhagavā paññattāsane nisīditvā te bhikkhū āmantetvā- “etha, bhikkhave, nisīdatha. Uparimaggattayavajjhānaṃ vo kilesānaṃ kammaṭṭhānaṃ kathessāmi”ti kammaṭṭhānaṃ kathesi. Bhikkhū cintayimṃsu- “bhagavā amhākaṃ anabhirata bhāvaṃ ñatvā kuṇāladahaṃ netvā anabhiratiṃ vinodesi, tattha sotāpattiphalaṃ pattānaṃ no idāni idha tiṇṇaṃ maggānaṃ kammaṭṭhānaṃ adāsi, na kho pana amhehi ‘sotāpannā mayan’ti vītināmetuṃ vaṭṭati, purisapurisehi no bhavituṃ vaṭṭati”ti te dasabalassa pāde vanditvā uttāya nisīdanaṃ papphoṭetvā visuṃ visuṃ pabbhārarukkhamūlesu nisīdimṃsu.

Bhagavā cintesi- “ime bhikkhū pakatiyāpi avissaṭṭhakammaṭṭhānā, laddhupāyassa pana bhikkhuno kilamanakāraṇaṃ nāma natthi. Gacchantā gacchantā ca vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ patvā ‘attanā paṭividdhaguṇaṃ āroccesāmi’ti mama santikaṃ āgamissanti. Etesu āgatesu dasasahassacakkavāḷadevatā ekacakkavāḷe sannipatissanti, mahāsamayo bhavissati, vivitte okāse mayā nisīdituṃ vaṭṭati”ti tato vivitte okāse buddhāsanaṃ paññāpetvā nisīdi.

Sabbapaṭhamaṃ kammaṭṭhānaṃ gahetvā gatathero saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi. **Tato aparō tato aparoti** pañcasatāpi paduminiyaṃ padumāni viya vikaṃsu. Sabbapaṭhamaṃ arahattaṃ pattabhikkhu “bhagavato āroccesāmi”ti pallaṅkaṃ vinibbhujitvā nisīdanaṃ papphoṭetvā uttāya dasabalābhimukho ahosi. **Evaṃ aparopi aparopīti** pañcasatā bhattasālaṃ pavisantā (1.0069) viya paṭipāṭiyāva āgamimṃsu. Paṭhamaṃ āgato vanditvā nisīdanaṃ paññāpetvā, ekamantaṃ nisīditvā, paṭividdhaguṇaṃ ārocetukāmo “atthi nu kho añño koci? Natthi”ti nivaṭṭitvā āgatamaggaṃ olokeno aparampi addasa aparampi addasayevāti sabbepe te āgantvā ekamantaṃ nisīditvā, ayaṃ imassa harāyamāno na kathesi, ayaṃ imassa harāyamāno na kathesi. Khīṇāsavānaṃ kira dve ākāra honti- “aho vata mayā paṭividdhaguṇaṃ sadevako loko khippameva paṭivijjheyyā”ti cittaṃ uppajjati. Paṭividdhabhāvaṃ pana nidhiladdhapuriso viya na aññassa ārocetukāmā honti.

Evaṃ oṣaṃmatte pana tasmim ariyamaṇḍale pācīnayugandharaparikkhepato abbhā mahikā dhūmo rajo rāhūti, imehi upakkilesehi vippamuttaṃ buddhuppāda-paṭimaṇḍitassa lokassa rāmaṇeyyakadassanattaṃ pācīnadisāya ukkhittarajata-mayamahā-ādāsamaṇḍalaṃ viya, nemivaṭṭiyaṃ gahetvā, parivattiyamānarajatacakkasassirikaṃ puṇṇacandamaṇḍalaṃ ullaṅghitvā, anilapathaṃ paṭipajjittha. Iti evarūpe khaṇe laye muhutte bhagavā sakkesu viharati kapilavatthusmim mahāvane mahatā bhikkhusaṅghena saddhim pañcamattehi bhikkhusatehi sabbeheva arahantehi.

Tattha bhagavāpi mahāsammaṭṭassa vaṃse uppanno, tepi pañcasatā bhikkhū mahāsammaṭṭassa kule uppannā. Bhagavāpi khattiyagabbhe jāto, tepi khattiyagabbhe jātā. Bhagavāpi rājapabbajito, tepi rājapabbajitā. Bhagavāpi setacchattaṃ pahāya hatthagataṃ cakkavattirajjaṃ nissajjitvā pabbajito, tepi setacchattaṃ

Bhagavato purato pāturahesunti pāḷiyam bhagavato santike abhimukhaṭṭhāne-
yeva otiṇṇā viya katvā vuttā, na kho panettha evam attho veditabbo. Te pana
brahmaloke ṭhitāyeva gāthā abhisankharitvā eko puratthimacakkavāḷamukhava-
ṭṭiyam otari, eko dakkhiṇacakkavāḷamukhavaṭṭiyam, eko pacchimacakkavāḷamu-
khavaṭṭiyam, eko uttaracakkavāḷamukhavaṭṭiyam otari. Tato puratthimacakkavāḷa-
mukhavaṭṭiyam otiṇṇabrahmā nīlakasiṇam samāpajjitvā nīlarasmiyo vissajjetvā
dasasahassacakkavāḷadevatānaṃ maṇivammaṃ paṭimuñcanto viya attano āgata-
bhāvaṃ jānāpetvā buddhavīthi nāma kenaci uttaritum na sakkā, tasmā mahatiyā
buddhavīthiyāva āgantvā bhagavantaṃ abhivādetvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Eka-
mantaṃ ṭhito kho attanā abhisankhataṃ gāthaṃ abhāsi.

Dakkhiṇacakkavāḷamukhavaṭṭiyam otiṇṇabrahmā pītakasiṇam samāpajjitvā
suvaṇṇapabhaṃ muñcitvā dasasahassacakkavāḷadevatānaṃ suvaṇṇapaṭaṃ
pārupanto viya attano āgatabhāvaṃ jānāpetvā tatheva akāsi. Pacchimacakkavāḷa-
mukhavaṭṭiyam otiṇṇabrahmā lohita-kasiṇam samāpajjitvā lohita-karasmiyo
muñcitvā dasasahassacakkavāḷadevatānaṃ rattavarakambalena parikkhipanto
viya attano āgatabhāvaṃ jānāpetvā tatheva akāsi. Uttaracakkavāḷamukhavaṭṭiyam
otiṇṇabrahmā odātakasiṇam samāpajjitvā (1.0072) odātarasmiyo vissajjetvā dasa-
sahassacakkavāḷadevatānaṃ sumanakusumapaṭaṃ pārupanto viya attano āgata-
bhāvaṃ jānāpetvā tatheva akāsi.

Pāḷiyam pana **bhagavato purato pāturahesum. Atha kho tā devatā bhagavantaṃ
abhivādetvā ekamantaṃ aṭṭhamsūti** evam ekakkhaṇe viya purato pātubhāvo ca
abhivādetvā ekamantaṃ ṭhitabhāvo ca vutto, so iminā anukkamena ahosi, ekato
katvā pana dassito. Gāthābhāsaṇam pana pāḷiyampi visum visumyeva vuttaṃ.

Tattha **mahāsamayoti** mahāsamūho. **Pavanaṃ** vuccati vanasaṇḍo. Ubhaye-
napi bhagavā “imasmiṃ pana vanasaṇḍe ajja mahāsamūho sannipāto”ti āha.
Tato yesam so sannipāto, te dassetum **devakāyā samāgatā** Ti āha. Tattha **devakā-
yāti** devaghaṭā. **Āgatamha imaṃ dhammasamayanti** evam samāgate devakāye
disvā mayampi imaṃ dhammasamūhaṃ āgatā. Kiṃ kāraṇā? **Dakkhitāye aparājita-
saṅghanti** kenaci aparājitaṃ ajjeva tayo māre madditvā vijitasāṅgāmaṃ imaṃ apa-
rājitasāṅghaṃ dassanattāya āgatamhāti attho. So pana, brahmā, imaṃ gāthaṃ
bhāsivā, bhagavantaṃ abhivādetvā, puratthimacakkavāḷamukhavaṭṭiyamyeva
aṭṭhāsi.

Atha dutiyo vuttanayeneva āgantvā abhāsi. Tattha **tatra bhikkhavoti** tasmim
sannipātaṭṭhāne bhikkhū. **Samādahaṃsūti** samādhinā yojesuṃ. **Cittamattano
ujukaṃ akaṃsūti** attano citte sabbe vaṅkakuṭilajimhabhāve haritvā ujukaṃ aka-
riṃsu. **Sārathīva nettāni gahetvāti** yathā samappavattesu sindhavesu odhastapa-
todo sārathī sabbayottāni gahetvā acodento avārento tiṭṭhati, evam chaḷaṅgupe-
kkhāya samannāgatā guttadvārā sabbepete pañcasatā bhikkhū indriyāni
rakkhanti paṇḍitā, ete daṭṭhum idhāgatamhā bhagavāti, sopi gantvā yathāṭṭhāne-
yeva aṭṭhāsi.

Atha tatiyo vuttanayeneva āgantvā abhāsi. Tattha **chetvā khīlanti** rāgadosamo-
hakhīlam chinditvā. **Palighanti** rāgadosamohapalighameva. **Indakhīlanti** rāgadoso-

moha-indakhīlameva. **Ūhacca manejāti** ete taṇhā-ejāya anejā bhikkhū indakhīlaṃ ūhacca samūhanitvā catūsu disāsu appaṭihatacārikaṃ (1.0073) caranti. **Suddhāti** nirupakkilesā. **Vimalāti** nimmalā. Idaṃ tasseva vevacanaṃ. **Cakkhumatāti** pañcahi cakkhūhi cakkhumantena. **Sudantāti** cakkhutopi dantā sotatopi ghānatopi jivhātopi kāyatopi manatopi dantā. **Susunāgā**ti taruṇanāgā. Tatrāyaṃ vacanatto- chandādīhi na gacchantīti **nāgā**, tena tena maggena pahīne kilese na āgacchantīti nāgā, nānappakāraṃ āguṃ na karontīti nāgā. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana mahāniddese (mahāni. 80) vuttanayeneva veditabbo.

Apica-

“Āguṃ na karoti kiñci loke,
sabbasaṃyoga visajja bandhanāni;
sabbattha na sajjatī vimutto,
nāgo tādi pavuccate tathattā”ti.-

Evamettha attho veditabbo. **Susunāgā**ti susū nāgā, susunāgabhāvasampattiṃ pattāti attho. Te evarūpe anuttarena yoggācariyena damite taruṇanāge dassanāya āgatamha bhagavāti. Sopi gantvā yathāṭṭhāneyeva aṭṭhāsi.

Atha catuttho vuttanayeneva āgantvā abhāsi. Tattha **gatā**seti nibbematikasaraṇagamanena gatā. Sopi gantvā yathāṭṭhāneyeva aṭṭhāsīti. Sattamaṃ.

8. Sakalikasuttavaṇṇanā

38. Aṭṭhame **maddakucchisminti** evaṃnāmake uyyāne. Tañhi ajātasattumhi kucchigate tassa mātarā- “ayaṃ mayhaṃ kucchigato gabbho rañño sattu bhavi-ssati. Kiṃ me iminā”ti? Gabbhapātanatthaṃ kucchi maddāpitā. Tasmā “maddakucchi”ti saṅkhaṃ gataṃ. Migānaṃ pana abhayavāsathāya dinnattā **migadāyoti**

vuccati.

Tena kho pana samayenāti ettha ayaṃ anupubbikathā- devadatto hi ajātasattum nissāya dhanuggahe ca dhanapālakañca payojetvāpi tathāgatassa (1.0074) jīvitanarāyaṃ kātuṃ asakkonto “sahattheneva māressāmi”ti gijjhakūṭapabbataṃ abhiruhitvā mahantaṃ kūṭāgārappamāṇaṃ silaṃ ukkhipitvā, “samaṇo gotamo cuṇṇa- vicuṇṇo hotū”ti pavijjhi. Mahāthāmaṃ kiresa pañcannaṃ hatthinaṃ balaṃ dhāreti. Aṭṭhānaṃ kho panetaṃ, yaṃ buddhānaṃ parūpakkamena jīvitanarāyo bhavyeyyāti taṃ tathāgatassa sarīrābhimukhaṃ āgacchantaṃ ākāse aññā silā uṭṭhahitvā sampaṭicchi. Dvinnaṃ silānaṃ sampahārena mahanto pāsāṇassa sakalikā uṭṭhahitvā bhagavato piṭṭhipādapariyantaṃ abhihani, pādo mahāpharasunā pahato viya samuggatalohitena lākhārasamakkhito viya ahosi. Bhagavā uddhaṃ ulloketvā devadattaṃ etadavoca- “bahu tayā moghapurisa, apuññaṃ pasutaṃ, yo tvaṃ paduṭṭhacitto vadhakacitto tathāgatassa lohitaṃ uppādesi”ti. Tato paṭṭhāya bhagavato aphāsu jātaṃ. Bhikkhū cintayiṃsu- “ayaṃ vihāro ujjāṅgalo visamo, bahūnaṃ khattiyādīnañceva pabbajitānañca anokāso”ti. Te tathāgataṃ mañcasivikāya ādāya maddakucchiṃ nayiṃsu. Tena vuttaṃ- “tena kho pana samayena bhagavato pādo sakalikāya khato hoti”ti.

Bhusāti balavatiyo. **Sudanti** nipātamattaṃ. **Dukkhanti** sukhapāṭikkhepo. **Tibbāti** bahalā. **Kharāti** pharusā. **Kaṭukā**ti tikhiṇā. **Asātāti** amadhurā. Na tāsū mano appeti, na tā manāṃ appāyanti vaḍḍhentīti **amanāpā**. **Sato sampajānoti** vedanādhivāsanasatisampajāññaena samannāgato hutvā. **Avihaññaṃ**noti apīḷiyamāno, samparivattasāyitāya vedanānaṃ vasaṃ agacchanto.

Sīhaseyyanti ettha kāmabhogiseyyā, petaseyyā, sīhaseyyā, tathāgataseyyāti catasso seyyā. Tattha “yebhuyyena, bhikkhave, kāmabhogī sattā vāmena passena senti”ti ayaṃ kāmabhogiseyyā. Tesu hi yebhuyyena dakkhiṇapassena sayāno nāma natthi. “Yebhuyyena, bhikkhave, petā uttānā senti”ti ayaṃ petaseyyā. Appamaṃsalohitattā hi aṭṭhisāṅghāṭajaṭitā ekena passena sayitum na sakkonti, uttānāva senti. “Yebhuyyena, bhikkhave, sīho migarājā naṅguṭṭhaṃ antarasatthimhi anupakkhipitvā dakkhiṇena passena seti”ti ayaṃ sīhaseyyā. Tejussadattā (1.0075) hi sīho migarājā dve purimapāde ekasmiṃ, ‘pacchimapāde ekasmiṃ ṭhāne ṭhapetvā naṅguṭṭhaṃ antarasatthimhi pakkhipitvā purimapādapa- cchimapādanaṅguṭṭhānaṃ ṭhitokāsaṃ sallakkhetvā dvinnaṃ purimapādānaṃ matthake sīsaṃ ṭhapetvā sayati, divasampi sayitvā pabujjhamāno na utrasanto pabujjhati, sīsaṃ pana ukkhipitvā purimapādādīnaṃ ṭhitokāsaṃ sallakkheti’. Sace kiñci ṭhānaṃ vijahitvā ṭhitaṃ hoti, “nayidaṃ tuyhaṃ jātiyā, na sūrabhāvassa anurūpan”ti anattamano hutvā tattheva sayati, na gocarāya pakkamati. Avijahitvā ṭhite pana “tuyhaṃ jātiyā ca sūrabhāvassa ca anurūpamidānaṃ”ti haṭṭhatuṭṭho uṭṭhāya sīhavijambhitāṃ vijambhitvā kesarabhāraṃ vidhunitvā tikkhattum sīhanādaṃ naditvā gocarāya pakkamati. Catutthajjhānaseyyā pana “tathāgataseyyā”ti vuccati. Tāsū idha sīhaseyyā āgatā. Ayañhi tejussada-iriyāpathattā uttamaseyyā nāma.

Pāde pādanti dakkhiṇapāde vāmapādaṃ. **Accādhāyāti** ati-ādhāya, īsakaṃ ati-

kkamma ṭhapetvā. Gopphakena hi gopphake jāṇunā vā jāṇumhi saṅghaṭṭiyamāne abhiṅgaṃ vedanā uppajjati, cittaṃ ekaggaṃ na hoti, seyyā aphāsukā hoti. Yathā na saṅghaṭṭeti, evaṃ atikkamma ṭhapite vedanā nuppajjati, cittaṃ ekaggaṃ hoti, seyyā phāsu hoti. Tasmā evaṃ nipajji. **Sato sampajānoti** sayanapariggāhakaṣati-sampajaññaena samannāgato. “Uṭṭhānasaññaṃ”ti panettha na vuttaṃ, gilānaseyyā hesā tathāgatassa.

Sattasatāti imasmiṃ sutte sabbāpi tā devatā gilānaseyyaṭṭhānaṃ āgatā. **Udānaṃ udānesī**ti gilānaseyyaṃ āgatānaṃ domanassena bhavitabbaṃ siyā. Imāsaṃ pana tathāgatassa vedanādhivāsaṃ disvā, “aho buddhānaṃ mahānubhāvātā! Evarūpāsu nāma vedanāsu vattamānāsu vikāramattampi natthi, sirīsayane alaṅkariṭvā ṭhapitasuvaṇṇarūpakaṃ viya aniñjamānena kāyena nipanno, idānissa adhikāraṃ mukhavaṇṇo virocati, ābhāsampanno puṇṇacando viya sampati vikaṣitaṃ viya ca aravindaṃ assa mukhaṃ sobhati, kāyepi vaṇṇāyatanaṃ idāni susammaṭṭhakañcanaṃ viya vipasīdati”ti udānaṃ udapādi.

Nāgo (1.0076) **vata bhoti**, ettha **bhoti** dhammālapanaṃ. Balavantaṭṭhena **nāgo**. **Nāgavatā**ti nāgabhāvena. **Sīho vatā**ti-ādīsu asantāsanatṭhena **sīho**. Byattaparica-yaṭṭhena kāraṇākāraṇajānanena vā **ājāniyo**. Appaṭṭisamatṭhena **nisabho**. Gavasa-tajeṭṭhako hi usabho, gavasahassajeṭṭhako vasabho, gavasatasahassajeṭṭhako nisabhoti vuccati. Bhagavā pana appaṭṭisamatṭhena āsabhaṃ ṭhānaṃ paṭijānāti. Tenevatthena idha “nisabho”ti vutto. Dhuravāhaṭṭhena **dhorayho**. Nibbisevana-ṭṭhena **danto**.

Passāti aniyamitāṇatti. **Samādhinti** arahattaphalasaṃmādhim. **Suvimuttanti** phalavimuttiyā suvimuttaṃ. Rāgānugataṃ pana cittaṃ abhinataṃ nāma hoti, dosānugataṃ apanataṃ. Tadubhayapaṭikkhepena **na cābhinataṃ na cāpana-****tanti** āha. **Na ca sasaṅkhāraniggayhavāritagatanti** na sasaṅkhārena sappayogena kilese niggahetvā vāritavataṃ, kilesānaṃ pana chinnatā vataṃ phalasaṃmādhinā saṃmāhitanti attho. **Atikkamitabbanti** viheṭhetabbaṃ ghaṭṭetabbaṃ. **Adassanā**ti aññāṇā. Aññāṇī hi andhabālova evarūpe satthari aparajjheyāti devadattaṃ ghaṭṭayamānā vadanti.

Pañcavedāti itihāsapañcamānaṃ vedānaṃ dhārakā. **Sataṃ samanti** vassa-sataṃ. **Tapassī**ti tapanissitakā hutvā. **Caranti** carantā. **Na sammāvimuttanti** sacepi evarūpā brāhmaṇā vassasataṃ caranti, cittañca nesaṃ sammā vimuttaṃ na hoti. **Hīnattarūpā na pāraṃ gamā teti** hīnattasabhāvā te nibbānaṅgamā na honti. “Hīnattharūpā”tipi pāṭho, hīnatthajātikā parihīnatthāti attho. **Taṇhādhīpa-****nnāti** taṇhāya ajjhotthaṭā. **Vatasīlabaddhā**ti ajavatakkuravatādīhi ca vatehi tādi-seheva ca sīlehi baddhā. **Lūkhaṃ tapanti** pañcātapatāpanaṃ kaṇṭakaseyyādikaṃ tapaṃ. Idāni sā devatā sāsanaṃ niyyānikabhāvaṃ kathenti **na mānakāmassā-**ti-ādīmāha. Taṃ vuttatthamevāti. Aṭṭhamaṃ.

9. Paṭhamapajjunnadhītusuttavaṇṇanā

39. Navame **pajjunnassa dhī**ti pajjunnassa nāma vassavalāhakadevarañño

cātumahārājikassa dhītā. **Abhivandeti** bhagavā tumhākaṃ pāde (1.0077) vandāmi. **Cakkhumatāti** pañcahi cakkhūhi cakkhumantena tathāgatena. **Dhammo anubuddhoti**, “idaṃ mayā pubbe paresaṃ santike kevalaṃ sutamaṃveva āsi”ti vadati. **Sāhaṃ dānīti**, sā ahaṃ idāni. **Sakki jānāmīti**, paṭivedhavasena paccakkhameva jānāmi. **Vigarahantāti**, “hīnakkharapadabyañjano”ti vā “aniyyāniko”ti vā evaṃ garahantā. **Roruvanti**, dve roruvā- dhūmaroruvo ca jālaroruvo ca. Tattha dhūmaroruvo viṣuṃ hoti, jālaroruvoti pana avīcimahānirayasassevetaṃ nāmaṃ. Tattha hi sattā aggimhi jalante jalante punappaṇaṃ ravaṃ ravanti, tasmā so “roruvo”ti vuccati. **Ghoranti** dāruṇaṃ. **Khantiyā upasamena upetāti** ruccitvā khamāpetvā gahaṇakhantiyā ca rāgādi-upasamena ca upetāti. Navamaṃ.

10. Dutiyapajjunnadhītusuttavaṇṇanā

40. Dasame **dhammañcā**Ti ca saddena saṅghaṅca, iti tīṇi ratanāni namassamānā idhāgatāti vadati. **Atthavatīti**, atthavatiyo. **Bahunāpi kho tanti** yaṃ dhammaṃ sā abhāsi, taṃ dhammaṃ bahunāpi pariyāyena ahaṃ vibhajeyyaṃ. **Tādiso dhammo**Ti, tādiso hi ayaṃ bhagavā dhammo, taṃsaṅghito tappaṭibhāgo bahūhi pariyāyehi vibhajitabbayuttakoti dasseti. **Lapayissāmīti**, kathayissāmi. **Yāvatā me manasā pariyaṭanti** yattakaṃ mayā manasā pariyāpuṭaṃ, tassatthaṃ divasaṃ avatvā madhupaṭalaṃ piḷenti viya muhutteneva saṃkhittena kathessāmi. Sesamaṃ uttānamevāti. Dasamaṃ.

Satullapakāyikavaggo catuttho.

5. Ādittavaggo

1. Ādittasuttavaṇṇanā

41. Ādittavaggassa paṭhame **jarāya maraṇena cāti** desanāsīsametaṃ, rāgādīhi pana ekādasahi aggīhi loko ādittova. **Dānenāti** dānacetanāya. **Dinnaṃ hoti sunīhanti** dānapuññacetanāhi dāyakasseva hoti gharasāmikassa viya nīhatabhaṇḍakaṃ, tenetaṃ vuttaṃ. **Corā harantīti** (1.0078) adinne bhoge corāpi haranti rājānopi, aggipi ḍahati, ṭhapitaṭṭhānēpi nassanti. **Antenāti** maraṇena. **Sarīraṃ sapari-ggahanti** sarīrañceva corādīnaṃ vasena avinaṭṭhabhoge ca. **Saggamupetīti** vessantaramahārājādayo viya sagge nibbattatīti. Paṭhamaṃ.

2. Kiṃdadasuttavaṇṇanā

42. Dutiye **annadoti** yasmā atibalavāpi dve tīṇi bhattāni abhuvā uṭṭhātuṃ na sakkoti, bhuvā pana dubbalopi hutvā balasampanno hoti, tasmā “annado balado”-

ti āha. **Vatthadoti** yasmā surūpopi duccho vā acoḷo vā virūpo hoti ohīlito dudda-siko, vatthacchanno devaputto viya sobhati, tasmā “vatthado hoti vaṇṇado”ti āha.

Yānadoti hatthiyānādīnaṃ dāyako. Tesu pana-

“Na hatthiyānaṃ samaṇassa kappati,
na assayānaṃ, na rathena yātuṃ;
idañca yānaṃ samaṇassa kappati,
upāhanā rakkhato sīlakhandhan”ti.

Tasmā chattupāhanakattarayaṭṭhimañcapīṭhānaṃ dāyako, yo ca maggaṃ sodheti, nisseṇiṃ karoti, setuṃ karoti, nāvaṃ paṭiyādeti, sabbopi yānadova hoti. **Sukhado hotīti** yānassa sukhāvahanato sukhado nāma hoti. **Cakkhudoti** andhakāre cakkhumantānampi rūpadassanābhāvato dīpado cakkhudo nāma hoti, anuruddhatthero viya dibbacakkhu sampadampi labhati.

Sabbadado hotīti sabbesaṃyeva balādīnaṃ dāyako hoti. Dve tayo gāme piṇḍāya caritvā kiñci aladdhā āgatassāpi sītalāya pokkharāṇiyā nhāyitvā patissayaṃ pavisitvā muhuttaṃ mañce nipajjitvā utṭhāya nisinnassa hi kāye balaṃ āharitvā pakkhittaṃ viya hoti. Bahi vicarantassa ca kāye vaṇṇāyatanaṃ vātāta-
pehi jhāyati, patissayaṃ pavisitvā dvāraṃ pidhāya muhuttaṃ nipannassa ca visa-
bhāgasantati vūpasammati, sabhāgasantati okkamati, vaṇṇāyatanaṃ āharitvā
pakkhittaṃ (1.0079) viya hoti. Bahi vicarantassa pāde kaṇṭako vijjhati, khāṇu paharati, sarīsapādiparissayo ceva corabhayañca uppajjati, patissayaṃ pavisitvā dvāraṃ pidhāya nipannassa sabbete parissayā na honti, dhammaṃ sajjhāyantaṃ dhammapītisukhaṃ, kammaṭṭhānaṃ manasikarontassa upasamasukhaṃ uppajjati. Tathā bahi vicarantassa ca sedā muccanti, akkhīni phandanti, senā-
sanaṃ pavisanakkhaṇe kūpe otiṇṇo viya hoti, mañcapīṭhādīni na paññāyanti. Muhuttaṃ nisinnassa pana akkhipasādo āharitvā pakkhitto viya hoti, dvārakavāṭa-
vātapānamañcapīṭhādīni paññāyanti. Tena vuttaṃ- “so ca sabbadado hoti, yo dadāti upassayan”ti.

Amataṃdado ca so hotīti paṇītabhojanassa pattaṃ pūrento viya amaraṇadānaṃ nāma deti. **Yo dhammamanusāsati** yo dhammaṃ anusāsati, aṭṭhakathaṃ katheti, pāḷiṃ vāceti, pucchitapañhaṃ vissajjeti, kammaṭṭhānaṃ ācikkhati, dhammassavanaṃ karoti, sabbopesa dhammaṃ anusāsati nāma. Sabbadānānañca idaṃ dhammadānameva agganti

veditabbaṃ. Vuttampi cetaṃ-

“Sabbadānaṃ dhammadānaṃ jināti,
sabbarasaṃ dhammaraso jināti;
sabbaratiṃ dhammarati jināti,
taṇhakkhayaṃ sabbadukkhaṃ jināti” ti. (dha. pa. 354); dutiyaṃ;

3. Annasuttavaṇṇanā

43. Tatiye **abhinandantī**ti patthenti. **Bhajatī**ti upagacchati, cittagahapatisivalitthe-rādike viya pacchato anubandhati. **Tasmāti** yasmā idhaloke paraloke ca annadā-yakameva anugacchati, tasmā. Sesam uttānamevāti. Tatiyaṃ.

4. Ekamūlasuttavaṇṇanā

44. Catutthe **ekamūlanti** avijjā taṇhāya mūlaṃ, taṇhā avijjāya. Idha pana taṇhā adhippetā. Dvīhi sassatucchedaditthīhi āvaṭṭatīti **dvirāvattā**. Sā ca rāgādīhi tīhi malehi **timalā**. Tatrāssā moho saha jātakotiya (1.0080) malaṃ hoti, rāgadosā upa-nissayakotiya. Pañca pana kāmaguṇā assā pattharaṇaṭṭhānā, tesu sā pattharatīti **pañcapattharā**. Sā ca apūraṇiyaṭṭhena **samuddo**. Ajjhattikabāhiresu panesā dvādasāyatanesu āvaṭṭatīti parivaṭṭatīti **dvādasāvattā**. Apatiṭṭhaṭṭhena pana **pātāloti** vuccatīti. Ekamūlaṃ ...pe... pātālaṃ, atari isi, uttari samatikkamīti attho. Catutthaṃ.

5. Anomasuttavaṇṇanā

45. Pañcame **anomanā**manti sabbaguṇasamannāgatattā avekallanāmaṃ, pari-pūranāmaṃ attho. **Nipuṇatthadassinti** bhagavā saṇhasukhume khandhantarā-dayo atthe passatīti nipuṇatthadassī. **Paññādadanti** anvayapaññādhigamāya paṭi-padaṃ kathanavasena paññāya dāyakaṃ. **Kāmālaye asattanti** pañcakāmaguṇā-laye alaggaṃ. **Kamamānanti** bhagavā mahābodhimaṇḍeyeva ariyamaggena gato, na idāni gacchati, atītaṃ pana upādāya idaṃ vuttaṃ. **Mahesinti** mahantānaṃ sīla-kkhandhādīnaṃ esitāraṃ pariyesitānti. Pañcamaṃ.

6. Accharāsuttavaṇṇanā

46. Chaṭṭhe **accharāgaṇasaṅghuṭṭhanti** ayaṃ kira devaputto satthusāsane pabbajitvā vattapaṭipattiṃ pūrayamāno pañcavassakāle pavāretvā dvemātikaṃ paguṇaṃ katvā kammākammaṃ uggahetvā cittarucitaṃ kammaṭṭhānaṃ ugga-ṇhitvā sallahukavuttiko araṇṇaṃ pavisitvā yo bhagavatā majjhimayāmo sayana-sa koṭṭhāsoti anuññāto. Tasmimpi sampatte “pamādassa bhāyāmī”ti mañcakaṃ ukkhipitvā rattiñca divā ca nirāhāro kammaṭṭhānameva manasākāsi.

Athassa abbhantare satthakavātā uppajjitvā jīvitaṃ pariyādiyimsu. So dhura-smiṃyeva kālamakāsi. Yo hi koci bhikkhu caṅkame caṅkamamāno vā ālambana-

tthambhaṃ nissāya t̥hito vā caṅkamakoṭiyaṃ cīvaraṃ sise t̥hapetvā nisinno vā nipanno vā parisamajjhe alaṅkatadhammāsane dhammaṃ desento vā kālaṃ karoti, sabbo so dhurasmim̄ kālaṃ (1.0081) karoti nāma. Iti ayaṃ caṅkamane kālaṃ katvā upanissayamandatāya āsavakkhayaṃ appatto tāvatiṃsabhavane mahāvimānadvāre niddāyitvā pabujjhanto viya paṭisandhiṃ aggahesi. Tāvadevassa suvaṇṇatoraññaṃ viya tigāvuto attabhāvo nibbatti.

Antovimāne sahasamattā accharā taṃ disvā, “vimānasāmiko devaputto āgato, ramayissāma nan”ti tūriyāni gahetvā parivārayiṃsu. Devaputto na tāva cutabhāvaṃ jānāti, pabbajitasaññīyeva accharā oloketvā vihāracārikaṃ āgataṃ mātu-gāmaṃ disvā lajjī. Paṃsukūliko viya upari t̥hitaṃ ghanadukūlaṃ ekaṃsaṃ karonto aṃsakūṭaṃ paṭicchādetvā indriyāni okkhipitvā adhomukho aṭṭhāsi. Tassa kāyavikāreneva tā devatā “samaṇadevaputto ayan”ti ñatvā evamāhaṃsu- “ayya, devaputta, devaloko nāmāyaṃ, na samaṇadhammassa karaṇokāso, sampattiṃ anubhavanokāso”ti. So tatheva aṭṭhāsi. Devatā “na tāvāyaṃ sallakkheti”ti tūriyāni paggaṇhiṃsu. So tathāpi anolokentova aṭṭhāsi.

Athassa sabbakāyikaṃ ādāsaṃ purato t̥hapayiṃsu. So chāyaṃ disvā cutabhāvaṃ ñatvā, “na mayā imaṃ t̥hānaṃ patthetvā samaṇadhammo kato, uttamattaṃ arahattaṃ patthetvā kato”ti sampattiyā vipaṭṭisārī ahosi, “suvaṇṇapaṭaṃ paṭilabhissāmī”ti takkayitvā yuddhaṭṭhānaṃ otiṇṇamallo mūlakamuṭṭhiṃ labhitvā viya. So- “ayaṃ saggasampatti nāma sulabhā, buddhānaṃ pātubhāvo dulla-bho”ti cintetvā vimānaṃ apavisitvāva asamhinneneva sīlena accharāsaṅghaparivuto dasabalassa santikaṃ āgamma abhivādetvā ekamantaṃ t̥hito imaṃ gāthaṃ abhāsi.

Tattha **accharāgaṇasaṅghuṭṭhanti** accharāgaṇena gītavāditasaddehi saṅghositaṃ. **Pisācagaṇasevanti** tameva accharāgaṇaṃ pisācagaṇaṃ katvā vadati. **Vananti** nandanavanaṃ sandhāya vadati. Ayañhi niyāmacittatāya attano garubhāvena devagaṇaṃ “devagaṇo”ti vattuṃ na roceti. “Pisācagaṇo”ti vadati. Nandanavanañca “nandanāna”ti avatvā “mohanāna”ti vadati (1.0082). **Kathaṃ yātrā bhavissatīti** kathaṃ niggamaṃ bhavissati, kathaṃ atikkamo bhavissati, arahattassa me padaṭṭhānabhūtaṃ vipassanaṃ ācikkhatha bhagavāti vadati.

Atha bhagavā “atisallikhateva ayaṃ devaputto, kiṃ nu kho idan”ti? Āvajjento attano sāsane pabbajitabhāvaṃ ñatvā- “ayaṃ accāraddhavīriyatāya kālaṃ katvā devaloke nibbatta, ajjāpissa caṅkamanasmim̄yeva attabhāvo asamhinnena sīlena āgato”ti cintesi. Buddhā ca akatābhinivesassa ādikammikassa akataparikkammaṃ antevāsino cittakāro bhittiparikammaṃ viya- “sīlaṃ tāva sodhehi, samādhiṃ bhāvehi, kammassakatapaññaṃ ujum̄ karohī”ti paṭhamaṃ pubbabhāgapaṭipadaṃ ācikkhanti, kārakassa pana yuttapayuttassa arahattamaggapadaṭṭhānabhūtaṃ saṅhasukhumaṃ suññatāvipassanaṃyeva ācikkhanti, ayañca devaputto kārako abhinnaṃsilo, eko maggo assa anāgatoti suññatāvipassanaṃ ācikkhanto **ujuko nāmāti**-ādimāha.

Tattha **ujukoti** kāyavaṅkādīnaṃ abhāvato aṭṭhaṅgiko maggo ujuko nāma. **Abhayā nāma sā disāti** nibbānaṃ sandhāyāha. Tasmim̄ hi kiñci bhayaṃ natthi, taṃ vā

pattassa bhayaṃ natthīti “abhayā nāma sā disā”ti vuttaṃ. **Ratho akūjanoti** aṭṭha-
ṅgiko maggova adhippeto. Yathā hi pākatikaratho akkhe vā anabbhañjite atire-
kesu vā manussesu abhiruḷhesu kūjati viravati, na evaṃ ariyamaggo. So hi eka-
ppahārena caturāsītiyāpi pāṇasahassesu abhiruhantesu na kūjati na viravati.
Tasmā “akūjano”ti vutto. **Dhammacakkehi saṃyutoti** kāyikacetāsikavīriyasāṅkhā-
tehi dhammacakkehi saṃyutto.

Hirīti ettha hiriggahaṇena ottappampi gahitameva hoti. **Tassa apālamboti** yathā
bāhirakarathassa rathe ṭhitānaṃ yodhānaṃ apatanatthāya dārumayaṃ apāla-
mbanaṃ hoti, evaṃ imassa maggarathassa ajjhatabahiddhāsamuṭṭhānaṃ hiro-
ttappaṃ apālambanaṃ. **Satyassa parivāraṇanti** rathassa sīhacammādi-parivāro
viya imassāpi maggarathassa sampayuttā sati parivāraṇaṃ. **Dhammanti** lokuttara-
maggā (1.0083). **Sammādiṭṭhipurejavanti** vipassanāsammādiṭṭhipurejavā assa
pubbayāyikāti sammādiṭṭhipurejavo, taṃ sammādiṭṭhipurejavaṃ. Yathā hi paṭha-
mataraṃ rājapurisehi kāṇakuṇi-ādīnaṃnīharaṇena magge sodhite pacchā rājā
nikkhamati, evamevaṃ vipassanā sammādiṭṭhiyā aniccādivasena khandhādīsu
sodhitesu pacchā bhūmiladdhavaṭṭaṃ parijānamānā maggasammādiṭṭhi uppajjati.
Tena vuttaṃ “dhammāhaṃ sārathim brūmi, sammādiṭṭhipurejavan”ti.

Iti bhagavā desanaṃ niṭṭhāpetvā avasāne cattāri saccāni dīpesi. Desanāpariyo-
sāne devaputto sotāpattiphale patiṭṭhāsi. Yathā hi rañño bhojanakāle attano
mukhappamāṇe kabaḷe ukkhitte aṅke nisinno putto attano mukhappamāṇeneva
tato kabaḷaṃ karoti, evamevaṃ bhagavati arahattanikūṭena desanaṃ desentepi
sattā attano upanissayānurūpena sotāpattiphalaḍḍini pāpuṇanti. Ayampi devaputto
sotāpattiphalaṃ patvā bhagavantaṃ gandhādīhi pūjetvā pakkāmiti. Chaṭṭhaṃ.

7. Vanaropasuttavaṇṇanā

47. Sattame **dhammaṭṭhā sīlasampannāti** ke dhammaṭṭhā, ke sīlasampannāti
pucchati. Bhagavā imaṃ pañhaṃ thāvaravatthunā dīpento **ārāmaropāti**-ādīmāha.
Tattha **ārāmaropāti** pupphārāmaphalārāmaropakā. **Vanaropāti** sayamjāte aropi-
mavane sīmaṃ parikkhipitvā cetiyabodhicaṅkamanamaṇḍapakuṭileṇarattiṭṭhāna-
divāṭṭhānānaṃ kārakā chāyūpage rukkhe ropetvā dadamānāpi vanaropāyeva
nāma. **Setukārakāti** visame setuṃ karonti, udake nāvaṃ paṭiyādentī. **Papanti**
pānīyadānasālaṃ. **Udapānanti** yaṃkiñci pokkharaṇītaḷakādiṃ. **Upassayanti** vāsā-
gāraṃ. “Upāsayan”tipi pāṭho.

Sadā puññaṃ pavaḍḍhatīti na akusalavitakkaṃ vā vitakkentassa niddāya-
ntassa vā pavaḍḍhati. Yadā yadā pana anussarati, tadā tadā tassa vaḍḍhati. Ima-
matthaṃ sandhāya “sadā puññaṃ pavaḍḍhatī”ti vuttaṃ. **Dhammaṭṭhā sīlasampan-
nāti** tasmim dhamme ṭhitattā tenapi sīlena sampannattā dhammaṭṭhā sīlasa-
mpannā. Atha vā (1.0084) evarūpāni puññāni karontānaṃ dasa kusalā dhammā
pūrenti, tesu ṭhitattā dhammaṭṭhā. Teneva ca sīlena sampannattā sīlasampannāti.
Sattamaṃ.

8. Jetavanasuttavaṇṇanā

48. Aṭṭhame **idaṃ hi taṃ jetavananti** anāthapiṇḍiko devaputto jetavanassa ceva buddhādīnañca vaṇṇabhaṇanatthaṃ āgato evamāha. **Isisaṅghanisevanti** bhikkhusaṅghanisevitaṃ.

Evam paṭhamagāthāya jetavanassa vaṇṇaṃ kathetvā idāni ariyamaggassa kathento **kammaṃ vijjāti**-ādimāha. Tattha **kammanti** maggacetanā. **Vijjāti** magga-paññā. **Dhammoti** samādhipakkhikā dhammā. **Sīlaṃ jīvitamuttamanti** sīle patitṭhitassa jīvitaṃ uttamanti dasseti. Atha vā **vijjāti** ditṭhisāṅkappā. **Dhammoti** vāyāmasatisamādhayo. **Sīlanti** vācākamantājīvā. **Jīvitamuttamanti** etasmiṃ sīle ṭhitassa jīvitaṃ nāma uttamaṃ. **Etena maccā sujjhantīti** etena aṭṭhaṅgikamaggena sattā visujjhanti.

Tasmāti yasmā maggena sujjhanti, na gottadhanehi, tasmā. **Yoniso vicine dhammanti** upāyena samādhipakkhiyadhammaṃ vicineyya. **Evam tattha visujjhantīti** evam tasmim ariyamagge visujjhanti. Atha vā **yoniso vicine dhammanti** upāyena pañcakkhandhadhammaṃ vicineyya. **Evam tattha visujjhantīti** evam tesu catūsu saccesu visujjhanti.

Idāni sārīputtattherassa vaṇṇaṃ kathento **sārīputtovāti**-ādimāha. Tattha **sārīputtovāti** avadhāraṇavacanaṃ, etehi paññādīhi sārīputtova seyyoti vadati. **Upasame-nāti** kilesa-upasameṇa. **Pāraṃ gato** Ti nibbānaṃ gato. Yo koci nibbānaṃ patto bhikkhu, so **etāvaparamo siyā**, na therena uttaritaro nāma atthīti vadati. Sesam uttānamevāti. Aṭṭhamaṃ.

9. Maccharisuttavaṇṇanā

49. Navame **maccharinoti** maccherena samannāgatā. Ekacco hi attano vasanaṭṭhāne bhikkhuṃ hatthaṃ pasāretvāpi na vandati, aññattha gato vihāraṃ (1.0085) pavisitvā sakkaccaṃ vanditvā madhurapaṭisanthāraṃ karoti- “bhante, amhākaṃ vasanaṭṭhānaṃ nāgacchatha, sampanno padeso, paṭibalā mayaṃ ayyānaṃ yāgubhattādīhi upaṭṭhānaṃ kātun”ti. Bhikkhū “saddho ayaṃ upāsako”ti yāgubhattādīhi saṅgaṇhanti. Atheko thero tassa gāmaṃ gantvā piṇḍāya carati. So taṃ disvā aññena vā gacchati, gharaṃ vā pavisati. Sacepi sammukhībhāvaṃ āgacchati, hatthena vanditvā- “ayyassa bhikkhaṃ detha, ahaṃ ekena kammena gacchāmi”ti pakkamati. Thero sakalagāmaṃ caritvā tucchapattova nikkhamati. Idaṃ tāva mudumacchariyaṃ nāma, yena samannāgato adāyakopi dāyako viya paññāyati. Idha pana thaddhamacchariyaṃ adhippettaṃ, yena samannāgato bhikkhūsu piṇḍāya pavitṭhesu, “therā ṭhitā”ti vutte, “kiṃ mayhaṃ pādā rujjanti”ti-ādīni vatvā silāthambho viya khāṇuko viya ca thaddho hutvā tiṭṭhati, sāmīcimpi na karoti. **Kadariyā**ti idaṃ maccharinoti padasseva vevacanaṃ. Mudukampi hi macchariyaṃ “macchariyaṃ”teva vuccati, thaddhaṃ pana kadariyaṃ nāma. **Paribhāsakā**ti bhikkhū gharadvāre ṭhite disvā, “kiṃ tumhe kasitvā āgatā, vapitvā, lāyitvā? Mayaṃ attanopi na labhāma, kuto tumhākaṃ, sīghaṃ nikkhamathā”ti-ādīhi saṃtajjakā. **Antarāyakarā**ti dāyakassa saggantarāyo, paṭiggāhakānaṃ lābhantarāyo, attano upaghātoti imesaṃ antarāyānaṃ kārakā.

Samparāyoti paraloko. **Ratī**ti pañcakāmaguṇarati. **Khiḍḍā**ti kāyikakhiḍḍādikā tividhā khiḍḍā. **Diṭṭhe dhammesa vipāko**ti tasmim̐ nibbattabhavane diṭṭhe dhammesa vipāko. **Samparāye ca duggatī**ti “yamalokaṃ upapajjare”ti vutte samparāye ca duggati.

Vadaññūti bhikkhū gharadvāre ṭhitā kiñcāpi tuṅhiva honti, atthato pana- “bhikkhaṃ dethā”ti vadanti nāma. Tatra ye “mayaṃ pacāma, ime pana na pacanti, pacamāne patvā alabhantā kuhiṃ labhissanti”ti? Deyyadhammaṃ saṃvibhajanti, te vadaññū nāma. **Pakāsantī**ti vimānappabhāya jotanti. **Parasambhatesū**ti parehi sampiṇḍitesu. **Samparāye ca suggatī**ti, “ete saggā”ti (1.0086) evaṃ vuttasamparāye sugati. Ubhinnampi vā etesaṃ tato cavitvā puna samparāyepi duggatisugatiyeva hotīti. Navamaṃ.

10. Ghaṭikārasuttavaṇṇanā

50. Dasame **upapannāseti** nibbattivasena upagatā. **Vimuttā**ti avihābrahmalo-kasmim̐ upapattisamanantameva arahattaphalavimuttiyā vimuttā. **Mānusaṃ dehanti** idha pañcorambhāgiyasamyojanāni eva vuttāni. **Dibbayoganti** pañca uddhambhāgiyasamyojanāni. **Upaccagunti** atikkamiṃsu. **Upakoti**-ādīni tesam̐ therānaṃ nāmāni. **Kusalī bhāsasī tesanti**, “kusalan”ti idaṃ vacanaṃ imassa atthīti **kusalī**, tesam̐ therānaṃ tvaṃ kusalaṃ anavajjaṃ bhāsasi, thomesi pasam̐sasi, paṇḍitosi devaputtāti vadati. **Taṃ te dhammaṃ idhaññāyā**ti te therā taṃ dhammaṃ idha tumhākaṃ sāsane jānitvā. **Gambhīranti** gambhīratthaṃ. **Brahmacārī nirāmisoti** nirāmisabrahmacārī nāma anāgāmī, anāgāmī ahosinti attho. **Ahu-**

vāti ahosi. **Sagāmeyyoti** ekagā mavāsī. Pariyosānagāthā saṅgītikārehi ṭhapitāti. Dasamaṃ.

Ādittavaggo pañcama.

6. Jarāvaggo

1. Jarāsuttavaṇṇanā

51. Jarāvaggassa paṭhame **sādhūti** laddhakaṃ bhaddakaṃ. **Sīlaṃ yāva jarāti** iminā idaṃ dasseti- yathā muttāmaṇirattavatthādīni ābharaṇāni taruṇakāleyeva sobhanti, jarājiṇṇakāle tāni dhārento “ayaṃ ajjāpi bālabhāvaṃ pattheti, umma- ttako maññe”ti vattabbaṃ āpajjati, na evaṃ sīlaṃ. Sīlañhi niccakālaṃ sobhati. Bālakālepi hi sīlaṃ rakkhantaṃ “kiṃ imassa sīlenā”ti? Vattāro natthi. Majjhimakā- lepi mahallakakālepīti.

Saddhā (1.0087) **sādhū patiṭṭhitāti** hatthāḷavakacittagahapati-ādīnaṃ viya maggena āgatā patiṭṭhitasaddhā nāma sādhū. **Paññā narānaṃ ratananti** ettha cittīkātāṭṭhādīhi ratanaṃ veditabbaṃ. Vuttañhetama-

“Yadi cittīkatanti ratanaṃ, nanu bhagavā cittīkato purisa-sīho, ye ca loke citti- katā, tesaṃ cittīkato bhagavā. Yadi ratikaranti ratanaṃ, nanu bhagavā ratikaro purisa-sīho, tassa vacanena carantā jhānaratisukhena abhiraṃanti. Yadi atu- lyanti ratanaṃ, nanu bhagavā atulo purisa-sīho. Na hi sakkā tuletum guṇehi guṇapāramiṃ gato. Yadi dullabhanti ratanaṃ, nanu bhagavā dullabho purisa- sīho. Yadi anomasattaparibhoganti ratanaṃ, nanu bhagavā anomo sīlena samā- dhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassanena”ti.

Idha pana dullabhapātubhāvattṭhena paññā “ratanaṃ”ti vuttaṃ. **Puññanti** puñña- cetanā, sā hi arūpattā pariharitum na sakkāti. Paṭhamaṃ.

2. Ajarasāuttavaṇṇanā

52. Dutiye **ajarasāti** ajiraṇena, avipattiyāti attho. Sīlañhi avipannameva sādhū hoti, vipannasīlaṃ ācariyupajjhāyādayopi na saṅgaṇhanti, gatagataṭṭhāne niddha- mitabbova hotīti. Dutiyaṃ.

3. Mittasuttavaṇṇanā

53. Tatiye **satthoti** saddhimcaro, jaṅghasattho vā sakaṭasattho vā. **Mittanti** roge uppanne pāṭaṅkiyā vā aññena vā yānena haritvā khemantasampāpanena mittaṃ. **Sake ghareti** attano gehe. Tathārūpe roge jāte puttabhariyādayo jigucchanti, mātā pana asucimpi candanaṃ viya maññati. Tasmā sā sake ghare mittaṃ. **Sahāyo**

atthajātassāti uppannakiccassa yo taṃ kiccaṃ vahati nittharati, so kicesu saha ayanabhāvena sahāyo mittam, surāpānādisahāyā pana na mittā. **Samparāyikanti** samparāyahitam. Tatiyam.

4. Vatthusuttavaṇṇanā

54. Catutthe (1.0088) **puttā vatthū**ti mahallakakāle paṭijagganaṭṭhena puttā patiṭṭhā. **Paramoti** aññesaṃ akathetabbassapi guyhassa kathetabbayuttatāya bhariyā paramo sakhā nāma. Catuttham.

5-7. Paṭhamajanasuttādivaṇṇanā

55. Pañcame **vidhāvatī**ti parasamuddādigamanavasena ito cito ca vidhāvati. Pañcamam.

56. Chaṭṭhe **dukkhā**ti vaṭṭadukkhato. Chaṭṭham.

57. Sattame **parāyaṇanti** nipphatti avassayo. Sattamam.

8. Uppathasuttavaṇṇanā

58. Aṭṭhame **rāgo uppathoti** sugatiñca nibbānañca gacchantassa amaggo. **Ratti-ndivakkhayoti** rattidivehi, rattidivesu vā khīyati. **Itthī malanti** sesaṃ bāhiraṃ bhasmakhārādīhi dhovivā sakkā sodhetuṃ, mātugāmalena duṭṭho pana na sakkā suddho nāma kātunti itthī “malan”ti vuttā. **Etthā**ti ettha itthiyam pajā sajjati. **Tapoti** indriyasaṃvaradhutaṅgaguṇavīriyadukkarakārikānaṃ nāmaṃ, idha pana ṭhapetvā dukkarakārikam sabbāpi kilesasantāpikā paṭipadā vaṭṭati. **Brahmacariyanti** methunavirati. Aṭṭhamam.

9. Dutiyasuttavaṇṇanā

59. Navame **kissa cābhiratoti** kismiṃ abhirato. **Dutiyā**ti sugatiñceva nibbānañca gacchantassa dutiyikā. **Paññā cenam pasāsati**ti paññā etaṃ purisaṃ “idaṃ karohi, idaṃ mākarī”ti anusāsati. Navamam.

10. Kavisuttavaṇṇanā

60. Dasame **chando nidānanti** gāyatti-ādiko chando gāthānaṃ nidānaṃ. Pubba-paṭṭhāpanagāthā ārabhanto hi “kataracchandena hotū”ti ārabhati (1.0089). **Viyañjananti** jananaṃ. Akkharam hi padaṃ janeti, padaṃ gātham janeti, gāthā attham pakāsetīti. **Nāmasannissitā**ti samuddādipaṇṇattinissitā. Gāthā ārabhanto hi samuddam vā pathaviṃ vā yaṃ kiñci nāmaṃ nissayitvāva ārabhati. **Āsayoti** patiṭṭhā. Kavito hi gāthā pavattanti. So tāsam patiṭṭhā hotīti. Dasamam.

Jarāvaggo chaṭṭho.

7. Addhavaggo

1. Nāmasuttavaṇṇanā

61. Addhavaggassa paṭhame **nāmaṃ sabbaṃ addhabhavīti** nāmaṃ sabbaṃ abhibhavati anupatati. Opapātikena vā hi kittimena vā nāmena mutto satto vā saṅkhāro vā natthi. Yassapi hi rukkhassa vā pāsāṇassa vā “idaṃ nāma nāman”ti na jānanti, anāmakotveva tassa nāmaṃ hoti. Paṭhamam.

2-3. Cittasuttādivaṇṇanā

62. Dutiye **sabbeva vasamanvagūti** ye cittassa vasaṃ gacchanti, tesameva anavasesapariyādānametaṃ. Dutiyaṃ.

63. Tatiyepi eseva nayo. Tatiyaṃ.

4-5. Saṃyojanasuttādivaṇṇanā

64. Catutthe **kiṃ su saṃyojanoti** kiṃ saṃyojano kiṃ bandhano? **Vicāraṇanti** vicaraṇā pādāni. Bahuvacane ekavacanaṃ kataṃ. **Vitakkassa vicāraṇanti** vitakko tassa pādā. Catutthaṃ.

65. Pañcamepi eseva nayo. Pañcamaṃ.

6. Attahatasuttavaṇṇanā

66. Chaṭṭhe **kenassubbhāhatoti** kena abbhāhato. Su-kāro nipātamattaṃ. **Ichchā-dhūpāyitoti** icchāya āditto. Chaṭṭhaṃ.

7-9. Uḍḍitasuttādivaṇṇanā

67. Sattame (1.0090) **taṇhāya uḍḍitoti** taṇhāya ullaṅghito. Cakkhuñhi taṇhārajjunā āvunitvā rūpanāgadante uḍḍitaṃ, sotādīni saddādīsūti taṇhāya uḍḍito loko. **Maccunā pihitoti** anantare attabhāve kataṃ kammaṃ na dūraṃ ekacittantaraṃ, balavatiyā pana māraṇantikavedanāya pabbatena viya otthaṭattā sattā taṃ na bujjhantīti “maccunā pihito loko”ti vuttaṃ. Sattamaṃ.

68. Aṭṭhame sveva pañho devatāya heṭṭhupariyāyavasena

pucchito. Aṭṭhamam.

69. Navame sabbam uttānameva. Navamam.

10. Lokasuttavaṇṇanā

70. Dasame kismiṃ loko samuppannoti kismiṃ uppanne loko uppannoti pucchati. **Chasūti** chasu ajjhattikesu āyatanesu uppannesu uppannoti vuccati. **Chasu kubbatīti** tesuyeva chasu santhavam karoti. **Upādāyāti** tāniyeva ca upādāya āgamma paṭicca pavattati. **Vihaññatīti** tesuyeva chasu vihaññati piḷiyati. Iti ajjhattikāyatanavasena ayam paṇho āgato, ajjhattikabāhirānaṃ pana vasena āharitum vaṭṭati. Chasu hi ajjhattikāyatanesu uppannesu ayam uppanno nāma hoti, chasu bāhiresu santhavam karoti, channaṃ ajjhattikānaṃ upādāya chasu bāhiresu vihaññatīti. Dasamam.

Addhavaggo sattamo.

8. Chetvāvaggo

1. Chetvāsuttavaṇṇanā

71. Chetvāvaggassa paṭhame **chetvāti** vadhitvā. **Sukham setīti** kodhapariḷāhena aparidayhamānattā sukham sayati. **Na socatīti** kodhavināsenā vinaṭṭhadomana-ssattā na socati. **Visamūlassāti** dukkhavipākassa (1.0091). **Madhuraggassāti** kuddhassa paṭikujjhivā, akkuṭṭhassa paccakkositvā, pahaṭassa ca paṭipaharivā sukham uppajjati, taṃ sandhāya madhuraggoti vutto. Imasmim hi ṭhāne pariyo-sānaṃ agganti vuttaṃ. **Ariyāti** buddhādayo. Paṭhamam.

2. Rathasuttavaṇṇanā

72. Dutiye paññāyati etenāti **paññānaṃ**. **Dhajo rathassāti** mahantasmim hi saṅgāmasīse dūratova dhajam disvā “asukarañño nāma ayam ratho”ti ratho pākaṭo hoti. Tena vuttaṃ “dhajo rathassa paññānaṃ”ti. **Aggipi** dūratova dhūmena paññāyati. Coḷaraṭṭham paṇḍuraṭṭhanti evam **raṭṭhampi** raññā paññāyati. Cakkava-ttirañño dhītāpi pana **itthī** “asukassa nāma bhariyā”ti bhattāram patvāva paññāyati. Tasmā **dhūmo paññānamagginoti**-ādi vuttaṃ. Dutiyaṃ.

3. Vittasuttavaṇṇanā

73. Tatiye **saddhīdha vittanti** yasmā saddho saddhāya muttamaṇi-ādīnipi vittāni labhati, tissopi kulasampadā, cha kāmasaggāni, nava brahmaloke patvā pariyo-

sāne amatamahānibbānadassanampi labhati, tasmā mañimuttādīhi vittehi saddhā-vittameva seṭṭhaṃ. **Dhammoti** dasakusalakammapho. **Sukhamāvahatīti** sabbampi sāsavānāsavaṃ asaṃkiliṭṭhasukhaṃ āvahati. **Sādutaranti** lokasmiṃ loṇambilādīnaṃ sabbarasānaṃ saccameva madhuratarāṃ. Saccasmiṃ hi ṭhitā sīghavegaṃ nadimpi nivattenti, visampi nimmaddenti, aggimpi paṭibāhanti, devampi vassāpenti, tasmā taṃ sabbarasānaṃ madhurataranti vuttaṃ. **Paññājīviṃ jīvitamāhu seṭṭhanti** yo paññājīvi gahaṭṭho samāno pañcasu sīlesu paṭiṭṭhāya salā-kabhattādīni paṭṭhapetvā paññāya jīvati, pabbajito vā pana dhammena uppanne paccaye “idamatthan”ti paccavekkhitvā paribhuñjanto kammaṭṭhānaṃ ādāya vipassanaṃ paṭṭhapetvā ariyaphalādhigamavasena paññāya jīvati, taṃ paññājīviṃ puggalaṃ seṭṭhaṃ jīvitaṃ jīvatīti āhu. Tatiyaṃ.

4. Vuṭṭhisuttavaṇṇanā

74. Catutthe (1.0092) **bījanti** uppatantānaṃ sattavidhaṃ dhaññabījaṃ seṭṭhaṃ. Tasmiñhi uggate janapado khemo hoti subhikkho. **Nipatatanti** nipatantānaṃ meghavuṭṭhi seṭṭhā. Meghavuṭṭhiyañhi sati vividhāni sassāni uppajjanti, janapadā phitā honti khemā subhikkhā. **Pavajamānānanti** jaṅgamānaṃ padasā caramānānaṃ gāvo seṭṭhā. Tā nissāya hi sattā pañca gorase paribhuñjamānā sukhaṃ viharanti. **Pavadatanti** rājakulamajjhādīsu vadantānaṃ putto varo. So hi mātāpi-tūnaṃ anathāvahaṃ na vadati.

Vijjā uppatataṃ seṭṭhāti purimapañhe kira sutvā samīpe ṭhitā ekā devatā “devate, kasmā tvaṃ etaṃ pañhaṃ dasabalaṃ pucchasi? Ahaṃ te kathessāmi”ti attano khantiyā laddhiyā pañhaṃ kathesi. Atha naṃ itarā devatā āha- “yāva padhaṃsī vadesi devate yāva pagabbhā mukharā, ahaṃ buddhaṃ bhagavantaṃ pucchāmi. Tvaṃ mayhaṃ kasmā kathesi”ti? Nivattetvā tadeva pañhaṃ dasabalaṃ pucchi. Athassā satthā vissajjento **vijjā uppatatanti**-ādimāha. Tattha **vijjāti** catumaggavijjā. Sā hi uppatamānā sabbākusaladhamme samugghātetī. Tasmā “uppatataṃ seṭṭhā”ti vuttā. **Avijjāti** vaṭṭamūlakamahā-avijjā. Sā hi nipatantānaṃ osīdantānaṃ varā. **Pavajamānānanti** padasā caramānānaṃ jaṅgamānaṃ anomapuñña-kkhettabhūto saṅgho varo. Tañhi tattha tattha disvā pasannacittā sattā sotthiṃ pāpuṇanti. **Buddhoti** yādiso putto vā hotu añño vā, yesaṃ kesañci vadamānānaṃ buddho varo. Tassa hi dhammadesanaṃ āgamma anekasatasahassānaṃ pāṇānaṃ bandhanamokkho hotīti. Catutthaṃ.

5. Bhītāsuttavaṇṇanā

75. Pañcame **kiṃsūdhā bhītāti** kiṃ bhītā? **Maggo canekāyatanappavutto** Ti aṭṭha-tiṃsārammaṇavasena anekehi kāraṇehi kathito. Evaṃ sante kissa bhītā hutvā ayaṃ janatā dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo aggahesīti vadati. **Bhūripaññāti** bahupañña ussannaapañña. **Paralokaṃ na bhāyati** imasmā lokā paraṃ lokaṃ gacchanto na bhāyeyya. **Pañidhāyāti** ṭhapetvā. **Bahvannapānaṃ (1.0093) gharamāvasantoti**

anāthapiṇḍikādayo viya bahvannapāne ghare vasanto. **Samvibhāgīti** accharāya gahitampi nakhena phāletvā parassa datvāva bhuñjanasilo. **Vadaññūti** vuttatthameva.

Idāni gāthāya aṅgāni uddharitvā dassetabbāni- “vācan”ti hi iminā cattāri vacīsucaritāni gahitāni, “manenā”tipadena tīṇi manosucaritāni, “kāyenā”ti padena tīṇi kāyasucaritāni. Iti ime dasa kusalakammapathā pubbasuddhi-aṅgaṃ nāma. **Bahvannapānaṃ gharamāvasantoti** iminā yañña-upakkharo gahito. **Saddhoti** eka-maṅgaṃ, **mudūti** ekaṃ, **samvibhāgīti** ekaṃ, **vadaññūti** ekaṃ. Iti imāni cattāri aṅgāni sandhāya “etesu dhammesu t̥hito catūsū”ti āha.

Aparopi pariyāyo- vācanti-ādīni tīṇi aṅgāni, bahvannapānanti iminā yañña-upakkharova gahito, saddho mudū samvibhāgī vadaññūti ekaṃ aṅgaṃ. Aparo dukānayo nāma hoti. “Vācaṃ manañcā”ti idamekaṃ aṅgaṃ, “kāyena pāpāni akubbamāno, bahvannapānaṃ gharamāvasanto”ti ekaṃ, “saddho mudū”ti ekaṃ, “samvibhāgī vadaññū”ti ekaṃ. Etesu catūsū dhammesu t̥hito dhamme t̥hito nāma hoti. So ito paralokaṃ gacchanto na bhāyati. Pañcamaṃ.

6. Najīratissuttavaṇṇanā

76. Chaṭṭhe **nāmagottaṃ na jīratīti** atītabuddhānaṃ yāvajjādivasā nāmagottaṃ kathiyati, tasmā na jīratīti vuccati. Porāṇā pana “addhāne gacchante na paññāyissati, jīraṇasabhāvo pana na hotiyevā”ti vadanti. **Ālasyanti** ālasiyaṃ, yena t̥hita-t̥thāne t̥hitova, nisinna-t̥thāne nisinnova hoti, telepi uttarante t̥hitiṃ na karoti. **Pamādoti** niddāya vā kilesavasena vā pamādo. **Anuṭṭhānanti** kammāsamaye kammakaraṇavīriyābhāvo. **Asaṃyamoti** sīlasaññamābhāvo vissat̥thācārātā. **Niddāti** soppabahulātā. Tāya gacchantopi t̥hitopi nisinnopi niddāyati, pageva nipanno. **Tandīti** aticchātādivasena āgantukālasiyaṃ. **Te chiddeti** tāni cha chiddāni vivarāni. **Sabbasoti** (1.0094) sabbākārena. **Tanti** nipātamattaṃ. **Vivajjajyeti** vajjeyya jaheyya. Chaṭṭhaṃ.

7. Issariyasuttavaṇṇanā

77. Sattame **satthamalanti** malaggahitasatthaṃ. **Kim su harantaṃ vārentīti** kaṃ harantaṃ nisedhenti. **Vasoti** āṇāpavattanaṃ. **Itthīti** avissajjanīyabhaṇḍattā “itthī bhaṇḍānamuttamaṃ, varabhaṇḍan”ti āha. Atha vā sabbepi bodhisattā ca cakkavattino ca mātukucchiyaṃyeva nibbantanti “itthī bhaṇḍānamuttaman”ti āha. **Kodho satthamalanti** kodho malaggahitasatthasadiso, paññāsatthassa vā malanti satthamalaṃ. **Abbudanti** vināsakāraṇaṃ, corā lokasmiṃ vināsakāti attho. **Harantoti** salākabhaddāni gahetvā gacchanto. Salākabhaddāni hi paṭṭhapitakāleyeva manussehi pariccattāni. Tesam tāni haranto samaṇo piyo hoti, anāharante puññahāniṃ nissāya vippaṭṭisārino honti. Sattamaṃ.

8. Kāmasuttavaṇṇanā

78. Aṭṭhame **attānaṃ na dadeti** parassa dāsaṃ katvā attānaṃ na dadeyya ṭhapetvā sabbabodhisatteti vuttaṃ. **Na pariccajēti** sīhabyagghādīnaṃ na pariccajeyya sabbabodhisatte ṭhapetvāyevāti vuttaṃ. **Kalyāṇanti** saṅhaṃ mudukaṃ. **Pāpikanti** pharusāṃ vācaṃ. Aṭṭhamaṃ.

9. Pātheyyasuttavaṇṇanā

79. Navame **saddhā bandhati pātheyyanti** saddhaṃ uppādetvā dānaṃ deti, sīlaṃ rakkhati, uposathakammaṃ karoti, tenetaṃ vuttaṃ. **Sirīti** issariyaṃ. **Āsayoti** vasanaṭṭhānaṃ. Issariye hi abhimukhībhūte thalatoṇi jalatoṇi bhoga āgacchantiyeva. Tenetaṃ vuttaṃ. **Parikassatīti** parikaḍḍhati. Navamaṃ.

10. Pajjotasuttavaṇṇanā

80. Dasame **pajjototi** padīpo viya hoti. **Jāgaroti** jāgarabrāhmaṇo viya hoti. **Gāvo kamme sajjivānanti** kammena saha jīvantānaṃ (1.0095) gāvova kamme kammaśāhāyā kammaḍḍutiyakā nāma honti. Gomaṇḍalehi saddhiṃ kasikammādīni nipphajjanti. **Sītassa iriyāpathoti** sītaṃ assa sattaḱāyassa iriyāpatho jīvitavutti. **Sītanti** naṅgalaṃ. Yassa hi naṅgalehi khettaṃ appamattakampi kaṭṭhaṃ na hoti, so kathaṃ jīvissatīti vadati. Dasamaṃ.

11. Araṇasuttavaṇṇanā

81. Ekādasame **araṇā**ti nikkilesā. **Vusitanti** vusitavāso. **Bhojissiyanti** adāśābhāvo. **Samaṇāti** khīṇāsavasamaṇā. Te hi ekantena araṇā nāma. **Vusitaṃ na nassatīti** tesāṃ ariyamaggavāso na nassati. **Parijānantīti** puthujjanakalyāṇakato paṭṭhāya sekhā lokiyalokuttarāya pariññāya parijānanti. **Bhojissiyanti** khīṇāsavasamaṇānaṃyeva niccaṃ bhujissabhāvo nāma. **Vandantīti** pabbajitadivasato paṭṭhāya vandanti. **Patitṭhitanti** sīle patitṭhitaṃ. **Samaṇidhāti** samaṇaṃ idha. **Jātihīnanti** api caṇḍālakulā pabbajitaṃ. **Khattiyāti** na kevalaṃ khattiyāva, devāpi sīlasampannaṃ samaṇaṃ vandantiyevāti. Ekādasamaṃ.

Chetvāvaggo aṭṭhamaṃ.

Iti sāraththappakāsiniyā

Samyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Devatāsamyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Devaputtasam̐yuttam̐

1. Paṭhamavaggo

1. Paṭhamakassapasuttavaṇṇanā

82. Devaputtasam̐yuttassa (1.0096) paṭhame **devaputtoti** devānañhi aṅke nibbattā purisā devaputtā nāma, itthiyo devadhītarō nāma honti. Nāmavasena apākaṭāva “aññatarā devatā”ti vuccati, pākaṭo “itthannāmo devaputto”ti. Tasmā heṭṭhā “aññatarā devatā”ti vatvā idha “devaputto”ti vuttam̐. **Anusāsanti** anusitṭhiṃ. Ayaṃ kira devaputto bhagavatā sambodhito sattame vasse yamakapāṭihāriyaṃ katvā tidasapure vassaṃ upagamma abhidhammaṃ desentena jhānavibhaṅge-“bhikkhūti samaññāya bhikkhu, paṭiññāya bhikkhū”ti (vibha. 510). Evaṃ bhikkhunniddesaṃ kathiyamānaṃ assosi. “Evaṃ vitakketha, mā evaṃ vitakkayittha, evaṃ manasikarotha, mā evaṃ manasākattha. Iduṃ pajahatha, iduṃ upasampajja viharathā”ti (pārā. 19). Evarūpaṃ pana bhikkhu-ovādaṃ bhikkhu-anusāsanaṃ na assosi. So taṃ sandhāya-“bhikkhuṃ bhagavā pakāsesi, no ca bhikkhuno anusāsan”ti āha.

Tena hīti yasmā mayā bhikkhuno anusitṭhi na pakāsitāti vadasi, tasmā. **Taññevettha paṭibhātūti** tuyhevesā anusitṭhipakāsanā upaṭṭhātūti. Yo hi pañhaṃ kathetukāmo hoti, na ca sakkoti sabbaññutaññāṇena saddhiṃ saṃsanditvā kathetuṃ. Yo vā na kathetukāmo hoti, sakkoti pana kathetuṃ. Yo vā neva kathetukāmo hoti, kathetuṃ na ca sakkoti. Sabbesampi tesaṃ bhagavā pañhaṃ bhāraṃ na karoti. Ayaṃ pana devaputto kathetukāmo ceva, sakkoti ca kathetuṃ. Tasmā tasseva bhāraṃ karonto bhagavā evamāha. Sopi pañhaṃ kathesi.

Tattha **subhāsitassa sikkhethāti** subhāsitaṃ sikkheyya, catusaccanissitaṃ dasakathāvattunissitaṃ sattatiṃsabodhipakkhiyanissitaṃ catubbidhaṃ vacīsucaritameva sikkheyya. **Samaṇūpāsana** **cāti** samaṇehi upāsitaṃ samaṇūpāsanaṃ (1.0097) nāma aṭṭhatatiṃsabhedam̐ kammaṭṭhānaṃ, tampi sikkheyya bhāveyyāti attho. Bahussutānaṃ vā bhikkhūnaṃ upāsanaṃ samaṇūpāsanaṃ. Tampi ‘kiṃ, bhante, kusalan”ti-ādinā pañhapucchanena paññāvuddhatthaṃ sikkheyya. **Cittavūpasama** **cāti** aṭṭhasamāpattivasena cittavūpasamaṃ sikkheyya. Iti devaputtena tisso sikkhā kathitā honti. Purimapadena hi adhisīlasikkhā kathitā, dutiyapadena adhipaññāsikkhā, cittavūpasamena adhicitasikkhāti evaṃ imāya gāthāya sakalampi sāsanaṃ pakāsitameva hoti. Paṭhamaṃ.

2. Dutiyakassapasuttavaṇṇanā

83. Dutīye **jhāyī**ti dvīhi jhānehi jhāyī. **Vimuttacittoti** kammaṭṭhānavimuttiyā vimu-

ttacitto. **Hadayassānupattinti** arahattaṃ. **Lokassāti** saṅkhāralokassa. **Anissito** Ti taṇhādiṭṭhīhi anissito, taṇhādiṭṭhiyo vā anissito. **Tadānisamso**ti arahattānisamso. Idaṃ vuttaṃ hoti- arahattānisamso bhikkhu arahattaṃ patthento jhāyī bhavēyya, suvimuttacitto bhavēyya, lokassa udayabbayaṃ ñatvā anissito bhavēyya. Tanti-dhammo pana imasmiṃ sāsane pubbabhāgoti. Dutiyaṃ.

3-4. Māghasuttādivaṇṇanā

84. Tatiye **māgho** Ti sakkassettaṃ nāmaṃ. Sveva vattena aññe abhibhavitvā devissariyaṃ pattoti **vatrabhū**, Vatranāmaṃ vā asuraṃ abhibhavatīti vatrabhū. Tatiyaṃ.

85. Catutthaṃ vuttatthameva. Catutthaṃ.

5. Dāmalisuttavaṇṇanā

86. Pañcame **na tenāsīsate bhavanti** tena kāraṇena yaṃ kiñci bhavaṃ na pattheti. Āyatapaggaho nāmesa devaputto, khīṇāsavassa kiccavosānaṃ natthi. Khīṇāsavena hi ādito arahattappattiyā vīriyaṃ kataṃ (1.0098), aparabhāge mayā arahattaṃ pattanti mā tuṇhī bhavatu, tatheva vīriyaṃ daḷhaṃ karotu parakkama-tūti cintetvā evamāha.

Atha bhagavā “ayaṃ devaputto khīṇāsavassa kiccavosānaṃ akathento mama sāsanaṃ aniyānikaṃ katheti, kiccavosānamassa kathessāmī” ti cintetvā **natthi kiccanti**-ādimāha. Tisu kira piṭakesu ayaṃ gāthā asaṃkiṇṇā. Bhagavatā hi aññattha vīriyassa doso nāma dassito natthi. Idha pana imaṃ devaputtaṃ paṭibāhitvā “khīṇāsavena pubbabhāge āsavakkhayatthāya araññe vasantena kamma-ṭṭhānaṃ ādāya vīriyaṃ kataṃ, aparabhāge sace icchatī, karotu, no ce icchatī, yathāsukhaṃ viharatū” ti khīṇāsavassa kiccavosānadassanattaṃ evamāha. Tattha **gādhanti** patiṭṭhaṃ. Pañcamaṃ.

6. Kāmadassuttavaṇṇanā

87. Chaṭṭhe **dukkaranti** ayaṃ kira devaputto pubbayogāvacaro bahalakilesatāya sappayogena kilese vikkhambhento samaṇadhammaṃ katvā pubbūpanissayama-ndatāya ariyabhūmiṃ appatvāva kālaṃ katvā devaloke nibbatto. So “tathāgata-ssa santikaṃ gantvā dukkarabhāvaṃ ārocessāmī” ti āgantvā evamāha. Tattha **dukkaranti** dasapi vassāni ...pe... saṭṭhipi yadetaṃ ekantaparissuddhassa samaṇadhammassa karaṇaṃ nāma, taṃ dukkaraṃ. **Sekhāti** satta sekhā. **Sīlasamāhitāti** sīlena samāhitā samupetā. **Ṭhitattāti** patiṭṭhitasabhāvā. Evaṃ pucchitapañhaṃ vissajjetvā idāni uparipañhasamuṭṭhāpanattaṃ **anagāriyupetassāti**-ādimāha. Tattha **anagāriyupetassāti** anagāriyaṃ niggehabhāvaṃ upetassa. Sattabhūmi-kepi hi pāsāde vasanto bhikkhu vuḍḍhatarena āgantvā “mayhaṃ idaṃ pāpuṇā-tī” ti vutte pattacivaraṃ ādāya nikkhamateva. Tasmā “anagāriyupeto” ti vuccati.

Tuṭṭhīti catupaccayasantoso. **Bhāvanāyāti** cittavūpasamabhāvanāya.

Te chetvā maccuno jālanti ye rattindivaṃ indriyūpasame ratā, te dussamādahaṃ cittaṃ samādahanti. Ye ca samāhitacittā, te catupaccayasantosaṃ pūrentā na kilamanti. Ye santuṭṭhā, te sīlaṃ pūrentā na kilamanti (1.0099). Ye sīle patitṭhitā satta sekhā, te ariyā maccuno jālasaṅkhātaṃ kilesajālaṃ chinditvā gacchanti. **Dugga-moti** “saccametaṃ, bhante, ye indriyūpasame ratā, te dussamādahaṃ samādahanti ...pe... ye sīle patitṭhitā, te maccuno jālaṃ chinditvā gacchanti”. Kiṃ na gacchissanti? Ayaṃ pana duggamo bhagavā visamo maggoti āha. Tattha kiñcāpi ariyamaggo neva duggamo na visamo, pubbabhāgapaṭipadāya panassa bahū parissayā honti. Tasmā evaṃ vutto. **Avamsirāti** ñāṇasirena adhosirā hutvā papatanti. Ariyamaggaṃ ārohituṃ asamatthatāyeva ca te anariyamagge papatantīti ca vuccanti. **Ariyānaṃ samo maggoti** sveva maggo ariyānaṃ samo hoti. **Visame samāti** visamepi satta kāye samāyeva. Chaṭṭhaṃ.

7. Pañcālacaṇḍasuttavaṇṇanā

88. Sattame **sambādhe**ti nīvaraṇasambādhaṃ kāmaguṇasambādhaṃ dve sambādhe. Tesu idha nīvaraṇasambādhaṃ adhippetā. **Okāsanti** jhānassetaṃ nāmaṃ. **Paṭilīnanisabhoti** paṭilīnasetṭho. Paṭilīno nāma pahīnamāno vuccati. Yathāha- “kathāñca, bhikkhave, bhikkhu paṭilīno hoti. Idha, bhikkhave, bhikkhuno asmimāno pahīno hoti ucchinnamūlo tālāvattukato anabhāvaṃkato āyatīṃ anupādadammo”ti (a. ni. 4.38; mahāni. 87). **Paccalattaṃsūti** paṭilābhīṃsu. **Sammā teti** ye nibbānapattiyā satīṃ paṭilābhīṃsu, te lokuttarasamādhināpi susamāhitāti missakajjhānaṃ kathitaṃ. Sattamaṃ.

8. Tāyanasuttavaṇṇanā

89. Aṭṭhame **purāṇatitthakaroti** pubbe titthakaro. Ettha ca titthaṃ nāma dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo, titthakaro nāma tāsāṃ uppādako satthā. Seyyathidaṃ nando, vaccho, kiso, saṃkicco. Purāṇādayo pana titthiyā nāma. Ayaṃ pana diṭṭhiṃ uppādetvā kathaṃ sagge nibbattoti? Kammavāditāya. Esa kira uposathabhattādīni adāsi, anāthānaṃ vattaṃ paṭṭhapesi, patissaye akāsi, pokkharāṇiyo khaṇāpesi, aññampi bahuṃ kalyāṇaṃ akāsi. So tassa nissandena sagge nibbatta, sāsana (1.0100) pana niyyānikabhāvaṃ jānāti. So tathāgatassa santikaṃ gantvā sāsana-nucchavikā vīriyappaṭisaṃyuttā gāthā vakkhāmīti āgantvā **chinda sotanti**-ādimāha. Tattha **chindāti** aniyamita-āṇatti. **Sotanti** taṇhāsotaṃ. **Parakkammāti** parakkamitvā vīriyaṃ katvā. **Kāmeti** kilesakāme pi vatthukāme pi. **Panudāti** nīhara. **Eka-ttanti** jhānaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti- kāme ajahitvā muni jhānaṃ na upapajjati, na paṭilābhātīti attho. **Kayirā ce kayirāthenanti** yadi vīriyaṃ kareyya, kareyyātha, taṃ vīriyaṃ na osakkeyya. **Daḷhamenaṃ parakkameti** daḷhaṃ enaṃ kareyya. **Sithilo hi paribbājoti** sithilagahitā pabbajjā. **Bhiyyo ākirate rajanti** atirekaṃ upari kilesarajaṃ ākirati. **Akataṃ dukkaṭaṃ seyyoti** dukkaṭaṃ akatameva seyyo. **Yaṃ kiñcīti** na

kevalaṃ dukkaṭaṃ katvā katasāmaññaṃeva, aññaṃpi yaṃ kiñci sithilaṃ kataṃ evarūpameva hoti. **Samkiliṭṭhanti** dukkarakārikavataṃ. Imasmiṃ hi sāsane pacca-yahetu samādinnaḍḍhāṅgavataṃ samkiliṭṭhameva. **Saṅkassaranti** saṅkāya saritaṃ, “idampi iminā kataṃ bhavissati, idampi iminā”ti evaṃ āsaṅkitaparisa-ṅkitaṃ. **Ādibrahmacariyikāti** maggabrahmacariyassa ādibhūtā pubbapadhāna-bhūtā. Aṭṭhamaṃ.

9. Candimasuttavaṇṇanā

90. Navame **candimāti** candavimānavāsī devaputto. **Sabbadhīti** sabbesu khandha-āyatanādīsu. **Lokānukampakāti** tuyhampi etassapi tādisā eva. **Santaramā-novāti** turito viya. **Pamuñcasīti** atītatthe vattamānavacanaṃ. Navamaṃ.

10. Sūriyasuttavaṇṇanā

91. Dasame **sūriyoti** sūriyavimānavāsī devaputto. **Andhakāreti** cakkhuviññāṇu-ppattinivāraṇena andhabhāvakaraṇe. Virocatīti **verocano**. **Maṇḍalīti** maṇḍalasa-ṅṭhāno. **Mā, rāhu, gilī caramantalikkheti** antalikkhe caraṃ sūriyaṃ, rāhu, mā gilīti vadati. Kiṃ panesa taṃ gilātīti (1.0101)? Āma, gilati. Rāhussa hi attabhāvo mahā, uccattanena aṭṭhajojanasatādhikāni cattāri yojanasahassāni, bāhantaramassa dvādasajojanasatāni, bahalattena cha yojanasatāni, sīsaṃ nava yojanasataṃ, nalāṭaṃ tiyojanasataṃ, bhamukantaraṃ paṇṇāsajojanaṃ, mukhaṃ dviyojana-sataṃ, ghānaṃ tiyojanasataṃ, mukhādhānaṃ tiyojanasatagambhīraṃ hatthatala-pādatalāni puthulato dviyojanasatāni. Aṅgulipabbāni paṇṇāsa yojanāni. So candi-masūriye virocamaṇe disvā issāpakato tesaṃ gamanavīthiṃ otarivā mukhaṃ vivarivā tiṭṭhati. Candavimānaṃ sūriyavimānaṃ vā tiyojanasatike mahānarake pakkhitaṃ viya hoti. Vimāne adhiatthā devatā maraṇabhayatajjitā ekappahāre-veva viravanti. So pana vimānaṃ kadāci hatthena chādeti, kadāci hanukassa heṭṭhā pakkhipati, kadāci jivhāya parimajjati, kadāci avagaṇḍakāraṃ bhuñjanto viya kapolantare ṭhapeti. Vegaṃ pana vāretuṃ na sakkoti. Sace vāressāmīti gaṇḍakaṃ katvā tiṭṭheyya, matthakaṃ tassa bhinditvā nikkhameyya, ākaḍḍhitvā vā naṃ onameyya. Tasmā vimānena saheva gacchati. **Pajaṃ mamanti** candima-sūriyā kira dvepi devaputtā mahāsamayasuttakathanadivase sotāpattiphalaṃ pattā. Tena bhagavā “pajaṃ maman”ti āha, putto mama esoti attho. Dasamaṃ.

Paṭhamo vaggo.

2. Anāthapiṇḍikavaggo

1. Candimāsasuttavaṇṇanā

92. Dutiyavaggassa paṭhame **kacchevā**ti kacche viya. **Kaccheti** pabbataka-ccheṇi nadīkaccheṇi. **Ekodi nipakā**ti ekaggacittā ceva paññānepakkena ca samannāgatā. **Satā**ti satimanto. Idam vuttam hoti- ye jhānāni labhitvā (1.0102) ekodī nipakā satā viharanti, te amakase pabbatacakche vā nadīkacche vā magā viya sotthim gamissantīti. **Pāranti** nibbānam. **Ambujoti** maccho. **Raṇaṇjahā**ti kilesa-ṇjahā. Yēpi jhānāni labhitvā appamattā kilese jahanti, te suttajālam bhinditvā macchā viya nibbānam gamissantīti vuttam hoti. Paṭhamam.

2. Veṇḍusuttavaṇṇanā

93. Dutiye **veṇḍū**ti tassa devaputtassa nāmam. **Payirupāsiyā**ti parirupāsivā. **Anu-sikkharetī** sikkhanti. **Sitṭhipadeti** anusitṭhipade. **Kāle te appamajjantā**ti kāle te appamādam karontā. Dutiyaṃ.

3. Dīghalaṭṭhisuttavaṇṇanā

94. Tatiye **dīghalaṭṭhī**ti devaloke sabbe samappamāṇā tigāvutikāva honti, manusaloke panassa dīghattabhāvatāya evaṃnāmam ahoṣi. So puññāni katvā devaloke nibbattopi tatheva paññāyi. Tatiyaṃ.

4. Nandanasuttavaṇṇanā

95. Catutthe **gotamā**ti bhagavantam gottena ālapati. **Anāvaṭanti** tathāgatassa hi sabbaññutaññānam pesentassa rukkho vā pabbato vā āvaritum samattho nāma natthi. Tenāha “anāvaṭan”ti. Iti tathāgataṃ thometvā devaloke abhisankhatapañham pucchanto **kathamvidhanti-ādimāha**. Tattha **dukkhamaticca iriyatī**ti dukkham atikkamitvā viharati. **Sīlavā**ti lokiyalokuttarena sīlena samannāgato khīṇāsavo. **Paññā**dayopi missakāyeva veditabbā. **Pūjayanti**ti gandhapupphādīhi pūjenti. Catuttham.

5-6. Candanasuttādivaṇṇanā

96. Pañcame **appatiṭṭhe anālambeti** heṭṭhā apatiṭṭhe upari anālambane. **Susamāhitoti** appanāyapi upacārenapi suṭṭhu samāhito (1.0103). **Pahitattoti** pesitatto. **Nandīrāgaparikkhīnoti** parikkhīṇanandīrāgo. Nandīrāgo nāma tayo kammābhisaṅkhārā. Iti imāya gāthāya kāmasaññāgahaṇena pañcorambhāgiyasamyojanāni,

rūpasamyojanagahaṇena pañca uddhambhāgiyasamyojanāni, nandīrāgena tayo kammābhisaṅkhārā gahitā. Evaṃ yassa dasa samyojanāni tayo ca kammābhisaṅkhārā pahīnā, so gambhīre mahoghe na sīdatīti. Kāmasaññāya vā kāmabhavo, rūpasamyojanena rūpabhavo gahito, tesam gahaṇena arūpabhavo gahitova, nandīrāgena tayo kammābhisaṅkhārā gahitāti evaṃ yassa tīsu bhavesu tayo saṅkhārā natthi, so gambhīre na sīdatītipi dasseti. Pañcamaṃ.

97. Chaṭṭhaṃ vuttatthameva. Chaṭṭhaṃ.

7. Subrahmasuttavaṇṇanā

98. Sattame **subrahmā**ti so kira devaputto accharāsaṅghaparivuto nandanakīlikam gantvā pāricchattakamūle paññattāsane nisīdi. Taṃ pañcasatā devadhītarō parivāretvā nisinnā, pañcasatā rukkham abhiruḷhā. Nanu ca devatānaṃ cittavasena yojanasatikopi rukkho onamitvā hattham āgacchati, kasmā tā abhiruḷhāti. Khiḍḍāpasutatāya. Abhiruyha pana madhurassarena gāyitvā gāyitvā pupphāni pātentī, tāni gahetvā itarā ekatovaṇṭikamālādivasena ganthenti. Atha rukkham abhiruḷhā upacchedakakammavasena ekappahāreneva kālam katvā avīcimhi nibbattā mahādukkham anubhavanti.

Atha kāle gacchante devaputto “imāsam neva saddo suyyati, na pupphāni pātentī. Kham nu kho gatā”ti? Āvajjento niraye nibbattabhāvaṃ disvā piyavattukasokena ruppamāno cintesi- “etā tāva yathākammena gatā, mayham āyusaṅkhāro kittako”ti. So- “sattame divase mayāpi avasesāhi pañcasatāhi saddhim kālam katvā tattheva nibbattitabban”ti disvā balavatarena sokena ruppi. So- “imam mayham sokaṃ sadevake loke aññatra tathāgatā niddhamitum samattho nāma natthī”ti cintetvā satthu santikam gantvā **niccam utrastanti** gāthamāha.

Tattha (1.0104) **idanti** attano cittaṃ dasseti. Dutiyapadam purimasseva vevacanaṃ. **Niccanti** ca padassa devaloke nibbattakālato paṭṭhāyāti attho na gahetabbo, sokuppattikālato pana paṭṭhāya niccanti veditabbaṃ. **Anuppannesu kicchesūti** ito sattāhaccayena yāni dukkhāni uppajjissanti, tesu. **Atho uppatitesu cāti** yāni pañcasatānaṃ accharānaṃ niraye nibbattānaṃ diṭṭhāni, tesu cāti evaṃ imesu uppannānuppannesu dukkhesu niccam mama utraṣṭam cittaṃ, abhantare ḍayhamāno viya homi bhagavāti dasseti.

Nāññatra bojjhā tapasāti bojhaṅgabhāvanañca tapoguṇaṅca aññatra muñcitvā sotthim na passāmīti attho. **Sabbanissaggāti** nibbānato. Ettha kiñcāpi bojhaṅgabhāvanā paṭhamam gahitā, indriyasamvaro pacchā, atthato pana indriyasamvarova paṭhamam veditabbo. Indriyasamvare hi gahite catupārisuddhisīlam gahitam hoti. Tasmim patiṭṭhito bhikkhu nissayamuttako dhutaṅgasaṅkhātam tapoguṇam samādāya araṇṇam pavisitvā kammaṭṭhānam bhāvento saha vipassanāya bojhaṅge bhāveti. Tassa ariyamaggo yaṃ nibbānam ārammaṇam katvā uppajjati, so “sabbanissaggo”ti bhagavā catusaccavasena desanaṃ vinivattesi. Devaputto desanāpariyosāne sotāpattiphale patiṭṭhahīti. Sattamaṃ.

8-10. Kakudhasuttādivaṇṇanā

99. Aṭṭhame **kakudho devaputtoti** ayaṃ kira kolanagare mahāmoggallānattherassa upaṭṭhākaputto daharakāleyeva therassa santike vasanto jhānaṃ nibbattevā kālaṅkato, brahmaloke uppajji. Tatrāpi naṃ kakudho brahmāteva sañjānanti. **Nandasī**ti tussasi. **Kim laddhāti** tuṭṭhi nāma kiñci manāpaṃ labhitvā hoti, tasmā evamāha. **Kim jīyitthāti** yassa hi kiñci manāpaṃ cīvarādivatthu jiṇṇaṃ hoti, so socati, tasmā evamāha. **Aratī nābhikīratī**ti ukkaṇṭhitā nābhibhavati. **Aghajāta-ssāti** dukkhajātassa, vaṭṭadukkhe ṭhitassāti attho. **Nandijātassāti** jātataṇhassa. **Aghanti** evarūpassa hi vaṭṭadukkhaṃ āgatameva hoti (1.0105). “Dukkhī sukhaṃ patthayati”ti hi vuttaṃ. Iti aghajātassa nandī hoti, sukhavipariṇāmena dukkhaṃ āgatamevāti nandijātassa aghaṃ hoti. Aṭṭhamaṃ.

100. Navamaṃ vuttatthameva. Navamaṃ.

101. Dasame ānandattherassa anumānabuddhiyā ānubhāvappakāsanatthaṃ aññataroti āha. Dasamaṃ.

Dutiyo vaggo.

3. Nānātitthiyavaggo

1-2. Sivasuttādivaṇṇanā

102. Tatiyavaggassa paṭhamaṃ vuttatthameva. Paṭhamaṃ.

103. Dutiye **paṭikaccevāti** paṭhamaṃyeva. **Akkhacchinnovajhāyatī**ti akkhacchinno avajhāyati, balavacintanaṃ cinteti. Dutiyaḡāthāya **akkhacchinnovāti** akkhacchinno viya. Dutiyaṃ.

3-4. Serīsuttādivaṇṇanā

104. Tatiye **dāyakoti** dānasīlo. **Dānapatī**ti yaṃ dānaṃ demi, tassa pati hutvā demi, na dāso na sahāyo. Yo hi attanā madhuraṃ bhuñjati, paresaṃ amadhuraṃ deti, so dānasaṅkhātassa deyyadhammassa dāso hutvā deti. Yo yaṃ attanā bhuñjati, tadeva deti, so sahāyo hutvā deti. Yo pana attanā yena tena yāpeti, paresaṃ madhuraṃ deti, so pati jeṭṭhako sāmi hutvā deti. Ahaṃ “tādiso ahosin”ti vadati.

Catūsu dvāresuti tassa kira rañño sindhavaratṭhaṃ sodhivākaratṭhanti dve ratṭhāni ahesuṃ, nagaraṃ roruvaṃ nāma. Tassa ekekasmim dvāre devasikaṃ satasahassaṃ uppajjati, antonagare vinicchayaṭṭhāne satasahassaṃ. So bahuhiraññasuvaṇṇaṃ rāsibhūtaṃ disvā kammassakataññaṃ uppādetvā catūsu dvāresu (1.0106) dānasālāyo kāretvā tasmim tasmim dvāre uṭṭhita-āyena dānaṃ

dethāti amacce ṭhapesi. Tenāha- “catūsu dvāresu dānaṃ dīyitthā” ti.

Samaṇabrāhmaṇakapaṇaddhikavanibbakayācakānanti ettha **samaṇāti** pabbajjūpagatā. **Brāhmaṇāti** bhovādino. Samitapāpabāhitapāpe pana samaṇabrāhmaṇe esa nālattha. **Kapaṇāti** duggatā daliddamanussā kāṇakuṇi-ādayo. **Addhikāti** pathāvino. **Vanibbakāti** ye “iṭṭhaṃ, dinnaṃ, kantaṃ, manāpaṃ, kālena, anavaṃ, vajjaṃ, dinnaṃ, dadaṃ, cittaṃ, pasādeyya, gacchatu bhavaṃ brahmalokaṃ” ti-ādinaṃ nayena dānassa vaṇṇaṃ thomayamānā vicaranti. **Yācakāti** ye “pasatamattaṃ detha, sarāvamattaṃ dethā” ti-ādini ca vatvā yācamānā vicaranti. **Itthāgārassa dānaṃ dīyitthāti** paṭhamadvārassa laddhattā tatha uppajjanakasatasahassee aññampi dhanam pakkhipitvā rañño amacce hāretvā attano amacce ṭhapetvā raññā dinnadānato rājitthiyo mahantataraṃ dānaṃ adamsu. Taṃ sandhāyevamāha. **Mama dānaṃ paṭikkamīti** yaṃ mama dānaṃ tatha dīyittha, taṃ paṭinivatti. Sesadvāresupi eseva nayo. **Kocīti** katthaci. **Dīgharattanti** asītivassasahasāni. Ettakaṃ kira kālaṃ tassa rañño dānaṃ dīyittha. Tatiyaṃ.

105. Catutthaṃ vuttatthameva. Catutthaṃ.

5. Jantusuttavaṇṇanā

106. Pañcame **kosalesu viharantīti** bhagavato santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā tatha gantvā viharanti. **Uddhatāti** akappiye kappiyasaññitāya ca kappiye akappiyasaññitāya ca anavajje sāvajjasaññitāya ca sāvajje anavajjasaññitāya ca uddhaccapakatikā hutvā. **Unnaḷā** Ti uggatanaḷā, uṭṭhitatucchamānāti vuttaṃ hoti. **Capalāti** pattacivaramaṇḍanādinā cāpallena yuttā. **Mukharāti** mukhakharā, kharavacanāti vuttaṃ hoti. **Vikiṇṇavācāti** asaṃyatavacanā, divasampi niratthakavacanapalāpino. **Muṭṭhassatinoti** naṭṭhassatino sativirahitā, idha kataṃ ettha pamussanti. **Asampajānāti** nippaññā. **Asamāhitāti** appanā-upacārasamādhirahitā, caṇḍasote (1.0107) baddhanāvāsadisā. **Vibbhantacittāti** anavaṭṭhitacittā, panthāruḷhabālamigasadisā. **Pākatindriyāti** saṃvarābhāvena gihikāle viya vivaṭa-indriyā.

Jantūti evaṃnāmako devaputto. **Tadahuposatheti** tasmim ahu uposathe, uposathadivaseti attho. **Pannaraseti** cātuddasikādipaṭikkhepo. **Upasaṅkamīti** codanattāya upagato. So kira cintesi- “ime bhikkhū satthu santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā nikkhantā, idāni pamattā viharanti, na kho panete pāṭiyekkaṃ nisinnaṭṭhāne codiyamānā kathaṃ gaṇhissanti, samāgamanakāle codissāmī” ti uposathadivase tesam sannipatitabhāvaṃ ṇatvā upasaṅkami. **Gāthāhi ajjhabhāsīti** sabbesaṃ majjhe ṭhatvā gāthā abhāsi.

Tattha yasmā guṇakathāya saddhiṃ nigguṇassa aguṇo pākaṭo hoti, tasmā guṇaṃ tāva kathento **sukhajīvino pure āsunti**-ādimāha. Tattha **sukhajīvino pure āsunti** pubbe bhikkhū supposā subharā ahesuṃ, uccanīcakulesu sapaḍānaṃ caritvā laddhena missakapiṇḍena yāpesunti adhippāyena evamāha. **Anicchāti** nittaṇhā hutvā.

Evam porāṇakabhikkhūnaṃ vaṇṇaṃ kathetvā idāni tesam āvaṇṇaṃ kathento **dupposanti**-ādimāha. Tattha **gāme gāmaṇikā viyāti** yathā gāme gāmaṇikā nānapakārena janaṃ piḷetvā khīradadhitaṇḍulādīni āharāpetvā bhuñjanti, evam tumhepi anesanāya ṭhitā tumhākaṃ jīvikaṃ kappethāti adhippāyena vadati. **Nipajjantīti** uddesaparipucchāmanasikārehi anattikā hutvā sayanamhi hatthapāde vissajjetvā nipajjanti. **Parāgāresūti** paragehesu, kulasuṇhādīsūti attho. **Mucchitāti** kilesa-mucchāya mucchitā.

Ekacceti vattabbayuttakeyeva. **Apaviddhāti** chaḍḍitakā. **Anāthāti** apatiṭṭhā. **Petāti** susāne chaḍḍitā kālaṅkatamanussā. Yathā hi susāne chaḍḍitā nānāsakuṇā-dīhi khajjanti, ṅātakāpi nesaṃ nāthakiccaṃ na (1.0108) karonti, na rakkhanti, na gopayanti, evamevaṃ evarūpāpi ācariyupajjhāyādīnaṃ santikā ovādānusāsaniṃ na labhantīti apaviddhā anāthā, yathā petā, tatheva honti. Pañcamaṃ.

6. Rohitassasuttavaṇṇanā

107. Chaṭṭhe **yatthāti** cakkavāḷalokassa ekokāse bhumaṃ. **Na cavati na upapajjantīti** idaṃ aparāparaṃ cutipaṭisandhivasena gahitaṃ. **Gamanenāti** padagama-
nena. **Nāhaṃ taṃ lokassa antanti** satthā saṅkhāralokassa antaṃ sandhāya vadati. **Ñāteyyanti**-ādīsu ṅātabbaṃ, daṭṭhabbaṃ, pattabbanti attho.

Iti devaputtena cakkavāḷalokassa anto pucchito, satthārā saṅkhāralokassa kathito. So pana attano pañhena saddhiṃ satthu byākaraṇaṃ sametīti saññāya pasamsanto **acchariyanti**-ādimāha.

Daḷhadhammoti daḷhadhanu, uttamappamāṇena dhanunā samannāgato. **Dhanuggahoti** dhanu-ācariyo. **Susikkhitoti** dasa dvādasa vassāni dhanusippaṃ sikkhito. **Katahatthoti** usabhappamāṇepi vālaggaṃ vijjhitaṃ samatthabhāvena katahattho. **Katūpāsanoti** katasarakkhepo dassitasippo. **Asanenāti** kaṇḍena. **Atipāteyyāti** atikkameyya. Yāvatā so tālacchāyaṃ atikkameyya, tāvatā kālena ekacakkavāḷaṃ atikkamāmīti attano javasampattiṃ dasseti.

Puratthimā samuddā pacchimoti yathā puratthimasamuddā pacchimasamuddo dūre, evaṃ me dūre padavītiḥāro ahoṣīti vadati. So kira pācīnacakkavāḷamukhavaṭṭiyaṃ ṭhito pādaṃ pasāretvā pacchimacakkavāḷamukhavaṭṭiyaṃ akkamati, puna dutiyaṃ pādaṃ pasāretvā paracakkavāḷamukhavaṭṭiyaṃ akkamati. **icchāgatanti** icchā eva. **Aññatrevāti** nippapañcataṃ dasseti. Bhikkhācārakāle kiresa nāgalatā-dantakaṭṭhaṃ khādītva anotatte mukhaṃ dhovītva kāle sampatte uttarakurumhi piṇḍāya caritvā cakkavāḷamukhavaṭṭiyaṃ nisinna bhattakiccaṃ karoti, tattha muhuttaṃ vissamitvā puna javati. **Vassasatāyukoti** tadā dīghāyukakālo hoti, ayaṃ pana vassasatāvasiṭṭhe (1.0109) āyumi gamanaṃ ārabhi. **Vassasatajīvīti** taṃ

vassasataṃ anantarāyena jīvanto. **Antarāva kālaṅkatoti** cakkavāḷalokassa antaṃ appatvā antarāva mato. So pana tattha kālaṃ katvāpi āgantvā imasmiṃyeva cakkavāḷe nibbatti. **Appatvāti** saṅkhāralokassa antaṃ appatvā. **Dukkhassāti** vaṭṭa-dukkhassa. **Antakiriyanti** pariyantakaraṇaṃ. **Kalevareti** attabhāve. **Sasaññimhi samanaket**i sasaññe sacitte. **Lokanti** dukkhasaccaṃ. **Lokasamudayanti** samudayasaccaṃ. **Lokanirodhanti** nirodhasaccaṃ. **Paṭipadanti** maggasaccaṃ. Iti- “nāhaṃ, āvuso, imāni cattāri saccāni tiṇakaṭṭhādīsu paññapemi, imasmiṃ pana cātumahābhūtike kāyasmimṃ yeva paññapemi”ti dasseti. **Samitāvīti** samitapāpo. **Nāsīsatīti** na pattheti. Chaṭṭhaṃ.

108-109. Sattamaṭṭhamāni vuttatthāneva. Sattamaṃ, aṭṭhamaṃ.

9. Susimasuttavaṇṇanā

110. Navame **tuyhampi no, ānanda, sārīputto ruccatīti** sathā therassa vaṇṇaṃ kathetukāmo, vaṇṇo ca nāmesa visabhāgapuggalassa santike kathetuṃ na vaṭṭati. Tassa santike kathito hi matthakaṃ na pāpuṇāti. So hi “asuko nāma bhikkhu sīlavā”ti vutte. “Kiṃ tassa sīlaṃ? Gorūpasīlo so. Kiṃ tayā añño sīlavā na diṭṭhapubbo”ti vā? “Paññavā”ti vutte, “kiṃ pañño so? Kiṃ tayā añño paññavā na diṭṭhapubbo”ti? Vā, ādīni vatvā vaṇṇakathāya antarāyaṃ karoti. Ānandatthero pana sārīputtattherassa sabhāgo, paṇitāni labhitvā therassa deti, attano upaṭṭhākadārake pabbājetvā therassa santike upajjhaṃ gaṇhāpeti, upasampādeti. Sārīputtattheropi ānandattherassa tatheva karoti. Kiṃ kāraṇā? Aññamaññassa guṇesu pasīditvā. Ānandatthero hi- “amhākaṃ jeṭṭhabhātiko ekaṃ asaṅkhyeyaṃ satasahassañca kappe pāramiyo pūretvā soḷasavidhaṃ paññaṃ paṭivijjhivā dhammasenāpatiṭṭhāne ṭhito”ti therassa guṇesu pasīditvāva therāṃ mamāyati. Sārīputtattheropi- “sammāsambuddhassa mayā kattabbaṃ mukhodakadānādikiccaṃ sabbaṃ ānando karoti. Ānandaṃ nissāya ahaṃ icchiticchitaṃ samāpattiṃ samāpajjituṃ labhāmī”ti āyasmato ānandassa guṇesu (1.0110) pasīditvāva taṃ mamāyati. Tasmā bhagavā sārīputtattherassa vaṇṇaṃ kathetukāmo ānandattherassa santike kathetuṃ āraddho.

Tattha **tuyhampīti** sampiṇḍanatto pi-kāro. Idaṃ vuttaṃ hoti- “ānanda, sārīputtassa ācāro gocaro vihāro abhikkamo paṭikkamo ālokitavilokitaṃ samīñjitapasāraṇaṃ mayhaṃ ruccati, asītimahātherānaṃ ruccati, sadevakassa lokassa ruccati. Tuyhampi ruccati”ti?

Tato thero sātākantare laddhokāso balavamallo viya tuṭṭhamānaso hutvā- “sathā mayhaṃ piyasahāyassa vaṇṇaṃ kathāpetukāmo. Labhissāmi no ajja, dīpa-dhajabhūtaṃ mahājambuṃ vidhunanto viya valāhakantarato candaṃ nīharitvā dassento viya sārīputtattherassa vaṇṇaṃ kathetuṃ”ti cintetvā paṭhamataraṃ tāva catūhi padehi puggalapalāpe haranto **kassa hi nāma, bhante, abālassāti**-ādimāha. Bālo hi bālatāya, duṭṭho dosatāya, mūḷho mohena, vipallatthacitto ummattako citta-vipallāsena vaṇṇaṃ “vaṇṇo”ti vā avaṇṇaṃ “avaṇṇe”ti vā, “ayaṃ buddho, ayaṃ sāvako”ti vā na jānāti. Abālādayo pana jānanti, tasmā **abālassāti**-ādimāha. **Na**

rucceyyāti bālādīnaṃyeva hi so na rucceyya, na aññassa kassaci na rucceyya.

Evam puggalapaḷāpe haritvā idāni soḷasahi padehi yathābhūtaṃ vaṇṇaṃ kathento **paṇḍito**, **bhanteti**-ādimāha. Tattha **paṇḍitoti** paṇḍiccena samannāgato, catūsu kosallesu ṭhitassetaṃ nāmaṃ. Vuttañhetam- “yato kho, ānanda, bhikkhu dhātukusalo ca hoti āyatanakusalo ca paṭiccasamuppādakusalo ca ṭhānāṭṭhānakusalo ca, ettāvata kho, ānanda, ‘paṇḍito bhikkhū’ti alaṃ vacanāyā”ti (ma. ni. 3.124).

Mahāpaññoti-ādīsu mahāpaññādīhi samannāgatoti attho. Tatrīdaṃ mahāpaññā-dīnaṃ nānattaṃ (paṭi. ma. 3.4)- katamā **mahāpaññā**? Mahante sīlakkhandhe pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante samādhikkhandhe, paññākkhandhe, vimuttikkhandhe, vimuttiñāṇadassanakkhandhe pariggaṇhātīti mahāpaññā. Mahantāni ṭhānāṭṭhānāni, mahāvihārasamāpattiyo, mahantāni ariyasaccāni, mahante satipaṭṭhāne, sammappadhāne, iddhipāde, mahantāni indriyāni, balāni, bojjhaṅgāni, mahante (1.0111) ariyamagge, mahantāni sāmāññaphalāni, mahā-abhiññāyo, mahantaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ pariggaṇhātīti mahāpaññā.

Sā pana therassa devorohanaṃ katvā saṅkassanagaradvāre ṭhitena satthārā puthujanapañcake pañhe pucchite taṃ vissajjentaṃ pākaṭā jātā.

Katamā **puthupaññā**? Puthu nānākkhandhesu, (ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā.) Puthu nānādhātūsu, puthu nānā-āyatanesu, puthu nānāpaṭiccasamuppādesu, puthu nānāsuññatamanupalabbhesu, puthu nānā-atthesu, dhammesu niruttīsu paṭibhānesu, puthu nānāsīlakkhandhesu, puthu nānāsamādhī-paññāvīvimutti-vimuttiñāṇadassanakkhandhesu, puthu nānāṭṭhānāṭṭhānesu, puthu nānāvihārasamāpattīsu, puthu nānā-ariyasaccesu, puthu nānāsatiṭṭhānesu, sammappadhānesu, iddhipādesu, indriyesu, balesu, bojjhaṅgesu, puthu nānā-ariyamaggesu, sāmāññaphalesu, abhiññāsu, puthu nānājanasādhāraṇe dhamme samatikkamma paramatthe nibbāne ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā.

Katamā **hāsapaññā**? Idhekacco hāsabahulo vedabahulo tuṭṭhibahulo pāmojjabahulo sīlaṃ paripūreti, indriyaṃvaram paripūreti, bhojane mattaññutaṃ, jāgariyānuyogaṃ, sīlakkhandhaṃ, samādhikkhandhaṃ, paññākkhandhaṃ, vimuttikkhandhaṃ, vimuttiñāṇadassanakkhandhaṃ paripūretīti, hāsapaññā. Hāsabahulo pāmojjabahulo ṭhānāṭṭhānaṃ paṭivijjhatīti hāsapaññā. Hāsabahulo vihārasamāpattiyo paripūretīti hāsapaññā. Hāsabahulo ariyasaccāni paṭivijjhati. Satipaṭṭhāne, sammappadhāne, iddhipāde, indriyāni, balāni, bojjhaṅgāni, ariyamaggaṃ bhāvetīti hāsapaññā. Hāsabahulo sāmāññaphalāni sacchikaroti, abhiññāyo paṭivijjhatīti hāsapaññā, hāsabahulo vedatuṭṭhipāmojjabahulo paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikarotīti hāsapaññā.

Thero ca sarado nāma tāpaso hutvā anomadassissa bhagavato pādamūle agga-sāvakaṃpatthanaṃ paṭṭhapesi. Taṃkālato paṭṭhāya hāsabahulo sīlaparipūraṇādīni akāsīti hāsapañño.

Katamā (1.0112) **javanapaññā**? Yaṃkiñci rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ ...pe... yaṃ dūre santike vā, sabbaṃ rūpaṃ aniccato khippaṃ javatīti javana-paññā. Dukkato khippaṃ, anattato khippaṃ javatīti javanapaññā. Yā kāci vedanā ...pe... yā kāci saññā... ye keci saṅkhārā... yaṃkiñci viññāṇaṃ atītānāgatapaccu-

ppannaṃ ...pe... sabbamaṃ viññāṇaṃ aniccato, dukkhato, anattato khippaṃ javatīti javanapaññā. Cakkhu ...pe... jarāmaṇaṃ atitānāgatapaccuppannaṃ aniccato, dukkhato, anattato khippaṃ javatīti javanapaññā. Rūpaṃ atitānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ khayaṭṭhena, dukkhaṃ bhayaṭṭhena, anattā asāraṅkaṭṭhenāti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā rūpanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti javanapaññā. Vedanā... saññā... saṅkhārā... viññāṇaṃ... cakkhu ...pe... jarāmaṇaṃ atitānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ khayaṭṭhena ...pe... vibhūtaṃ katvā jarāmaṇanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti javanapaññā. Rūpaṃ atitānāgatapaccuppannaṃ ...pe... viññāṇaṃ. Cakkhu ...pe... jarāmaṇaṃ aniccaṃ saṅkhataṃ paṭicasamuppannaṃ khayadhammaṃ vayadhammaṃ virāga-dhammaṃ nirodhadhammanti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā jarāmaṇanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti javanapaññā.

Katamā **tikkhapaññā**? Khippaṃ kilese chindatīti tikkhapaññā. Uppannaṃ kāma-vitakkaṃ nādhivāseti, uppannaṃ byāpādavitakkaṃ... uppannaṃ vihiṃsāvita-kkaṃ... uppannuppanne pāpake akusale dhamme... uppannaṃ rāgaṃ... dosaṃ... mohaṃ... kodhaṃ... upanāhaṃ... makkhaṃ... paḷāsaṃ... issaṃ... macchariyaṃ... māyaṃ... sāṭheyyaṃ... thambhaṃ... sārambhaṃ... mānaṃ... atimānaṃ... madaṃ... pamādaṃ... sabbe kilese... sabbe ducarite... sabbe abhisāṅkhāre... sabbe bhavagāmikamme nādhivāseti pajahati vinodeti, byantīkaroti, anabhāvaṃ gametīti tikkhapaññā. Ekasmiṃ āsane cattāro ca ariyamaggā, cattāri ca sāmāñña-phalāni, catasso ca paṭisambhidāyo, cha ca abhiññāyo adhigatā honti sacchikatā phassitā paññāyāti tikkhapaññā.

Thero ca bhāgineyyassa dīghanakhaparibbājakassa vedanāpariggahasutte desiyamāne ṭhitakova sabbakilese chinditvā sāvaka-pāramiññaṃ paṭividdhakā-lato paṭṭhāya tikkhapañño nāma jāto. Tenāha- “tikkhapañño, bhante, āyasmā sārī-putto”ti.

hulo hoti uttāsabahulo ukkaṇṭhanabahulo aratibahulo anabhiratibahulo bahi-
Katamā (1.0113) **nibbedhikapaññā**? Idhekacco sabbasaṅkhāresu ubbegaba-
hulo hoti uttāsabahulo ukkaṇṭhanabahulo aratibahulo anabhiratibahulo bahi-
mukho na ramati sabbasaṅkhāresu, anibbidhappubbaṃ appadālitapubbaṃ lobha-
kkhandhaṃ nibbijjhati padāletīti nibbedhikapaññā. Anibbidhappubbaṃ appadāli-
pubbaṃ dosakkhandhaṃ... mohakkhandhaṃ... kodhaṃ... upanāhaṃ ...pe...
sabbe bhavagāmikamme nibbijjhati padāletīti nibbedhikapaññā.

Appicchoti santaguṇaniguhanaṭā, paccayapaṭiggahaṇe ca mattaññutā, etaṃ
appicchalakkhaṇanti iminā lakkhaṇena samannāgato. **Santuṭṭhoti** catūsu pacca-
yesu yathālābhasantoso yathābalasantoso yathāsāruppasantosoti, imehi tīhi
santosehi samannāgato. **Pavivittoti** kāyaviveko ca vivekaṭṭhakāyānaṃ nekkha-
mmābhiratānaṃ, cittaviveko ca parisuddhacittānaṃ paramavodānappattānaṃ,
upadhiviveko ca nirupadhīnaṃ puggalānaṃ visaṅkhāragatānanti, imesaṃ tiṇṇaṃ
vivekānaṃ lābhī. **Asaṃsaṭṭhoti** dassanasamṣaggo savanasamṣaggo samullapana-
samṣaggo paribhogasamṣaggo kāyasamṣaggoti, imehi pañcahi samṣaggehi vira-
hito. Ayañca pañcavidho samṣaggo rājūhi rājamahāmattehi titthiyehi titthiyasāva-
kehi upāsakehi upasikāhi bhikkhūhi bhikkhunīhīti aṭṭhahi puggalehi saddhiṃ
jāyati, so sabbopi therassa natthīti asaṃsaṭṭho.

Āraddhavīriyoti paggaḥitavīriyo paripuṇṇavīriyo. Tattha āraddhavīriyo bhikkhu
gamane uppannakilesassa ṭhānaṃ pāpuṇitum na deti, ṭhāne uppannassa nisajjaṃ,
nisajjāya uppannassa seyyaṃ pāpuṇitum na deti, tasmim tasmim iriyāpathe
uppannaṃ tattha tattheva niggaṇhāti. Thero pana catucattālīsa vassāni mañce
piṭṭhiṃ na pasāreti. Taṃ sandhāya “āraddhavīriyo”ti āha. **Vattāti** odhunanavattā.
Bhikkhūnaṃ ajjhācāraṃ disvā “ajja kathessāmi, sve kathessāmi”ti kathāvava-
tthānaṃ na karoti, tasmim tasmim yeva ṭhāne ovadati anusāsati attho.

Vacanakhamoti vacanaṃ khamati. Eko hi parassa ovādaṃ deti, sayaṃ pana
aññaena ovadiyamāno kujjhati. Thero pana parassapi ovādaṃ deti, sayaṃ (1.0114)
ovadiyamānopi sirasā sampaṭicchati. Ekadivasaṃ kira sārīputtattheraṃ sattava-
ssiko sāmaṇero- “bhante, sārīputta, tumhākaṃ nivāsanakaṇṇo olambati”ti āha.
Thero kiñci avatvāva ekamantaṃ gantvā parimaṇḍalaṃ nivāsetvā āgamma
“ettakaṃ vaṭṭati ācariyā”ti añjaliṃ paggayha aṭṭhāsi.

“Tadahu pabbajito santo, jātiyā sattavassiko;

sopi maṃ anusāseyya, sampaṭicchāmi matthake”ti. (mi. pa. 6.4.8)-

Āha.

Codakoti vatthusmiṃ otiṇṇe vā anotiṇṇe vā vitikkamaṃ disvā- “āvuso,
bhikkhunā nāma evaṃ nivāsetabbaṃ, evaṃ pārūpitabbaṃ, evaṃ gantabbaṃ,
evaṃ ṭhātabbaṃ, evaṃ nisīditabbaṃ, evaṃ khāditabbaṃ, evaṃ bhuñjitabbaṃ”ti
tantivasena anusitṭhiṃ deti.

Pāpagarahīti pāpapuggale na passe, na tesam vacanaṃ suṇe, tehi saddhiṃ
ekacakkavāḷepi na vaseyyaṃ.

“Mā me kadāci pāpiccho, kusīto hīnavīriyo;

appassuto anādarō, sameto ahu katthaci” ti.-

Evam pāpapuggalepi garahati, “samaṇena nāma rāgavasikena dosamohavasi-
kena na hotabbaṃ, uppanno rāgo doso moho pahātabbo” ti evaṃ pāpadhammepi
garahatīti dvīhi kāraṇehi “pāpagarahī, bhante, āyasmā sāriputto” ti vadati.

Evam āyasmatā ānandena soḷasahi padehi therassa yathābhūtavaṇṇappakā-
sane kate- “kiṃ ānando attano piyasahāyassa vaṇṇaṃ kathetuṃ na labhati,
kathetu kiṃ pana tena kathitaṃ tatheva hoti, kiṃ so sabbaññū” ti? Koci pāpapu-
ggalo vattuṃ mā labhatūti satthā taṃ vaṇṇabhaṇaṇaṃ akuppaṃ sabbaññubhā-
sitaṃ karonto jinamuddikāya lañchanto **evametanti**-ādimāha.

Evam (1.0115) tathāgatena ca ānandattherena ca mahātherassa vaṇṇe kathiya-
māne bhumaṭṭhakā devatā uṭṭhahitvā eteheva soḷasahi padehi vaṇṇaṃ katha-
yiṃsu. Tato ākāsaṭṭhakadevatā sītaḷalāhakā uṇhavalāhakā cātumahārājikāti yāva
akaniṭṭhabrahmalokā devatā uṭṭhahitvā eteheva soḷasahi padehi vaṇṇaṃ katha-
yiṃsu. Etenupāyena ekacakkavāḷaṃ ādiṃ katvā dasasu cakkavāḷasahassesu
devatā uṭṭhahitvā kathayiṃsu. Athāyasmato sāriputtassa saddhivihāriko susīmo
devaputto cintesi- “imā devatā attano attano nakkhattakīḷaṃ pahāya tattha tattha
gantvā mayhaṃ upajjhāyasseva vaṇṇaṃ kathenti, gacchāmi tathāgatassa
santikaṃ, gantvā etadeva vaṇṇabhaṇaṇaṃ devatābhāsitaṃ karomi” ti, so tathā
akāsi. Taṃ dassetuṃ **atha kho susīmoti**-ādi vuttaṃ.

Uccāvacāti añṇesu ṭhānesu paṇītaṃ uccaṃ vuccati, hīnaṃ avacaṃ. Idha pana
uccāvacāti nānāvidhā vaṇṇanibhā. Tassā kira devaparisāya nīlaṭṭhānaṃ atinīlaṃ,
pītaṭṭhānaṃ atipītaṃ, lohitaṭṭhānaṃ atilohitaṃ, odātaṭṭhānaṃ accodātanti,
catubbidhā vaṇṇanibhā pātubhavi. Teneva **seyyathāpi nāmāti** catasso upamā
āgatā. Tattha **subhoti** sundaro. **Jātimāti** jātisampanno. **Suparikammakatoti** dhova-
nādi-parikammaena suṭṭhu parikammakato. **Paṇḍukambale nikkhattoti** rattakambale
ṭhapito. **Evamevanti** rattakambale nikkhattamaṇi viya sabbā ekappahāreneva viro-
cituṃ āradhā. **Nikkhanti** atirekapañcasuvaṇṇena katapiḷandhanaṃ. Tañhi ghaṭṭa-
namajjanakkhamaṃ hoti. **Jambonadanti** mahājambusākhāya pavattanadiyaṃ
nibbattaṃ, mahājambuphalarase vā pathaviyaṃ pavitṭhe suvaṇṇaṅkurā uṭṭha-
hanti, tena suvaṇṇena katapiḷandhanantipi attho. **Dakkhakammāraputta-ukkāmu-
khasukusalasampahaṭṭhanti** sukusalena kammāraputtena ukkāmu-
khasukusalasampahaṭṭhaṃ. Dhātuvihaṅge (ma. ni. 3.357 ādayo) akatabhaṇḍaṃ gahitaṃ,
idha pana katabhaṇḍaṃ.

Viddheti dūrībhūte. **Deveti** ākāse. **Nabhaṃ abhussakkamānoti** ākāsaṃ abhila-
ṅghanto. Iminā taruṇasūriyabhāvo dassito. **Soratoti** (1.0116) soraccena samannā-
gato. **Dantoti** nibbisevano. **Satthuvaṇṇābhatoti** satthārā ābhatavaṇṇo. Satthā hi
aṭṭhapaṇṇasamajjhe nisīditvā “sevatha, bhikkhave, sāriputtamoggallāne” ti-ādinā (ma.
ni. 3.371) nayena therassa vaṇṇaṃ āharīti thero ābhatavaṇṇo nāma hoti. **Kālaṃ
kaṅkhatī** Ti parinibbānakālaṃ pattheti. Khīṇāsavo hi neva maraṇaṃ abhinandati,
na jīvitāṃ pattheti, divasasaṅkhepaṃ vetanaṃ gahetvā ṭhitapuriso viya kālaṃ
pana pattheti, olokeno tiṭṭhatīti attho. Tenevāha-

“Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitāṃ;

kālañca paṭikañkhāmi, nibbisaṃ bhatako yathā”ti. (theragā. 1001-1002);
navamaṃ;

10. Nānātitthiyasāvakaṣuttavaṇṇanā

111. Dasame nānātitthiyasāvakāti te kira kammavādino ahesuṃ, tasmā dānā-
dīni puññāni katvā sagge nibbattā, te “attano attano satthari pasādena nibbatta-
mhā”ti saññino hutvā “gacchāma dasabalassa santike ṭhatvā amhākaṃ satthā-
rānaṃ vaṇṇaṃ kathessāmā”ti āgantvā paccekagāthāhi kathayiṃsu. Tattha **chindi-
tamārite**ti chindite ca mārite ca. **Hatajānisū**ti pothane ca dhanajānisu ca. **Puññaṃ
vā panā**ti attano puññampi na samanupassati, sañkhepato puññāpuññānaṃ
vipāko natthīti vadati. **Sa ve vissāsamācikkhī**ti so- “evaṃ katapāpānampi katapu-
ññānampi vipāko natthī”ti vadanto sattānaṃ vissāsaṃ avassayaṃ patitṭhaṃ āci-
kkhati, tasmā mānaṃ vandanaṃ pūjanaṃ arahatīti vadati.

Tapojigucchāyāti kāyakilamathatapena pāpajigucchanaena. **Susaṃvutattoti**
samannāgato pihito vā. **Jegucchī**ti tapena pāpajigucchako. **Nipakoti** paṇḍito. **Cātu-
yāmasusamvutoti** cātuyāmena susaṃvuto. Cātuyāmo nāma sabbavārivārito ca
hoti sabbavāriyutto ca sabbavāridhuto ca sabbavāriphuṭo cāti ime cattāro
koṭṭhāsā. Tattha **sabbavārivāritoti** vāritasabba-udako, paṭikkhittasabbasītodakoti
attho. So kira sītodake sattasaññī hoti (1.0117), tasmā taṃ na valañjeti. **Sabbavāri-
yuttoti** sabbena pāpavāraṇena yuto. **Sabbavāridhutoti** sabbena pāpavāraṇena
dhutapāpo. **Sabbavāriphuṭoti** sabbena pāpavāraṇena phuṭṭho. **Diṭṭhaṃ sutañca
ācikkhanti** diṭṭhaṃ “diṭṭhaṃ me”ti suttaṃ “suttaṃ me”ti ācikkhanto, na niguhanto. **Na
hi nūna kibbisī**ti evarūpo satthā kibbisakārako nāma na hoti.

Nānātitthiyeti so kira nānātitthiyānaṃyeva upaṭṭhāko, tasmā te ārabha vadati.
Pakudhako kātiyānoti pakudho kaccāyano. **Nigaṇṭhoti** nāṭaputto. **Makkhalipūraṇā-
seti** makkhali ca pūraṇo ca. **Sāmaññappattā**ti samaṇadhamme koṭippattā. **Na hi
nūna teti** sappurisehi na dūre, teyeva loke sappurisāti vadati. **Paccabhāsī**ti “ayaṃ
ākoṭako imesaṃ nagganissirikānaṃ dasabalassa santike ṭhatvā vaṇṇaṃ kathetīti
tesaṃ avaṇṇaṃ kathessāmī”ti pati-abhāsīti.

Tattha **sahācaritenā**ti saha caritamattena. **Chavo sigāloti** lāmako kālasigālo.
Kotthukoti tasseva vevacanaṃ. **Saṅkassarācāroti** āsaṅkitasamācāro. **Na sattaṃ
sarikkhoti** paṇḍitānaṃ sappurisānaṃ sadiso na hoti, kiṃ tvaṃ kālasigālasadise
titthiye sīhe karosīti?

Anvāvisitvāti “ayaṃ evarūpānaṃ satthārānaṃ avaṇṇaṃ katheti, teneva naṃ
mukhena vaṇṇaṃ kathāpessāmī”ti cintetvā tassa sarīre anu-āvisi adhimucci, evaṃ
anvāvisitvā. **Āyuttā**ti tapojigucchane yuttapayuttā. **Pālayaṃ pavivekiyanti** pavi-
vekaṃ pālayantā. Te kira “nhāpitapavivekaṃ pālessāmā”ti sayaṃ kese luñcanti.
“Cīvarapavivekaṃ pālessāmā”ti naggā vicaranti. “Piṇḍapātapavivekaṃ pālessā-
mā”ti sunakhā viya bhūmiyaṃ vā bhuñjanti hatthesu vā. “Senāsanapavivekaṃ
pālessāmā”ti kaṇṭakaseyyādīni kappenti. **Rūpe nivitṭhāti** taṇhādiṭṭhīhi rūpe pati-
ṭṭhitā. **Devalokābhinandinoti** devalokapatthanakāmā. **Mātiyā**ti maccā, te ve maccā

paralokathāya sammā anusāsantīti vadati.

Iti (1.0118) **viditvā** Ti “ayaṃ paṭhamam etesaṃ avaṇṇam kathetvā idāni vaṇṇam katheti, ko nu kho eso” ti āvajjento jānitvāva. **Ye cantalikkhasmiṃ pabhāsavaṇṇāti** ye antalikkhe candobhāsasūriyobhāsasañjhārāga-indadhanutārakarūpānaṃ pabhāsavaṇṇā. **Sabbeva te teti sabbeva te tayā. Namucīti** māraṃ ālapati. **Āmi-saṃva macchānaṃ vadhāya khittāti** yathā macchānaṃ vadhatthāya baḷisalaggaṃ āmiṣaṃ khipati, evaṃ tayā pasamsamānena ete rūpā sattānaṃ vadhāya khittāti vadati.

Mānavagāmiyoti ayaṃ kira devaputto buddhupaṭṭhāko. **Rājagahiyānanti** rājagahapabbatānaṃ. **Setoti** kelāso. **Aghagāminanti** ākāsagāmīnaṃ. **Udadhinanti** udakanidhānānaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti- yathā rājagahiyānaṃ pabbatānaṃ vipulo seṭṭho, himavantapabbatānaṃ kelāso, ākāsagāmīnaṃ ādicco, udakanidhānānaṃ samuddo, nakkhattānaṃ cando, evaṃ sadevakassa lokassa buddho seṭṭhoti. Dasamaṃ.

Nānātitthiyavaggo tatiyo.

Iti sārathhappakāsiniyā

Samyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Devaputtasamyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Kosalasaṃyuttaṃ

1. Paṭhamavaggo

1. Daharasuttavaṇṇanā

112. Kosalasaṃyuttassa (1.0119) paṭhame **bhagavatā saddhiṃ sammodīti** yathā khamanīyādīni pucchanto bhagavā tena, evaṃ sopi bhagavatā saddhiṃ samappavattamodo ahosi. Sītodakaṃ viya uṇhodakena sammoditaṃ ekībhāvaṃ agamāsi. Yāya ca- “kacci, bho gotama, khamanīyaṃ, kacci yāpanīyaṃ, kacci bhoto ca gotamassa sāvakānañca appābādhaṃ appātañkaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ phāsuvihāro”ti-ādīkāya kathāya sammodi, taṃ pītipāmojjasañkhātasammodajana-nato sammodituṃ yuttabhāvato ca **sammodanīyaṃ**, atthabyañjanamadhuratāya cirampi kālaṃ sāretuṃ nirantaraṃ pavattetuṃ araharūpato saritabbabhāvato ca **sāraṇīyaṃ**. Suyyamānasukhato ca sammodanīyaṃ, anussariyamānasukhato sāra-ṇīyaṃ. Tathā byañjanaparisuddhatāya sammodanīyaṃ, atthaparisuddhatāya sāra-ṇīyanti evaṃ anekehi pariyāyehi sammodanīyaṃ kathaṃ sāraṇīyaṃ vītisāretvā pariyosāpetvā niṭṭhapetvā ito pubbe tathāgatassa adiṭṭhattā guṇāguṇavasena gambhīrabhāvaṃ vā uttānabhāvaṃ vā ajānanto ekamantaṃ nisīdi, ekamantaṃ nisinno kho yaṃ ovaṭṭikasāraṃ katvā āgato lokanissaraṇabhavokkantipaṇhaṃ satthu sammāsambuddhataṃ pucchituṃ **bhavampi noti-ādimāha**.

Tattha **bhavampīti** pi-kāro sampiṇḍanatthe nipāto, tena ca cha sathāre sampi-ṇḍeti. Yathā pūraṇādayo “sammāsambuddhamhā”ti paṭijānanti, evaṃ bhavampi nu paṭijānātīti attho. Idaṃ pana rājā na attano laddhiyā, loke mahājanena gahitapa-ṭiññāvasena pucchati. Atha bhagavā buddhasīhanādaṃ nadanto **yaṃ hi taṃ mahā-rājāti-ādimāha**. Tattha **ahaṃ hi mahārājāti** anuttaraṃ sabbasetṭhaṃ sabbaññuta-ññāṇasañkhātaṃ sammāsambodhiṃ ahaṃ abhisambuddhoti attho. **Samaṇabrāhmaṇāti** pabbajjūpagamanena (1.0120) samaṇā, jātivāsena brāhmaṇā. **Saṅghino**-ti-ādīsu pabbajitasamūhasañkhāto saṅgho etesaṃ atthīti **saṅghino**. Sveva gaṇo etesaṃ atthīti **gaṇino**. Ācārasikkhāpanavasena tassa gaṇassa ācariyāti **gaṇācariyā**. **Nātāti** paññātā pākaṭā. “Appicchā santuṭṭhā appicchatāya vatthampi na nivāsentī”-ti evaṃ samuggato yaso etesaṃ atthīti **yasassino**. **Titthakarā**Ti laddhikarā. **Sādhu-sammatā**Ti “santo sappurisā”ti evaṃ sammatā. **Bahujanassāti** assutavato andha-bālaputhujanassa. **Pūraṇoti-ādīni** tesāṃ nāmagottāni. **Pūraṇoti** hi nāmameva. Tathā, **makkhalīti**. So pana gosālāya jātattā **gosālotti** vutto. **Nāṭaputtoti** nāṭassa putto. **Belatṭhaputtoti** belatṭhassa putto. **Kaccāyanoti** pakudhassa gottaṃ. Kesaka-

mbalassa dhāraṇato **ajito kesakambalo** Ti vutto.

Tepi mayāti kappakolāhalaṃ buddhakolāhalaṃ cakkavattikolāhalanti tīṇi kolāhalāni. Tattha “vassasatasahassamatthake kappuṭṭhānaṃ bhavissati”ti kappakolāhalaṃ nāma hoti- “ito vassasatasahassamatthake loko vinassissati, mettaṃ mārisā, bhāvētha, karuṇaṃ muditaṃ upekkhan”ti manussappathe devatā ghoṣentiyo vicaranti. “Vassasahasamatthake pana buddho uppajjissati”ti buddhakolāhalaṃ nāma hoti- “ito vassasahasamatthake buddho uppajjitvā dhammānudhammapaṭipadaṃ paṭipannaena saṅgharatanena parivārito dhammaṃ desento vicarissati”ti devatā ugghosenti. “Vassasatamatthake pana cakkavattī uppajjissati”ti cakkavattikolāhalaṃ nāma hoti- “ito vassasatamatthake sattaratanasampanno catuddīpissaro sahassa puttaparivāro vehāsaṅgamo cakkavattirājā uppajjissati”ti devatā ugghosenti.

Imesu tīsu kolāhalesu ime cha sathāro buddhakolāhalaṃ sutvā ācariye payirupāsivā cintāmāṇivijjādīni uggaṇhitvā- “mayaṃ buddhamhā”ti paṭiññaṃ katvā mahājanaparivutā janapadaṃ vicarantā anupubbena sāvattiyaṃ pattā. Tesāṃ upaṭṭhākā rājānaṃ upasaṅkamtivā, “mahārāja, pūraṇo kassapo ...pe... ajito kesakambalo buddho kira sabbaññū kirā”ti ārocesuṃ. Rājā “tumheva ne nimantevā ānethā”ti āha (1.0121). Te gantvā tehi, “rājā vo nimanteti. Rañño gehe bhikkhaṃ gaṇhathā”ti vuttā gantuṃ na ussahanti, punappunaṃ vuccamānā upaṭṭhākānaṃ cittānurakkhaṇatthāya adhivāsetvā sabbe ekatova agamaṃsu. Rājā āsanāni paññāpetvā “nisīdantū”ti āha. Nigguṇānaṃ attabhāve rājusmā nāma pharati, te mahārahesu āsanesu nisīdituṃ asakkontā phalakesu ceva bhūmiyaṃ ca nisīdimṃsu.

Rājā “ettakeneva natthi tesāṃ anto sukkadhammo”ti vatvā āhāraṃ adatvāva tālato patitaṃ muggarena pothento viya “tumhe buddhā, na buddhā”ti pañhaṃ pucchi. Te cintayimṃsu- “sace ‘buddhamhā’ti vakkhāma, rājā buddhavisaye pañhaṃ pucchitvā kathetuṃ asakkonte ‘tumhe mayaṃ buddhāti mahājanaṃ vañcetvā āhiṇḍathā’ti jivhampi chindāpeyya, aññampi anattaṃ kareyyā”ti sakapaṭiññāya eva ‘na mayaṃ buddhā’ti vadimṃsu. Atha ne rājā gehato nikaḍḍhāpesi. Te rājagharato nikkhante upaṭṭhākā pucchimṃsu- “kiṃ ācariyā rājā tumhe pañhaṃ pucchitvā sakkārasammānaṃ akāsī”ti? Rājā “buddhā tumhe”ti pucchi, tato mayaṃ- “sace ayaṃ rājā buddhavisaye pañhaṃ kathiyamānaṃ ajānanto amhesu manaṃ padosessati, bahuṃ apuññaṃ pasavissati”ti rañño anukampāya ‘na mayaṃ buddhā’ti vadimhā, mayaṃ pana buddhā eva, amhākaṃ buddhabhāvo, udakena dhovivāpi harituṃ na sakkāti. Iti bahiddhā ‘buddhamhā’ti āhaṃsu- rañño santike ‘na mayaṃ buddhā’ti vadimṃsūti, idaṃ gahetvā rājā evamāha. Tattha **kiṃ pana bhavaṃ gotamo daharo ceva jātiyā, navo ca pabbajjāyā**ti idaṃ attano paṭiññaṃ gahetvā vadati. Tattha **kinti** paṭikkhepavacanaṃ. Ete jātimahallakā ca cirapabbajitā ca “buddhamhā”ti na paṭijānanti, bhavaṃ gotamo jātiyā ca daharo pabbajjāya ca navo kiṃ paṭijānāti? Mā paṭijānāhīti attho.

Na uññātabbāti na avajānitabbā. **Na paribhotabbāti** na paribhavitabbā. **Katame cattāro**ti kathetukamyatāpucchā. **Khattiyoti** rājakumāro. **Uragoti** āsiviso. **Aggīti**

aggiyeva. **Bhikkhū**ti imasmim̐ pana pade desanākusalatāya attānaṃ abbhantaraṃ katvā sīlavantaṃ pabbajitaṃ dasseti. Ettha (1.0122) ca daharaṃ rājakumāraṃ disvā, ukkamitvā maggaṃ adento, pārupanaṃ anapanento, nisinnāsanato anuṭṭhahanto, hatthipiṭṭhādīhi anotaranto, heṭṭhā katvā maññanavasena aññampi eva-rūpaṃ anācāraṃ karonto khattiyaṃ avajānāti nāma. “Bhaddako vatāyaṃ rājakumāro, mahākaṇḍo mahodaro- kiṃ nāma yaṃkiñci corūpaddavaṃ vūpasametum̐ yattha katthaci ṭhāne rajjaṃ anusāsituṃ sakkhissati”ti-ādīni vadanto paribhoti nāma. Añjanisalākamattampi āsivisapotakaṃ kaṇḍādisu piḷandhanto aṅgulimpi jivhampi ḍaṃsāpento uragaṃ avajānāti nāma. “Bhaddako vatāyaṃ āsiviso udaka-deḍḍubho viya kiṃ nāma kiñcideva ḍaṃsituṃ kassacideva kāye visaṃ pharituṃ sakkhissati”ti-ādīni vadanto paribhoti nāma. Khajjopanakamattampi aggim̐ gahetvā hatthena kiḷanto bhaṇḍukkhalikāya khipanto cūḷāya vā sayanapiṭṭhasāta-kapasibbakādisu vā ṭhapento aggim̐ avajānāti nāma. “Bhaddako vatāyaṃ aggi-kataraṃ nu kho yāgubhattaṃ pacissati, kataraṃ macchamaṃsaṃ, kassa sītaṃ vinodessati”ti-ādīni vadanto paribhoti nāma. Daharasāmaṇerampi pana disvā ukkamitvā maggaṃ adentoti rājakumāre vuttaṃ anācāraṃ karonto bhikkhuṃ avajānāti nāma. “Bhaddako vatāyaṃ sāmaṇero mahākaṇṭho mahodaro yaṃkiñci buddhavacanaṃ uggahetuṃ yaṃkiñci araññaṃ ajjhogāhetvā vasituṃ sakkhissati, saṅghattherakāle manāpo bhavissati”ti-ādīni vadanto paribhoti nāma. Taṃ sabbampi na kātabbanti dassento **na uññātabbo na paribhotabboti** āha.

Etadavocāti etaṃ gāthābandhaṃ avoca. Gāthā ca nāmetā tadatthadīpanāpi honti visesatthadīpanāpi, tatrimā tadatthampi visesatthampi dīpentiyeva. Tattha **khattiyanti** khettānaṃ adhipatiṃ. Vuttañhettaṃ “khettānaṃ adhipatīti kho, vāseṭṭha, ‘khattiyō khattiyō’ tveva dutiyaṃ akkharaṃ upanibbattaṃ”ti (dī. ni. 3.131). **Jātisampannanti** tāyeva khattiyajātiyā jātisampannaṃ. **Abhijātanti** tīṇi kulāni atikkamitvā jātaṃ.

Ṭhānaṃ hīti kāraṇaṃ vijjati. **Manujindoti** manussajetṭhako. **Rājadaṇḍenāti** rañño uddhaṭadaṇḍena, so appako nāma na hoti, dasasahassavīsatisahassappamāṇo hotiyeva. **Tasmim̐ pakkamate bhusanti** (1.0123) tasmim̐ puggale balava-upakkamaṃ upakkamati. **Rakkhaṃ jīvitamattanoti** attano jīvitaṃ rakkhamāno taṃ khattiyaṃ parivajjeyya na ghaṭṭeyya.

Uccāvacehīti nānāvidhehi. **Vaṇṇehīti** saṅṭhānehi. Yena yena hi vaṇṇena caranto gocaraṃ labhati, yadi sappavaṇṇena, yadi deḍḍubhavaṇṇena, yadi dhamanivaṇṇena, antamaso kalandakavaṇṇenapi caratiyeva. **Āsajjāti** patvā. **Bālanti** yena bālena ghaṭṭito, taṃ bālaṃ naraṃ vā nārim̐ vā ḍaṃseyya.

Pahūtabhakkhanti bahubhakkhaṃ. Aggissa hi abhakkhaṃ nāma natthi. **Jālīnanti** jālavantaṃ. **Pāvakanti** aggim̐. Pāvagantipi pāṭho. **Kaṇhavattaninti** vattanīti maggo, agginā gatamaggo kaṇho hoti kāḷako, tasmā “kaṇhavattani”ti vuccati.

Mahā hutvānāti mahanto hutvā. Aggi hi ekadā yāvabrahmalokappamāṇopi hoti. **Jāyanti tattha pārōhāti** tattha agginā daḍḍhavane pārōhā jāyanti. **Pārōhāti** tiṇaru-kkhādayo vuccanti. Te hi agginā daḍḍhaṭṭhāne mūlamattepi avasiṭṭhe pādato rohanti jāyanti vadḍhanti, tasmā “pārōhā”ti vuccanti. Puna rohanatthena vā **pārōhā**.

Ahorattānamaccayeti rattindivānaṃ atikkame. Nidāghepi deve vuṭṭhamatte jāyanti.

Bhikkhu ḍahati tejasāti ettha akkosantaṃ paccakkosanto bhaṇḍantaṃ paṭibhaṇḍanto paharantaṃ paṭipaharanto bhikkhu nāma kiñci bhikkhutejasā ḍahituṃ na sakkoti. Yo pana akkosantaṃ na paccakkosati, bhaṇḍantaṃ na paṭibhaṇḍati. Paharantaṃ na paṭipaharati, tasmim vippaṭipanno tassa sīlatejena ḍayhati. Tenevetam vuttaṃ. **Na tassa puttā pasavoti** tassa puttadhītaropi gomahiṃsakukkuṭasūkarādayo pasavopi na bhavanti, vinassantīti attho. **Dāyādā vindare dhananti** tassa dāyādāpi dhanam na vindanti. **Tālāvatthū bhavanti teti** te bhikkhutejasā daḍḍhā vatthumattāvasiṭṭho matthakacchinnatālo viya bhavanti, puttadhītādivasena na vaḍḍhantīti attho.

Tasmāti (1.0124) yasmā samaṇatejena daḍḍhā matthakacchinnatālo viya aviruḷhidhammā bhavanti, tasmā. **Sammadeva samācareti** sammā samācareyya. Sammā samācarantena pana kiṃ kātābanti? Khattiyam tāva nissāya laddhabbam gāmanigamayānavāhanādi-ānisaṃsam, uragam nissāya tassa kīlāpanena laddhabbam vatthahiraññasuvaṇṇādi-ānisaṃsam aggim nissāya tassānu-bhāvena pattabbam yāgubhattapacanasītavinodanādi-ānisaṃsam, bhikkhum nissāya tassa vasena pattabbam asutasavanasutapariyodapana-saggamaggādhi-gamādi-ānisaṃsam sampassamānena “ete nissāya pubbe vuttappakāro ādīnavo atthi. Kiṃ imehī”ti? Na sabbaso pahātābbā. Issariyatthikena pana vuttappakāram avajānanañca paribhavanañca akatvā pubbuṭṭhāyipacchānipātītādīhi upāyehi khattiyakumāro tosetabbo, evam tato issariyam adhigamissati. Ahituṇḍikena urage vissāsam akatvā nāgavijjam parivattetvā ajapadena daṇḍena gīvāya gahetvā visaharena mūlena dāṭhā dhovivā peḷāyam pakkhipivā kīlāpentena caritabbam. Evam tam nissāya ghāsacchādanādīni labhissati. Yāgupacanādīni kattukāmena aggim vissāsenā bhaṇḍukkhalikādīsu apakkhipivā hatthehi anāmasantena gomayacuṇṇādīhi jāletvā yāgupacanādīni kattābbāni, evam tam nissāya ānisaṃsam labhissati. Asutasavanādīni patthayantenapi bhikkhum ativissāsenā vejjakammanavakammādīsu ayojetvā catūhi paccayehi sakkaccaṃ upaṭṭhātabbo, evam tam nissāya asutapubbam buddhavacanaṃ asutapubbam pañhāvini-cchayaṃ diṭṭhadhammikasamparāyikaṃ attham tisso kulasampattiyo cha kāmāsa-ggāni nava ca brahmaloke patvā amatamahānibbānadassanampi labhissatīti imamattham sandhāya

sammadeva samācareti āha.

Etadavocāti dhammadesanaṃ sutvā pasanno pasādaṃ āvikaronto etaṃ “abhikkantaṃ”ti-ādivacanaṃ avoca. Tattha **abhikkantanti** abhikantaṃ ati-iṭṭhaṃ atima-nāpaṃ, atisundaranti attho. Ettha ekena abhikkantasaddena desanaṃ thometi “abhikkantaṃ, bhante, yadidaṃ bhagavato dhammadesanā”ti. Ekena attano (1.0125) pasādaṃ “abhikkantaṃ, bhante, yadidaṃ bhagavato dhammadesanaṃ āgamma mama pasādo”ti.

Tato paraṃ catūhi upamāhi desanaṃyeva thometi. Tattha **nikkujjinti** adhomukhaṭhapitaṃ, heṭṭhāmukhajātaṃ vā. **Ukkujjeyyāti** uparimukhaṃ kareyya. **Paṭicchannanti** tiṇapaṇṇādichāditaṃ. **Vivareyyāti** ugghāṭeyya. **Mūlhasāti** disāmūlhasa. **Maggam ācikkheyyāti** hatthe gahetvā “esa maggo”ti vadeyya. **Andhakāreti** kāḷapakkhacātuddasī aḍḍharattaghanavanasaṇḍa meghapaṭalehi caturaṅge tame. Idaṃ vuttaṃ hoti- yathā koci nikkujjitaṃ ukkujjeyya, evaṃ saddhammavimukhaṃ asaddhamme patitaṃ maṃ asaddhammā vuṭṭhāpentena, yathā paṭicchannaṃ vivareyya, evaṃ kassapassa bhagavato sāsantaratadhānā pabhuti micchādiṭṭhigahana-paṭicchannaṃ sāsanaṃ vivarantena, yathā mūlhasa maggaṃ ācikkheyya, evaṃ kummaggamicchāmagga-paṭipannassa me saggamokkhamaggaṃ āvikarontena, yathā andhakāre telapajjotaṃ dhāreyya, evaṃ mohandhakāre nimuggassa me buddhādiratanarūpāni a-passato tappaṭicchādakamohandhakāraviddhaṃsakadesanāpajjotaṃ dhārentena mayhaṃ bhagavatā etehi pariyāyehi pakāsittā anekapariyāyena dhammo pakāsitoti.

Evaṃ desanaṃ thometvā imāya desanāya ratanattaye pasannacitto pasannā-kāraṃ karonto **esāhanti**-ādimāha. Tattha **esāhanti** eso ahaṃ. **Bhagavantaṃ saraṇaṃ gacchāmi dhammañca bhikkhusaṅghaṅcāti** bhagavantañca dhammañca bhikkhusaṅghaṅcāti imaṃ ratanattayaṃ saraṇaṃ gacchāmi. **Upāsakaṃ maṃ, bhante, bhagavā dhāretūti** maṃ bhagavā ‘upāsako ayan’ti evaṃ dhāretu, jānātūti attho. **Ajjaṭṭaggeti** ajjataṃ ādiṃ katvā. Ajjadaggeti vā pāṭho, kāro padasandhikaro, ajja aggaṃ katvāti attho. **Pāṇupetanti** pāṇehi upetaṃ yāva me jīvitaṃ pavattati, tāva upetaṃ anaññasatthukaṃ tīhi saraṇagamanehi saraṇaṃ gataṃ upāsakaṃ kappiyakārakaṃ maṃ bhagavā dhāretūti ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya sāmāññaphalasutte sabbākārena vuttoti. Paṭhamaṃ.

2. Purisasuttavaṇṇanā

113. Dutīye (1.0126) **abhivādetvāti** purimasutte saraṇagataṭṭā idha abhivādesi. **Ajjhattanti** niyakajjhattaṃ, attano santāne uppajjantīti attho. **Lobhādīsu** lubbhanalakkhaṇo lobho, dussanalakkhaṇo doso, muyhanalakkhaṇo mohoti. **Hiṃsantīti** viheṭṭhenti nāsenti vināsenti. **Attasambhūtāti** attani sambhūtā. **Tacasāraṃva samphalanti** yathā tacasāraṃ veḷuṃ vā naḷaṃ vā attano phalaṃ hiṃsati vināseti, evaṃ hiṃsanti vināsentīti. Dutiyamaṃ.

3. Jarāmaraṇasuttavaṇṇanā

114. Tatiye aññatra jarāmaraṇāti jarāmaraṇato mutto nāma atthīti vuccati. **Khattiyamahāsālā**ti khattiyamahāsālā nāma mahāsārappattā khattiyā. Yesaṃ hi khattiyānaṃ heṭṭhimantena koṭisataṃ nidhānagataṃ hoti, tayo kahāpaṇakumbhā valañjanatthāya gehamajjhe rāsiṃ katvā ṭhapitā honti, te **khattiyamahāsālā** nāma. Yesaṃ brāhmaṇānaṃ asītkoṭidhanaṃ nihitaṃ hoti, diyaḍḍho kahāpaṇakumbho valañjanatthāya gehamajjhe rāsiṃ katvā ṭhapito hoti, te **brāhmaṇamahāsālā** nāma. Yesaṃ gahapatīnaṃ cattālīsakoṭidhanaṃ nihitaṃ hoti, kahāpaṇakumbho valañjanatthāya gehamajjhe rāsiṃ katvā ṭhapito hoti, te **gahapatimahāsālā** nāma.

Aḍḍhāti issarā. Nidhānagatadhanassa mahantatāya **mahaddhanā**. Suvaṇṇarajatabhājanādīnaṃ upabhogabhaṇḍānaṃ mahantatāya **mahābhogā**. Anidhānagatassa jātarūparajatassa pahūtātāya, **pahūtajātarūparajatā**. Vittūpakaraṇassa tuṭṭhikaraṇassa pahūtātāya **pahūtavittūpakaraṇā**. Godhanādīnaṃca sattavidhadhaññānaṃca pahūtātāya **pahūtadhanadhaññā**. **Tesampi jātānaṃ natthi aññatra jarāmaraṇāti** tesampi evaṃ issarānaṃ jātānaṃ nibbātānaṃ natthi aññatra jarāmaraṇā, jātattāyeva jarāmaraṇato mokkho nāma natthi, antojarāmaraṇeyeva hoti.

Arahantoti-ādīsu (1.0127) ārakā kilesehīti arahanto. Khīṇā etesaṃ cattāro āsavāti **khīṇāsavā**. Brahmācariyavāsaṃ vuṭṭhā pariniṭṭhitavāsāti **vusitavanto**. Catūhi maggehi karaṇīyaṃ etesaṃ katanti **katakaraṇīyā**. Khandhabhāro kilesabhāro abhisāṅkhārabhāro kāmagaṇabhāroti, ime ohitā bhārā etesanti **ohitabhārā**. Anupatto arahattasaṅkhāto sako attho etesanti **anuppattasadatthā**. Dasavidhampi parikkhīṇaṃ bhavasamyojanaṃ etesanti **parikkhīṇabhavasamyojanā**. Sammā kāraṇehi jānitvā vimuttāti **sammadaññāvimuttā**. Maggapaññāya catusaccadhammaṃ ñatvā phalavimuttiyā vimuttāti attho. **Bhedanadhammoti** bhijjanasabhāvo. **Nikkhepanadhammoti** nikkhipitabbasabhāvo. Khīṇāsavassa hi ajīraṇadhammopi atthi, āramaṇato paṭividdhaṃ nibbānaṃ, taṃ hi na jīrati. Idha paṇassa jīraṇadhammaṃ dassento evamāha. Atthuppattiko kirassa suttassa nikkhepo. Sivikasālāya nisīditvā kathitanti vadanti. Tattha bhagavā citrāni rathayānādīni disvā diṭṭhameva upamaṃ katvā, “jīranti ve rājarathā”ti gāthamāha.

Tattha **jīrantīti** jaraṃ pāpuṇanti. **Rājarathāti** rañño abhirūhanarathā. **Sucittāti** suvaṇṇarajatādīhi suṭṭhu cittitā. **Atho sarīrampi jaraṃ upetīti** evarūpesu anupādiṇṇakesu sārādārumayesu rathesu jīrantesu imasmiṃ ajjhattike upādiṇṇake maṃsalohitādimaye sarīre kiṃ vattabbaṃ? Sarīrampi jaraṃ upetiyevāti attho. **Santo have sabbhi pavedayantīti** santo sabbhīhi saddhiṃ sataṃ dhammo na jaraṃ upetīti evaṃ pavedayanti. “Sataṃ dhammo nāma nibbānaṃ, taṃ na jīrati, ajaraṃ amatanti evaṃ kathenti”ti attho. Yasmā vā nibbānaṃ āgamma sīdanasabhāvā kilesā bhijjanti, tasmā taṃ sabbhīti vuccati. Iti purimāpadassa kāraṇaṃ dassento “santo have sabbhi pavedayanti”ti āha. Idaṃ hi vuttaṃ hoti- sataṃ dhammo na jaraṃ upeti, tasmā santo sabbhi pavedayanti. Ajaraṃ nibbānaṃ sataṃ dhammoti ācikkhantīti attho. Sundarādhivacanaṃ vā etaṃ sabbhīti. Yaṃ sabbhidhamma- bhūtaṃ nibbānaṃ santo pavedayanti kathayanti, so sataṃ dhammo na jaraṃ upe-

tītipi attho. Tatiyaṃ.

4. Piyasuttavaṇṇanā

115. Catutthe (1.0128) **rahogatassā**ti rahasi gatassa. **Paṭisallīnassā**ti nilīnassa ekībhūtassa. **Evametam**, **mahārājā**ti idha bhagavā imaṃ suttaṃ sabbaññubhāsitaṃ karonto āha. **Antakenādhīpannassā**ti maraṇena ajjhotthaṭassa. Catutthaṃ.

5. Attarakkhasuttavaṇṇanā

116. Pañcame **hatthikāyoti** hatthighaṭā. Sesesupi eseva nayo. **Samvaroti** pidhanaṃ. **Sādhu sabbattha samvaroti** iminā kamma pathabhedam apattassa kammaṃ samvaram dasseti. **Lajjīti** hirimā. Lajjīgahaṇena cettha ottappampi gahitameva hoti. Pañcamaṃ.

6. Appakasuttavaṇṇanā

117. Chaṭṭhe **ulāre ulāreti** paṇite ca bahuke ca. **Majjantīti** mānamajjanena majjanti. **Atisāranti** atikkamaṃ. **Kūṭanti** pāsaṃ. **Pacchāsanti** pacchā tesam. Chaṭṭhaṃ.

7. Aḍḍakaraṇasuttavaṇṇanā

118. Sattame **kāmahetūti** kāmamūlakaṃ. **Kāmanidānanti** kāmapaccayā. **Kāmādhikaraṇanti** kāmakāraṇā. Sabbāni hetāni aññamaññavevacanāneva. **Bhadramukhoti** sundaramukho. Ekadivasaṃ kira rājā aḍḍakaraṇe nisīdi. Tattha paṭhamataram lañjaṃ gahetvā nisinnā amaccā assāmikepi sāmike kariṃsu. Rājā taṃ ṇatvā- “mayhaṃ tāva pathavissarassa sammukhāpete evaṃ karonti, parammukhā kiṃ nāma na karissanti? Paññāyissati dāni viṭaṭṭubho senāpati sakena rajjena, kiṃ mayhaṃ evarūpehi lañjakhādakehi musāvādīhi saddhiṃ ekaṭṭhāne nisajjāyā”ti cintesi. Tasmā evamāha. **Khippaṃva oḍḍitanti** kuminaṃ viya oḍḍitaṃ. Yathā macchā oḍḍitaṃ kuminaṃ pavisantā na jānanti, evaṃ sattā kilesakāmena vatthukāmaṃ vītikkamantā na jānantīti attho. Sattamaṃ.

8. Mallikāsuttavaṇṇanā

119. Aṭṭhame (1.0129) **atthi nu kho te malliketi** kasmā pucchati? Ayaṃ kira mallikā duggatamālākārassa dhītā, ekadivasaṃ āpaṇato pūvaṃ gahetvā “mālārāmaṃ gantvāva khādissāmī”ti gacchantī paṭipathe bhikkhusaṅghaparivāraṃ bhagavantaṃ bhikkhācāraṃ pavisantaṃ disvā pasannacittā taṃ bhagavato adāsi. Satthā nisīdanākāraṃ dassesi. Ānandatthero cīvaraṃ paññāpetvā adāsi. Bhagavā tattha nisīditvā taṃ pūvaṃ paribhuñjitvā mukhaṃ vikkhāletvā sitaṃ

pātvākāsi. Thero “imissā, bhante, ko vipāko bhavissati”ti pucchi. Ānanda, ajjesā tathāgatassa paṭhamabhojanaṃ adāsi, ajjeva kosalarañño aggamaheṣi bhavissati. Taṃdivasameva ca rājā kāsigāme bhāgineyyena yuddhena parājito palāyitvā nagaraṃ āgacchanto mālārāmaṃ pavisitvā balakāyassa āgamaṃ āgāmesī. Tassa sā vattaṃ akāsi. So tāya vatte pasīditvā taṃ antepūraṃ atihārāpetvā taṃ aggamahesiṭṭhāne ṭhapesī.

Athekadivasam cintesi- “mayā imissā duggatakulassa dhītuyā mahantaṃ issariyaṃ dinnaṃ, yaṃnūnāhaṃ imaṃ puccheyyaṃ ‘ko te piyo’ti? Sā ‘tvaṃ me, mahārāja, piyo’ti vatvā puna maṃ pucchissati. Athassāhaṃ ‘mayhampi tvaṃyeva piyā’ti vakkhāmi”ti. Iti so aññamaññaṃ vissāsajananatthaṃ sammodaniyaṃ kathaṃ kathento pucchati. Sā pana devī paṇḍitā buddhupaṭṭhāyikā dhammupaṭṭhāyikā saṅghupaṭṭhāyikā mahāpaññā, tasmā evaṃ cintesi- “nāyaṃ pañho rañño mukhaṃ oloketvā kathetabbo”ti. Sā saraseneva kathetvā rājānaṃ pucchi. Rājā tāya sarasena kathitattā nivattituṃ alabhanto sayampi saraseneva kathetvā “sakāraṇaṃ idaṃ, tathāgatassa naṃ ārocessāmi”ti gantvā bhagavato ārocesi. **Nevajjha-gāti** nādhigacchati. **Evaṃ piyo puthu attā paresanti** yathā ekassa attā piyo, evaṃ paresaṃ puthusattānampi attā piyoti attho. Aṭṭhamaṃ.

9. Yaññasuttavaṇṇanā

120. Navame (1.0130) **thūṇūpanitānī**ti thūṇaṃ upanītāni, thūṇāya baddhāni honti. **Parikammāni karontī**ti ettāvataṃ tehi bhikkhūhi rañño āraddhayañño tathāgatassa ārocito. Kasmā pana raññā ayaṃ yañño āraddho? Dussupinapaṭighātāya. Ekadivasam kira rājā sabbālaṅkārappaṭimaṇḍito hatthikkhandhavaragato nagaraṃ anusañcaranto vātapānaṃ vivaritvā olokayamānaṃ ekaṃ itthiṃ disvā tassā paṭibaddhacitto tatova paṭinivattitvā antepuraṃ pavisitvā ekassa purisassa tamatthaṃ ārocetvā “gaccha tassā sassāmikabhāvaṃ vā assāmikabhāvaṃ vā jānāhi”ti pesesi. So gantvā pucchi. Sā “eso me sāmiko āpaṇe nisinno”ti dassesi. Rājapuriṃ rañño tamatthaṃ ācikkhi. Rājā taṃ purisaṃ pakkosāpetvā “maṃ upaṭṭhāhā”ti āha. “Nāhaṃ, deva, upaṭṭhahituṃ jānāmi”ti ca vutte “upaṭṭhānaṃ nāma na ācariyassa santike uggahetabban”ti balakkārena āvudhaphalakaṃ gāhāpetvā upaṭṭhākaṃ akāsi. Upaṭṭhahitvā gehaṃ gatamattameva ca naṃ puna pakkosāpetvā “upaṭṭhākena nāma rañño vacanaṃ kattabbaṃ, gaccha ito yojanamatte amhākaṃ sīsadhovanapokkharaṇī atthi, tato aruṇamattikañca lohituppalamālañca gaṇhitvā ehi. Sace

ajjeva nāgacchasi, rājadaṇḍaṃ karissāmī”ti vatvā pesesi. So rājabhayena nikkhamitvā gato.

Rājāpi tasmim gate dovārikaṃ pakkosāpetvā, “ajja sāyanheyeva dvāraṃ pidahitvā ‘ahaṃ rājadūto’ti vā ‘uparājadūto’ti vā bhaṇantānampi mā vivari”ti āha. So puriso mattikañca uppalāni ca gahetvā dvāre pihitamatte āgantvā bahuṃ vadantopi dvāraṃ alabhitvā parissayabhayena jetavanaṃ gato. Rājāpi rāgapariḷāhena abhibhūto kāle nisīdati, kāle tiṭṭhati, kāle nipajjati, sannitiṭṭhānaṃ alabhanto yattha katthaci nisinnakova makkaṭaniddāya niddāyati.

Pubbe (1.0131) ca tasmimyeva nagare cattāro seṭṭhiputtā paradārikakammaṃ katvā nandopanandāya nāma lohakumbhiyā nibbattiṃsu. Te pheṇuddehakaṃ paccamānā tiṃsavassasahassāni heṭṭhā gacchantā kumbhiyā talaṃ pāpuṇanti, tiṃsavassasahassāni upari gacchantā matthakaṃ pāpuṇanti. Te taṃ divasaṃ ālokaṃ oloketvā attano dukkaṭabhayena ekekaṃ gāthaṃ vattukāmā vattuṃ asakkontā ekekaṃ akkhameva āhaṃsu. Eko sa-kāraṃ, eko so-kāraṃ, eko kāraṃ, eko du-kāraṃ āha. Rājā tesam nerayikasattānaṃ saddaṃ sutakālato paṭṭhāya sukhaṃ avindamānova taṃrattāvasesaṃ vītināmesi.

Aruṇe uṭṭhite purohito āgantvā taṃ sukhaseyyaṃ pucchi. So “kuto me, ācariya, sukhaṃ”ti? Vatvā, “supine evarūpe sadde assosin”ti ācikkhi. Brāhmaṇo- “imassa rañño iminā supinena vuḍḍhi vā hāni vā natthi, apica kho pana yaṃ imassa gehe atthi, taṃ samaṇassa gotamassa hoti, gotamasāvakaṇaṃ hoti, brāhmaṇā kiñci na labhanti, brāhmaṇaṃ bhikkhaṃ uppādessāmī”ti, “bhāriyo ayaṃ, mahārāja, supino tīsu jānisu ekā paññāyati, rajjantarāyo vā bhavissati jīvitantarāyo vā, devo vā na vassissati”ti āha. Kathaṃ sotthi bhaveyya ācariyāti? “Mantetvā ñātuṃ sakkā, mahārājāti. Gacchatha ācariyehi saddhiṃ mantetvā amhākaṃ sotthiṃ karothā”ti.

So sivikasālāyaṃ brāhmaṇe sannipātetvā tamatthaṃ ārocetvā, “visuṃ visuṃ gantvā evaṃ vadathā”ti tayo vagge akāsi. Brāhmaṇā pavisitvā rājānaṃ sukhasseyyaṃ pucchiṃsu. Rājā purohitassa kathitaniyāmeneva kathetvā “kathaṃ sotthi bhaveyyā”ti pucchi. Mahābrāhmaṇā- “sabbapañcasataṃ yaññaṃ yajitvā etassa kammasa sotthi bhaveyya, evaṃ, mahārāja, ācariyā kathenti”ti āhaṃsu. Rājā tesam sutvā anabhinanditvā appaṭikkositvā tuṅhī ahosi. Atha dutiyavaggabrāhmaṇāpi āgantvā tattheva kathesuṃ. Tathā tatiyavaggabrāhmaṇāpi. Atha rājā “yaññaṃ karontū”ti āṇāpesi. Tato paṭṭhāya brāhmaṇā usabhādayo pāṇe āharāpesuṃ. Nagare mahāsaddo udapādi (1.0132). Taṃ pavattiṃ ñatvā mallikā rājānaṃ tathāgatassa santikaṃ pesesi. So gantvā bhagavantaṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Atha naṃ bhagavā- “handa kuto nu tvaṃ, mahārāja, āgacchasi divādivassā”ti āha. Rājā- “ajja me, bhante, supinake cattāro saddā sutā, sohaṃ brāhmaṇe pucchiṃ. Brāhmaṇā ‘bhāriyo, mahārāja, supino, sabbapañcasataṃ yaññaṃ yajitvā paṭikammaṃ karomāti āradadhā”ti āha. Kinti te, mahārāja, saddā sutāti. So yathāsutaṃ ārocesi. Atha naṃ bhagavā āha- pubbe, mahārāja, imasmimyeva nagare cattāro seṭṭhiputtā paradārikā hutvā nandopanandāya lohakumbhiyā nibbattā saṭṭhivassasahassamatthake uggacchiṃsu.

Tattha eko-

“Saṭṭhivassasahassāni, paripuṇṇāni sabbaso;
niraye paccamānānaṃ, kadā anto bhavissati”ti. (pe. va. 802; jā. 1.4.54)-

Imaṃ gāthaṃ vatthukāmo ahosi. Duttiyo-

“Sohaṃ nūna ito gantvā, yoniṃ laddhāna mānusiṃ;
vadaññū sīlasampanno, kāhāmi kusalaṃ bahun”ti. (pe. va. 805; jā. 1.4.56)-

Imaṃ gāthaṃ vatthukāmo ahosi. Tatiyo-

“Natthi anto kuto anto, na anto paṭidissati;
tadā hi pakataṃ pāpaṃ, mama tuyhañca mārisā”ti. (pe. va. 803; jā. 1.4.55)-

Imaṃ gāthaṃ vatthukāmo ahosi. Catuttho-

“Dujjīvitamajīvimhā, ye sante na dadamhase;
vijjamānesu bhogesu, dīpaṃ nākamha attano”ti. (pe. va. 804; jā. 1.4.53)-

Imaṃ. Te imā gāthā vattuṃ asakkontā ekekaṃ akkharaṃ vatvā tattheva nimuggā. Iti, mahārāja, te nerayikasattā yathākammaena viraviṃsu. Tassa saddassa sutapa-ccayā tuyhaṃ hāni vā vuḍḍhi vā natthi. Ettakānaṃ pana pasūnaṃ ghātana-kammaṃ nāma bhāriyanti nirayabhayena tajjetvā dhammakathaṃ (1.0133) kathesi. Rājā dasabale pasīditvā, “muñcāmi, nesaṃ jīvitam dadāmi, haritāni ceva tiṇāni khādantu, sītalāni ca pānīyāni pivantu, sīto ca nesaṃ vāto upavāyatū”ti vatvā, “gacchatha hārethā”ti manusse āṇāpesi. Te gantvā brāhmaṇe palāpetvā taṃ pāṇasaṅghaṃ bandhanato mocetvā nagare dhammabheriṃ carāpesuṃ.

Atha rājā dasabalassa santike nisinno āha- “bhante, ekaratti nāma tiyāmā hoti, mayhaṃ pana ajja dve rattiyo ekato ghaṭitā viya ahesun”ti. Sopi puriso tattheva nisinno āha- “bhante, yojanaṃ nāma catugāvutaṃ hoti, mayhaṃ pana ajja dve yojanāni ekato katāni viya ahesun”ti. Atha bhagavā- “jāgarassa tāva rattiyā dīghabhāvo pākaṭo, santassa yojanassa dīghabhāvo pākaṭo, vaṭṭapatitassa pana bāla-puthujanassa anamataggasaṃsāravaṭṭaṃ ekantadīghamevā”ti rājānañca tañca purisaṃ nerayikasatte ca ārabba dhammapade imaṃ gāthaṃ abhāsi-

“Dīghā jāgarato ratti, dīghaṃ santassa yojanaṃ;
dīgho bālānaṃ saṃsāro, saddhammaṃ avijānatan”ti. (dha. pa. 60);

Gāthāpariyosāne so itthisāmiko puriso sotāpattiphale patiṭṭhahi. **Etamatthaṃ viditvāti** etaṃ kāraṇaṃ jānitvā.

Assamedhanti-ādīsu- porāṇarājakāle kira sassamedhaṃ purisamedhaṃ sammāpāsaṃ vācāpeyyanti cattāri saṅghavattūni ahesuṃ, yehi rājāno lokaṃ saṅgaṇhiṃsu. Tattha nipphannasassato dasamabhāgaggahaṇaṃ **sassamedhaṃ** nāma, sassasampādane medhāvitāti attho. Mahāyodhānaṃ chamāsikaṃ bhattavetanānuppadānaṃ **purisamedhaṃ** nāma, purisasaṅgaṇhane medhāvitāti attho. Daliddamanussānaṃ hatthato lekhaṃ gahetvā tiṇi vassāni vināva vaḍḍhiyā sahas-sadvisahassamattadhanānuppadānaṃ **sammāpāsaṃ** nāma. Tañhi sammā manusse pāseti, hadaye bandhitvā viya ṭhapeti, tasmā sammāpāsanti vuccati. “Tāta mātulā”ti-ādinā nayena saṅhavācābhaṇanaṃ vācāpeyyaṃ nāma, piyavācāti attho. Evaṃ catūhi saṅghavattūhi saṅghaṭitaṃ raṭṭhaṃ iddhañceva (1.0134) hoti phītañca pahūta-annapānaṃ khemaṃ nirabbudaṃ. Manussā mudā moda-

mānā ure putte naccētā apārutagharadvārā viharanti. Idam gharadvāresu agga-
lānaṃ abhāvato **niraggaḷanti** vuccati. Ayaṃ porāṇikā paveṇī.

Aparabhāge pana okkākarājakāle brāhmaṇā imāni cattāri saṅghavatthūni
imañca raṭṭhasampattiṃ parivattetvā uddhammūlakaṃ katvā assamedhaṃ purisa-
medhanti ādike pañca yaññe nāma akaṃsu. Tesu assamettha medhanti vadha-
ntīti **assamedho**. Dvīhi pariyaññehi yajitabbassa ekavīsatiyūpassa ekasmiṃ
majjhimadivaseyeva sattanavutipañcapasusataghātabhiṃsanassa ṭhapetvā
bhūmiñca purise ca avasesasabbavibhavadakkhiṇassa yaññassetam adhiva-
canaṃ. Purisamettha medhantīti **purisamedho**. Catūhi pariyaññehi yajitabbassa
saddhiṃ bhūmiyā assamedhe vuttavibhavadakkhiṇassa yaññassetam adhiva-
canaṃ. Sammamettha pāsenti **sammāpāso**. Divase divase sammaṃ khipitvā
tassa patitokāse vediṃ katvā saṃhārimehi yūpādīhi sarassatinadiyā nimuggokā-
sato pabhuti paṭilomaṃ gacchantena yajitabbassa satrayāgassetam adhivacanaṃ.
Vājemettha pivantīti **vājapeyyo**. Ekena pariyaññena sattarasahi pasūhi yajita-
bbassa beluvayūpassa sattarakadakkhiṇassa yaññassetam adhivacanaṃ.
Natthi ettha aggaḷāti **niraggaḷo**. Navahi pariyaññehi yajitabbassa saddhiṃ
bhūmiyā ca purisehi ca assamedhe vuttavibhavadakkhiṇassa sabbamedhapariyā-
yanāmassa assamedhavikappassevetam adhivacanaṃ. **Mahārambhāti** mahā-
kiccā mahākaraṇiyā. **Sammaggaṭāti** sammā paṭipannā buddhādayo. **Nirāra-
mbhāti** appatthā appakiccā. **Yajanti anukulanti** anukulesu yajanti, yaṃ niccabha-
ttādi pubbapurisehi paṭṭhapitaṃ, taṃ aparāparaṃ anupacchinnatā manussā dada-
ntīti attho. Navamaṃ.

10. Bandhanasuttavaṇṇanā

121. Dasame idha, bhante, raññāti idam te bhikkhū tesu manussesu ānanda-
ttherassa sukatakāraṇaṃ ārocentā ārocesuṃ. Rañño kira sakkena kusarājassa
dinno aṭṭhavaṅko maṇi paveṇiyā āgato. Rājā alaṅkaraṇakāle taṃ maṇiṃ āhara-
thāti āha. Manussā “ṭhapitaṭṭhāne (1.0135) na passāmā”ti ārocesuṃ. Rājā anto-
gharacārino “maṇiṃ pariyesitvā dethā”ti bandhāpesi. Ānandatthero te disvā maṇi-
paṭisāmakānaṃ ekaṃ upāyaṃ ācikkhi. Te rañño ārocesuṃ. Rājā “paṇḍito thero,
therassa vacanaṃ karoṭhā”ti. Paṭisāmakamanussā rājaṅgaṇe udakacāṭiṃ
ṭhapetvā sāṇiyā parikkhipāpetvā te manusse āhaṃsu- “sāṭakaṃ pārupitvā ettha
gantvā hatthaṃ otārethā”ti. Maṇicoro cintesi- “rājabhaṇḍaṃ vissajjetuṃ vā vala-
ñjetuṃ vā na sakkā”ti. So gehaṃ gantvā maṇiṃ upakacchake ṭhapetvā sāṭakaṃ
pārupitvā āgamma udakacāṭiyaṃ pakkhipitvā pakkāmi. Mahājane paṭikkante rāja-
manussā cāṭiyaṃ hatthaṃ otāretvā maṇiṃ disvā āharitvā rañño adaṃsu. “Ānanda-
ttherena kira dassitanayena maṇi diṭṭho”ti mahājano kolāhalaṃ akāsi. Te bhikkhū
taṃ kāraṇaṃ tathāgatassa ārocentā imaṃ pavattiṃ ārocesuṃ. Satthā- “anaccha-
riyaṃ, bhikkhave, yaṃ ānando manussānaṃ hatthāruḷhamaṇiṃ āharāpeyya,
yattha pubbe paṇḍitā attano ñāṇe ṭhatvā ahetukapaṭisandhiyaṃ nibbattānaṃ tira-
cchānagatānampi hatthāruḷhaṃ bhaṇḍaṃ āharāpetvā rañño adaṃsū”ti vatvā-

“Ukkaṭṭhe sūramicchanti, mantīsu akutūhalaṃ;
piyañca annapānamhi, atthe jāte ca paṇḍitaṃ” ti. (jā. 1.1.92)-

Mahāsārajātakam kathesi.

Na taṃ daḷhanti taṃ bandhanaṃ thiranti na kathenti. **Yadāyasanti** yaṃ āyasā kataṃ. **Sārattarattā**ti suṭṭhu rattarattā, sārattena vā rattā sārattarattā, sāraṃ idanti maññanāya rattāti attho. **Apekkhā**Ti ālayo nikanti. **Āhūti** kathenti. **Ohārinanti** catūsu apāyesu ākaḍḍhanakaṃ. **Sithilanti** na āyasādibandhanaṃ viya iriyāpathaṃ nivāretvā ṭhitaṃ. Tena hi bandhanena baddhā paradesampi gacchantiyeva. **Duppa-muñcanti** aññatra lokuttaraññāṇena muñcituṃ asakkuṇeyyanti. Dasamaṃ.

Paṭhamo vaggo.

2. Dutiyavaggo

1. Sattajaṭṭilasuttavaṇṇanā

122. Dutiyavaggassa (1.0136) paṭhame

pubbārāme migāramātupāsāde Ti pubbārāmasaṅkhāte vihāre migāramātuyā pāsāde. Tatrāyaṃ anupubbikathā- atīte sataśahassakappamatthake ekā upāsikā padumuttaraṃ bhagavantaṃ nimantetvā buddhappamukhassa bhikkhusa- ṅghassa sataśahassadānaṃ datvā bhagavato pādamūle nipajjitvā- “anāgate tumhādisassa buddhassa aggupaṭṭhāyikā homī” ti patthanaṃ akāsi. Sā kappasata- śahassaṃ devesu ca manussesu ca saṃsāritvā amhākaṃ bhagavato kāle bhaddiyanagare meṇḍakaputtassa dhanañcayaseṭṭhino gehe sumanadeviyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gaṇhi. Jātakāle cassā visākhāti nāmaṃ akaṃsu. Sā yadā bhagavā bhaddiyanagaraṃ agamāsi, tadā pañcahi dārikāsatehi saddhiṃ bhagavato paccuggamaṃ gatā paṭhamadassanaṃhiyeva sotāpannā ahoṣi. Aparabhāge sāvattiyaṃ migārasetṭhiputtassa puṇṇavaḍḍhanakumārassa gehaṃ gatā. Tattha naṃ migārasetṭhi mātiṭṭhāne ṭhapesi, tasmā migāramātāti vuccati. Tāya kārite pāsāde.

Bahi dvārakoṭṭhake ti pāsādadvārakoṭṭhakassa bahi, na vihāradvārakoṭṭhakassa. So kira pāsādo lohāpāsādo viya samantā catudvārakoṭṭhakayuttēna pākārena parikkhitto. Tesu pācīnadvārakoṭṭhakassa bahi pāsādacchāyāyaṃ pācīnaloka- dhātuṃ olokeno paññatte varabuddhāsane nisīno hoti.

Parūḷhakacchanakhalomā ti parūḷhakacchā parūḷhanakhā parūḷhalomā, kacchā- dīsu dīghalomā dīghanakhā cāti attho. **Khārividhanti** vividhakhāriṃ nānappakā- rakāṃ pabbajitaparikkhārabhaṇḍakāṃ. **Avidūre atikkamānti** avidūramaggēna nagaraṃ pavisanti. **Rājāhaṃ, bhanteti** ahaṃ, bhante, rājā pasenadi kosalo, mayhaṃ nāmaṃ tumhe jānāthāti. Kasmā pana rājā loke aggapuggalassa santike nisīno evarūpānaṃ naggabhogganissirikānaṃ añjaliṃ paggaṇhātīti. Saṅgaṇha- natthāya. Evaṃ hissa ahoṣi- “sacāhaṃ ettakampi etesaṃ na karissāmi (1.0137), ‘mayhaṃ puttadāraṃ pahāya etassatthāya dubbhojanadukkhaseyyādīni anubhoma, ayaṃ amhākaṃ añjalimattampi na karotī’ ti attanā diṭṭhaṃ sutāṃ paṭicchādetvā na katheyyuṃ. Evaṃ kate pana anigūhitvā kathessanti” ti. Tasmā evamakāsi. Apica satthu ajjhāsaya jānanatthaṃ evamakāsi.

Kāsikacandananti saṅhacandanaṃ. **Mālāgandhavilepananti** vaṇṇagandha- tthāya mālaṃ, sugandhabhāvattthāya gandhaṃ, vaṇṇagandhatthāya vilepanāñca dhārentena.

Samvāsenāti saṅhāvāsenā. **Sīlaṃ veditabbanti** ayaṃ susīlo vā dussīlo vāti saṃvasantēna upasaṅkamantēna jānitabbo. **Taṅca kho dīghena addhunā na itta- ranti** taṅca sīlaṃ dīghena kālena veditabbaṃ, na ittarena. Dvīhatīhañhi saṃyatā- kāro ca saṃvutindriyākāro ca na sakkā dassetuṃ. **Manasikarotāti** sīlamassa pari- ggahessāmīti manasikarontēna paccavekkhantēna sakkā jānituṃ, na ittarena. **Paññavatāti** tampi sappaññēna paṇḍitēna. Bālo hi manasikarontopi jānituṃ na sakkoti.

Samvohārenāti kathanēna.

“Yo hi koci manussesu, vohāraṃ upajīvati;

evaṃ vāseṭṭha jānāhi, vāṇijo so na brāhmaṇo” ti. (ma. ni. 2.457)-

Ettha hi byavahāro vohāro nāma. “Cattāro ariyavohārā cattāro anariyavohārā” ti

(dī. ni. 3.313) ettha cetanā. “Saṅkhā samaññā paññatti vohāro”ti (dha. 1313-1315) ettha paññatti. “Vohāramattena so vohareyyā”ti (saṃ. ni. 1.25) ettha kathā vohāro. Idhāpi esova adhippeto. Ekaccassa hi sammukhā kathā parammukhāya kathāya na sameti, parammukhā kathā ca sammukhāya kathāya, tathā purimakathā ca pacchimakathāya, pacchimakathā ca purimakathāya. So kathenteneva sakkā jānitum “asuci eso puggalo”ti. Sucisīlassa pana purimaṃ pacchimana, pacchimañca purimena sameti, sammukhākathitaṃ parammukhākathitena, parammukhākathitañca sammukhākathitena, tasmā kathentena sakkā sucibhāvo jānituntū pakāseto evamāha.

Thāmoti (1.0138) ñāṇathāmo. Yassa hi ñāṇathāmo natthi, so uppannesu upadavesu gahetabbaggaṇaṃ katabbakiccaṃ apassanto advāragharaṃ pavittṭho viya carati. Tenāha **āpadāsu kho, mahārāja, thāmo veditabboti. Sākacchāyāti** saṃkathāya. Duppaññassa hi kathā uduke geḍḍu viya uppalavati, paññavato kathentassa paṭibhānaṃ anantaraṃ hoti. Udukevipphanditeneva hi maccho khuddako vā mahanto vāti ñāyati. **Ocarakā**ti heṭṭhācarakā. **Carā** hi pabbatamattakena carantāpi heṭṭhācarakāva honti. **Ocaritvāti** avacaritvā vīmaṃsitvā, taṃ taṃ pavattim ṇatvāti attho. **Rajojallanti** rajañca jallañca. **Vaṇṇarūpenāti** vaṇṇasaṅghānena. **Ittaradassanēti** lahuḍḍadassanena. **Viyañjanēti** parikkhārabhaṇḍakena. **Patirūpako mattikākuṇḍalovāti** suvaṇṇakuṇḍalapatirūpako mattikākuṇḍalova. **Lohaḍḍhamāsoti** lohaḍḍhamāsako. Paṭhamam.

2. Pañcarājasuttavaṇṇanā

123. Dutiye **rūpāti** nīlapitādibhedam rūpārammaṇam. **Kāmānam agganti** etaṃ kāmānam uttamam seṭṭhanti rūpagaruko āha. Sesesupi eseva nayo. **Yatoti yadā. Manāpapariyantanti** manāpanipphattikaṃ manāpakoṭikaṃ. Tattha dve manāpāni puggalamanāpaṃ sammutimanāpañca. Puggalamanāpaṃ nāma yaṃ ekassa puggalassa iṭṭham kantaṃ hoti, tadeva aññassa aniṭṭham akantaṃ. Paccantavāsīnañhi gaṇḍuppadāpi iṭṭhā honti kantā manāpā, majjhimadesavāsīnaṃ atijegucchā. Tesañca moramaṃsādīni iṭṭhāni honti, itaresaṃ tāni atijegucchāni. Idaṃ puggalamanāpaṃ. Itaraṃ sammutimanāpaṃ.

Iṭṭhāniṭṭhārammaṇam nāma loke paṭivibhattam natthi, vibhajitvā pana dassettabbam. Vibhajantena ca na atīssarānaṃ mahāsammata mahāsudassanadhammāsokādīnaṃ vasena vibhajitabbam. Tesañhi dippakappampi ārammaṇam amanāpaṃ upaṭṭhāti. Atiduggatānaṃ dullabhannapānānaṃ vasenapi na vibhajitabbam. Tesañhi kaṇājakabhattasitthānīpi pūtimaṃsassa rasopi atimadhuro amatasadiso hoti. Majjhimānaṃ pana gaṇakamahāmattasetṭhi kuṭumbikavāṇijādīnaṃ kālena (1.0139) iṭṭham kālena aniṭṭham labhamānānaṃ vasena vibhajitabbam. Tañca panetaṃ ārammaṇam javanaṃ paricchinditum na sakkoti. Javanañhi iṭṭhepi rajjati aniṭṭhepi, iṭṭhepi dussati aniṭṭhepi. Ekantato pana vipākacittaṃ iṭṭhāniṭṭham paricchindati. Kiñcāpi hi micchādiṭṭhikā buddham vā saṅgham vā mahācetiyyādīni vā uḷārāni ārammaṇāni disvā akkhīni pidahanti domanassaṃ āpajjanti,

dhammasaddaṃ sutvā kaṇṇe thakenti, cakkhuviññāṇasotaviññāṇāni pana tesam kusalavipākāneva honti. Kiñcāpi gūthasūkarādayo gūthagandhaṃ ghāyitvā khādituṃ labhissāmāti somanassajātā honti, gūthadassane pana nesaṃ cakkhuviññāṇaṃ, tassa gandhaghāyane ghānaviññāṇaṃ, rasasāyane jivhāviññāṇaṃca akusalavipākameva hoti. Bhagavā pana puggalamanāpataṃ sandhāya **te ca, mahārāja, rūpāti-ādimāha.**

Candanaṅgalikoti idaṃ tassa upāsakassa nāmaṃ. **Paṭibhāti maṃ bhagavāti** bhagavā mayhaṃ ekaṃ kāraṇaṃ upaṭṭhāti paññāyati. Tassa te pañca rājāno āmuttamaṇikuṇḍale sajjitāya āpānabhūmiyā nisinnavaseneva mahatā rājānubhāvena paramena issariyavibhavana āgantvāpi dasabalassa santike ṭhitakālato paṭṭhāya divā padīpe viya udakābhisitte aṅgāre viya sūriyuṭṭhāne khajjopanake viya ca hatappabhe hatasobhe taṃ tathāgataṃca tehi sataguṇena sahasaguṇena virocamaṇaṃ disvā, “mahantā vata bho buddhā nāmā”ti paṭibhānaṃ udapādi. Tasmā evamāha.

Kokanadanti padumassevetam vevacanaṃ. **Pātoti** kālasseva. **Siyāti** bhaveyya. **Avitagandhanti** avigatagandhaṃ. **Aṅgīrasanti** sammāsambuddhaṃ. Bhagavato hi aṅgato rasmiyo nikkhamanti, tasmā aṅgīrasoti vuccati. Yathā kokanadasaṅkhātaṃ padumaṃ pātova phullaṃ avitagandhaṃ siyā, evameva bhagavantaṃ aṅgīrasaṃ tapantaṃ ādiccamiva antalikkhe virocamaṇaṃ passāti ayamettha saṅkhepattho. **Bhagavantaṃ acchādesīti** bhagavato adāsīti attho. Lokavohārato panettha īdisaṃ vacanaṃ hoti. So kira upāsako- “ete tathāgatassa guṇesu pasīditvā mayhaṃ pañca uttarāsaṅge (1.0140) denti, ahampi te bhagavatova dassāmi”ti cintetvā adāsi. Dutiyam.

3. Doṇapākasuttavaṇṇanā

124. Tatiye **doṇapākakuranti** doṇapākaṃ kuram, doṇassa taṇḍulānaṃ pakka-bhattaṃ tadūpiyaṃca sūpabyañjanaṃ bhuñjatīti attho. **Bhuttāvīti** pubbe bhattasammadaṃ vinodetvā muhuttaṃ vissamitvā buddhupaṭṭhānaṃ gacchati, taṃdivasaṃ pana bhuñjantova dasabalaṃ saritvā hatthe dhovitvā agamāsi. **Mahassāsīti** tassa gacchato balavā bhattaparīlāho udapādi, tasmā mahantehi assāsehi assasati, gattatopissa sedabindūni muccanti, tamenam ubhosu passesu ṭhatvā yamakatālavaṇṭhehi bījanti, buddhagāravena pana nipajjituṃ na ussahatīti idaṃ sandhāya “mahassāsī”ti vuttaṃ. **Imaṃ gāthaṃ abhāsīti**, rājā bhojane amattaññūtāya kilamati, phāsu vihāraṃ dānissa karissāmīti cintetvā abhāsi. **Manujassāti** sattassa. **Kahāpaṇasatanti** pātarāse paṇṇāsaṃ sāyamāse paṇṇāsanti evaṃ kahāpaṇasataṃ. **Pariyāpuṇitvāti** raññā saddhiṃ thokaṃ gantvā “imaṃ maṅgala-asim kassa dammi, mahārājā”ti? Asukassa nāma dehīti so taṃ asim datvā dasabalassa santikaṃ āgamma vanditvā ṭhitakova “gāthaṃ vadatha, bho gotamā”ti vatvā bhagavatā vuttaṃ pariyāpuṇitvāti attho.

Bhattābhīhāre sudam bhāsatiti kathaṃ bhāsati? Bhagavatā anusīṭṭhīniyāmena. Bhagavā hi naṃ evaṃ anusāsi- “māṇava, imaṃ gāthaṃ naṭo viya pattapatta-

ṭṭhāne mā avaca, rañño bhuñjanaṭṭhāne ṭhatvā paṭhamapiṇḍādīsupi avatvā vosā-napiṇḍe gahite vadeyyāsi, rājā sutvāva bhattapiṇḍaṃ chaḍḍessati. Atha rañño hatthesu dhotesu pātiṃ apanetvā sitthāni gaṇetvā tadupiyaṃ byañjanaṃ ñatvā punadivase tāvatake taṇḍule hāreyyāsi, pātarāse ca vatvā sāyamāse mā vadeyyā-sī”ti. So sādḥūti paṭissuṇitvā taṃdivasaṃ rañño pātarāsaṃ bhutvā gatattā sāya-māse bhagavato anusitṭhīniyāmena gāthaṃ abhāsi (1.0141). Rājā dasabalassa vacanaṃ saritvā bhattapiṇḍaṃ pātiyaṃyeva chaḍḍesi. Rañño hatthesu dhotesu pātiṃ apanetvā sitthāni gaṇetvā tadupiyaṃ byañjanaṃ ñatvā punadivase tattake taṇḍule harimsu.

Nālikodanaparamatāya saṅṭhāsīti so kira māṇavo divase divase tathāgatassa santikaṃ gacchati, dasabalassa vissāsiko ahosi. Atha naṃ ekadivasaṃ pucchi “rājā kittakaṃ bhuñjati”ti? So “nālikodanan”ti āha. Vaṭṭissati ettāvatā purisabhāgo esa, ito paṭṭhāya gāthaṃ mā vadīti. Iti rājā tattheva saṅṭhāsī. **Diṭṭhadhammikenā ceva atthena samparāyikenā cāti** ettha sallikhitasarīratā diṭṭhadhammikatto nāma, sīlaṃ samparāyikattho. Bhojane mattaññutā hi sīlaṅgaṃ nāma hotīti. Tatiyaṃ.

4. Paṭhamasaṅgāmasuttavaṇṇanā

125. Catutthe vedehiputtoti vedehīti paṇḍitādhivacanametam, paṇḍititthiyā puttoti attho. **Caturaṅgininti** hatthi-assarathapattisaṅkhātehi catūhi aṅgehi samannāgataṃ. **Sannayhitvāti** cammapaṭimuñcanādihi sannāhaṃ kāretvā. **Saṅgāmesunti** yujjhiṃsu. Kena kāraṇena? Mahākosalaraññā kira bimbisārassa dhītaraṃ dentena dvinnaṃ rajjānaṃ antare satahassuṭṭhāno kāsigāmo nāma dhītu dinno. Ajātasattunā ca pitari mārite mātāpissa rañño viyogasokena nacirasseva matā. Tato rājā pasenadi kosalo- “ajātasattunā mātāpitaro māritā, mayhaṃ pitu santako gāmo”ti tassatthāya aḍḍaṃ karoti. Ajātasattupi “mayhaṃ mātu santako”ti tassa gāmassatthāya dvepi mātulabhāgineyyā yujjhiṃsu.

Pāpā devadattādayo mittā assāti **pāpamitto**. Teyevassa sahāyāti **pāpasahāyo**. Tesvevassa cittaṃ ninnaṃ sampavaṅkanti **pāpasampavaṅko**. Pasenadissa sārī-puttattherādīnaṃ vasena

kalyāṇamittāditā veditabbā. **Dukkhaṃ setīti** jitāni hatthi-ādīni anusocanto dukkhaṃ sayissati. Idaṃ bhagavā puna tassa jayakāraṇaṃ disvā āha. **Jayaṃ veraṃ pasavati** jinanto veraṃ pasavati, veripuggalaṃ labhati. Catutthaṃ.

5. Dutiyasaṅgāmasuttavaṇṇanā

126. Pañcame (1.0142) **abbhuyyāsīti** parājaye garahappatto “ārāmaṃ gantvā bhikkhūnaṃ kathāsallāpaṃ suṇāthā”ti rattibhāge buddharakkhiteṇa nāma vuḍḍhapabbajiteṇa dhammarakkhitassa vuḍḍhapabbajitassa “sace rājā imaṅca upāyaṃ katvā gaccheyya, puna jineyyā”ti vuttajayakāraṇaṃ sutvā abhi-uyyāsi.

Yāvassa upakappatīti yāva tassa upakappati sayhaṃ hoti. **Yadā caññeti** yadā aññe. **Vilumpantīti** taṃ vilumpitvā ṭhitapuggalaṃ vilumpanti. **Vilumpatīti** vilumpiyati. **Ṭhānaṃ hi maññatīti** “kāraṇaṃ”ti hi maññati. **Yadāti** yasmiṃ kāle. **Jetāraṃ labhate jayanti** jayanto puggalo pacchā jetārampi labhati. **Rosetāranti** ghaṭṭetāraṃ. **Rosakoti** ghaṭṭako. **Kammavivaṭṭenāti** kammapariṇāmena, tassa vilumpanakammassa vipākadānena. **So vilutto viluppatīti** so vilumpako vilumpiyati. Pañcamaṃ.

6. Mallikāsuttavaṇṇanā

127. Chaṭṭhe **upasaṅkamīti** mallikāya deviyā gabbhavuṭṭhānakāle sūtigharaṃ paṭijaggāpetvā ārakkhaṃ datvā upasaṅkami. **Anattamano ahoṣīti**, “duggatakulassa me dhītu mahantaṃ issariyaṃ dinnaṃ, sace puttaṃ alabhissa, mahantaṃ sakkāraṃ adhigamissa, tato dāni parihīnā”ti anattamano ahosi. **Seyyāti** dandhapaññasmā elamūgaputtato ekaccā itthīyeva seyyā. **Posāti** posehi. **Janādhipātīti** janādhibhuṃ rājānaṃ ālapati. **Sassudevāti** sassusasuradevatā. **Disampatīti** disājeṭṭhakā. **Tādisā subhagiyāti** tādisāya subharyāya. Chaṭṭhaṃ.

7. Appamādasuttavaṇṇanā

128. Sattame **samadhiggayhāti** samadhiggaṇhitvā, ādiyitvāti attho. **Appamādoti** kārāpaka-appamādo. **Samodhānanti** samavadhānaṃ upakkhepaṃ. **Evameva khoti** hatthipadaṃ viya hi kārāpaka-appamādo, sesapadajātāni viya avasesā catubhūmakā kusaladhammā. Te hatthipade sesapadāni viya (1.0143) appamāde samodhānaṃ gacchanti, appamādassa anto parivattanti. Yathā ca hatthipadaṃ sesapadānaṃ aggaṃ seṭṭhaṃ, evaṃ appamādo sesadhammānanti dasseti. Mahaggatalokuttaradhammānampi hesa paṭilābhakaṭṭhena lokiyopi samāno aggova hoti.

Appamādaṃ pasamsantīti “etāni āyu-ādīni patthayantena appamādova kātabbo”ti appamādameva pasamsanti. Yasmā vā puññakiriyāsu paṇḍitā appamādaṃ pasamsanti, tasmā āyu-ādīni patthayantena appamādova kātabboti attho. **Atthābhisamayāti** atthapaṭilābhā. Sattamaṃ.

8. Kalyāṇamittasuttavaṇṇanā

129. Aṭṭhame so ca kho kalyāṇamittassāti so cāyaṃ dhammo kalyāṇamittas-seva svākkhāto nāma hoti, na pāpamittassāti. Kiñcāpi hi dhammo sabbesampi svākkhātova, kalyāṇamittassa pana sussūsantassa saddahantassa atthaṃ pūreti. bhesajjaṃ viya vaḷaṅgantassa na itarassāti. Tenetaṃ vuttaṃ. **Dhammoti** cettha desanādhammo veditabbo.

Upaḍḍhamidanti thero kira rahogato cintesi- “ayaṃ samaṇadhammo nāma ovā-dake anusāsake kalyāṇamitte sati paccattapurisakāre ṭhitassa sampajjati, upaḍḍhaṃ kalyāṇamittato hoti, upaḍḍhaṃ paccattapurisakārato”ti. Athassa etada-hosi- “ahaṃ padesañāṇe ṭhito nippadesaṃ cintetuṃ na sakkomi, sathhāraṃ pucchitvā nikkaṅkho bhavissāmi”ti. Tasmā sathhāraṃ upasaṅkamtivā evamāha. **Brahmacariyassāti** ariyamaggassa. **Yadidaṃ kalyāṇamittatāti** yā esā kalyāṇami-ttatā nāma, sā upaḍḍhaṃ, tato upaḍḍhaṃ āgacchatīti attho. Iti therena “upaḍḍhu-paḍḍhā sammādiṭṭhi-ādayo kalyāṇamittato āgacchanti, upaḍḍhupaḍḍhā paccatta-purisakārato”ti vuttaṃ. Kiñcāpi therassa ayaṃ manoratho, yathā pana bahūhi silā-thambhe ussāpīte, “ettakaṃ ṭhānaṃ asukena ussāpitaṃ, ettakaṃ asukenā”ti vini-bbhogo natthi, yathā ca mātāpitāro nissāya uppannesu puttesu “ettakaṃ mātito nibbattaṃ, ettakaṃ pitito”ti vinibbhogo natthi, evaṃ idhāpi avinibbhogadhammo hesa, “ettakaṃ sammādiṭṭhi-ādīnaṃ (1.0144) kalyāṇamittato nibbattaṃ, ettakaṃ paccattapurisakārato”ti na sakkā laddhuṃ, kalyāṇamittatāya pana upaḍḍhaguṇo labbhatīti therassa ajjhāsayena **upaḍḍhaṃ** nāma jātaṃ, sakalaguṇo paṭilabbhatīti bhagavato ajjhāsayena **sakalaṃ** nāma jātaṃ. **Kalyāṇamittatāti** cetamaṃ pubbabhāga-paṭilābhaṅgaṃ nāmāti gahitaṃ. Atthato kalyāṇamittaṃ nissāya laddhā silasamā-dhivipassanāvasena cattāro khandhā. Saṅkhārakkhandhotipi vadantiyeva.

Mā hevaṃ, ānandāti, ānanda, mā evaṃ abhaṇi, bahussuto tvaṃ sekhapati-sambhidappatto aṭṭha vare gahetvā maṃ upaṭṭhahasi, catūhi acchariyabbhutadhammehi samannāgato, tādisassa evaṃ kathetuṃ na vaṭṭati. **Sakalameva hidaṃ, ānanda, brahmacariyaṃ, yadidaṃ kalyāṇamittatāti** idaṃ bhagavā- “cattāro maggā cattāri phalāni tisso vijjā cha abhiññā sabbaṃ kalyāṇamittamūlakameva hoti”ti sandhāyāha. Idāni vacībhedeneva kāraṇaṃ dassento **kalyāṇamittasset-nti-ādimāha.** Tattha **pāṭikaṅkhanti** pāṭikaṅkhitabbaṃ icchitabbaṃ, avassambhā-vīti attho.

Idhāti imasmimṃ sāsane. **Sammādiṭṭhiṃ bhāvetīti-ādīsu** aṭṭhannaṃ ādipadānaṃ-yeva tāva ayaṃ saṅkhepavaṇṇanā- sammā dassanalakkhaṇā sammādiṭṭhi. Sammā abhiniropanalakkhaṇo sammāsaṅkappo. Sammā pariggahaṇalakkhaṇā sammāvācā. Sammā samuṭṭhāpanalakkhaṇo sammākammanto. Sammā vodāpa-nalakkhaṇā sammā-ājīvo. Sammā paggahalakkhaṇo sammāvāyāmo. Sammā upa-ṭṭhānalakkhaṇā sammāsati. Sammā samādhānalakkhaṇo sammāsamādhī.

Tesu ekekassa tīṇi kiccāni honti. Seyyāthidaṃ- sammādiṭṭhi tāva aññehipi attano paccanīkakilesehi saddhiṃ micchādiṭṭhiṃ pajahati, nirodhaṃ ārammaṇaṃ karoti, sampayuttadhamme ca passati tappaṭicchādakamohavidhamanavasena

asammohato. Sammāsaṅkappādayopi tatheva micchāsaṅkappādīni ca pajahanti, nirodhañca ārammaṇaṃ karonti. Visesato panettha sammādiṭṭhi sahaajāta-dhamme sammā dasseti. Sammāsaṅkappo sahajātadhamme abhiniropeti, sammāvācā sammā pariggaṇhāti, sammākammanto sammā (1.0145) samuṭṭhāpeti, sammā-ājīvo sammā vodāpeti, sammāvāyāmo sammā paggaṇhāti, sammā-sati sammā upaṭṭhāpeti, sammāsamādhi sammā dahati.

Apicesā sammādiṭṭhi nāma pubbabhāge nānākhaṇā nānārammaṇā hoti, magga-kāle ekakkhaṇā ekārammaṇā. Kiccato pana sammādiṭṭhi dukkhe ñāṇanti-ādīni cattāri nāmāni labhati. Sammāsaṅkappādayopi pubbabhāge nānākhaṇā nānārammaṇā honti, maggakāle ekakkhaṇā ekārammaṇā. Tesu sammāsaṅkappo kiccato nekkhammasaṅkappoti-ādīni tīṇi nāmāni labhati. Sammāvācādayo tayo viratīyopi honti cetanāyopi, maggakkhaṇe pana viratīyova. Sammāvāyāmo sammāsatīti idampi dvayaṃ kiccato sammappadhānasatipaṭṭhānavasena cattāri nāmāni labhati. Sammāsamādhi pana pubbabhāgepi maggakkhaṇepi sammāsamādhiyeva.

Evam tāva “sammādiṭṭhin”ti-ādīnā nayena vuttānaṃ aṭṭhannaṃ ādīpadānaṃ yeva atthavaṇṇanaṃ ṇatvā idāni **bhāveti vivekanissitanti**-ādīsu evaṃ ñātabbo. **Bhāvetīti** vaḍḍheti, attano cittasantāne punappunaṃ janeti, abhinibbattetīti attho. **Vivekanissitanti** vivekaṃ nissitaṃ, viveke vā nissitanti vivekanissitaṃ. **Vivekoti** vivittatā. Vivittatā cāyaṃ tadaṅgaviveko, vikkhambhana-samuccheda-paṭippassaddhi-nissaraṇavivekoti pañcavidho. Evametasmim pañcavidhe viveke. **Vivekanissitanti** tadaṅgavivekanissitaṃ samucchedavivekanissitaṃ nissaraṇavivekanissitañca sammādiṭṭhim bhāvetīti ayamattho veditabbo. Tathā hi ayaṃ ariyamagga-bhāvanānuyutto yogī vipassanākkhaṇe kiccato tadaṅgavivekanissitaṃ, ajjhāsayato nissaraṇavivekanissitaṃ, maggakāle pana kiccato samucchedavivekanissitaṃ, ārammaṇato nissaraṇavivekanissitaṃ sammādiṭṭhim bhāveti. Esa nayo **virāganissitā**dīsu. Vivekatthā eva hi virāgādayo.

Kevalañcetta vossaggo duvidho pariccāgavossaggo ca pakkhandanavossaggo cāti. Tattha **pariccāgavossaggoti** vipassanākkhaṇe ca tadaṅgavasena, maggakkhaṇe ca samucchedavasena kilesappahānaṃ. **Pakkhandanavossaggoti** vipassanākkhaṇe tanninnabhāvena, maggakkhaṇe pana ārammaṇakaraṇena nibbānapakkhandanaṃ, tadubhayampi imasmim lokiya lokuttaramissake atthavaṇṇanānaye (1.0146) vaṭṭati. Tathā hi ayaṃ sammādiṭṭhi yathāvuttena pakārena kilese ca pariccajati, nibbānañca pakkhandati.

Vossaggapariṇāminti iminā pana sakalena vacanena vossaggatthaṃ pariṇamantaṃ pariṇatañca, paripaccantaṃ paripakkañcāti idaṃ vuttaṃ hoti. Ayañhi ariyamaggabhāvanānuyutto bhikkhu yathā sammādiṭṭhi kilesapariccāgavossaggatthaṃ nibbānapakkhandanavossaggatthañca paripaccati, yathā ca paripakkā hoti, tathā naṃ bhāvetīti. Esa nayo sesamaggaṅgesu.

Āgammāti ārabha sandhāya paṭicca. **Jātidhammāti** jātisabhāvā jātipakatikā. **Tasmāti** yasmā sakalo ariyamaggopi kalyāṇamittaṃ nissāya labbhati, tasmā. **Handāti** vavassaggatthe nipāto. **Appamādaṃ pasamsantīti** appamādaṃ vaṇṇa-

yanti, tasmā appamādo kātabbo. **Atthābhisamayā**ti atthapaṭilābhā. Aṭṭhamaṃ.

9. Paṭhama-aputtakasuttavaṇṇanā

130. Navame **divā divassā**ti divasassa divā, majjhanhikasamayeti attho. **Sāpateyyanti** dhanam. **Ko pana vādo rūpiyassā**ti suvaṇṇarajatatambalohakāḷalohaphāla-kacchapakādibhedassa ghanakatassa ceva paribhogabhājanādibhedassa ca rūpiyabhaṇḍassa pana ko vādo? “Ettakam nāmā”ti kā paricchedakathāti attho. **Kaṇājakanti** sakuṇḍakabhattam. **Bilaṅgadutiya**ti kaṅjikadutiyaṃ. **Sāṇanti** sāṇavā-kamayaṃ. **Tipakkhavasana**ti tīṇi khaṇḍāni dvīsu ṭhānesu sibbitvā katanivāsanaṃ.

Asappurisoti lāmakapuriso. **Uddhaggikanti**-ādīsu uparūparibhūmīsu phaladānavasena uddham aggamassāti **uddhaggikā**. Saggassa hitā tatrūpapattijananatoti **sovaggikā**. Nibbattaṭṭhānesu sukho vipāko assāti **sukhavipākā**. Suṭṭhu aggānaṃ dibbavaṇṇādīnaṃ visesānaṃ nibbattanato **saggasaṃvattanikā**. Evarūpaṃ dakkhiṇadānaṃ na paṭiṭṭhāpetīti.

Sātodakāti madhurodakā. **Settodakā**ti vīcīnaṃ bhinnatṭhāne udakassa setatāya setodakā. **Supatitthā**ti sundaratitthā. **Taṃ janoti** (1.0147) yena udakena sātodakā, taṃ udakam jano bhājanāni pūretvā neva hareyya. **Na yathāpaccayaṃ vā kareyyā**ti, yaṃ yaṃ udakena udakakiccaṃ kātabbaṃ, taṃ taṃ na kareyya. **Tadapeyya-mānanti** taṃ apeyyamānaṃ. **Kiccakaro ca hotī**ti attanā kattabbakiccakaro ceva kusalakiccakaro ca, bhuñjati ca, kammante ca payojeti, dānañca detīti attho. Navamaṃ.

10. Dutiya-aputtakasuttavaṇṇanā

131. Dasame **piṇḍapātena paṭipādesī**ti

piṇḍapātena saddhiṃ saṃyojesi, piṇḍapātaṃ adāsīti attho. **Pakkāmīti** kenacideva rājupaṭṭhānādinā kiccena gato. **Pacchā vippaṭṭisārī ahoṣīti** so kira aññesupi divasasu taṃ paccekasambuddhaṃ passati, dātuṃ panassa cittaṃ na uppajjati. Tasmīṃ pana divase ayaṃ padumavatideviyā tatiyaputto taggarasikhī paccekabuddho gandhamādanapabbate phalasangāhāpattisukhena vītināmetvā pubbaṅhasamāyāya vuṭṭhāya anotattadahe mukhaṃ dhovivā manosilātale nivāsetvā kāyabandhanaṃ bandhitvā pattacīvaramādāya abhiññāpādakaṃ catutthajjhānaṃ samāpajjitvā iddhiyā vehāsaṃ abbhuggantvā nagaradvāre oruyha cīvaraṃ pārupitvā pattamādāya nagaravāsīnaṃ gharadvāresu sahaṃsabhaṇḍikaṃ ṭhapento viya pāsādikehi abhikkantādīhi anupubbena seṭṭhino gharadvāraṃ sampatto. Taṃdivasañca seṭṭhi pātova uṭṭhāya paṇītabhojanaṃ bhuñjitvā, gharadvārakoṭṭhake āsanaṃ paññāpetvā, dantantarāni sodhento nisīno hoti. So paccekabuddhaṃ disvā, taṃdivasaṃ pāto bhutvā nisīnattā dānacittaṃ uppādetvā, bhariyaṃ pakkosāpetvā, “imassa samaṇassa piṇḍapātaṃ dehi”ti vatvā pakkāmi.

Seṭṭhibhariyā cintesi- “mayā ettakena kālena imassa ‘dethā’ti vacanaṃ na sutapubbaṃ, dāpentopi ca ajja na yassa vā tassa vā dāpeti, vītarāgadosamohassa vantakilesassa ohitabhārassa paccekabuddhassa dāpeti, yaṃ vā taṃ vā adatvā paṇītaṃ piṇḍapātaṃ dassāmi”ti, gharā nikkamma paccekabuddhaṃ pañcapatiṭṭhitena vanditvā pattaṃ ādāya antonivesane paññattāsane nisīdāpetvā suparisuddhehi sālitaṇḍulehi bhattaṃ sampādetvā tadanurūpaṃ khādanīyaṃ byañjanaṃ supeyyañca sallakkhetvā pattaṃ pūretvā bahi gandhehi samalaṅkaritvā paccekabuddhassa hatthesu (1.0148) patiṭṭhapetvā vandi. Paccekabuddho- “aññesampi paccekabuddhānaṃ saṅgahaṃ karissāmi”ti aparibhuñjitvāva anumodanaṃ katvā pakkāmi. Sopi kho seṭṭhi bāhirato āgacchanto paccekabuddhaṃ disvā mayaṃ “tumhākaṃ piṇḍapātaṃ dethā”ti vatvā pakkantā, api vo laddhoti? Āma, seṭṭhi laddhoti. “Passāmi”ti gīvaṃ ukkhipitvā olokesi. Athassa piṇḍapātagandho uṭṭahitvā nāsāpuṭaṃ pahari. So cittaṃ saṃyametuṃ asakkonto pacchā vippaṭṭisārī ahoṣīti.

Varametanti-ādi vippaṭṭisārassa uppannākāradassanaṃ. Bhātu ca pana ekaputtakaṃ sāpateyyassa kāraṇā jīvītā voropesīti tadā kirassa avibhatteyeva kuṭumba mātipitaro ca jeṭṭhabhātā ca kālamakaṃsu. So bhātujāyāya saddhiṃyeva saṃvāsaṃ kappesi. Bhātu panassa eko putto hoti, taṃ vīthiyā kiḷantaṃ manussā vadanti- “ayaṃ dāso ayaṃ dāsī idaṃ yānaṃ idaṃ dhanaṃ tava santakan”ti. So tesam kathaṃ gahetvā- “ayaṃ dāso mayaṃ santakan”ti-ādīni katheti.

Athassa cūlapitā cintesi- “ayaṃ dārako idāneva evaṃ kathesi, mahallakakāle kuṭumbaṃ majjhe bhindāpeyya, idānevassa kattabbaṃ karissāmi”ti ekadivasaṃ vāsīṃ ādāya- “ehi putta, araññaṃ gacchāma”ti taṃ araññaṃ netvā viravantaṃ viravantaṃ māretvā āvāṭe pakkhipitvā paṃsunā paṭicchādesi. Idaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Sattakkhattanti** sattavāre. Pubbapacchimacetanāvasena cettha attho veditabbo. Ekapiṇḍapātadānasmiñhi ekāva cetanā dve paṭisandhiyo na deti, pubbapacchimacetanāhi panesa sattakkhattuṃ sagge, sattakkhattuṃ seṭṭhikule nibbatto. **Purāṇanti** paccekasambuddhassa dinnapiṇḍapātacetanākammaṃ.

Pariggahanti pariggahitavatthu. **Anujīvinoti** ekaṃ mahākulaṃ nissāya paṇṇā-sampi saṭṭhipi kulāni jīvanti, te manusse sandhāyetam vuttam. **Sabbaṃ nādāya gantabbanti** sabbametam na ādiyitvā gantabbaṃ. **Sabbaṃ nikkhippagāminanti** sabbametam nikkhippasabhāvaṃ, pariccajitabbasabhāvamevāti attho. Dasamaṃ.

Dutiyo vaggo.

3. Tatiyavaggo

1. Puggalasuttavaṇṇanā

132. Tatiyavaggassa (1.0149) paṭhame “nīce kule paccājāto”ti-ādikena tamena yuttoti **tamo**. Kāyaduccaritādīhi puna nirayatamūpagamanato **tamaparāyaṇo**. Iti ubhayenapi khandhatamova kathito hoti. “Ucce kule paccājāto”ti-ādikena jotinā yuttato **joti**, ālokībhūtoti vuttam hoti. Kāyasucaritādīhi puna saggūpapattijotibhāvūpagamanato **jotiparāyaṇo**. Iminā nayena itarepi dve veditabbā.

Venakuleti vilīvakārakule. **Nesādakuleti** migaluddakādīnam kule. **Rathakāraku-**leti cammakārakule. **Pukkusakuleti** pupphachaddakakule. **Kasiravuttiketi** dukkha-vuttike. **Dubbaṇṇoti** paṃsupisācako viya jhāmakhāṇuvaṇṇo. **Duddasikoti** vijātamā-tuyāpi amanāpadassano. **Okoṭimakoti** lakuṇḍako. **Kāṇoti** ekakkhikāṇo vā ubhaya-kkhikāṇo vā. **Kuṇṭi** ekahatthakuṇi vā ubhayahatthakuṇi vā. **Khañjoti** ekapāda-khañjo vā ubhayapādakhañjo vā. **Pakkhahatoti** hatapakkho piṭhasappi. **Padīpeyya-**ssāti telakapallakādino padīpa-upakaraṇassa. **Evaṃ kho, mahārājāti** ettha eko puggalo bahiddhā ālokaṃ adisvā mātukucchismiṃyeva kālaṃ katvā apāyesu nibbattanto sakalaṃ kappampi saṃsarati, sopi tamotamaparāyaṇova. So pana kuhakapuggalo bhaveyya. Kuhakassa hi evarūpā nibbatti hotīti vuttam.

Ettha ca “nīce kule paccājāto hoti caṇḍālakule vā”ti-ādīhi āgamanavipatti ceva pubbuppannapaccayavipatti ca dassitā. **Daliddeti**-ādīhi pavattapaccayavipatti. **Kasiravuttiketi**-ādīhi ājīvupāyavipatti. **Dubbaṇṇoti**-ādīhi (1.0150) attabhāvavipatti. **Bavhābādhoti**-ādīhi dukkhakāraṇasamāyogo. **Na lābhīti**-ādīhi sukhakāraṇavipatti ceva upabhogavipatti ca. **Kāyena duccharitanti**-ādīhi tamaparāyaṇabhāvassa kāra-ṇasamāyogo. **Kāyassa bhedāti**-ādīhi samparāyikatamūpagamo. Sukkapakkho vuttapaṭipakkhanayena veditabbo.

Akkosatīti dasahi akkosavatthūhi akkosati. **Paribhāsati**, “kasmā tiṭṭhatha? Kiṃ tumhehi amhākaṃ kasikammādīni katānī”ti-ādīhi? Paribhavavacanehi paribhā-sati. **Rosakoti** ghaṭṭako. **Abyaggamanasoti** ekaggacitto. Paṭhamaṃ.

2. Ayyikāsuttavaṇṇanā

133. Dutiye **jiṇṇāti** jarājiṇṇā. **Vuḍḍhāti** vayovuḍḍhā. **Mahallikāti** jātimahallikā.

Addhagatāti addhaṃ cirakālaṃ atikkantā. **Vayo-anuppattā**ti pacchimavayaṃ sampattā. **Piyā manāpā**ti rañño kira mātari matāya ayyikā mātutṭhāne ṭhatvā paṭijaggi, tenassa ayyikāya balavapemaṃ uppajji. Tasmā evamāha. **Hatthiratanenā**ti satasahassagghanako hatthī satasahassagghanakena alaṅkārena alaṅkato hatthiratanam nāma. **Assaratanepi** eseva nayo. **Gāmavaropi** satasahassutṭhāna-kagāmo. **Sabbāni tāni bhedanadhammānī**ti tesu hi kiñci kariyamānameva bhijjati, kiñci katapariyositaṃ cakkato anapanītameva, kiñci apanetvā bhūmiyaṃ ṭhapitamattaṃ, kiñci tato paraṃ, evameva sattesupi koci paṭisandhiṃ gahetvā marati, koci mūḷhagabbhāya mātari mātukucchito anikkhantova, koci nikkhantamatto, koci tato paranti. Tasmā evamāha. Dutiyaṃ.

134. Tatiye sabbaṃ uttānameva. Tatiyaṃ.

4. Issattasuttavaṇṇanā

135. Catutthassa aṭṭhuppattiko nikkhepo. Bhagavato kira paṭhamabodhiyaṃ mahālābhasakkāro udapādi bhikkhusaṅghassa ca. Titthiyā hatalābhasakkārā hutvā kulesu evaṃ kanthentā vicaranti- “samaṇo gotamo (1.0151) evamāha, ‘mayhameva dānaṃ dātabbaṃ, na aññesaṃ dānaṃ dātabbaṃ. Mayhameva sāvakānaṃ dānaṃ dātabbaṃ, na aññesaṃ sāvakānaṃ dānaṃ dātabbaṃ. Mayhameva dinnaṃ mahapphalaṃ, na aññesaṃ dinnaṃ mahapphalaṃ. Mayhameva sāvakānaṃ dinnaṃ mahapphalaṃ, na aññesaṃ sāvakānaṃ dinnaṃ mahapphalan’ti. Yuttaṃ nu kho sayampi bhikkhācāranissitena paresaṃ bhikkhācāranissitānaṃ catunnaṃ paccayānaṃ antarāyaṃ kātuṃ, ayuttaṃ karoti ananucchavikaṃ”-ti. Sā kathā pattharamānā rājakulaṃ sampattā. Rājā sutvā cintesi- “aṭṭhānametaṃ yaṃ tathāgato paresaṃ lābhantarāyaṃ kareyya. Ete tathāgatassa alābhāya aya-sāya parisakkanti. Sacāhaṃ idheva ṭhatvā ‘mā evaṃ avocuttha, na satthā evaṃ katheti’ti vadeyyaṃ, evaṃ sā kathā nijjhattiṃ na gaccheyya, imassa mahājanassa sannipatitakāleyeva naṃ nijjhāpessāmi”ti ekaṃ chaṇadivasam āgamento tuṅhī ahoṣi.

Aparena samayena mahāchaṇe sampatte “ayaṃ imassa kālo”ti nagare bheriṃ carāpesi- “saddhā vā assaddhā vā sammādiṭṭhikā vā micchādiṭṭhikā vā geharakkhake dārake vā mātugāme vā ṭhapetvā avasesā ye vihāraṃ nāgacchanti, paññāsaṃ daṇḍo”ti. Sayampi pātova nhatvā katapātarāso sabbābharaṇapaṭimaṇḍito mahatā balakāyena saddhiṃ vihāraṃ agamāsi. Gacchanto ca cintesi- “bhagavā tumhe kira evaṃ vadatha ‘mayhameva dānaṃ dātabbaṃ ...pe... na aññesaṃ sāvakānaṃ dinnaṃ mahapphalan’ti evaṃ pucchituṃ ayuttaṃ, pañhameva pucchissāmi, pañhaṃ kathento ca me bhagavā avasāne titthiyānaṃ vādaṃ bhañjissati”ti. So pañhaṃ pucchanto **kattha nu kho, bhante, dānaṃ dātabbanti āha. Yatthā**ti yasmim puggale cittaṃ pasīdati, tasmim dātabbaṃ, tassa vā dātabbanti attho.

Evaṃ vutte rājā yehi manussehi titthiyānaṃ vacanaṃ ārocitaṃ, te olokesi. Te raññā olokitaṃ mattāva maṅkubhūtā adhomukhā pādaṅguṭṭhakena bhūmiṃ lekha-

mānā aṭṭhaṃsu. Rājā- “ekapadeneva, bhante, hatā titthiyā”ti mahājanaṃ sāvanto mahāsaddena abhāsi. Evañca pana bhāsivā- “bhagavā cittaṃ nāma nigaṇṭhācelakaparibbājakādīsu yattha katthaci pasīdati (1.0152), kattha pana, bhante, dinnam mahapphalan”ti pucchi. **Aññaṃ kho etanti**, “mahārāja, aññaṃ tayā paṭhamam pucchitam, aññaṃ pacchā, sallakkhehi etaṃ, pañhākathanam pana mayham bhāro”ti vatvā **sīlavato khoti**-ādimāha. Tattha **idha tyassāti** idha te assa. **Samupabyūḥoti** rāsibhūto. **Asikkhitoti** dhanusippe asikkhito. **Akatahatthoti** muṭṭhibandhādivasena asampāditahattho. **Akatayoggoti** tiṇapuñjamattikāpuñjādīsu akataparicayo. **Akatūpāsanoti** rājarājamahāmattānam adassitasarakkhepo. **Chambhī**ti pavedhitakāyo.

Kāmacchando pahīnoti-ādīsu arahattamaggena kāmacchando pahīno hoti, anāgāmimaggena byāpādo, arahattamaggeneva thinamiddham, tathā uddhaccaṃ, tatiyeneva kukkucam, paṭhamamaggena vicikicchā pahīnā hoti. **Asekkhena sīlakkhandhenāti** asekkhassa sīlakkhandho asekkho sīlakkhandho nāma. Esa nayo sabbattha. Ettha ca purimehi catūhi padehi lokiyalokuttarasīlasamādhipaññāvimmuttiyo kathitā. Vimuttiñānadassanam paccavekkhaṇaññaṃ hoti, taṃ lokiyameva.

Issattanti ususippam. **Balavīriyanti** ettha balaṃ nāma vāyodhātu, **vīriyam** kāyikacetasikavīriyameva. **Bharetī** bhareyya. **Nāsūram jātipaccayāti**, “ayaṃ jātisampanno”ti evaṃ jātikāraṇā asūram na bhareyya.

Khantisoraccanti ettha **khantī**ti adhivāsanakhanti, **soraccanti** arahattam. **Dhammāti** ete dve dhammā. **Assameti** āvasathe. **Vivaneti** araññaṭṭhāne, nirudake araññe caturassapokkharāṇi-ādīni kārayeti attho. **Duggeti** visamaṭṭhāne. **Saṅkamanānī**ti paṇṇāsahatthasaṭṭhihatthāni samokiṇṇaparissuddhavālikāni saṅkamanāni kareyya.

Idāni etesu araññasenāsanesu vasantānam bhikkhūnam bhikkhācāravattam ācikkhanto **annaṃ pānanti**-ādimāha. Tattha **senāsanānī**ti mañcapīṭhādīni. **Vippasannenti**ti khīṇāsavassa dentopi sakaṅkhena kilesamalinena cittena adatvā vippasanneneva cittena dadeyya. **Thanayanti** gajjanto. **Satakkakūti** sataśikharo, anekakūṭoti attho. **Abhisāṅkhaccāti** abhisāṅkharitvā samodhānetvā rāsīm katvā.

Āmodamānoti (1.0153) tuṭṭhamānaso hutvā. **Pakiretī** Ti dānagge vicirati, pakiranto viya vā dānaṃ deti. **Puññadhārā**ti anekadānacetanāmayā puññadhārā. **Dātāraṃ abhivassatī**ti yathā ākāse samuṭṭhitameghato nikkhantā udakadhārā pathaviṃ sinehayantī tementī kiledayantī abhivassati, evameva ayampi dāya-kassa abbhantare uppannā puññadhārā tameva dātāraṃ anto sineheti pūreti abhisandeti. Tena vuttaṃ “dātāraṃ abhivassati”ti. Catutthaṃ.

5. Pabbatūpamasuttavaṇṇanā

136. Pañcame **muddhāvasittānanti** khattiyābhisekena muddhani avasittānaṃ katābhisekānaṃ. **Kāmagedhapariyuṭṭhitānanti** kāmesu gedhena pariyuṭṭhitānaṃ abhibhūtānaṃ. **Janapadatthāvariyaṃ appattānanti** janapade thirabhāvappattānaṃ. **Rājakaraṇiyānī**ti rājakammāni rājūhi kattabbakiccāni. **Tesu khvāhanti** tesu ahaṃ. **Usukkamāpannoti** byāpāraṃ āpanno. Esa kira rājā divasassa tikkhattuṃ bhagavato upaṭṭhānaṃ gacchati, antarāgamanāni bahūnipi honti. Tassa nibaddhaṃ gacchato balakāyo mahāpi hoti appopi. Athekadivasāṃ pañcasatā corā cintayimṃsu- “ayaṃ rājā avelāya appena balena samaṇassa gotamassa upaṭṭhānaṃ gacchati, antarāmagge naṃ gahetvā rajjaṃ gaṇhissāmā”ti. Te andhavane niliyimṃsu. Rājāno ca nāma mahāpuññā honti. Atha tesameva abbhantarato eko puriso nikkhamitvā rañño ārocesi. Rājā mahantaṃ balakāyaṃ ādāya andhavanaṃ parivāretvā te sabbe gahetvā andhavanato yāva nagaradvārā maggassa ubhosu passesu yathā aññamaññaṃ cakkhunā cakkhuṃ upanibandhitvā olokenti, evaṃ āsannāni sūlāni ropāpetvā sūlesu uttāsesi. Idaṃ sandhāya evamāha.

Atha sathā cintesi- “sacāhaṃ vakkhāmi, ‘mahārāja, mādisse nāma sammāsa-mbuddhe dhuravihāre vasante tayā evarūpaṃ dāruṇaṃ kammaṃ kataṃ, ayuttaṃ te katan’ti, athāyaṃ rājā maṅku hutvā santhambhituṃ na sakuṇeyya, pariyāyena dhammaṃ kathentasseva me sallakkhessati”ti dhammadesanaṃ ārabhanto (1.0154) **taṃ kiṃ maññasī**ti-ādimāha. Tattha **saddhāyikoti** saddhātabbo, yassa tvaṃ vacanaṃ saddahasīti attho. **Paccayikoti** tasseva vevacanaṃ, yassa vacanaṃ pattiyāyasīti attho. **Abbhasamanti** ākāsasamaṃ. **Nipphoṭhento āgacchatī**ti pathavitalato yāva akaniṭṭhabrahmalokā sabbe satte saṅhakaraṇiyaṃ tiṇacuṇṇaṃ viya karonto pisanto āgacchati.

Aññatra dhammacariyāyāti ṭhapetvā dhammacariyaṃ aññaṃ kātabbaṃ natthi, dasakusalakammapathasaṅkhātā dhammacariyāva kattabbā, bhanteti- **samacariyā**dīni tasseva vevacanaṃ. **Āroce**mīti ācikkhāmi. **Paṭivedayā**mīti jānāpemi. **Adhivattatī**ti ajjhottharati. **Hatthiyuddhānī**ti nāḷāgirisadise hemakappane nāge abhiruyha yujjhitabbayuddhāni. **Gatī**ti nipphatti. **Visayoti** okāso, samatthabhāvo vā. Na hi sakkā tehi jarāmaraṇaṃ paṭibāhituṃ. **Mantino mahāmattā**ti mantasampannā mahosadha vidhurapaṇḍitādisadisā mahā-amaccā. **Bhūmigatanti** mahālohakumbhiyo pūretvā bhūmiyaṃ ṭhapitaṃ. **Vehāsaṭṭhanti** cammapasibbake pūretvā tulāsaṅghāṭādisu laggetvā ceva niyyuhādīsu ca pūretvā ṭhapitaṃ. **Upalāpetunti** aññamaññaṃ bhindituṃ. Yathā dve janā ekena maggena na gacchanti evaṃ kātuṃ.

Nabham āhaccāti ākāsaṃ pūretvā. **Evaṃ jarā ca maccu cāti** idha dveyeva pabbatā gahitā, rājovāde pana “jarā āgacchati sabbayobbanam vilumpamānā”ti evaṃ jarā maraṇam byādhi vipattīti cattāropete āgatāva. **Tasmāti** yasmā hatthiyuddhādīhi jarāmaraṇam jinitum na sakkā, tasmā. **Saddham nivesayeti** saddham niveseyya, patiṭṭhāpeyyāti. Pañcamaṃ.

Tatiyo vaggo.

Iti sārathhappakāsiniyā

Samyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Kosalasamyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Mārasamyuttaṃ

1. Paṭhamavaggo

1. Tapokammasuttavaṇṇanā

137. Mārasamyuttassa (1.0155) paṭhame **uruvelāyaṃ viharatīti** paṭividdhasabbaññutaññāṇo uruvelagāmaṃ upanissāya viharati. **Paṭhamābhisambuddhoti** abhisambuddho hutvā paṭhamaṃ antosattāhasmiṃyeva. **Dukkarakārikāyāti** chabbassāni katāya dukkarakārikāya. **Māro pāpimāti** attano visayaṃ atikkamitum paṭipanne satte māretīti **māro**. Pāpe niyojēti, sayaṃ vā pāpe niyuttoti **pāpimā**. Aññānipissa kaṇho, adhipati, vasavattī, antako, namuci, pamattabandhūti-ādīni bahūni nāmāni, idha pana nāmadvayameva gahitaṃ. **UpasaṅkamīTi**- “ayaṃ samaṇo gotamo ‘muttosmī’ti maññati, amuttabhāvamassa kathessāmī”ti cintetvā upasaṅkami.

Tapokammā apakkammāti tapokammato apakkamitvā. **Aparaddhoti** “dūre tvaṃ suddhimaggā”ti vadati. **Amaraṃ tapanti** amaratapaṃ amarabhāvatthāya kataṃ lūkhatapaṃ, attakilamathānuyogo. **Sabbānatthāvahaṃ hotīti**, “sabbam tapaṃ mayham atthāvahaṃ na bhavati”ti ñatvā. **Phiyārittamva dhammanīti** araññe thale phiyārittam viya. Idaṃ vuttam hoti- yathā araññe thale nāvaṃ ṭhapetvā bhaṇḍassa pūretvā mahājanā abhirūhitvā phiyārittam gahetvā saṃkaḍḍheyyum ceva uppīleyyum ca, so mahājanassa vāyāmo ekaṅguladvaṅgulamattampi nāvāya gamanaṃ asādhento niratthako bhavēyya na anattāvaho, evameva aham ‘sabbam amaraṃ tapaṃ anattāvahaṃ hotī’ti ñatvā vissajjesinti.

Idāni (1.0156) taṃ amaraṃ tapaṃ pahāya yena maggena buddho jāto, taṃ dassento **sīlanti**-ādimāha. Tattha **sīlanti** vacanena sammāvācākammantājivā gahitā, **samādhinā** sammāvāyāmasatisamādhayo, **paññāya** sammādiṭṭhisāṅkappā. **Maggaṃ bodhāya bhāvayanti** imaṃ aṭṭhaṅgikameva ariyamaggaṃ bodhatthāya bhāvayanto. Ettha ca **bodhāyāti** maggatthāya. Yathā hi yāgutthāya yāgumeva pacanti, pūvatthāya pūvameva pacanti, na aññaṃ kiñci karonti, evaṃ maggameva maggatthāya bhāveti. Tenāha “maggaṃ bodhāya bhāvayan”ti. **Paramaṃ suddhanti** arahattaṃ. **Nihatoti** tvaṃ mayā nihato parājito. Paṭhamaṃ.

2. Hatthirājavaṇṇasuttavaṇṇanā

138. Dutiye **rattandhakāratimisāyanti** rattiṃ andhabhāvakārake mahātame catu-raṅge tamasi. **Abbhokāse nisinno hotīti** gandhakuṭito nikkhamitvā caṅkamanakoṭiyam pāsāṇaphalake mahācīvaraṃ sīse ṭhapetvā padhānaṃ pariggaṇhamāno nisinno hoti.

Nanu ca tathāgatassa abhāvito vā maggo, appahīnā vā kilesā, appaṭividdhaṃ vā akuppaṃ, asacchikato vā nirodho natthi, kasmā evamakāsīti? Anāgate kulaputtānaṃ aṅkusatthaṃ. “Anāgate hi kulaputtā mayā gatamaggaṃ āvajjitvā abbhokāsavāsaṃ vasitabbaṃ maññaṃānā padhānakammaṃ karissantī”ti sampassamāno satthā evamakāsi. **Mahāti** mahanto. **Ariṭṭhakoti** kāḷako. **Maṇīti** pāsāṇo. **Evamassa sīsaṃ hotīti** evarūpaṃ tassa kāḷavaṇṇaṃ kūṭāgārappamāṇaṃ mahāpāsāṇasadisāṃ sīsaṃ hoti.

Subhāsubhanti dīghamaddhānaṃ saṃsaranto sundarāsundaraṃ vaṇṇaṃ katvā āgatosīti vadati. Atha vā **saṃsaranti** saṃsaranto āgacchanto. **Dīghamaddhānanti** vasavattiṭṭhānato yāva uruvelāya dīghamaggaṃ, pure bodhāya vā chabbaṃssāni dukkarakārikasamayasaṅkhātaṃ dīghakālaṃ. **Vaṇṇaṃ katvā subhāsubhanti** sundarañca asundarañca nānappakāraṃ vaṇṇaṃ katvā anekavāraṃ mama santikaṃ āgatosīti attho. So kira vaṇṇo nāma natthi, yena (1.0157) vaṇṇena māro vibhiṃsakatthāya bhagavato santikaṃ na āgatapubbo. Tena taṃ bhagavā evamāha. **Alaṃ te tenāti** alaṃ tuyhaṃ etena māravibhiṃsākāradassana-byāpārena. Dutiyaṃ.

3. Subhasuttavaṇṇanā

139. Tatiye **susaṃvutāti** supihitā. **Na te māravasānugāti**, māra, te tuyhaṃ vasānugā na honti. **Na te mārassa baddhagūti** te tuyhaṃ mārassa baddhacarā sissā antevāsikā na honti. Tatiyaṃ.

4. Paṭhamamārapāsasuttavaṇṇanā

140. Catutthe **yoniso manasikārāti** upāyamanasikārena. **Yoniso sammappadhānāti** upāyavīriyena kāraṇavīriyena. **Vimuttīti** arahattaphalavimutti. **Ajjhabhāsīti**

“ayaṃ attanā vīriyaṃ katvā arahattaṃ patvāpi na tussati, idāni aññesampi ‘pāpu-
ṇāthā’ti ussāhaṃ karoti, paṭibāhessāmi nan”ti cintetvā abhāsi.

Mārapāsenāti kilesapāsenā. **Ye dibbā ye ca mānusāti** ye dibbā kāmaguṇasa-
ñkhātā mānusā kāmaguṇasañkhātā ca mārapāsā nāma atthi, sabbehi tehi tvaṃ
baddhoti vadati. **Mārabandhanabaddhoti** mārabandhanena baddho, māra-
bandhane vā baddho. **Na me samaṇa mokkhasīti** samaṇa tvaṃ mama visayato na
muccissasi. Catutthaṃ.

5. Dutiyamārapāsasuttavaṇṇanā

141. Pañcame **muttāhanti** mutto ahaṃ. Purimaṃ suttaṃ antovasse vuttaṃ, idaṃ
pana pavāretvā vuṭṭhavassakāle. **Cārikanti** anupubbagamaṇacārikaṃ. (pavāretvā)
divase divase yojanaparamaṃ gacchantā carathāti vadati. **Mā ekena dveti** ekama-
ggena dve janā mā agamittha. Evañhi gatesu ekasmiṃ dhammaṃ desente, ekena
tuñhībhūtena ṭhātabbaṃ hoti. Tasmā evamāha.

Ādikalyāṇanti ādimhi kalyāṇaṃ sundaraṃ bhaddakaṃ. Tathā majjhapariyosā-
nesu. Ādimajjhapariyosānañca nāmetaṃ sāsanaṃ ca desanāya ca (1.0158)
vasena duvidhaṃ. Tattha sāsanaṃ silaṃ ādi, samathavipassanāmaggā majjhaṃ,
phalanibbānāni pariyosānaṃ. Silasamādhayo vā ādi, vipassanāmaggā majjhaṃ,
phalanibbānāni pariyosānaṃ. Silasamādhivipassanā vā ādi, maggo majjhaṃ,
phalanibbānāni pariyosānaṃ. Desanāya pana catuppādikāya gāthāya tāva paṭha-
mapādo ādi, dutiyatatiyā majjhaṃ, catuttho pariyosānaṃ. Pañcapadachappa-
dānaṃ paṭhamapādo ādi, avasānapādo pariyosānaṃ, avasesā majjhaṃ. Ekānusa-
ndhikasuttassa nidānaṃ ādi, “idamavocā”ti pariyosānaṃ, sesaṃ majjhaṃ. Anekā-
nusandhikassa majjhe bahūpi anusandhi majjhameva, nidānaṃ ādi, “idamavocā”-
ti pariyosānaṃ.

Sāttanti sāttakaṃ katvā desetha. **Sabyañjananti** byañjanehi ceva padehi ca
paripūraṃ katvā desetha. **Kevalaparipuṇṇanti** sakalaparipuṇṇaṃ. **Parisuddhanti**
nirupakkilesaṃ. **Brahmacariyanti** sikkhattayasaṅgahaṃ sāsanaṃ brahmacariyaṃ.
Pakāsethāti āvikarotha.

Apparajakkhajātikāti paññācakkhumhi appakilesarajasabhāvā, dukūlasāṇiyā
paṭicchannā viya catuppādikagāthāpariyosāne arahattaṃ pattuṃ samatthā santīti
attho. **Assavanatāti** assavanatāya. **Parihāyantīti** alābhaparihāṇiyā dhammato pari-
hāyanti. **Senānigamoti** paṭhamakappikānaṃ senāya nivīṭṭhokāse paṭiṭṭhitagāmo,
sujātāya vā pitu senānī nāma nigamo. **Tenupasaṅkamissāmīti** nāhaṃ tumhe

uyyojetvā pariveṇādīni kāretvā upaṭṭhākādīhi paricariyamāno viharissāmi, tiṇṇaṃ pana jaṭilānaṃ aḍḍhuḍḍhāni pāṭihāriyasahassāni dassetvā dhammaeva desetum upasaṅkamissāmīti. **Tenupasaṅkamīti**, “ayaṃ samaṇo gotamo mahāyuddhaṃ vicārento viya, ‘mā ekena dve agamittha, dhammaṃ desethā’ti saṭṭhi jane uyyojeti, imasmim̐ pana ekasmimpi dhammaṃ desente mayhaṃ cittassādaṃ natthi, evaṃ bahūsu desentesu kuto bhavissati, paṭibāhāmi nan”ti cintetvā upasaṅkami. Pañcamaṃ.

6. Sappasuttavaṇṇanā

142. Chaṭṭhe **soṇḍikākilañjanti** surākārakānaṃ piṭṭhapattharaṇakakilañjaṃ. **Kosalikā kaṃsapātīti** kosalarañño rathacakkappamāṇā paribhogapāti (1.0159). **Galagaḷāyanteti** gajjante. **Kammāragaggariyāti** kammāruddhanapaṇāliyā. **Dhamamānāyāti** bhastavātena pūriyamānāya. **Iti veditvāti**– “samaṇo gotamo padhānamanuyutto sukkena nisinno, ghaṭṭayissāmi nan”ti vuttappakāraṃ attabhāvaṃ māpetvā niyāmahūmiyaṃ ito cito ca sañcarantaṃ vijjulatālokena disvā, “ko nu kho eso satto”ti? Āvajjento, “māro ayan”ti evaṃ veditvā.

Suññagehānīti suññāgārāni. **Seyyāti** seyyatthāya. Ṭhassāmi caṅkamissāmi nisīdissāmi nipajjissāmīti etadatthāya yo suññāgārāni sevātīti attho. **So muni attasañña-toti** so buddhamuni hatthapādakukkuccābhāvena saṃyatattabhāvo. **Vossajja careyya tattha soti** so tasmim̐ attabhāve ālayaṃ nikantiṃ vossajjitvā pahāya careyya. **Patirūpaṃ hi tathāvidhassa tanti** tādisassa taṃsaṅṭhitassa buddhamunino taṃ attabhāve nikantiṃ vossajjitvā caraṇaṃ nāma patirūpaṃ yuttaṃ anucchavikaṃ.

Carakāti sīhabyagghādikā sañcaraṇasattā. **Bheravāti** saviññāṇaka-aviññāṇakabheravā. Tattha saviññāṇakā sīhabyagghādayo, aviññāṇakā rattibhāge khāṇuvasammikādayo. Tepi hi tasmim̐ kāle yakkhā viya upaṭṭhahanti, rajjuvallyādīni sabbāni sappā viya upaṭṭhahanti. **Tatthāti** tesu bheravesu suññāgāragato buddhamuni lomacalanamattakampi na karoti.

Idāni aṭṭhānaparikappaṃ dassento **nabhaṃ phaleyyāti**–ādimāha. Tattha **phaleyyāti** kākapadaṃ viya hīrahīraso phaleyya. **Caleyyāti** pokkharapatte vātāhato udakabindu viya caleyya. **Sallampi ce urasi pakappayeyyunti** tikhiṇasattisallaṃ cepi urasmim̐ cāreyeyyuṃ. **Upadhīsūti** khandhūpadhīsu. **Tāṇaṃ na karontīti** tikhiṇe salle urasmim̐ cāriyamāne bhayena gumbantarakandarādīni pavisantā tāṇaṃ karonti nāma. Buddhā pana samucchinnasabbabhayā evarūpaṃ tāṇaṃ nāma na karonti. Chaṭṭhaṃ.

7. Supatisuttavaṇṇanā

143. Sattame (1.0160) **pāde pakkhāletvāti** utugāhāpanatthaṃ dhovitvā. Buddhānaṃ pana sarīre rajojallaṃ na upalimpati, udakampi pokkharapatte pakkhittaṃ viya vivaṭṭitvā gacchati. Apica kho dhotapādake gehe pāde dhovitvā

pavisanaṃ pabbajitānaṃ vattaṃ. Tattha buddhānaṃ vattabhedo nāma natthi, vattasīse pana tathā vā dhovanti. Sace hi tathāgato neva nhāyeyya, na pāde dhoveyya, “nāyaṃ manusso”ti vadeyyuṃ. Tasmā manussakiriyaṃ amuñcanto dhovati. **Sato sampajānoti** soppapariggāhakena satisampajāññaena samannāgato. **Upasaṅkamīti** samaṇo gotamo sabbarattiṃ abbhokāse caṅkavitvā gandhakuṭiṃ pavisitvā niddāyati, ativiya sukhasayito bhavissati, ghaṭṭayissāmi nanti cintevā upasaṅkami.

Kiṃ soppasīti kiṃ supasi, kiṃ soppaṃ nāmidam tavāti vadati. **Kiṃ nu soppasīti** kasmā nu supasi? **Dubbhago viyāti** mato viya, visaññī viya ca. **Suññamagāranti** suññaṃ me gharaṃ laddhanti soppasīti vadati. **Sūriye uggateti** sūriyamhi uṭṭhite. Idāni hi aññe bhikkhū sammajjanti, pāniyaṃ upaṭṭhapenti, bhikkhācāragamana-sajjā bhavanti, tvaṃ kasmā soppasiyeva.

Jālinīti tayo bhava ajjhottharivā tithena “ajjhātikassupādāya aṭṭhārasataṇhāvicarītāni”ti-ādinā (vibha. 842) tena tena attano koṭṭhāsabhūtena jālena jālinī. **Visattikāti** rūpādīsu tattha tattha visattatāya visamūlatāya visaparibhogatāya ca visattikā. **Kuhiñci netaveti** katthaci netuṃ. **Sabbūpadhi parikkhayāti** sabbesaṃ khandhakilesābhisaṅkhārakāmaguṇabhedānaṃ upadhīnaṃ parikkhayā. **Kiṃ tavettha, mārāti,** māra, tuyhaṃ kiṃ ettha? Kasmā tvaṃ uṇhayāguyam niliyituṃ asakkontī khuddakamakkhikā viya antanteneva ujjhāyanto āhiṇḍasīti. Sattamaṃ.

8. Nandatisuttavaṇṇanā

144. Aṭṭhamam devatāsamyutte vuttatthameva. Aṭṭhamam.

9. Paṭhama-āyusuttavaṇṇanā

145. Navame (1.0161) **appaṃ vā bhiiyoti** bhiiyo jīvanto aparaṃ vassasataṃ jīvitum na sakkoti, paṇṇāsaṃ vā saṭṭhi vā vassāni jīvati. **Ajjhabhāsīti** samaṇo gotamo “manussānaṃ appamāyū”ti katheti, dīghabhāvamassa kathessāmīti paccanīkasātātāya abhibhavitvā abhāsī.

Na nam hīleti taṃ āyum “appakamidan”ti na hīleyya. **Khīramatto vāti** yathā daharo kumāro uttānaseyyako khīraṃ pivitvā dukūlacumbaṭake nipanno asaññī viya niddāyati, kassaci āyum appaṃ vā dīgham vāti na cinteti, evaṃ sappuriso. **Careyyādittasīso vāti** āyum parittanti ñatvā pajjalitasīso viya careyya. Navamaṃ.

10. Dutiya-āyusuttavaṇṇanā

146. Dasame **nemīva rathakubbaranti** yathā divasaṃ gacchantassa rathassa cakkanemi kubbaraṃ anupariyāyati na vijahati, evaṃ āyu anupariyāyatīti. Dasamaṃ.

Paṭhamo vaggo.

2. Dutiyavaggo

1. Pāsāṇasuttavaṇṇanā

147. Dutiyavaggassa paṭhame **nisinnoti** pubbe vuttanayeneva padhānaṃ pari-ggaṇhanto nisinno. Māropissa sukhanisinnabhāvaṃ ñatvā ghaṭṭayissāmīti upasa-ṅkamanto. **Padālesīti** pabbatapiṭṭhe ṭhatvā pavijjhi. Pāsāṇā nirantarā aññamaññaṃ abhihanantā patanti. **Kevalanti** sakalaṃ. **Sabbanti** tasseva vevacanaṃ. Paṭhamaṃ.

2. Kinnusīhasuttavaṇṇanā

148. Dutiye **vicakkhukammāyāti** parisāya paññācakkhuṃ vināsetukamyatāya. Buddhānaṃ panesa paññācakkhuṃ vināsetuṃ na sakkoti, parisāya bheravāra-mmaṇaṃ (1.0162) sāvento vā dassento vā sakkoti. **Vijitāvī nu maññasīti** kiṃ nu tvaṃ “vijitavijayo ahan”ti maññasī? Mā evaṃ mañña, natthi te jayo. **Parisāsūti**, aṭṭhasu parisāsu. **Balappattāti** dasabalappattā. Dutiyaṃ.

3. Sakalikasuttavaṇṇanā

149. Tatiye **mandiyā nūti** mandabhāvena momūhabhāvena. **Udāhu kāveyyama-ttoti** udāhu yathā kavi kabbhaṃ cintento tena kabbakaraṇena matto sayati, evaṃ sayasi. **Sampacurāti** bahavo. **Kimidaṃ soppase vāti** kasmā idaṃ soppaṃ soppa-siyeva? **Atthaṃ sameccāti** atthaṃ samāgantvā pāpuṇitvā. Mayhaṃ hi asaṅgaho nāma saṅgahavipanno vā attho natthi. **Sallanti** tikhiṇaṃ sattisallaṃ. **Jaggaṃ na saṅketi** yathā ekacco sīhapathādīsu jagganto saṅkati, tathā ahaṃ jaggantopi na saṅkāmi. **Napi bhemi sottunti** yathā ekacco sīhapathādīsuyeva supituṃ bhāyati, evaṃ ahaṃ supitumpi na bhāyāmi. **Nānutapanti māmanti** yathā ācariyassa vā antevāsikassa vā aphāsuke jāte uddesaparipucchāya ṭhitattā antevāsiṃ rattindivā atikkamantā anutapanti, evaṃ maṃ nānutapanti. Na hi mayhaṃ kiñci apariniṭṭhita-kammaṃ nāma atthi. Tenevāha **hāniṃ na passāmi kuhiñci loketi**. Tatiyaṃ.

4. Patirūpasuttavaṇṇanā

150. Catutthe **anurodhavirodhesūti** rāgapaṭighesu. **Mā sajjittho tadācaranti** evaṃ dhammakathaṃ ācaranto mā laggi. Dhammakathaṃ kathentassa hi ekacce sādhu-kāraṃ dadanti, tesu rāgo uppajjati. Ekacce asakkaccaṃ suṇanti, tesu paṭigho uppajjati. Iti dhammakathiko anurodhavirodhesu sajjati nāma. Tvaṃ evaṃ mā sajjitthoti vadati. **Yadaññamanusāsati** yaṃ aññaṃ anusāsati, taṃ. Sambuddho hitānukampī hitena anupakampati. Yasmā ca hitānukampī (1.0163),

tasmā anurodhavirodhehi vippamutto tathāgatoti. Catuttham.

5. Mānasasuttavaṇṇanā

151. Pañcame ākāse carantepi bandhatīti **antalikkhacaro**. Pāsoti rāgapāso. **Mānasoti** manasampayutto. Pañcamaṃ.

6. Pattasuttavaṇṇanā

152. Chaṭṭhe **pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ upādāyāti** pañca upādānakkhandhe ādiyitvā, sabhāvasāmaññalakkhaṇavasena nānappakārato vibhajitvā dassento. **Sandassetīti** khandhānaṃ sabhāvalakkhaṇādīni dasseti. **Samādapetīti** gaṇhāpeti. **Samuttejetīti** samādānamhi ussāhaṃ janeti. **Sampahaṃsetīti** paṭividdhaguṇena vodāpeti jotāpeti. **Aṭṭhiṃ katvāti** atthikaṃ katvā, “ayaṃ no adhigantabbo attho”ti evaṃ sallakkhetvā tāya desanāya atthikā hutvā. **Manasi katvāti** citte ṭhapetvā. **Sabbacetaso samannāharitvāti** sabbena tena kammakārakacittena samannāharitvā. **Ohitasotāti** ṭhapitāsotā. **Abbhokāse nikkhittāti** otāpanatthāya ṭhapitā.

Rūpaṃ vedayitaṃ saññānti, ete rūpādayo tayo khandhā. **Yañca saṅkhatanti** iminā saṅkhārakkhandho gahito. **Evaṃ tattha virajjatīti** “eso ahaṃ na homi, etaṃ mayhaṃ na hotī”ti passanto evaṃ tesu khandhesu virajjati. **Khemattanti** khemībhūtaṃ attabhāvaṃ. Iminā phalakkhaṇaṃ dasseti. **Anvesanti** bhavayonigatiṭhitisaṭṭāvāsasaṅkhātesu sabbatṭhānesu pariyesamānā. **Nājjhagāti** na passīti. Chaṭṭhaṃ.

7. Chaphassāyatanasuttavaṇṇanā

153. Sattame **phassāyatanānanti** sañjātisamosaraṇatṭhena chadvārikassa phassassa āyatanānaṃ. **Bhayabheravaṃ saddanti** meghadundubhi-āsanipātasa-ddasadisamaṃ bhayajanakaṃ saddaṃ. **Pathavī maññe undriyatīti** ayaṃ mahāpathavī paṭapaṭasaddaṃ (1.0164) kurumānā viya ahosi. **Ettha loko vimucchitoti** etesu chasu ārammaṇesu loko adhimucchito. **Māradheyanti** mārassa ṭhāna-bhūtaṃ tebhūmakavaṭṭaṃ. Sattamaṃ.

8. Piṇḍasuttavaṇṇanā

154. Aṭṭhame **pāhunakāni bhavantīti** tathārūpe

nakkhatte tattha tattha pesetabbāni pāhunakāni bhavanti, āgantukapaṇṇākāradānāni vā. Sayamcaraṇadivase samavayajātigottā kumārakā tato tato sannipatanti. Kumārikāyopi attano attano vibhavānurūpena alaṅkatā taḥaṃ taḥaṃ vicaranti. Tatra kumārikāyopi yathārucikānaṃ kumārakānaṃ paṇṇākāraṃ pesenti, kumārakāpi kumārikānaṃ aññasmiṃ asati antamaso mālāguḷenapi parikkhipanti. **Anvāvitthāti** anu āvitthā. Taṃdivasaṃ kira pañcasatā kumārikāyo uyyānakīlaṃ gacchantiyo paṭipathe satthāraṃ disvā chaṇapūvaṃ dadeyyuṃ. Satthā tāsāṃ dānānumodanattaṃ pakiṇṇakadhammadesanaṃ deseyya, desanāpariyosāne sabbāpi sotāpattiṃphale patiṭṭhaheyyuṃ. Māro tāsāṃ sampattiyā antarāyaṃ karissāmīti anvāvisi. Pāliyaṃ pana **mā samaṇo gotamo piṇḍamalattāti** ettakaṃyeva vuttanti.

Kiṃ pana satthā mārāvaṭṭanaṃ ajānitvā pavitṭhoti? Āma ajānitvā. Kasmā? Anāvajjanatāya. Buddhānañhi- “asukaṭṭhāne bhattaṃ labhissāma, na labhissāmā”ti āvajjanaṃ na ananucchavikaṃ. Pavitṭho pana manussānaṃ upacārabhedāṃ disvā, “kiṃ idan”ti? Āvajjento ñatvā, “āmisatthaṃ mārāvaṭṭanaṃ bhindituṃ ananucchavikan”ti abhinditvāva nikkhanto.

Upasaṅkamīti amittavijayena viya tuṭṭho sakalagāme kaṭacchumattampi bhattaṃ alabhitvā gāmato nikkhamantaṃ bhagavantaṃ gāmiyamanussavesena upasaṅkami. **Tathāhaṃ karissāmīti** idaṃ so musā bhāsati. Evaṃ kirassa ahosi- “mayā evaṃ vutte puna pavisissati, atha naṃ gāmadārakā ‘sakalagāme caritvā kaṭacchubhikkhampi alabhitvā gāmato nikkhamma puna pavitṭhosī’ti-ādīni (1.0165) vatvā uppaṇḍessanti”ti. Bhagavā pana- “sacāyaṃ maṃ evaṃ viheṭhessati muddhamas-seva sattadhā phalissati”ti tasmīṃ anukampāya apavisitvā gāthādvayamāha.

Tattha **pasavīti** janesi nipphādesi. **Āsajjāti** āsādetvā ghaṭṭetvā. **Na me pāpaṃ vipaccatīti** mama pāpaṃ na paccati. **Nipphalaṃ etanti** kiṃ nu tvaṃ evaṃ maññasi? Mā evaṃ maññi, atthi tayā katassa pāpassa phalanti dīpeti. **Kiñcananti** maddituṃ samatthaṃ rāgakiñcanādi kilesajātaṃ. **Ābhassarā yathāti** yathā ābhassarā devā sappītikajjhānena yāpentā pītibhakkhā nāma honti, evaṃ bhavissāmīti. Aṭṭhamaṃ.

9. Kassakasuttavaṇṇanā

155. Navame **nibbānapaṭisaṃyuttāyāti** nibbānaṃ apadisitvā pavattāya. **Haṭṭhaṭṭa-kesoti** purimakese pacchato, pacchimakese purato vāmapassakese dakkhiṇato, dakkhiṇapassakese vāmato pharitvā pharitvā vippakiṇṇakeso. **Mama cakkhusamphassaviññāṇāyatananti** cakkhuvīññāṇena sampayutto cakkhusamphassopi viññāṇāyatanampi mamevāti. Ettha ca cakkhusamphassena viññāṇasampayuttakā dhammā gahitā, viññāṇāyatanena sabbānīpi cakkhudvāre uppannāni āvajjanādiviññāṇāni. Sotadvārādīsipi eseva nayo. Manodvāre pana **manoti** sāvajjanakaṃ bhavaṅgacittaṃ. **Dhammāti** ārammaṇadhammā. **Manosamphassoti** sāvajjanena bhavaṅgena sampayuttaphasso. **Viññāṇāyatananti** javanacittaṃ tadārammaṇampi vaṭṭati.

Taveva pāpima, cakkhūti yaṃ loke timirakācādīhi upaddutaṃ anekarogāya-

tanam upakkavipakkaṃ antamaso kāṇacakkhupi, sabbaṃ taṃ taveva bhavatu. Rūpādīsupi eseva nayo.

Yaṃ vadantīti yaṃ bhaṇḍakaṃ “mama idan”ti vadanti. **Ye vadanti mamanti cāti** ye ca puggalā “maman”ti vadanti. **Ettha ce te mano atthīti** etesu ca ṭhānesu yadi cittaṃ atthi. **Na me samaṇa mokkhasīti** samaṇa mayhaṃ visayato na muccissasi. **Yaṃ vadantīti** yaṃ bhaṇḍakaṃ vadanti, na taṃ mayhaṃ. **Ye vadantīti** yepi puggalā evaṃ vadanti, na te ahaṃ. **Na me maggampi dakkhasīti** bhavayonigati-ā-dīsu mayhaṃ gatamaggampi na passasi. Navamaṃ.

10. Rajjasuttavaṇṇanā

156. Dasame (1.0166) **ahanaṃ aghātayanti** ahanantena aghātayantena. **Ajinaṃ ajāpayanti** parassa dhanajāniṃ akarontena akārāpentena. **Asocaṃ asocāpayanti** asocantena asocāpayantena. Iti bhagavā adhammikaṃ rājūnaṃ rajje vijite daṇḍakaraṇiṃ manusse disvā kāruṇṇavasena evaṃ cintesi. **Upasaṅkamīti** “samaṇo gotamo ‘sakkā nu kho rajjaṃ kāretun’ti cintesi, rajjaṃ kāretukāmo bhavissati, rajjaṇca nāmetaṃ pamādaṭṭhānaṃ, rajjaṃ kārente sakkā otāraṃ labhituṃ, gacchāmi ussāhamassa janessāmi”ti cintetvā upasaṅkami. **Iddhipādāti** ijghanakakotṭhāsā. **Bhāvitāti** vaḍḍhitā. **Bahulikatāti** punappunaṃ katā. **Yānikatāti** yutta-yānaṃ viya katā. **Vatthukatāti** patiṭṭhaṭṭhenavattukatā. **Anuṭṭhitāti** avijahitā niccānubaddhā. **Paricitāti** sātaccakiriyāya suparicitā katā issāsassa avirādhitavedhi-hattho viya. **Susamāraddhāti** suṭṭhu samāraddhā paripuṇṇabhāvanā. **Adhimucceyyāti** cinteyya.

Pabbatassāti pabbato bhavēyya. **Dvittāvāti** tiṭṭhatu eko pabbato, dvikkhattumpi tāva mahanto suvaṇṇapabbato ekassa nālaṃ, na pariyattoti attho. **Iti vidvā samañcareti** evaṃ jānanto samaṃ careyya. **Yatonidānanti** dukkhaṃ nāma pañcakāmaguṇanidānaṃ, taṃ yatonidānaṃ hoti, evaṃ yo adakkhi. **Kathaṃ nameyyāti** so jantu tesu dukkhassa nidānabhūtesu kāmesu kena kāraṇena nameyya. **Upadhiṃ viditvāti** kāmaguṇa-upadhiṃ “saṅgo eso, lagganametan”ti evaṃ viditvā. **Tasseva jantu vinayāya sikkheti** tasseva upadhissa vinayāya sikkheyya. Dasamaṃ.

Dutiyo vaggo.

3. Tatiyavaggo

1. Sambahulasuttavaṇṇanā

157. Tatiyavaggassa paṭhame **jaṭaṇḍuvenāti** jaṭācumbaṭakena. **Ajinakkhipaniva-tthoti** sakhuraṃ ajinacammaṃ ekaṃ nivattho ekaṃ pāruto. **Udumbaradaṇḍanti** (1.01 appicchabhāvappakāsanatthaṃ īsakaṃ vaṅkaṃ udumbaradaṇḍaṃ gahetvā. **Etada-**

vacāti loke brāhmaṇassa vacanaṃ nāma sussūsanti, brāhmaṇesupi pabbajitassa, pabbajitesupi mahallakassāti mahallakabrāhmaṇassa pabbajitavesaṃ gahetvā padhānabhūmiyaṃ kammaṃ karonte te bhikkhū upasaṅkamitvā hatthaṃ ukkhi-pitvā etaṃ “daharā bhavanto”ti-ādivacanaṃ avoca. **Okampetvāti** hanukena uraṃ paharanto adhonataṃ katvā. **Jivhaṃ nillāletvāti** kabaramahājivhaṃ nīharitvā uddhamadho ubhayapassesu ca lāletvā. **Tivisākhanti** tisākhaṃ. **Nalāṭikanti** bhakuṭiṃ, nalāṭe uṭṭhitaṃ valittayanti attho. **Pakkāmī**ti tumhe jānantānaṃ vacanaṃ akatvā attanova tele paccissathāti vatvā ekaṃ maggaṃ gahetvā gato. Paṭhamaṃ.

2. Samiddhisuttavaṇṇanā

158. Dutiye **lābhā vata me, suladdhaṃ vata meti** evarūpassa satthu ceva dhammassa ca sabrahmacārīnañca laddhattā mayhaṃ lābhā mayhaṃ sula-ddhanti. So kirāyasmā pacchā mūlakammaṭṭhānaṃ sammasitvā “arahattaṃ gahe-ssāmī”ti pāsādikaṃ tāva kammaṭṭhānaṃ gahetvā buddhadhammasaṅghaguṇe āvajjetvā cittakallataṃ uppādetvā cittaṃ hāsetvā tosetvā nisinno. Tenassa evama-hosi. **Upasaṅkamī**ti “ayaṃ samiddhi bhikkhu pāsādikaṃ kammaṭṭhānaṃ gahetvā nisinnasadiṣo, yāva mūlakammaṭṭhānaṃ gahetvā arahattaṃ na gaṇhāti, tāvassa antarāyaṃ karissāmī”ti upasaṅkami. **Gaccha tvanti** satthā sakalajambudīpaṃ olo-kento “tasmimyeva ṭhāne tassa kammaṭṭhānaṃ sappāyaṃ bhavissati”ti addasa, tasmā evamāha. **Satipaṅṇā ca me buddhāti** mayā sati ca paṅṇā ca ñātā. **Karassu rūpānī**ti bahūnipi vibhiṃsakārahāni rūpāni karassu. **Neva maṃ byādhayissasī**ti maṃ neva vedhayissasi na kampaṃsesi. Dutiyaṃ.

3. Godhikasuttavaṇṇanā

159. Tatiye (1.0168) **isigilipasseti** isigilissa nāma pabbatassa passe. **Kālasilā-yanti** kālavavaṇṇāya silāyaṃ. **Sāmayikaṃ cetovimuttinti** appitappitakkhaṇe paccanī-kadhammehi vimuccati, ārammaṇe ca adhimuccatīti lokiyasamāpatti sāmayikā cetovimutti nāma. **Phusīti** paṭilabhi. **Parihāyīti** kasmā yāva chaṭṭhaṃ parihāyi? Sābādhattā. Therassa kira vātapittasemhavasena anusāyiko ābādho atthi, tena samādhissa sappāye upakāradhamme pūretuṃ na sakkoti, appitappitāya samā-pattiyā parihāyati.

Yaṃnūnāhaṃ satthaṃ āhareyyanti so kira cintesi, yasmā parihīnajjhānassa kālaṅkaroto anibaddhā gati hoti, aparihīnajjhānassa nibaddhā gati hoti, brahma-loke nibbattati, tasmā satthaṃ āharitukāmo ahosi. **Upasaṅkamī**ti- “ayaṃ samaṇo satthaṃ āharitukāmo, satthāharaṇaṅca nāmetaṃ kāye ca jīvite ca anapekkhassa hoti. Yo evaṃ kāye ca jīvite ca anapekkho hoti, so mūlakammaṭṭhānaṃ samma-sitvā arahattampi gahetuṃ samattho hoti, mayā pana paṭibāhitopi esa na orami-ssati, satthārā paṭibāhito oramissati”ti therassa atthakāmo viya hutvā yena bhagavā tenupasaṅkami.

Jalāti jalamānā. **Pāde vandāmi cakkhumāti** pañcahi cakkhūhi cakkhumā tava pāde vandāmi. **Jutindharāti** ānubhāvadharā. **Appattamānasoti** appatta-arahatto. **Sekhoti** sīlādīni sikkhamāno sakaraṇīyo. **Jane sutāti** jane vissutā. **Satthaṃ āharitaṃ hotīti** thero kira “kiṃ mayhaṃ iminā jīvitena”ti? Uttāno nipajjitvā satthena galanāḷiṃ chindi, dukkhā vedanā uppajjimsu. Thero vedanaṃ vikkhambhetvā taṃyeva vedanaṃ pariggahetvā satīṃ upaṭṭhapetvā mūlakammaṭṭhānaṃ sammāsanto arahattaṃ patvā samasīsī hutvā parinibbāyi. **Samasīsī** nāma tividho hoti iriyāpathasamasīsī, rogasamasīsī, jīvitasamasīsīti.

Tattha (1.0169) yo ṭhānādīsu iriyāpathesu aññataraṃ adhiṭṭhāya- “imaṃ akope-tvāva arahattaṃ pāpuṇissāmī”ti vipassanaṃ paṭṭhapeti, athassa arahattappatti ca iriyāpathakopanañca ekappahārenea hoti. Ayaṃ **iriyāpathasamasīsī** nāma. Yo pana cakkhurogādīsu aññatarasmiṃ sati- “ito anuṭṭhitova arahattaṃ pāpuṇissāmī”-ti vipassanaṃ paṭṭhapeti, athassa arahattappatti ca rogato vuṭṭhānañca ekappahārenea hoti. Ayaṃ **rogasamasīsī** nāma. Keci pana tasmīṃyeva iriyāpathe tasmiñca roge parinibbānavasenettha samasīsitaṃ paññāpenti. Yassa pana āsavakkhayo ca jīvitakkhayo ca ekappahārenea hoti. Ayaṃ **jīvitasamasīsī** nāma. Vuttampi cetāṃ- “yassa puggalassa apubbaṃ acarimaṃ āsavapariyādānañca hoti jīvitapariyādānañca, ayaṃ vuccati puggalo samasīsī”ti (pu. pa. 16).

Ettha ca pavattisīsaṃ kilesasīsanti dve sīsāni. Tattha **pavattisīsaṃ** nāma jīvitindriyaṃ, **kilesasīsaṃ** nāma avijjā. Tesu jīvitindriyaṃ cuticittaṃ khepeti, avijjā maggacittaṃ. Dvinnaṃ cittānaṃ ekato uppādo natthi. Maggānantaraṃ pana phalaṃ, phalānantaraṃ bhavaṅgaṃ, bhavaṅgato vuṭṭhāya paccavekkhaṇaṃ, taṃ paripuṇṇaṃ vā hoti aparipuṇṇaṃ vā. Tikhiṇena asinā sīse chijjantepi hi eko vā dve vā paccavekkhaṇavārā avassaṃ uppajjantiyeva, cittānaṃ pana lahuparivattitāya āsavakkhayo ca jīvitapariyādānañca ekakkhaṇe viya paññāyati.

Samūlaṃ taṇhamabbuyhāti avijjāmūlena samūlakaṃ taṇhaṃ arahattamaggena uppāṭetvā. **Parinibbutoti** anupādisesanibbānena parinibbuto.

hoti. Thero pana kiñcāpi uttānako sayito, tathāpissa dakkhiṇena passena paricita-
Vivattakkhandhanti parivattakkhandham. **Semānanti** uttānaṃ hutvā sayitaṃ
hoti. Thero pana kiñcāpi uttānako sayito, tathāpissa dakkhiṇena passena paricita-
sayanattā sīsaṃ dakkhiṇatova parivattitvā ṭhitaṃ. **Dhūmāyitattanti** dhūmāyita-
bhāvaṃ. Tasmim̐ hi khaṇe dhūmavalāhakā viya timiravalāhakā viya ca utṭha-
him̐su. **Viññānaṃ samanvesatīti** paṭisandhicittaṃ pariyesati. **Appatiṭṭhitenāti** paṭi-
sandhiviññāṇena appatiṭṭhitena, appatiṭṭhitakāraṇāti attho. **Beluvapaṇḍuvīnanti**
beluvapakkaṃ viya paṇḍuvaṇṇaṃ suvaṇṇamahāvīṇaṃ. **Ādāyāti** kacche ṭhapetvā.
Upasaṅkamīti “godhikattherassa nibbattaṭṭhānaṃ na (1.0170) jānāmi, samaṇaṃ
gotamaṃ pucchitvā nikkaṅkho bhavissāmī”ti khuddakadārakavaṇṇī hutvā upasa-
ṅkami. **Nādhigacchāmīti** na passāmi. **Sokaparetassāti** sokena phuṭṭhassa. **Abha-
ssathāti** pādapiṭṭhiyaṃ patitā. Tatiyaṃ.

4. Sattavassānubandhasuttavaṇṇanā

160. Catutthe **satta vassānīti** pure bodhiyā chabbassāni, bodhito pacchā ekaṃ
vassaṃ. **Otārāpekkhoti** “sace samaṇassa gotamassa kāyadvārādīsu kiñcideva
ananucchavikaṃ passāmi, codessāmi nan”ti evaṃ vivaraṃ apekkhamāno. **Alabha-
mānoti** rathareṇumattampi avakkhalitaṃ apassanto. Tenāha-

“Satta vassāni bhagavantaṃ, anubandhiṃ padāpadaṃ;

otāraṃ nādhigacchissaṃ, sambuddhassa satīmato”ti. (su. ni. 448);

Upasaṅkamīti “ajja samaṇaṃ gotamaṃ atigahetvā gamissāmī”ti upasaṅkami.

Jhāyasīti jhāyanto avajjhāyanto nisinnosīti vadati. **Vittaṃ nu jīnoti** sataṃ vā
sahassaṃ vā jitosi nu. **Āguṃ nu gāmasminti**, kiṃ nu antogāme pamāṇātikkantaṃ
pāpakammaṃ akāsi, yena aññesaṃ mukhaṃ oloketuṃ avisahanto araññe vica-
rasi? **Sakkhinti** mittabhāvaṃ.

Palikhāyāti khaṇitvā. **Bhavalobhajappanti** bhavalobhasaṅkhātaṃ taṇhaṃ. **Anā-
savo jhāyāmīti** nittaṇho hutvā dvīhi jhānehi jhāyāmi. **Pamattabandhūti** māraṃ āla-
pati. So hi yekeci loke pamattā, tesam̐ bandhu.

Sace maggaṃ anubuddhanti yadi tayā maggo anubuddho. **Apehīti** apayāhi. **Ama-
ccudheyanti** maccuno anokāsabhūtaṃ nibbānaṃ. **Pāragāminoti** yepi pāraṃ gatā,
tepi pāragāmino. Yepi pāraṃ gacchissantī, yepi pāraṃ gantukāmā, tepi pāragā-
mino.

Visūkāyikānīti (1.0171) māraṇvisūkāni. **Visevitānīti** viruddhasevitāni, “appamāyu
manussānaṃ, accayanti ahorattā”ti vutte. “Dīghamāyu manussānaṃ, nāccayanti
ahorattā”ti-ādīni paṭilomakāraṇāni. **Vipphanditānīti**, tamhi tamhi kāle hatthirājava-
ṇṇasappavaṇṇādiddassanāni. **Nibbejanīyāti** ukkaṇṭhanīyā.

Anupariyagāti-ādīsu kiñcāpi atītavacanaṃ kataṃ, attho pana vikappavasena
veditabbo. Idaṃ vuttaṃ hoti- yathā medavaṇṇaṃ pāsāṇaṃ vāyaso disvā- “api
nāmettha muduṃ vindeyyāma, api assādo siyā”ti anuparigaccheyya, atha so
tattha assādaṃ alabhivāva vāyaso etto apakkameyya, tato pāsāṇā apaga-

ccheyya, evaṃ mayampi so kāko viya selam gotamaṃ āsajja assādaṃ vā santhavaṃ vā alabhantā gotamā nibbinditvā apagacchāma. Catutthaṃ.

5. Māradhītusuttavaṇṇanā

161. Pañcame **abhāsivāti** ettha a-kāro nipātamattaṃ, bhāsivāti attho. Abhāsavitvātipi pāṭho. **Upasaṅkamimsūti** “gopālakadārakaṃ viya daṇḍakena bhūmiṃ lekhaṃ datvā ativiya dummano hutvā nisinno. ‘Kinnu kho kāraṇaṃ’ti? Pucchitvā, jānissāmā”ti upasaṅkamimsu.

Socasīti cintesi. **Āraññamiva kuñjaranti** yathā araññato pesitagaṇikārahathiniyo araññakaṃ kuñjaraṃ itthikuttadassanena palobhetvā bandhitvā ānayanti, evaṃ ānayissāma. **Māradheyanti** tebhūmakavaṭṭaṃ.

Upasaṅkamimsūti- “tumhe thokaṃ adhivāsetha, mayaṃ taṃ ānessāmā”ti pitaraṃ samassāsetvā upasaṅkamimsu. **Uccāvacāti** nānāvidhā. **Ekasataṃ ekasatanti** ekekaṃ sataṃ sataṃ katvā. **Kumārivaṇṇasatanti** iminā nayena kumāri-attabhāvānaṃ sataṃ.

Atthassa (1.0172) **pattiṃ hadayassa santinti**, dvīhipi padehi arahattameva kathesi. **Senanti** kilesasenaṃ. Sā hi piyarūpasātarūpā nāma. **Ekāhaṃ jhāyanti** eko ahaṃ jhāyanto. **Sukhamanubodhinti** arahattasukhaṃ anubujjhiṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti- piyarūpaṃ sātarūpaṃ senaṃ jinitvā ahaṃ eko jhāyanto “atthassa pattiṃ hadayassa santin”ti saṅkhaṃ gataṃ arahattasukhaṃ anubujjhiṃ. Tasmā janena mittasanthavaṃ na karomi, teneva ca me kāraṇena kenaci saddhiṃ sakkhī na sampajjatīti.

Kathaṃvihārībahuloti katamena vihārena bahulaṃ viharanto. **Aladdhāti** alabhivā. **YoTi** nipātamattaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti- katamena jhānena bahulaṃ jhāyantaṃ taṃ puggalaṃ kāmasaññā alabhivāva paribāhirā hontīti.

Passaddhakāyoti catutthajjhānena assāsapassāsakāyassa passaddhattā passaddhakāyo. **Suvmuttacittoti** arahattaphalavimuttiyā suṭṭhu vimuttacitto. **Asaṅkharānoti** tayo kammābhisaṅkhāre anabhisaṅkharonto. **Anokoti** anālayo. **Aññāya dhammanti** catusaccadhammaṃ jānitvā. **Avitakkajhāyīti** avitakkena catutthajjhānena jhāyanto. **Na kuppātīti**-ādīsu dosena na kuppāti, rāgena na sarati, mohena na thīno. Imesu tīsu mūlakilesesu gahitesu diyaḍḍhakilesasahassaṃ gahitameva hoti. Paṭhamapadena vā byāpādanīvaraṇaṃ gahitaṃ, dutiyena kāmacchandanivaraṇaṃ, tatiyena thinaṃ ādiṃ katvā sesanīvaraṇāni. Iti iminā nīvaraṇappahānena khīṇāsavaṃ dasseti.

Pañcoghatiṇṇoti pañcadvārikaṃ kilesogaṃ tiṇṇo. **Chaṭṭhanti** manodvārikampi chaṭṭhaṃ kilesogaṃ atari. Pañcoghaggahaṇena vā pañcorambhāgiyāni saṃyojanāni, chaṭṭhaggahaṇena pañcuddhambhāgiyāni veditabbāni. **Gaṇasaṅghacārīti** gaṇe ca saṅghe ca caratīti satthā gaṇasaṅghacārī nāma. **Addhā carissantīti** aññepi saddhā bahujanā ekasena carissantī. **Ayanti** ayaṃ satthā. **Anokoti** anālayo.

Acchejja (1.0173) **nessatīTi** acchinditvā nayissati, maccurājassa hatthato acchi-

nditvā nibbānapāraṃ nayissatīti vuttaṃ hoti. **Nayamānānanti** nayamānesu.

Selaṃva siraśūhacca, pātāle gādhamesathāti mahantaṃ kūṭāgārappamāṇaṃ silaṃ sise ṭhapetvā pātāle patiṭṭhagavesanaṃ viya. **Khāṇuṃva urasāsajjā**ti urasi khāṇuṃ paharivā viya. **Apethā**ti apagacchatha. Imasmiṃ ṭhāne saṅgītikārā “idamavocā”ti desanaṃ niṭṭhapetvā **daddallamānā**ti gāthaṃ āhaṃsu. Tattha **daddallamānā**ti ativiya jalamānā sobhamānā. **Āgañchunti** āgatā. **Panudī**ti nīhari. **Tūlaṃ bhaṭṭhaṃva mālutoti** yathā phalato bhaṭṭhaṃ simbalitūlaṃ vā poṭakitūlaṃ vā vāto panudati nīharati, evaṃ panudīti. Pañcamaṃ.

Tatiyo vaggo.

Iti sārattappakāsiniyā

Samyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Mārasamyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Bhikkhunīsamyuttaṃ

1. Ālavikāsuttavaṇṇanā

162. Bhikkhunīsamyuttassa (1.0174) paṭhame **ālavikā**ti ālavīyaṃ jātā ālavīnagaratoyeva ca nikkhamma pabbajitā. **Andhavananti** kassapasammāsambuddhassa cetiye navakammattāya dhanaṃ samādapetvā āgacchantassa yasodharassa nāma dhammabhāṇakassa ariyapuggalassa akkhīni uppāṭetvā tattheva akkhibhedappattehi pañcahi corasatehi nivutthattā tato paṭṭhāya “andhavanan”ti saṅkhaṃ gataṃ vanaṃ. Taṃ kira sāvattāhito dakkhiṇapasse gāvutamatte hoti rājārakkhāya guttaṃ. Tattha pavivekakāmā bhikkhū ca bhikkhuniyo ca gacchanti. Tasmā ayampi kāyavivekatthini yena taṃ vanaṃ, tenupasaṅkami. **Nissaraṇanti** nibbānaṃ. **Paññāyā**ti paccavekkhaṇañāṇena. **Na tvaṃ jānāsi taṃ padanti** tvaṃ etaṃ nibbānapadaṃ vā nibbānagāmi maggapadaṃ vā na jānāsi. **Sattisūlūpamā**ti vinivijjhanaṭṭhena sattisūlasadisā. **Khandhāsaṃ adhikuṭṭanā**ti khandhā tesāṃ adhikuṭṭanabhaṇḍikā. Paṭhamaṃ.

2. Somāsuttavaṇṇanā

163. Dutiye **ṭhānanti** arahattaṃ. **Durabhisambhavanti** duppasahaṃ. **Dvaṅgulapaññāyā**ti parittapaññāya. Yasmā vā dvīhi aṅgulehi kappāsavaṭṭiṃ gahetvā suttaṃ kantanti, tasmā itthi “dvaṅgulapaññā”ti vuccati. **Ñāṇamhi vattamānamhī**ti phalasa-

māpattiñāṇe pavattamāne. **Dhammaṃ vipassatoti** catusaccadhammaṃ vipassantassa, pubbabhāge vā vipassanāya ārammaṇabhūtaṃ khandhapañcakameva. **Kiñci vā pana aññasmīti** aññaṃ vā kiñci “ahaṃ asmi”ti taṇhāmānadiṭṭhivasena yassa siyā. Dutiyam.

3. Kisāgotamīsuttavaṇṇanā

164. Tatiye **kisāgotamīti** appamaṃsalohitatāya kisā, gotamīti panassā nāmaṃ. Pubbe kira sāvattiyam ekasmiṃ kule asīkoṭidhanaṃ sabbaṃ aṅgārāva jātaṃ. Kuṭumbiko aṅgārajātāni anīharitvā (1.0175)- “avassaṃ koci puññavā bhavissati, tassa puññaena puna pākatikaṃ bhavissati”ti suvaṇṇahiraññaassa cāṭiyo pūretvā āpaṇe ṭhapetvā samīpe nisīdi. Athekā duggatakulassa dhītā- “aḍḍhamāsakaṃ gahetvā dārusākaṃ āharissāmī”ti vīthiṃ gatā taṃ disvā kuṭumbikaṃ āha- “āpaṇe tāva dhanaṃ ettakaṃ, gehe kittakaṃ bhavissati”ti. Kiṃ disvā amma evaṃ kathe-sīti? Imaṃ hiraññasuvaṇṇanti. So “puññavatī esā bhavissati”ti tassā vasana-ṭṭhānaṃ pucchitvā āpaṇe bhaṇḍaṃ paṭisāmetvā tassā mātāpitaro upasaṅkamtivā evamāha- “amhākaṃ gehe vayappatto dārako atthi, tassetam dārikaṃ dethā”ti. Kiṃ sāmī duggatehi saddhiṃ keḷiṃ karosīti? Mittasanthavo nāma duggatehipi saddhiṃ hoti, detha naṃ, kuṭumbasāminī bhavissatīti naṃ gahetvā gharaṃ ānesi. Sā saṃvāsamanvāya puttaṃ vijātā. Putto padasā āhiṇḍanakāle kālamakāsi. Sā duggatakule uppajjitvā mahākulaṃ gantvāpi “puttavināsaṃ pattāmhī”ti uppanna-balavasokā puttassa sarīrakiccaṃ vāretvā taṃ matakaḷevaram ādāya nagare vippalapantī carati.

Ekadivasam mahatīyā buddhavīthiyā dasabalassa santikaṃ gantvā- “puttassa me arogabhāvatthāya bhesajjam detha bhagavā”ti āha. Gaccha sāvattiṃ āhiṇḍitvā yasmim gehe matapubbo natthi, tato siddhatthakaṃ āhara, puttassa te bhesajjam bhavissatīti. Sā nagaram pavisitvā dhuragehato paṭṭhāya bhagavatā vuttanayena gantvā siddhatthakaṃ yācantī ghare ghare, “kuto tvaṃ evarūpaṃ

gharaṃ passissasī”ti vuttā katipayāni gehāni āhiṇḍitvā- “sabbesampi kirāyaṃ dhammatā, na mayhaṃ puttassevā”ti sālāyaṃ chavaṃ chaḍḍetvā pabbajjaṃ yāci. Satthā “imaṃ pabbājetū”ti bhikkhuni-upassayaṃ pesesi. Sā khuraggeyeva arahattaṃ pāpuṇi. Imaṃ theriṃ sandhāya “atha kho kisāgotamī”ti vuttaṃ.

Ekamāsīti ekā āsi. Rudammukhīti rudamānamukhī viya. Accantaṃ mataputtā-mhīti ettha antaṃ atītaṃ accantaṃ, bhāvanapuṃsakametaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti-yathā puttamaṇaṃ antaṃ atītaṃ hoti, evaṃ mataputtā ahaṃ, idāni mama puna puttamaṇaṃ nāma natthi. Purisā etadantikā Ti purisāpi me etadantikāva (1.0176). Yo me puttamaṇassa anto, purisānampi me esevanto, abhabbā ahaṃ idāni purisaṃ gavesitunti. **Sabbattha vihatā nandīti** sabbesu khandhāyatanadhātubhavyonigatiṭṭhitinivāsesu mama taṇhānandī vihatā. **Tamokkhandhoti** avijjākkhandho. **Padālitoti** ṇāṇena bhinno. Tatiyaṃ.

4. Vijayāsuttavaṇṇanā

165. Catutthe **pañcaṅgikenāti** ātataṃ vitataṃ ātatavitataṃ ghaṇaṃ susiranti evaṃ pañcaṅgasamannāgatena. **Niyyātayāmi tuyhevāti** sabbe tuyhaṃyeva demi. **Nāhaṃ tenatthikāti** nāhaṃ tena atthikā. **Pūtikāyenāti** suvaṇṇavaṇṇopi kāyo niccaṃ uggharitaṃ paggharitaṭṭhena pūtikāyova, tasmā evamāha. **Bhindanenāti** bhijjanasa-bhāvena. **Pabhaṅgunāti** cuṇṇavicuṇṇaṃ āpajjanadhammena. **Aṭṭiyāmīti** aṭṭā pīlitā homi. **Harāyāmīti** lajjāmi. **Santā samāpattīti** aṭṭhavidhā lokiyasamāpattī ārammaṇasantatāya aṅgasantatāya ca santāti vuttā. **Sabbatthāti** sabbesu rūpārūpabhavesu, tesam dvinnaṃ bhavānaṃ gahitattā gahite kāmabhava aṭṭhasu ca samāpattīsūti etesu sabbesu ṭhānesu mayhaṃ avijjātamo vihatoti vadati. Catutthaṃ.

5. Uppalavaṇṇāsuttavaṇṇanā

166. Pañcame **supupphitaganti** aggato paṭṭhāya suṭṭhu pupphitaṃ sālārukkaṃ. **Na catthi te dutiyā vaṇṇadhātūti** tava vaṇṇadhātusadisā dutiyā vaṇṇadhātu natthi, tayā sadisā aññā bhikkhuni natthīti vadati. **Idhāgatā tādisikā bhavye-** **yyunti** yathā tvaṃ idhāgatā kiñci santhavaṃ vā sinehaṃ vā na labhasi, evamevaṃ tepi tayāva sadisā bhavyeyyaṃ. **Pakhumantarikāyanti** dvinnaṃ akkhīnaṃ majjhe nāsavaṃsepi tiṭṭhantiṃ maṃ na passasi. **Vasībhūtāmhīti** vasībhūtā asmi. Pañcamaṃ.

6. Cālāsuttavaṇṇanā

167. Chaṭṭhe **ko nu taṃ idamādapayīti** ko nu mandabuddhi bālo taṃ evaṃ gāhāpesi? **Pariklesanti** aññampi nānappakāraṃ upaddavaṃ. Idāni yaṃ māro āha (1.0177) “ko nu taṃ idamādapayī”ti, taṃ maddantī- “na maṃ andhabālo ādapesi, loke pana aggapuggalo satthā dhammaṃ desesi”ti dassetuṃ, **buddhoti-**ādīmāha. Tattha **sacce nivesayīti** paramatthasacce nibbāne nivesesi. **Nirodhaṃ appajāna-**

ntāti nirodhasaccaṃ ajānantā. Chaṭṭhaṃ.

7. Upacālāsuttavaṇṇanā

168. Sattame **enti māravasam punāti** punappunaṃ maraṇamāraḱilesamāradevapuṭṭamārānaṃ vasaṃ āgacchanti. **Padhūpitoti santāpito. Agati yattha māra-ssāti** yattha tuyhaṃ mārassa agati. **Tatthāti** tasmim nibbāne. Sattamaṃ.

8. Sīsupacālāsuttavaṇṇanā

169. Aṭṭhame **samaṇī viya dissasīti** samaṇisadisā dissasi. **Kimiva carasi momūhāti** kiṃ kāraṇā momūhā viya carasi? **Ito bahiddhāti** imamhā sāsanā bahi. Pāsaṃ ḍentīti **pāsaṇḍā**, sattānaṃ cittesu diṭṭhipāsaṃ khipantīti attho. Sāsaṇaṃ pana pāse moceti, tasmā pāsaṇḍoti na vuccati, ito bahiddhāyeva pāsaṇḍā honti. **Pasīdanti** saṃsīdanti lagganti.

Idāni “kaṃ nu uddissa muṇḍāsī”ti pañhaṃ kathenti **atthi sakyakule jātoti-ādi-māha**. Tattha **sabbābhibhūti** sabbāni khandhāyatanadhātubhavayonigati-ādīni abhibhavitvā ṭhito. Maraṇamāradayo nudi nīharīti **māranudo. Sabbatthamaparājītoti** sabbesu rāgādīsu vā mārayuddhe vā ajito. **Sabbattha muttoti** sabbesu khandhādīsu mutto. **Asitoti** taṇhādīṭṭhinissayena anissito. **Sabbakammakkhayaṃ pattoti** sabbakammakkhayaasaṅkhātaṃ arahattaṃ patto. **Upadhisāṅkhayeti** upadhisāṅkhayasaṅkhāte nibbāne ārammaṇato vimutto. Aṭṭhamaṃ.

9. Selāsuttavaṇṇanā

170. Navame **kenidaṃ pakatanti** kena idaṃ kataṃ. **Bimbanti** attabhāvaṃ sandhāya vadati. **Aghanti** dukkhapatiṭṭhānattā attabhāvameva vadati. **Hetubhaṅgāti** hetunirodhena paccayavekallena. Navamaṃ.

10. Vajirāsuttavaṇṇanā

171. Dasame (1.0178) **nayidha sattupalabbhatīti** imasmim suddhasaṅkhārapuñje paramatthato satto nāma na upalabbhati. **Khandhesu santesūti** pañcasu khandhesu vijjamānesu tena tenākārena vavatthitesu. **Sammutīti** sattoti samaññā-mattameva hoti. **Dukkhanti** pañcakkhandhadukkhaṃ. **Nāññatra dukkhāti** ṭhapetvā dukkhaṃ añño neva sambhoti na nirujjhatīti. Dasamaṃ.

Iti sārathappakāsiniyā

Saṃyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Bhikkhunīsaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Brahmasaṃyuttaṃ

1. Paṭhamavaggo

1. Brahmāyācanasuttavaṇṇanā

172. Brahmasaṃyuttassa (1.0179) paṭhame **parivitaṅko udapādīti** sabbabuddhānaṃ āciṅṅasamāciṅṅo ayaṃ cetaso vitakko udapādi. Kadā udapādīti? Buddhabhūtaṃ aṭṭhame sattāhe rājāyatanamūle sakkena devānamindena ābhaṭaṃ dantaḥṭṭhañca osadhaharītakañca khāditvā mukhaṃ dhovivā catūhi lokapālehi upanīte paccagge selamayapatte tapussabhallikānaṃ piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā puna paccāgantvā ajapālanigrodhe nisinnamattassa.

Adhigatoti paṭividdho. **Dhammoti** catusaccadhammo. **Gambhīroti** uttānapaṭikkhepavacanametam. **Duddasoti** gambhīrattāva duddaso dukkhena daṭṭhabbo, na sakkā sukhena daṭṭhum. **Duddasattāva duranubodho** Dukkhena avabujjhitaṃ, na sakkā sukhena avabujjhitaṃ. **Santoti** nibbuto. **Paṇītoti** atappako. Idaṃ dvayaṃ lokuttarameva sandhāya vuttaṃ. **Atakkāvacaṇoti** takkena avacaritaṃ ogāhitaṃ na hoti, ñāṇeneva avacaritaṃ. **Nipuṇoti** saṅho. **Paṇḍitavedanīyoti** sammāpaṭipadaṃ paṭipannehi paṇḍitehi veditaṃ. **Ālayarāmāti** sattā pañcasu kāmāgūṇesu alliyanti, tasmā te **ālayāti** vuccanti. Aṭṭhasatataṇhāvicarītāni vā alliyanti, tasmāpi ālayāti vuccanti. Tehi ālayehi ramantīti **ālayarāmā**. Ālayesu ratāti **ālayaratā**. **Ālayesu suṭṭhu muditāti ālayasammuditā**. Yatheva hi susajjitaṃ pupphaphalabharitarukkhādisampannaṃ uyyānaṃ pavittṭho rājā tāya tāya sampattiyā ramati, sammudito āmoditapamodito hoti, na ukkaṇṭhati, sāyampi nikkhamituṃ na icchati, evamimehipi kāmālayataṇhālayehi sattā ramanti, saṃsāravaṭṭe sammuditā anukkaṇṭhitā vasanti. Tena tesam bhagavā duvidhaṃ ālayaṃ uyyānabhūmiṃ viya dassento “ālayarāmā”ti-ādimāha.

Tattha **yadidanti** nipāto, tassa ṭhānaṃ sandhāya “yaṃ idan”ti, paṭiccasamuppādaṃ sandhāya “yo ayan”ti evamattho daṭṭhabbo. **Idappaccayatāpaṭiccasamuppādoti** imesaṃ (1.0180) paccayā idappaccayā, idappaccayā eva idappaccayatā, idappaccayatā ca sā paṭiccasamuppādo cāti **idappaccayatāpaṭiccasamuppādo**. Saṅkhārādipaccayānaṃ etaṃ adhivacanaṃ. **Sabbasaṅkhārasamathoti**-ādi sabbam nibbānameva. Yasmā hi taṃ āgamma sabbasaṅkhāravipphanditāni samanti, vūpasammanti, tasmā **sabbasaṅkhārasamathoti** vuccati. Yasmā ca taṃ āgamma sabbe upadhayo paṭinissatṭhā honti, sabbā taṇhā khīyanti, sabbe kilesarāgā virajjanti, sabbam dukkham nirujjhati, tasmā **sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhākkhaya virāgo nirodho**Ti vuccati. Yā panesā taṇhā bhavena bhavaṃ, phalena vā saddhiṃ kammaṃ vinati saṃsibbatīti katvā **vānanti** vuccati, tato nikkhantaṃ vāna-

toti **nibbānaṃ**. So **mamassa kilamathoti** yā ajānantānaṃ desanā nāma, so mama kilamatho assa, sā mama vihesā assāti attho. Kāyakilamatho ceva kāyavihesā ca assāti vuttaṃ hoti. Citte pana ubhayampetaṃ buddhānaṃ natthi. **Apissūti** anubrūhanatthe nipāto. So “na kevalaṃ ayaṃ parivitakko udapādi, imāpi gāthā paṭibhaṃsū”ti dīpeti. **Anacchariyāti** anu-acchariyā. **Paṭibhaṃsūti** paṭibhānasaṅkhātassa ṅāṇassa gocarā ahesuṃ, parivitakkayitabbataṃ pāpuṇiṃsu.

Kicchenati dukkhena, na dukkhāya paṭipadāya. Buddhānaṃ hi cattāropi maggā sukhapāṭipadāva honti. Pāramipūraṇakāle pana sarāgasadosasamohasseva sato āgatāgatānaṃ yācakānaṃ alaṅkatapaṭiyattaṃ sīsaṃ kantivā galalohitaṃ nīharitvā su-añjitāni akkhīni uppāṭetvā kulavaṃsappadīpaṃ puttaṃ manāpacāriṇiṃ bhariyanti evamādīni dentassa aññāni ca khantivādisadisesu attabhāvesu chejjabhejjādīni pāpuṇantassa āgamaṇiyapaṭipadaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Halanti** ettha **ha-kāro** nipātamatto, alanti attho. **Pakāsītunti** desituṃ, evaṃ kicchena adhi-gatassa alaṃ desituṃ pariyattaṃ desituṃ. Ko attho desitenāti vuttaṃ hoti? **Rāgado-saparetehīti** rāgadosaphuṭṭhehi rāgadosānugatehi vā.

Paṭisotagāminti niccādīnaṃ paṭisotaṃ, “aniccaṃ dukkhamanattā asubhan”ti evaṃ gataṃ catusaccadhammaṃ. **Rāgarattāti** kāmarāgena bhavarāgena diṭṭhirāgena ca rattā. **Na dakkhantīti** aniccaṃ dukkhamanattā asubhanti iminā sabhāvena na passissantī (1.0181), te apassante ko sakkhissati evaṃ gāhāpetuṃ. **Tamokhandhena āvuṭṭāti** avijjārāsinaṃ ajjhotthaṭṭā.

Appossukkatāyāti nirussukkabhāvena, adesetukāmatāyāti attho. Kasmā panassa evaṃ cittaṃ nami? Nanu esa mutto mocessāmi, tiṇṇo tāressāmi-

“Kiṃ me aññāta-vesena, dhammaṃ sacchikatenidha;

sabbaññutaṃ pāpuṇitvā, tārayissaṃ sadevakan”ti. (bu. vaṃ. 2.56)-

Patthanaṃ katvā pāramiyo pūretvā sabbaññutaṃ pattoti? Saccametaṃ, tadevaṃ paccavekkhaṇānubhāvena panassa evaṃ cittaṃ nami. Tassa hi sabbaññutaṃ patvā sattānaṃ kilesagahanataṃ, dhammassa ca gambhīrataṃ paccavekkhantassa sattānaṃ kilesagahanatā ca dhammagambhīratā ca sabbākārena pākaṭṭā jātā. Athassa- “ime sattā kañjiyapuṇṇā lābu viya, takkabharitā cāṭi viya, vasātela-pītapilotikā viya, añjanamakkhitaṭṭho viya ca kilesabharitā atisaṃkiliṭṭhā rāgarattā dosaduṭṭhā mohamūḷhā, te kiṃ nāma paṭivijjhissantī”ti? Cintayato kilesagahanapaccavekkhaṇānubhāvenāpi evaṃ cittaṃ nami.

“Ayañca dhammo pathavīsandhāraka-udakakkhandho viya gambhīro, pabba-tena paṭicchādetvā ṭhapito sāsapo viya duddaso, satadhā bhinnassa vālassa koṭiyā koṭipaṭipādanaṃ viya duranubodho. Nanu mayā hi imaṃ dhammaṃ paṭivijjhituṃ vāyamantena adinnaṃ dānaṃ nāma natthi, arakkhitaṃ sīlaṃ nāma natthi, aparipūritā kāci pāramī nāma natthi, tassa me nirussāhaṃ viya mārabalaṃ vidhamantassāpi pathavī na kampiltha, paṭhamayāme pubbenivāsaṃ anussaranta-ssāpi na kampiltha, majjhimayāme dibbacakkuṃ visodhentassāpi na kampiltha, pacchamayāme pana paṭiccasamuppādaṃ paṭivijjhantasseva me dasasahasilokadhātu kampiltha. Iti mādisenāpi tikkhaññaṇena kicchenevāyaṃ dhammo paṭividdho. Taṃ lokiyamahājanā kathaṃ paṭivijjhissanti”ti? Dhammagambhīrapaccavekkhaṇā-nubhāvenāpi evaṃ cittaṃ namīti veditabbaṃ.

Apica brahmunā yācite desetukāmatāyapissa evaṃ cittaṃ nami. Jānāti hi bhagavā- “mama apposukkatāya citte namamāne maṃ mahābrahmā dhamma-desanaṃ (1.0182) yācissati, ime ca sattā brahmagarukā. Te ‘sathā kira dhammaṃ na desetukāmo ahosi. Atha naṃ mahābrahmā yācitvā desāpesi. Santo vata bho dhammo, paṇīto vata bho dhammo’ti maññamānā sussūsissanti”ti. Idampissa kāraṇaṃ paṭicca apposukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāyāti veditabbaṃ.

Sahampatissāti so kira kassapassa bhagavato sāsane sahako nāma thero paṭhamajjhānaṃ nibbattetvā paṭhamajjhānabhūmiyaṃ kappāyukabrahmā hutvā nibbatta. Tatra naṃ “sahampatibrahmā”ti paṭisañjānanti. Taṃ sandhāyāha “brahmuno sahampatissā”ti. **Nassati vata bhoti** so kira imaṃ saddaṃ tathā nicchāresi, yathā dasasahasilokadhātubrahmāno sutvā sabbe sannipatiṃsu. **Yatra hi nāmāti** yasmiṃ nāma loke. **Purato pāturahosīti** tehi dasahi brahmasahashehi saddhiṃ pāturahosi. **Apparajakkhajātikāti** paññāmaye akkhiṃhi appaṃ parittaṃ rāgadosamoharajaṃ etesaṃ evaṃsabhāvāti **apparajakkhajātikā**. **Assavanatāti** assavanatāya. **Bhavissantīti** purimabuddhesu dasapuññakiriyavasena katādhi-kārā paripākagatā padumāni viya sūriyasmisamphassaṃ, dhammadesanaṃ yeva ākañkhamānā catuppadikagāthāvasāne ariyabhūmiṃ okkamanārahā na eko, na dve, anekasatasahassā dhammassa aññātāro bhavissantīti dasseti.

Pāturahosīti pātubhavi. **Samalehi cintitoti** samalehi chahi sathārehi cintito. Te hi puretaraṃ uppajjitvā sakalajambudīpe kaṇṭake pattharamānā viya, viṣaṃ siñcamānā viya ca samalaṃ micchādiṭṭhidhammaṃ desayiṃsu. **Apāpuretanti** vivaraṃ etaṃ. **Amatassa dvāranti** amatassa nibbānassa dvārabhūtaṃ ariyamaggaṃ. **Suṇantu dhammaṃ vimalenānubuddhanti** ime sattā rāgādimalānaṃ abhāvato vimalena sammāsambuddhena anubuddhaṃ catusaccadhammaṃ suṇantu tāva bhagavāti yācati.

Sele yathā pabbatamuddhaniṭṭhitoti selamaye ekagghane pabbatamuddhani yathāṭhitova. Na hi tassa ṭhitassa dassanattaṃ gīvukkipanapasāraṇādikkiccam atthi. **Tathūpamanti** tappaṭibhāgaṃ selapabbatūpamaṃ. Ayaṃ panettha sañkhepattho- yathā selapabbatamuddhani ṭhitova cakkhumā puriso samantato janataṃ passeyya (1.0183), tathā tvampi sumedha sundarapañña sabbaññaṇaṇena samantacakkhu bhagavā dhammamayaṃ pāsādamāruyha sayaṃ apetasoko

sokāvatiṇṇaṃ jātijaṅgābhūtaṃ janataṃ avekkhassu upadhāraya upaparikkha. Ayaṃ panettha adhippāyo- yathā hi pabbatapāde samantā mahantaṃ khettaṃ katvā, tattha kedārapāḷisu kuṭikāyo katvā rattiṃ aggiṃ jāleyyūṃ, caturaṅgasama-
nnāgatañca andhakāraṃ assa, atha tassa pabbatassa matthake ṭhatvā cakkhu-
mato purisassa bhūmiṃ olokayato neva khettaṃ na kedārapāḷiyo na kuṭiyo na
tattha sayitamanussā paññāyeyyūṃ. Kuṭikāsu pana aggijālāmatthakameva paññā-
yeyya, evaṃ dhammapāsādaṃ āruya sattanikāyaṃ olokayato tathāgatassa ye te
akatakalyāṇā sattā, te ekavihāre dakkhiṇajāṇupasse nisinnāpi buddhacakkhusa
āpāthaṃ nāgacchanti, rattiṃ khittā sarā viya honti. Ye pana katakalyāṇā veneyya-
puggalā, te evassa dūrepi ṭhitā āpāthaṃ āgacchanti so aggi viya himavantapa-
bbato viya ca. Vuttampi cetā-

“Dūre santo pakāsentī, himavantova pabbato;

asantettha na dissanti, rattiṃ khittā yathā sarā”ti. (dha. pa. 304);

Ajjhesananti yācanaṃ. **Buddhacakkhunā**ti indriyaparopariyattañāṇena ca āsayā-
nusayañāṇena ca. Imesaṃ hi dvinnaṃ ñāṇānaṃ “buddhacakkhū”ti nāmaṃ,
sabbaññutaññāṇassa “samantacakkhū”ti, tiṇṇaṃ maggañāṇānaṃ “dhammaca-
kkhū”ti. **Apparajakkheti**-ādīsu yesaṃ vuttanayeneva paññācakkhumhi rāgādirajaṃ
appaṃ, te **apparajakkhā**. Yesaṃ taṃ mahantaṃ, te **mahārajakkhā**. Yesaṃ
saddhādīni indriyāni tikkhāni, te **tikkhindriyā**. Yesaṃ tāni mudūni, te **mudindriyā**.
Yesaṃ teyeva saddhādayo ākāraṃ sundarā, te **svākārā**. Ye kathitakāraṇaṃ salla-
kkhenti, sukkena sakkā honti viññāpetuṃ, te **suviññāpayā**. Ye paralokañceva
vajjañca bhayato passanti, te **paralokavajjabhayadassāvino** nāma.

Ayaṃ panettha pāḷi- “saddho puggalo apparajakkho, assaddho puggalo mahāra-
jakkho. Āraddhavīriyo, kusīto. Upaṭṭhitassati, muṭṭhassati. Samāhito (1.0184), asa-
māhito. Paññavā, duppañño puggalo mahārajakkho. Tathā saddho puggalo tikkhi-
ndriyo ...pe... paññavā puggalo paralokavajjabhayadassāvī, duppañño puggalo
na paralokavajjabhayadassāvī. Lokoti khandhaloko, āyatanaloko, dhātuloko,
sampattibhavaloko, sampattisambhavaloko, vipattibhavaloko, vipattisambhava-
loko. Eko loko sabbe sattā āhāraṭṭhitikā. Dve lokā nāmañca rūpañca. Tayo lokā
tisso vedanā. Cattāro lokā cattāro āhārā. Pañca lokā pañcupādānakkhandhā. Cha
lokā cha ajjhātikāni āyatanāni. Satta lokā satta viññāṇaṭṭhitiyo. Aṭṭha lokā aṭṭha
lokadhammā. Nava lokā nava sattāvāsā. Dasa lokā dasāyatanāni. Dvādasa lokā
dvādasāyatanāni. Aṭṭhārasa lokā aṭṭhārasa dhātuyo. Vajjanti sabbe kilesā vajjā,
sabbe duccharitā vajjā, sabbe abhisaṅkhārā vajjā, sabbe bhavagāmikammā vajjā,
iti imasmiñca loke imasmiñca vaje tikkhā bhayasaññā paccupaṭṭhitā hoti, seyya-
thāpi ukkhittāsike vadhake. Imehi paññāsāya ākārehi imāni pañcindriyāni jānāti
passati aññāsi paṭivijjhi. Idaṃ tathāgatassa indriyaparopariyatte ñāṇaṃ”ti (paṭi. ma.
1.112).

Uppaliniyanti uppalavane. Itaresupi eseva nayo. **Antonimuggaposīnī**ti yāni anto
nimuggāneva posiyanti. **Udakaṃ accuggamma ṭhitānī** ti udakaṃ atikkamitvā
ṭhitāni. Tattha yāni accuggamma ṭhitāni, tāni sūriyasmisamphassaṃ āgamaya-
mānāni ṭhitāni aṅga pupphanakāni. Yāni pana samodakaṃ ṭhitāni, tāni sve puppha-

nakāni. Yāni udakānuggatāni antonimuggaposīni, tāni tatiyadivase pupphanakāni. Udakā pana anuggatāni aññānīpi saroga-uppalādīni nāma atthi, yāni neva pupphissanti, macchakacchapabhakkhāneva bhavissanti, tāni pāḷiṃ nāruḷhāni. Āharitvā pana dīpetabbānīti dīpitāni. Yatheva hi tāni catubbidhāni pupphāni, evamevaṃ ugghaṭitaññū vipañcitaññū neyyo padaparamoti cattāro puggalā.

Tattha “yassa puggalassa saha udāhaṭavelāya dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo **ugghaṭitaññū**. Yassa puggalassa saṃkhittena bhāsitassa (1.0185) vitthārena atthe vibhajiyaṃāne dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo **vipañcitaññū**. Yassa puggalassa uddesato paripucchato yoniso manasikaroto kalyāṇamitte sevato bhajato payirupāsato anupubbena dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo **neyyo**. Yassa puggalassa bahumpi suṇato bahumpi bhaṇato bahumpi dhārayato bahumpi vācayato na tāya jātiyā dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo **padaparamo** (pu. pa. 148-151). Tattha bhagavā uppalavanādisadisamaṃ dasasahasilokadhātuṃ olokento- “ajja pupphanakāni viya ugghaṭitaññū, sve pupphanakāni viya vipañcitaññū, tatiyadivase pupphanakāni viya neyyo, macchakacchapabhakkhāni pupphāni viya padaparamo”ti addassa. Passanto ca “ettakā apparajakkhā, ettakā mahārajakkhā, tatrāpi ettakā ugghaṭitaññū”ti evaṃ sabbākāratova addasa.

Tattha tiṇṇaṃ puggalānaṃ imasmiṃyeva attabhāve bhagavato dhammadeśanā atthaṃ sādheti. Padaparamānaṃ anāgatathāya vāsanā hoti. Atha bhagavā imesaṃ catunnaṃ puggalānaṃ atthāvahaṃ dhammadeśanaṃ viditvā desetukamyataṃ uppādetvā puna sabbepi tisu bhavesu satte bhābbābhābbavasena dve koṭṭhāse akāsi. Ye sandhāya vuttaṃ- “katame sattā abhabbā? Ye te sattā kammāvaraṇena samannāgatā kilesāvaraṇena samannāgatā vipākāvaraṇena samannāgatā assaddhā acchandikā duppaññā abhabbā niyāmaṃ okkamituṃ kusalesu dhammesu sammattaṃ, ime te sattā abhabbā. Katame sattā bhābbā? Ye te sattā na kammāvaraṇena ...pe... ime te sattā bhābbā”ti (vibha. 827; paṭi. ma. 1.115). Tattha sabbepi abhabbapuggale pahāya bhābbapuggaleyeva ṇāṇena pariggahetvā, “ettakā rāgacaritā ettakā dosa-mohacaritā vitakka-saddhā-buddhicaritā”ti cha koṭṭhāse akāsi. Evaṃ katvā dhammaṃ desessāmiti cintesi.

Paccabhāsīti pati-abhāsī. **Apārutāti** vivaṭā. **Amatassa dvārāti** ariyamaggo. So hi amatasaṅkhātassa nibbānassa dvāraṃ, so mayā vivarivā ṭhapitoti dasseti. **Pamuñcantu saddhanti** sabbe attano saddhaṃ pamuñcantu (1.0186) vissajjentu. Pacchimapaḍadvaye ayamatto- ahañhi attano paṇaṃ suppaṇattampi imaṃ paṇitaṃ uttamaṃ dhammaṃ kāyavācākīlamathasaññī hutvā na bhāsiṃ. Idāni pana sabbo jano saddhābhājanaṃ upanetu, pūressāmi tesaṃ saṅkappanti.

Antaradhāyīti sathāraṃ gandhamālādīhi pūjetvā antarahito, sakaṭṭhānameva gatoti attho. Gate ca pana tasmīṃ bhagavā “kassa nu kho ahaṃ paṭhamaṃ dhammaṃ deseyyan”ti? Āḷārudakānaṃ kālaṅkatabhāvaṃ, pañcavaggiyānañca bahūpakārabhāvaṃ ṇatvā tesaṃ dhammaṃ desetukāmo bārāṇasiyaṃ isipatanaṃ gantvā dhammacakkaṃ pavattesi. Paṭhamaṃ.

2. Gāravasuttavaṇṇanā

173. Dutiye **udapādīti** ayaṃ vitakko pañcame sattāhe udapādi. **Agāravo** Ti aññasmiṃ gāravarahito, kañci garuṭṭhāne aṭṭhapetvāti attho. **Appatissoti** patissaya-rahito, kañci jeṭṭhakaṭṭhāne aṭṭhapetvāti attho.

Sadevaketi-ādīsu saddhiṃ devehi **sadevake**. Devaggahaṇena cettha mārabra-hmesu gahitesupi māro nāma vasavattī sabbesaṃ upari vasaṃ vatteti, brahmā nāma mahānubhāvo ekaṅguliya ekasmiṃ cakkavāḷasahassee ālokaṃ pharati. Dvīhi dvīsu ...pe... dasahi aṅgulihi dasasupi cakkavāḷasahassee ālokaṃ pharati, so iminā sīlasampannataroti vuttuṃ mā labhatūti **samārake sabrahmake**ti visuṃ vuttaṃ. Tathā samaṇā nāma ekanikāyādivasena bahussutā sīlavanto paṇḍitā, brāhmaṇāpi vatthuvijjādivasena bahussutā paṇḍitā, te iminā sīlasampannatarāti vuttuṃ mā labhantūti **sassamaṇabrāhmaṇiyyā pajāyāti** vuttaṃ. **Sadevamanussāyāti** idaṃ pana nippadesato dassanatthaṃ gahitameva gahetvā vuttaṃ. Apicettha purimāni tīṇi padāni lokavasena vuttāni, pacchimāni dve pajāvasena. **Sīlasampannataranti** sīlena sampannataraṃ, adhikataranti attho. Sesesupi eseva nayo. Ettha ca sīlādayo cattāro dhammā lokiya lokuttarā kathitā, vimuttiñāṇadassanaṃ lokiya meva. Paccavekkhaṇaṇāṇaṃ hetuṃ.

Pāturahosīti (1.0187)- “ayaṃ satthā avīcīto yāva bhavaggā sīlādīhi attanā adhi-kataraṃ apassanto ‘mayā paṭividdhaṃ navalokuttaradhammeva sakkatvā garuṃ katvā upanissāya viharissāmi’ti cinteti, kāraṇaṃ bhagavā cinteti, atthaṃ vuḍḍhivisesaṃ cinteti, gacchāmissa ussāhaṃ janessāmi”ti cintetvā purato pākaṭo ahosi, abhimukhe aṭṭhāsīti attho.

Viharanti cāti ettha yo vadeyya “viharantīti vacanato paccuppannepi bahū buddhā”ti, so “bhagavāpi, bhante, etarahi

arahaṃ sammāsambuddho”ti iminā vacanena paṭibāhitabbo.

“Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati;

sadevakasmiṃ lokasmiṃ, natthi me paṭipuggalo”ti. (mahāva. 11; ma. ni. 1.285)-

Ādīhi cassa suttehi aññesaṃ buddhānaṃ abhāvo dīpetabbo. **Tasmāti** yasmā sabbepi buddhā saddhammagaruno, tasmā. **Mahattamabhikaṅkhatāti** mahanta-bhāvaṃ patthayamānena. **Saraṃ buddhāna-sāsananti** buddhānaṃ sāsanaṃ sara-ntena. Dutiyaṃ.

3. Brahmadevasuttavaṇṇanā

174. Tatiye **eko**Ti ṭhānādīsu iriyāpathesu ekako, ekavīhārīti attho. **Vūpakaṭṭhoti** kāyena vūpakaṭṭho nissaṭo. **Appamattoti** satiyā avippavāse ṭhito. **Ātāpīti** vīriyātā-pena samannāgato. **Pahitattoti** pesitatto. **Kulaputtā**Ti ācārakulaputtā. **Sammadevāti** na iṇaṭṭā na bhayaṭṭā na jīvitapakatā hutvā, yathā vā tathā vā pabbajitāpi ye anulomapaṭipadaṃ pūrenti, te sammadeva agārasmā anagāriyaṃ pabbajanti nāma. **Brahmacariyapariyosānanti** maggabrahmacariyassa pariyosānabhūtaṃ ariyaphalaṃ. **Diṭṭheva dhammeti** imasmiṃyeva attabhāve. **Sayaṃ abhiññā sacchikatvāti** sāmaṃ jānitvā paccakkhaṃ katvā. **Upasampajjāti** paṭilabhitvā sampādetvā vihāsi. Evaṃ viharanto ca **khīṇā jāti ...pe... abbhāññāsīti**. Etenassa paccavekkhaṇabhūmi dassitā.

Katamā (1.0188) panassa jāti khīṇā, kathaṅca naṃ abbhāññāsīti? Vuccate, na tāvassa atītā jāti khīṇā pubbeva khīṇattā, na anāgatā tattha vāyāmābhāvato, na paccuppannā vijjamānattā. Maggassa pana abhāvitattā yā uppajjeyya ekacatupa-ñcavokārabhavesu ekacatupañcakkhandhappabhedā jāti. Sā maggassa bhāvitattā anuppādadharmataṃ āpajjanena khīṇā. Taṃ so maggabhāvanāya pahīna-kilese paccavekkhitvā- “kilesābhāve vijjamānampi kammaṃ āyatīṃ appaṭisa-ndhikaṃ hotī”ti jānanto jānāti.

Vusitanti vutthaṃ parivutthaṃ, kataṃ caritaṃ niṭṭhāpitanti attho. **Brahmacariyanti** maggabrahmacariyaṃ. **Kataṃ karaṇīyanti** catūsu saccesu catūhi maggehi pariññāpahānasacchikiriyabhāvanāvasena soḷasavidhampi kiccaṃ niṭṭhāpitanti attho. **Nāparaṃ itthattāyāti** idāni puna itthabhāvāya, evaṃ soḷasakiccabhāvāya, kilesakkhayāya vā katamaggabhāvanā natthīti. Atha vā **itthattāyāti** itthattabhāvato, imasmā evaṃpakārā idāni vattamānakkhandhasantānā aparaṃ khandhasantānaṃ natthi, ime pana pañcakkhandhā pariññātā tiṭṭhanti chinnamūlako rukkho viyāti abbhāññāsi. **Aññataroti** eko. **Arahatanti** arahantānaṃ, bhagavato sāva-kānaṃ arahataṃ abbhantaro ahosi.

Sapadānanti sapadānacāraṃ, sampattaḡharaṃ anukkamma paṭipāṭiyā caranto. **Upasaṅkamīti** upasaṅkamanto. Mātā panassa puttaṃ disvāva gharā nikkhama pattaṃ gaheṭvā antonivesanaṃ pavesetvā paññattāsane nisīdāpesi.

Āhutiṃ niccaṃ paggaṇhātiti niccakāle āhutiṇḍaṃ paggaṇhāti. Taṃ divasaṃ pana tasmiṃ ghare bhūtabalikammaṃ hoti. Sabbagehaṃ haritupalittaṃ vippaki-

ṇṇalājaṃ vanamālaparikkhittaṃ ussitaddhajapaṭākāṃ tattha tattha puṇṇaghare
ṭhapetvā daṇḍadīpikā jāletvā gandhacuṇṇamālādīhi alaṅkataṃ, samantato sañchā-
diyamānā dhūmakaṭacchu ahosi. Sāpi brāhmaṇī kālasseva vuṭṭhāya soḷasahi
gandhodakaghaṭehi nhāyitvā sabbālaṅkārena attabhāvaṃ alaṅkari. Sā tasmim
samaye mahākhīṇāsavaṃ nisīdāpetvā, yāgu-uḷuṅkamattampi adatvā, “mahā-
brahmaṃ bhojessāmi”ti suvaṇṇapātiyaṃ pāyāsaṃ (1.0189) pūretvā sappimadhu-
sakkharādīhi yojetvā nivesanassa pacchābhāge haritupalittabhāvādīhi alaṅkatā
bhūtapīṭhikā atthi. Sā taṃ pātiṃ ādāya, tattha gantvā, catūsu koṇesu majjhe ca
ekekaṃ pāyāsapiṇḍaṃ ṭhapetvā, ekaṃ piṇḍaṃ hatthena gahetvā, yāva kapparā
sappinā paggharantena pathaviyaṃ jāṇumaṇḍalaṃ patiṭṭhāpetvā “bhuñjatu
bhavaṃ mahābrahmā, sāyatu bhavaṃ mahābrahmā, tappetu bhavaṃ mahābra-
hmā”ti vadamānā brahmānaṃ bhojeti.

Etadahosīti mahākhīṇāsavassa silagandhaṃ chadevaloke ajjhottharivā brahma-
lokaṃ upagataṃ ghāyamānassa etaṃ ahosi. **Samvejeyyanti** codeyyaṃ, sammā-
paṭipattiyaṃ yojeyyaṃ. ‘Ayaṃ hi evarūpaṃ aggadakkhiṇeyyaṃ mahākhīṇāsavaṃ
nisīdāpetvā yāgu-uḷuṅkamattampi adatvā, “mahābrahmaṃ bhojessāmi”ti tulaṃ
pahāya hatthena tulayanti viya, bheriṃ pahāya kucchiṃ vādentī viya, aggim
pahāya khajjopanakaṃ dhamamānā viya bhūtabaliṃ kurumānā āhiṇḍati. Gacchā-
missā micchādassanaṃ bhinditvā apāyamaggato uddharitvā yathā asīti koṭi-
dhanam buddhasāsane vippakiritvā saggamaggaṃ ārohati, tathā karomīti vuttaṃ
hoti.

Dūre itoti imamhā ṭhānā dūre brahmaloko. Tato hi kūṭāgāramattā silā pātītā
ekena ahorattena aṭṭhacattālīsajoyanasahassāni khepayamānā catūhi māsehi
pathaviyaṃ patiṭṭhaheyya, sabbahetṭhimopi brahmaloko evaṃ dūre. **Yassāhutinti**
yassa brahmuno āhutiṃ paggaṇhāsi, tassa brahmaloko dūreti attho. **Brahmapa-
thanti** ettha brahmapatho nāma cattāri kusalajjhānāni, vipākajjhānāni pana nesam
jīvitapatho nāma, taṃ brahmapathaṃ ajānantī tvam kiṃ jappasi vippalapasi?
Brahmāno hi sappītikajjhānena yāpenti, na etaṃ tiṇabijāni pakkhipitvā randhaṃ
goyūsaṃ khādanti, mā akāraṇā kilamasīti.

Evaṃ vatvā puna so mahābrahmā añjaliṃ paggayha avakujjo hutvā theram upa-
disanto **eso hi te brāhmaṇi brahmadevoti**-ādimāha. Tattha **nirūpadhikoti** kilesābhi-
saṅkhārakāmaguṇopadhīhi virahito. **Atidevapattoti** devānaṃ atidevabhāvaṃ
brahmānaṃ atibrahmabhāvaṃ patto. **Anaññaposīti** (1.0190) ṭhapetvā imaṃ atta-
bhāvaṃ aññassa attabhāvassa vā puttadārassa vā aposanatāya anaññaposī.

Āhuneyyoti āhunapiṇḍaṃ paṭiggahetuṃ yutto. **Vedagūti** catumaggasaṅkhātehi
vedehi dukkhassantaṃ gato. **Bhāvitattoti** attānaṃ bhāvetvā vaḍḍhetvā ṭhito. **Anūpa-
littoti** taṇhādīhi lepehi ālitto. **Ghāsesanaṃ iriyatīti** āhārapariyesanaṃ carati.

Na tassa pacchā na puratthamattīti pacchā vuccati atītaṃ, purattham vuccati
anāgataṃ, atītānāgatesu khandhesu chandarāgavirahitassa pacchā vā purattham
vā natthīti vadati. **Santoti**-ādisu rāgādisantatāya santo. Kodhadhūmavigamā
vidhūmo, dukkhābhāvā **anīgho**, kattaradaṇḍādīni gahetvā vicarantopi vadhakace-
tanāya abhāvā **nikkhittadaṇḍo**. **Tasathāvaresūti** ettha pana puthujanā tasā nāma,

khīṇāsavā thāvarā nāma. Satta pana sekhā tasāti vattum na sakkā, thāvarā na honti, bhajamānā pana thāvarapakkhameva bhajanti. **So tyāhutinti** so te āhutim.

Visenibhūtoti kilesasenāya viseno jāto. **Anejoti** nittaṅho. **Susīloti** khīṇāsavasīlena susīlo. **Suvimuttacittoti** phalavimuttiyā suṭṭhu vimuttacitto. **Oghatiṇṇanti** cattāro oghe tiṇṇam. Ettakena kathāmaggena brahmā therassa vaṇṇam kathento āyatane brāhmaṇim niyoesi. Avasānagāthā pana saṅgītikārehi ṭhapitā. **Patitṭhapesi dakkhiṇanti** catupaccayadakkhiṇam patitṭhapesi. **Sukhamāyatikanti** sukhāyatikaṃ āyatim sukhavipākaṃ, sukhāvahanti attho. Tatiyam.

4. Bakabrahmasuttavaṇṇanā

175. Catutthe **pāpakam diṭṭhigatanti** lāmikā sassatadiṭṭhi. **Idam niccanti** idam saha kāyena brahmaṭṭhānam aniccaṃ “niccan”ti vadati. Dhuvādīni tasseva vevacanāni. Tattha **dhuvanti** thiram. **Sassatanti** sadā vijjamānam. **Kevalanti** akhaṇḍam sakalam. **Acavanadhammanti** acavanasabhāvam. **Idam hi na jāyatīti** ādisu imasmim ṭhāne koci jāyanako vā jīyanako vā mīyanako vā cavanako (1.0191) vā upapajjanako vā natthi, tam sandhāya vadati. **Ito ca panaññanti** ito sahakāyā brahmaṭṭhānā uttari aññam nissaraṇam nāma natthīti. Evamassa thāmagatā sassatadiṭṭhi uppannā hoti. Evaṃvādī ca pana so upari tisso jhānabhūmiyo cattāro magge cattāri phalāni nibbānanti sabbam paṭibāhati. Kadā panassa sā diṭṭhi uppannāti? Paṭhamajjhānabhūmiyam nibbattakāle. Dutiyajjhānabhūmiyanti eke.

Tatrāyam anupubbikathā- heṭṭhupapattiko kiresa brahmā anuppanne buddhuppāde isipabbajjam pabbajitvā kasiṇaparikkammaṃ katvā samāpattiyo nibbattetvā aparihīnajjhāno kālam katvā catutthajjhānabhūmiyam vehapphalabrahmaloke pañcakappasatikaṃ āyum gahetvā nibbatti. Tattha yāvatāyukaṃ ṭhatvā heṭṭhupattikaṃ katvā tatiyajjhānam paṇitam bhāvetvā subhakiṇhabrahmaloke catusaṭṭhikappaṃ āyum gahetvā nibbatti. Tattha dutiyajjhānam bhāvetvā ābhassare aṭṭha kappe āyum gahetvā nibbatti. Tattha paṭhamajjhānam bhāvetvā, paṭhamajjhānabhūmiyam kappāyuko hutvā nibbatti. So paṭhamakāle attanā katakammañca nibbattaṭṭhānañca aññāsi, kāle pana gacchante gacchante ubhayaṃ pamussitvā sassatadiṭṭhim uppādesi.

Avijjāgatoti avijjāya gato samannāgato aññāṇī andhībhūto. **Yatra hi nāmāti** yo nāma. **Vakkhatīti** bhaṇati. “Yatrā”ti nipātayogena pana anāgatavacanam kataṃ.

Evaṃ vutte so brahmā yathā nāma maggacoro dve tayo pahāre adhivāsento sahāye anācikkhitvāpi uttarim pahāram pahariyamāno “asuko ca asuko ca mayham sahāyo”ti ācikkhati, evameva bhagavatā santajjiyamāno satim labhitvā, “bhagavā mayham padānupadam pekkhanto maṃ nippīlitukāmo”ti bhīto attano sahāye ācikkhanto **dvāsattatīti** ādimāha. Tassattho- bho gotama, mayaṃ dvāsattatīti janā **puññakammā** tena puññakammena idha nibbattā. **Vasavattino** sayam aññesaṃ vase avattitvā pare attano vase vatteva, jātiñca jarañca atītā, ayam no vedehi gatattā “vedagū”ti saṅkham gatā bhagavā antimā brahmupapatti. **Asmābhi-**

jappanti janā anekāti anekajanā amhe (1.0192) abhijappanti. “Ayaṃ kho bhavaṃ brahmā, mahābrahmā, abhibhū, anabhibhūto, aññadatthudaso, vasavattī, issaro, kattā, nimmātā, seṭṭho, sajitā, vasī, pitā bhūtabhabyānan”ti evaṃ patthenti pihe-
ntīti.

Atha naṃ bhagavā **appaṃ hi etanti**-ādimāha. Tattha **etanti** yaṃ tvaṃ idha tava āyuaṃ “dīghaṃ”ti maññasi, etaṃ appaṃ parittakaṃ. **Sataṃ sahaṣṣānaṃ nirabbudā-**
nanti nirabbudagaṇanāya sataṣaṣṣanirabbudānaṃ. **Āyuaṃ pajānāmīti**, “idāni
tava avasiṭṭhaṃ ettakaṃ āyū”ti ahaṃ jānāmi. **Anantadassī bhagavā hamasmīti**,
bhagavā, tumhe “ahaṃ anantadassī jāti-ādīni upātivatto”ti vadatha. **Kiṃ me purā-**
ṇanti, yadi tvaṃ anantadassī, evaṃ sante idaṃ me ācikkha, kiṃ mayhaṃ purāṇaṃ?
Vatasīlavattanti sīlameva vuccati. **Yamaṃ vijaññāti** yaṃ ahaṃ tayā kathitaṃ
jāneyyaṃ, taṃ me ācikkhāti vadati.

Idānissa ācikkhanto bhagavā **yaṃ tvaṃ apāyesīti**-ādimāha. Tatrāyaṃ adhi-
ppāyo- pubbe kiresa kulaghare nibbattivā kāmesu ādīnavaṃ disvā- “jātijarāma-
raṇassa antaṃ karissāmī”ti nikkhamma isipabbajjaṃ pabbajitvā samāpattiyo nibba-
ttetvā abhiññāpādakajjhānassa lābhī hutvā gaṅgātīre paṇṇasālaṃ kāretvā jhāna-
riyā vītināmeti. Tadā ca kālenakālaṃ satthavāhā pañcahi sakaṭasatehi maruka-
ntāraṃ paṭipajjanti. Marukantāre pana divā na sakkā gantaṃ, rattiṃ gamaṇaṃ
hoti. Atha purimasakaṭassa aggayuge yuttabalibaddā gacchantā gacchantā niva-
ttitvā āgatamaggābhimukhā ahesuṃ, sabbasakaṭāni tatheva nivattitvā aruṇe
uggate nivattitabhāvaṃ jāniṃsu. Tesañca tadā kantāraṃ atikkamanadivaso
ahosi. Sabbaṃ dārudakaṃ parikkhiṇaṃ- tasmā “natthi dāni amhākaṃ jīvitaṃ”ti
cintetvā, goṇe cakkesu bandhitvā, manussā sakaṭacchāyaṃ pavisitvā nipajjiṃsu.

olokayamāno addasa gaṅgaṃ mahatā udakoghena pūriyamānaṃ pavattitamaṇi-
kkhandhaṃ viya āgacchantaṃ, disvā cintesi- “atthi nu kho imasmiṃ loke evarū-
passa madhurodakassa alābhena kilissamānā sattā”ti? So evaṃ āvajjento maru-
kantāre taṃ satthaṃ disvā ‘ime sattā mā nassantū’ti “ito cito ca mahā-udaka-
kkhandho chijjivā marukantāre (1.0193) satthābhimukho gacchatū”ti abhiññāci-
ttena adhiṭṭhāsi. Saha cittuppādena mātikāruḷhaṃ viya udakaṃ tattha agamāsi.
Manussā udakasaddena vuṭṭhāya udakaṃ disvā haṭṭhatuṭṭhā nhāyitvā pivitvā
goṇepi pāyevā sotthinā icchitaṭṭhānaṃ agamaṃsu. Satthā taṃ brahmuno pubba-
kammaṃ dassento paṭhamaṃ gāthamāha. Tattha **apāyesīti** pāyesi. A-kāro nipāta-
mattaṃ. **Gammanīti** gimhe. **Sampareteti** gimhātapena phuṭṭhe anugate.

Aparasmimpi samaye tāpaso gaṅgātīre paṇṇasālaṃ māpetvā araṅṅagāmaṃ
nissāya vasati. Tena ca samayena corā taṃ gāmaṃ paharivā hatthasāraṃ
gahetvā gāviyo ca karamare ca gahetvā gacchanti. Gāvopi sunakhāpi manussāpi
mahāviraṃ viravanti. Tāpaso taṃ saddaṃ sutvā “kinnu kho etan”ti? Āvajjento
“manussānaṃ bhayaṃ uppannaṃ”ti ñatvā “mayi passante ime sattā mā nassantū”-
ti abhiññāpādakajjhānaṃ samāpajjitvā vuṭṭhāya abhiññācittena corānaṃ paṭi-
pathe caturaṅginim senaṃ māpesi. Kammasajjā āgacchantā corā disvā, “rājā
maññe āgato”ti vilopaṃ chaḍḍetvā pakkamiṃsu. Tāpaso “yaṃ yassa santakaṃ,
taṃ tasseva hotū”ti adhiṭṭhāsi, taṃ tatheva ahosi. Mahājano sotthibhāvaṃ pāpuṇi.
Satthā idampi tassa pubbakammaṃ dassento dutiyaṃ gāthamāha. Tattha **enikūla-
sminti** gaṅgātīre. **Gayhakaṃ nīyamānanti** gahetvā nīyamānaṃ, karamaraṃ nīya-
mānantipi attho.

Puna ekasmiṃ samaye uparigaṅgāvāsikaṃ ekaṃ kulaṃ heṭṭhāgaṅgāvāsikena
kulena saddhim mittasanthavaṃ katvā, nāvāsaṅghātaṃ bandhitvā, bahuṃ khāda-
nīyañceva bhojanīyañca gandhamālādīni ca āropetvā gaṅgāsotena āgacchati.
Manussā khādamānā bhuñjamānā naccantā gāyantā devavimānena gacchantā
viya balavasomanassā ahesuṃ. Gaṅgeyyako nāgo disvā kupito “ime mayi
saññampi na karonti. Idāni ne samuddameva pāpessāmī”ti mahantaṃ atabhāvaṃ
māpetvā udakaṃ dvidhā bhinditvā uṭṭhāya phaṇaṃ katvā, susukāraṃ karonto
aṭṭhāsi. Mahājano disvā bhīto vissaramakāsi. Tāpaso paṇṇasālāyaṃ nisinna
sutvā, “ime gāyantā naccantā somanassajātā āgacchanti. Idāni pana bhayaravaṃ
ravimṃsu, kinnu kho”ti? Āvajjento (1.0194) nāgarājaṃ disvā, “mayi passante sattā
mā nassantū”ti abhiññāpādakajjhānaṃ samāpajjitvā atabhāvaṃ pajahitvā supa-
ṇṇavaṇṇaṃ māpetvā nāgarājassa dassesi. Nāgarājā bhīto phaṇaṃ saṃharitvā
udakaṃ pavitṭho, mahājano sotthibhāvaṃ pāpuṇi. Satthā idampi tassa pubba-
kammaṃ dassento tatiyaṃ gāthamāha. Tattha **luddenāti** dāruṇena. **Manussaka-
myāti** manussakāmatāya, manusse viheṭhetukāmatāyāti attho.

Aparasmimpi samaye esa isipabbajjaṃ pabbajitvā kesavo nāma tāpaso ahosi.
Tena samayena amhākaṃ bodhisatto kappo nāma māṇavo kesavassa baddha-
caro antevāsiko hutvā ācariyassa kiṃkārapaṭissāvī manāpacārī buddhisampanno
atthacarō ahosi. Kesavo tena vinā vasituṃ na sakkoti, taṃ nissāyeva jīvikaṃ

kappesi. Satthā idampi tassa pubbakammaṃ dassento catutthaṃ gāthamāha.

Tattha **baddhacaroti** antevāsiko, so pana jeṭṭhantevāsiko ahosi. **Sambuddhi-mantaṃ vatiṇaṃ amaññīti**, “sammā buddhimā vatasampanno ayan”ti evaṃ maññamāno kappo tava antevāsiko ahosiṃ ahaṃ so tena samayenāti dasseti. **Aññepi jānāsīti** na kevalaṃ mayhaṃ āyumeva, aññepi tvaṃ jānāsīyeva. **Tathā hi buddhoti** tathā hi tvaṃ buddho, yasmā buddho, tasmā jānāsīti attho. **Tathā hi tyāyaṃ jalitānubhāvoti** yasmā ca tvaṃ buddho, tasmā te ayaṃ jalito ānubhāvo. **Obhāsayaṃ tiṭṭhatīti** sabbhaṃ brahmalokaṃ obhāsayaṃ tiṭṭhati. Catutthaṃ.

5. Aññatarabrahmasuttavaṇṇanā

176. Pañcame **tejodhātuṃ samāpajjitvā**ti tejokasiṇaparikkammaṃ katvā pādaka-jjhānato vuṭṭhāya, “**sarīrato jālā nikkhamantū**”ti adhiṭṭhahanto adhiṭṭhānacittānubhāvena sakalasarīrato jālā nikkhamanti, evaṃ tejodhātuṃ samāpanno nāma hoti, tathā samāpajjitvā. **Tasmiṃ brahmaloketi** kasmā thero tattha agamāsi? Therassa kira tejodhātuṃ samāpajjitvā tassa brahmuno upari nisinnaṃ tathā-gataṃ disvā “aṭṭhivedhī (1.0195) ayaṃ puggalo, mayāpettha gantabban”ti ahosi, tasmā agamāsi. Sesānaṃ gamanepi eseva nayo. So hi brahmā tathāgatassa ceva tathāgatasāvakañca ānubhāvaṃ adisvā abhabbo vinayaṃ upagantaṃ, tena so sannipāto ahosi. Tattha tathāgatassa sarīrato uggatajālā sakalabrahmalokaṃ atikkamitvā ajaṭākāse pakkhandā, tā ca pana chabbaṇṇā ahesuṃ, tathāgatassa sāvakaṇaṃ ābhā pakatavaṇṇāva.

Passasi vīvattantanti imasmiṃ brahmaloke aññabrahmasarīravimānālaṅkāradīnaṃ pabhā atikkamamānaṃ buddhassa bhagavato pabhassaraṃ pabhaṃ passasīti pucchati. **Na me, mārīsa, sā diṭṭhīti** yā mesā, “idhāgantaṃ samattho añño samaṇo vā brāhmaṇo vā natthī”ti pure diṭṭhi, natthi me sā. **Kathaṃ vajjanti** kena kāraṇena vadeyyaṃ. **Nicomhi sassatoti** imassa kira brahmuno laddhidiṭṭhi sassatadiṭṭhi cāti dve diṭṭhiyo. Tatrāssa tathāgatañceva tathāgatasāvake ca passato laddhidiṭṭhi pahīnā. Bhagavā panettha mahantaṃ dhammadesanaṃ desesi. Brahmā desanāpariyosāne sotāpattiphale patiṭṭhahi. Itissa maggena sassatadiṭṭhi pahīnā, tasmā evamāha.

Brahmapārisajjanti brahmapāricārikaṃ. Therānañhi bhaṇḍagāhakadahaṃ viya brahmānampi pārisajjā brahmāno nāma honti. **Tenupasaṅkamāti** kasmā theras-seva santikaṃ pesesi? There kirassa tattakeneva kathāsallāpena vissāso udapādi, tasmā tasseva santikaṃ pesesi **aññepīti** yathā tumhe cattāro janā, kinnu kho evarūpā aññepi atthi, udāhu tumhe cattāro eva mahiddhikāti? **Tevijjāti** pubbenivāsadibbacakkhu-āsavakkhayasaṅkhātāhi tīhi vijjāhi samannāgatā. **Iddhipattāti** iddhividhañāṇaṃ pattā. **Cetopariyāyakovidāti** paresaṃ cittācāre kusalā. Evamettha pañca abhiññāpi sarūpena vuttā. Dibbasotaṃ pana tāsāṃ vasena āgata-meva hoti. **Bahū**ti evarūpā chaḷabhiññā buddhasāvakaṃ bahū gaṇanapathaṃ atikkantā, sakalaṃ jambudīpaṃ kāsāvapajjotaṃ katvā vicarantīti. Pañcamaṃ.

6. Brahmāloka-suttavaṅṅaṇā

177. Chaṭṭhe (1.0196) **paccekaṃ dvārabāhanti** ekeko ekekaṃ dvārabāhaṃ nissāya dvārapālā viya aṭṭhaṃsu. **Iddhoti** jhānasukhena samiddho. **Phītoti** abhiññāpupphehi supupphito. **Anadhivāsentoti** asahanto. **Etadavocāti** etesaṃ nimmita-brahmānaṃ majjhe nisinno etaṃ “passasi me”ti-ādivacanaṃ avoca.

Tayo supaṅṅāti gāthāya pañcasatāti satapadaṃ rūpavasena vā pantivasena vā yojetabbaṃ. Rūpavasena tāva **tayo supaṅṅāti** tiṇi supaṅṅarūpasatāni. **Caturo ca haṃsāti** cattārihaṃsarūpasatāni. **Buggḥinisā pañcasatāti** byagghasadisā ekacce migā byagghinisā nāma, tesāṃ byagghinisārūpakānaṃ pañcasatāni, pantivasena **tayo supaṅṅāti** tiṇi supaṅṅapantisatāni, **caturo haṃsāti** cattāri haṃsapantisatāni. **Byagghinisā pañcasatāti** pañca byagghinisā pantisatāni. **Jhāyīnoti** jhāyissa mayhaṃ vimāne ayaṃ vibhūtīti dasseti. **Obhāsāyanti** obhāsāyamaṇaṃ. **Uttarassaṃ disāyanti** taṃ kira kanakavimānaṃ tesāṃ mahābrahmānaṃ ṭhitaṭṭhānato uttaradisāyaṃ hoti. Tasmā evamāha. Ayaṃ panassa adhippāyo- evarūpe kanakavimāne vasanto ahaṃ kassa aññassa upaṭṭhānaṃ gamissāmīti. **Rūpe raṇaṃ disvāti** rūpamhi jātijarābhaṅgasaṅkhātaṃ dosaṃ disvā. **Sadā pavedhitanti** sītādīhi ca niccaṃ pavedhitaṃ calitaṃ ghaṭṭitaṃ rūpaṃ disvā. **Tasmā na rūpe ramati sumedhoti** yasmā rūpe raṇaṃ passati, sadā pavedhitaṅca rūpaṃ passati, tasmā sumedho sundarapaṅṅo so satthā rūpe na ramatīti. Chaṭṭhaṃ.

7. Kokālikasuttavaṅṅaṇā

178. Sattame **appameyyaṃ paminantoti** appameyyaṃ khīṇāsavapuggalaṃ “ettakaṃ silaṃ, ettako samādhi, ettakā paññā”ti evaṃ minanto. **Kodhavidvā vikkappayeti** ko idha vidvā medhāvī vikkappeyya, khīṇāsavova khīṇāsavaṃ minanto kappeyyāti dīpeti. **Nivutaṃ taṃ maññeti** yo pana puthujjano taṃ pametaṃ ārabhati, taṃ nivutaṃ avakujjapaṅṅaṃ maññāmīti. Sattamaṃ.

8. Katamodakatissasuttavaṅṅaṇā

179. Aṭṭhame (1.0197) **akissavanti** kissavā vuccati paññā, nippaṅṅoti attho. Aṭṭhamaṃ.

9. Turūbrahmasuttavaṅṅaṇā

180. Navame **ābādhiko**ti “sāsapamattīhi piḷakāhi”ti-ādinā nayena anantarasutte āgadena ābādhena ābādhiko. **Bāḷhagilāno**ti adhimattagilāno. **Turūti** kokāli-kassa upajjhāyo turutthero nāma anāgāmiphalaṃ patvā brahmaloke nibbatto. So bhūmaṭṭhakadevatā ādiṃ katvā, “ayuttaṃ kokālikena kataṃ aggasāvake antima-vatthunā abbhācikkhantaṇā”ti paramparāya brahmalokasampattaṃ kokālikassa pāpakammaṃ sutvā- “mā mayhaṃ passantasseva varāko nassi, ovaḍissāmi naṃ

theresu cittapasādatthāyā”ti āgantvā tassa purato aṭṭhāsi. Taṃ sandhāya vuttaṃ “turū paccekabrahmā”ti. **Pesalā**ti piyasīlā. **Kosi tvam, āvusoti** nipannakova kabarakkhīni ummīletvā evamāha. **Passa yāvañca teti** passa yattakaṃ tayā aparaddhaṃ, attano nalāṭe mahāgaṇḍaṃ apassanto sāsapamattāya piḷakāya maṃ codetabbaṃ maññasīti āha.

Atha naṃ “adiṭṭhippatto ayaṃ varāko, gilaviso viya kassaci vacanaṃ na karissatī”ti ñatvā **purisassa hīti**-ādimāha. Tattha **kuṭhārī**ti kuṭhārisadisā pharusā vācā. **Chindatī**ti kusalamūlasaṅkhāte mūleyeva nikantati. **Nindiyanti** ninditabbaṃ dussīlapuggalaṃ. **Pasaṃsatī**ti uttamatthe sambhāvetvā khīṇāsavoti vadati. **Taṃ vā nindati yo pasaṃsiyoti**, yo vā pasaṃsitabbo khīṇāsavo, taṃ antimavatthunā codento “dussīlo ayan”ti vadati. **Vacināti mukhena so kalinti**, so taṃ aparādhaṃ mukhena vicināti nāma. **Kalinā tenāti** tena aparādhena sukhaṃ na vindati. Nindiyapasaṃsāya hi pasaṃsiyanindāya ca samakova vipāko.

Sabbassāpi sahāpi attanāti sabbena sakenapi attanāpi saddhiṃ yo akkhesu dhanaparājayo nāma, ayaṃ appamattako aparādhho. **Yo** (1.0198) **sugatesū**ti yo pana sammaggatesu puggalesu cittaṃ padusseyya, ayaṃ citta padosova tato kalito mahantataro kali.

Idāni tassa mahantatarabhāvaṃ dassento **sataṃ sahasānanti**-ādimāha. Tattha **sataṃ sahasānanti** nirabbudagaṇanāya satahasassaṃ. **Chattiṃsatī**ti aparāni chattiṃsati nirabbudāni. **Pañca cāti** abbudagaṇanāya pañca abbudāni. **Yama-riyagarahī**ti yaṃ ariye garahanto nirayaṃ upapajjati, tattha ettakaṃ āyuppamāṇanti. Navamaṃ.

10. Kokālikasuttavaṇṇanā

181. Dasame **kokāliko bhikkhu yena bhagavā tenupasaṅkamī**ti, ko ayaṃ kokāliko, kasmā ca upasaṅkami? Ayaṃ kira kokālikaraṭṭhe kokālikanagare kokālikaseṭṭhissa putto pabbajitvā pitarā kārāpīte vihāre paṭivasati cūḷakokālikoti nāmena, na devadattassa sisso. So hi brāhmaṇaputto mahākokāliko nāma. Bhagavati pana sāvattthiyaṃ viharante dve aggasāvaka pañcamatthehi bhikkhusatehi saddhiṃ janapadacārikaṃ caramānā upakaṭṭhāya

vassūpanāyikāya vivekāvāsaṃ vasitukāmā te bhikkhū uyyojetvā attano pattacīva-
ramādāya tasmim̐ janapade taṃ nagaraṃ patvā taṃ vihāraṃ agamaṃsu. Tattha
nesaṃ kokāliko vattaṃ dassesi. Te tena saddhim̐ sammoditvā, “āvuso, mayaṃ
idha temāsaṃ vasissāma, mā kassaci ārocehī”ti paṭiññaṃ gahetvā vasim̐su.
Vasitvā pavāraṇādivase pavāretvā, “gacchāma mayaṃ, āvuso”ti kokālikaṃ āpu-
cchim̐su. Kokāliko “ajjekadivasāṃ, āvuso, vasitvā sve gamissathā”ti vatvā dutiya-
divase nagaraṃ pavisitvā manusse āmantesi- “āvuso, tumhe aggasāvake idhā-
gantvā vasamānepi na jānātha, na ne koci paccayenāpi nimanteti”ti. Nagaravā-
sino, “kahaṃ, bhante, therā, kasmā no na ārocayitthā”ti? Kiṃ āvuso ārocitena, kiṃ
na passatha dve bhikkhū therāsane nisīdante, ete aggasāvakāti. Te khippaṃ
sannipatitvā sappiphāṇitādīni ceva cīvaradussāni ca saṃhariṃsu.

Kokāliko (1.0199) cintesi- “paramappicchā aggasāvakā payuttavācāya
uppannaṃ lābhaṃ na sādīyissanti, asādīyantā ‘āvāsikassa dethā’ti vakkhanti”ti.
Taṃ taṃ lābhaṃ gāhāpetvā therānaṃ santikaṃ agamāsi. Therā disvāva “ime
paccayā neva amhākaṃ, na kokālikassa kappanti”ti paṭikkhipitvā pakkamim̐su.
Kokāliko “kathaṃ hi nāma attanā agaṇhantā mayhampi adāpetvā pakkamissanti”-
ti? Āghātaṃ uppādesi. Tepi bhagavato santikaṃ gantvā bhagavantaṃ vanditvā
puna attano parisāṃ ādāya janapadacārikaṃ carantā anupubbena tasmim̐ raṭṭhe
tameva nagaraṃ paccāgamim̐su. Nāgarā there sañjānitvā saha parikkhārehi
dānaṃ sajjitvā nagaramajjhe maṇḍapaṃ katvā dānaṃ adaṃsu, therānañca pari-
kkhāre upanāmesuṃ. Therā bhikkhusaṅghassa niyyādayim̐su. Taṃ disvā kokā-
liko cintesi- “ime pubbe appicchā ahesuṃ, idāni pāpicchā jātā, pubbepi appiccha-
santuṭṭhapavivittasadisā maññe”ti there upasaṅkamtivā, “āvuso, tumhe pubbe
appicchā viya, idāni pana pāpabhikkhū jātā”ti vatvā “mūlaṭṭhāneyeva nesaṃ
patitṭhaṃ bhindissāmi”ti taramānarūpo nikkhamitvā sāvattim̐ gantvā yena
bhagavā tenupasaṅkami. Ayameva kokāliko iminā ca kāraṇena upasaṅkamīti
veditabbo.

Bhagavā taṃ turitaturitaṃ āgacchantaṃ disvāva āvajjento aññāsi- “ayaṃ agga-
sāvake akkositukāmo āgato”ti. “Sakkā nu kho paṭisedhetun”ti ca āvajjento, “na
sakkā paṭisedhetuṃ, theresu aparajjhivā kālaṅkato ekaṃsena padumaniraye
nibbattissati”ti disvā, “sāriputtamoggallānepi nāma garahantaṃ sutvā na nisedhe-
ti”ti vādamocanattaṃ ariyūpavādassa ca mahāsāvajjabhāvadassanattaṃ **mā
hevanti** tikkhattuṃ paṭisedhesi. Tattha **mā hevanti** mā evaṃ abhaṇi. **Saddhāyikoti**
saddhāya ākaro pasādāvaho saddhātabbavacano vā. **Paccayikoti** pattiyāyitabba-
vacano.

Pakkāmīti kammānubhāvena codiyamāno pakkāmi. Okāsakataṃ hi kammaṃ
na sakkā paṭibāhituṃ, taṃ tassa tattha ṭhātuṃ na adāsi. **Acirapakkantassāti** pakka-
ntassa sato na cireneva. **Sabbo kāyo phuṭo** (1.0200) **ahosīti** kesaggamattampi
okāsaṃ āvajjetvā sakalasarīraṃ aṭṭhīni bhinditvā uggatāhi pīlakāhi ajjhotthaṃ
ahosi. Yasmā pana buddhānubhāvena tathārūpaṃ kammaṃ buddhānaṃ sammu-
khībhāve vipākaṃ na deti, dassanūpacāre vijahitamatte deti, tasmā tassa acirapa-
kkantassa pīlakā uṭṭhahim̐su. **Kalāyamattiyoti** caṇakamattiyō. **Beluvasalāṭukamatti-**

yoti taruṇabeluvamattiyo. (**billamattiyoti** mahābeluvamattiyo.) **Pabhijjimsūti** bhijjimsu. Tāsu bhinnāsu sakalasarīraṃ panasapakkaṃ viya ahosi. So pakkena gattena jetavanadvāraakoṭṭhake visagilito maccho viya kadalipattesu sayi. Atha dhammasavanatthaṃ āgatāgatā manussā- “dhi kokālika, dhi kokālika, ayuttama-kāsi, attanoyeva mukhaṃ nissāya anayabyasanaṃ patto”ti āhaṃsu. Tesam sutvā ārakkhadevatā dhi-kāraṃ akaṃsu. Ārakkhakadevatānaṃ ākāsadevatāti iminā upāyena yāva akaniṭṭhabhavanā ekadhikāro udapādi. Athassa upajjhāyo āgantvā ovādaṃ agaṇhantaṃ ṇatvā garahitvā pakkāmi.

Kālamakāsīti upajjhāye pakkante kālamakāsi. **Padumaṃ nirayanti** pāṭiyekko padumanirayo nāma natthi, avīcimahānirayamhiyeva pana padumagaṇanāya paccitabbe ekasmiṃ ṭhāne nibbatti.

Vīsikhārikoti māgadhakena patthena cattāro patthā kosalaratṭhe ekapattho hoti, tena patthena cattāro patthā āḷhakaṃ, cattāri āḷhakāni doṇaṃ, catudoṇā mānikā, catumānikā khārī, tāya khāriyā vīsikhāriko. **Tilavāhoti** māgadhakānaṃ sukhumatilānaṃ tilasakaṭaṃ. **Abbudo nirayoti** abbudo nāma pāṭiyekko nirayo natthi. Avīcimhiyeva pana abbudagaṇanāya paccitabbaṭṭhānassetam nāmaṃ. **Nira-bbudā**dīsupi eseva nayo.

Vassagaṇanāpi panettha evaṃ veditabbā- yatheva hi sataṃ satasahassāni koṭi hoti, evaṃ sataṃ satasahassakoṭiyo pakoṭi nāma hoti, sataṃ satasahassapakoṭiyo koṭipakoṭi nāma, sataṃ satasahassakoṭipakoṭiyo (1.0201) nahutaṃ, sataṃ satasahassanahutāni ninnahutaṃ, sataṃ satasahassaninnahutāni ekaṃ abbudaṃ, tato vīsatiḡuṇaṃ nirabbudaṃ. Eseva nayo sabbatthāti. Dasamaṃ.

Paṭhamo vaggo.

2. Dutiyavaggo

1. Sanaṅkumārasuttavaṇṇanā

182. Dutiyavaggassa paṭhame **sappinī**reti sappinīnāmikāya nadiyā tīre. **Sanaṅkumāro**ti so kira pañcasikhakumāarakakāle jhānaṃ bhāvetvā brahmaloke nibbatta kumāarakavaṇṇeneva vicarati. Tena naṃ “kumāro”ti sañjānanti, porāṇa-kattā pana “sanaṅkumāro”ti vuccati. **Janetasminti** janitasmim, pajāyāti attho. **Ye gottapaṭisārī**noti ye Janetasmim gottaṃ paṭisaranti tesu loke gottapaṭisārīsu khattiyo seṭṭho. **Vijjācaraṇasampanno**ti bhayabheravasuttapariyāyena (ma. ni. 1.34 ādayo) pubbenivāsādīhi vā tīhi, ambaṭṭhasuttapariyāyena (dī. ni. 1.278 ādayo) vipassanāñāṇaṃ manomayiddhi cha abhiññāyoti imāhi vā aṭṭhahi vijjāhi, sīlesu paripūrakāritā indriyesu guttadvāratā bhojane mattaññutā jāgariyānuyogo satta saddhammā cattāri rūpāvacarajjhānānīti evaṃ pannarasadhammabhedenā caraṇena ca samannāgato. **So seṭṭho devamānuseti** so khīṇāsavabrāhmaṇo deve

ca manussesu ca seṭṭho uttamoti. Paṭhamaṃ.

2. Devadattasuttavaṇṇanā

183. Dutiye **acirapakkanteti** saṅghaṃ bhinditvā nacirasseva veḷuvanato gayā-sīsaṃ gate. **Assatarinti** gadrabhassa vaḷavāya jātaṃ. Dutiyaṃ.

3. Andhakavindasuttavaṇṇanā

184. Tatiye (1.0202) **andhakavindanti** evaṃnāmakamaṃ gāmaṃ. **Upasaṅkamīti** “satthā idānipi vīriyaṃ karoti padhānamanuyuñjati, gacchāmissa santike ṭhatvā sāsānānucchavikaṃ vīriyapaṭisaṃyuttaṃ gāthaṃ vakkhāmī”ti upasaṅkami.

Pantānīti janataṃ atikkamitvā manussānaṃ anupacāre ṭhitāni. **Samyojanavippa-mokkhāti** tāni ca senāsānāni sevamāno na cīvarādīnaṃ atthāya seveyya, atha kho dasasamyojanavippamokkhatthāya careyya. **Saṅhe vaseti** tesu senāsanesu ratiṃ alabhanto upaṭṭhākādīnaṃ cittānurakkhaṇatthaṃ gadrabhapiṭṭhe rajaṃ viya uppatanto araṅṅe acaritvā saṅghamajjhe vaseyya. **Rakkhitatto satīmāti** tattha ca vasanto sagavacaṇḍo goṇo viya sabrahmacārino avijjhanto aghaṭṭento rakkhitatto satipaṭṭhānaparāyaṇo hutvā vaseyya.

Idāni saṅhe vasamānassa bhikkhuno bhikkhācāravattaṃ ācikkhanto **kulākula-nti-ādīmāha**. Tattha **piṇḍikāya carantoti** piṇḍatthāya caramāno. **Sevetha pantāni senāsānānīti** saṅghamajjhaṃ otarivā vasamānopi dhurapariveṇe tālanāḷikera-ādīni ropetvā upaṭṭhākādisaṃsaṭṭho na vaseyya, cittakallataṃ pana janetvā cittaṃ hāsetvā tosetvā puna pantasenāsane vaseyyāti araṅṅasseva vaṇṇaṃ katheti. **Bhayāti** vaṭṭabhayato. **Abhayeti** nibbāne. **Vimuttoti** adhimutto hutvā vaseyya.

Yattha bheravāti yasmim ṭhāne bhayajanakā saviññāṇakā sīhabyagghādayo, aviññāṇakā rattibhāge khāṇuvalli-ādayo bahū atthi. **Sarīsapāti** dīghajātikādisarī-sapā. **Nisīdi tattha bhikkhūti** tādisse ṭhāne bhikkhu nisinno. Iminā idaṃ dīpeti-bhagavā yathā tumhe etarahi tatraṭṭhakabheravārammaṇāni ceva sarīsape ca vijjunicchāraṇādīni ca amanasikatvā nisinnā, evamevaṃ padhānamanuyuttā bhikkhū nisīdantīti.

Jātu me diṭṭhanti ekaṃsena mayā diṭṭhaṃ. **Na yidaṃ itihīti** hanti idaṃ itiha itihāti na takkahetu vā nayahetu vā piṭakasampadānena vā (1.0203) ahaṃ vadāmi. **Ekasmiṃ brahmacariyasmenti** ekāya dhammadesanāya. Dhammadesanā hi idha brahmacariyanti adhippetā. **Maccuhāyinenti** maraṇapariccāginaṃ khīṇāsavānaṃ.

Dasā ca dasadhā dasāti ettha **dasāti** daseva, **dasadhā dasāti** sataṃ, aṅṅe ca dasuttaraṃ sekhasataṃ passāmīti vadati. **Sotasamāpannāti** maggasotaṃ samāpannā. **Atiracchānagāminoti** desanāmattamaṃ, avinipātadhammāti attho. **Saṅkhātuṃ nopi sakkomīti** musāvādabhayena ettakā nāma puññabhāgino sattāti gaṇetuṃ na sakkomīti bahuṃ brahmadhammadesanaṃ sandhāya evamāha. Tatiyaṃ.

4. Aruṇavatīsuttavaṇṇanā

185. Catutthe **abhibhūsambhavanti** abhibhū ca sambhavo ca. Tesu abhibhūthero sāriputtatthero viya paññāya aggo, sambhavatthero mahāmoggallāno viya samādhinā aggo. **Ujjhāyantīti** avajjhāyanti, lāmakato vā cintenti. **Khiyyantīti**, kinnāmetam kinnāmetanti? Aññamaññaṃ kathenti. **Vipācentīti** vitthārayantā punappunam kathenti. **Heṭṭhimena upaḍḍhakāyenā**ti nābhito paṭṭhāya heṭṭhimakāyena. Pāḷiyam ettakameva āgataṃ. Thero pana “pakatavaṇṇam vijahitvā nāgavaṇṇam gahetvā dasseti, supaṇṇavaṇṇam gahetvā vā dasseti”ti-ādinā (paṭi. ma. 3.13) nayena āgataṃ anekappakāram iddhivikubbanam dassesi. **Imā gāthāyo abhāsīti**thero kira cintesi- “katham desitā nu kho dhammadesanā sabbesaṃ piyā assa manāpā”ti. Tato āvajjento- “sabbepi pāsaṇḍā sabbe devamanussā attano attano samaye purisakāram vaṇṇayanti, vīriyassa avaṇṇavādī nāma natthi, vīriyapaṭisaṃyuttaṃ katvā desessāmi, evaṃ ayaṃ dhammadesanā sabbesaṃ piyā bhavissati manāpā”ti ṇatvā tīsu piṭakesu vicinitvā imā gāthā abhāsī.

Tattha **ārambhathāti** ārambhavīriyam karotha. **Nikkamathāti** nikkamavīriyam karotha. **Yuñjathāti** payogaṃ karotha parakkamatha. **Maccuno senanti** maccuno senā nāma kilesasenā, tam dhunātha. **Jātisamsāranti** jātiñca (1.0204) saṃsārañca, jātiśākhātam vā saṃsāram. **Dukkhassantaṃ karissatīti** vaṭṭadukkhassa paricchedaṃ karissati. Kiṃ pana katvāthero sahasilokadhātuṃ viññāpesīti? Nīlakasiṇam tāva samāpajjitvā sabbattha ālokaṭṭhāne andhakāram phari, odātakasiṇam samāpajjitvā andhakāraṭṭhāne obhāsam. Tato “kimidaṃ andhakāran”ti? Sattānam ābhoge uppanne ālokaṃ dassesi. Ālokaṭṭhāne ālokakiccaṃ natthi, “kiṃ āloko ayan”ti? Vicinantānam attānam dassesi. Atha tesam theroti vadantānam imā gāthāyo abhāsī, sabbe osaṭṭhāya parisāya majjhe nisīditvā dhammaṃ desentassa viya saddaṃ suṇiṃsu. Atthopi nesaṃ pākaṭo ahosi. Catutthaṃ.

5. Parinibbānasuttavaṇṇanā

186. Pañcame **upavattane mallānaṃ sālavaneti** yatheva hi kadambanadītīrato rājamātuvihāradvārena thūpārāmaṃ gantabbaṃ hoti, evaṃ hiraññavatikāya nāma nadiyā pārimatīrato sālavanaṃ uyyānaṃ. Yathā anurādhapurassa thūpārāmo, evaṃ taṃ kusinārāya hoti. Yathā thūpārāmato dakkhiṇadvārena nagaraṃ pavisanamaggo pācīnamukho gantvā uttarena nivattati, evaṃ uyyānato sālapanī pācīnamukhā gantvā uttarena nivattā. Tasmā taṃ “upavattanan”ti vuccati. Tasmīṃ upavattane mallānaṃ sālavane. **Antarena yamakasālānanti** mūlakkhandhaviṭṭapaṭtehi aññamaññaṃ saṃsibbitvā ṭhitasālānaṃ antarikāya. **Appamādena sampāde-thāti** sati-avippavāsenā kattabbakiccāni sampādayatha. Iti bhagavā yathā nāma maraṇamañce nipanno mahaddhano kuṭumbiko puttānaṃ dhanasāraṃ ācikkheyya, evamevaṃ parinibbānamañce nipanno pañcacattālīsa vassāni dinnāṃ ovādaṃ sabbaṃ ekasmiṃ appamādapadeyeva pakkhipitvā abhāsi. **Ayaṃ tathāgata-tassa pacchimā vācā**ti idaṃ pana saṅgītikārānaṃ vacanaṃ.

Ito paraṃ yaṃ parinibbānaparikammaṃ katvā bhagavā parinibbuto, taṃ dassetuṃ, **atha kho bhagavā paṭhamaṃ jhānanti**-ādi vuttaṃ. Tattha saññāvedayitanirodhaṃ samāpanne bhagavati assāsapassāsānaṃ appavattiṃ disvā, “parinibbuto satthā”ti saññāya devamanussā ekappahārena viraviṃsu, ānandattheropi-“parinibbuto nu kho, bhante, anuruddha bhagavā”ti therāṃ (1.0205) pucchi. Thero “na kho, āvuso ānanda, tathāgato parinibbuto, apica saññāvedayitanirodhaṃ samāpanno”ti āha. Kathaṃ pana so aññāsi? Thero kira satthārā saddhiṃyeva taṃ taṃ samāpattiṃ samāpajjanto yāva nevasaññānāsaññāyatanavutthānaṃ, tāva gantvā, “idāni bhagavā nirodhaṃ samāpanno, antonirodhe ca kālaṃkiriya nāma natthi”ti aññāsi.

Atha kho bhagavā saññāvedayitanirodhasamāpattito vutthahitvā nevasaññānāsaññāyatanāṃ samāpajji ...pe... tatiyajjhānā vutthahitvā catutthaṃ jhānaṃ samāpajjīti ettha pana bhagavā catuvīsatiyā ṭhānesu paṭhamaṃ jhānaṃ samāpajji, terasasu ṭhānesu dutiyaṃ jhānaṃ... tathā tatiyaṃ... pannarasasu ṭhānesu catutthaṃ jhānaṃ samāpajji. Kathaṃ? Dasasu asubhesu dvattiṃsākāre aṭṭhasu kasiṇesu mettākaraṇāmuditesu ānāpāne paricchedākāseti imesu tāva catuvīsatiyā ṭhānesu paṭhamaṃ jhānaṃ samāpajji. Ṭhapetvā pana dvattiṃsākārañca dasa ca asubhāni sesesu terasasu dutiyaṃ jhānaṃ... tesuyeva tatiyaṃ jhānaṃ samāpajji. Aṭṭhasu pana kasiṇesu upekkhābrahmavihāre ānāpāne paricchedākāse catūsu arūpesūti imesu pannarasasu ṭhānesu catutthaṃ jhānaṃ samāpajji. Ayampi ca saṅkhepakathāva. Nibbānapuraṃ pavisanto pana bhagavā dhammassāmi sabbāpi catuvīsatikoṭisatasahassasaṅkhā samāpattiyo pavisitvā videsaṃ gacchanto ñātijanaṃ āliṅgetvā viya sabbasamāpattisukhaṃ anubhavitvā pavitṭho.

Catutthajjhānā vutthahitvā samanantarā bhagavā parinibbāyīti ettha ca jhānasa-manantaraṃ paccavekkhaṇasamanantaranti, dve samanantarāni. Catutthajjhānā vutthāya bhavaṅgaṃ otiṇṇassa tattheva parinibbānaṃ **jhānasamanantaraṃ** nāma,

catutthajjhānā vuṭṭhahitvā puna jhānaṅgāni paccavekkhitvā bhavaṅgaṃ otiṇṇassa tattheva parinibbānaṃ **paccavekkhaṇasamanantaraṃ** nāma. Imāni dvepi samantārāneva. Bhagavā pana jhānaṃ samāpajjitvā jhānā vuṭṭhāya jhānaṅgāni paccavekkhitvā bhavaṅgacittena abyākatena dukkhasaccena parinibbāyi. Ye hi keci buddhā vā paccekabuddhā vā ariyasāvaka vā antamaso kunthakipillikaṃ upādāya sabbe bhavaṅgacitteneva abyākatena dukkhasaccena kālaṃ karonti.

Bhūtāti (1.0206) sattā. **Appaṭipuggaloti** paṭibhāgapuggalavirahito. **Balappattoti** dasavidhaṃ ñāṇabalaṃ patto. **Uppādavayadhamminoti** uppādavayasabhāvā. **Tesaṃ vūpasamoti** tesaṃ saṅkhārānaṃ vūpasamo. **Sukhoti** asaṅkhataṃ nibbāna-meva sukhanti attho. **Tadāsīti** “saha parinibbānā mahābhūmicālo aho”ti evaṃ mahāparinibbāne (dī. ni. 2.220) vuttaṃ bhūmicālaṃ sandhāyāha. So hi lomahaṃsanako ca bhīṃsanako ca āsi. **Sabbākāravarūpeteti** sabbākāravaraguṇūpete. **Nāhu assāsapassāsoti** na jāto assāsapassāso. **Anejoti** taṇhāsaṅkhātāya ejāya abhāvena anejo. **Santimārabbhāti** anupādisesaṃ nibbānaṃ ārabbha paṭicca sandhāya. **Cakkhumāti** pañcahi cakkhūhi cakkhumā. **Parinibbutoti** khandhaparini-bbānena parinibbuto. **Asallīnenāti** anallīnena asaṅkuṭitena suvikasiteneva cittena. **Vedanaṃ ajjhavāsāyīti** vedanaṃ adhivāsesi, na vedanānuvattī hutvā ito cito samparivatti. **Vimokkhoti** kenaci dhammena anāvaraṇavimokkho sabbaso apañña-ttibhāvūpagamo pajjotanibbānasadiso jātoti. Pañcamaṃ.

Dutiyo vaggo.

Iti sārathhappakāsiniyā

Samyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Brahmasamyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Brāhmaṇasamyuttaṃ

1. Arahantavaggo

1. Dhanañjānisuttavaṇṇanā

187. Brāhmaṇasamyuttassa (1.0207) paṭhame **dhanañjānīti** dhanañjānigottā. Ukkaṭṭhagottā kiresā. Sesabrāhmaṇā kira brahmuno mukhato jātā, dhanañjānigottā matthakaṃ bhinditvā nikkhantāti tesaṃ laddhi. **Udānaṃ udānesīti** kasmā udānesi? So kira brāhmaṇo micchāditṭhiko “buddho dhammo saṅgho”ti vutte

kaṇṇe pidahati, thaddho khadirakhāṇusadiso. Brāhmaṇi pana sotāpannā ariyasāvikā. Brāhmaṇo dānaṃ dento pañcasatānaṃ brāhmaṇānaṃ appodakaṃ pāyāsaṃ deti, brāhmaṇi buddhappamukhassa saṅghassa nānārasabhojanaṃ. Brāhmaṇassa dānadivase brāhmaṇi tassa vasavattitāya pahīnamaccheratāya ca sahatthā parivisati. Brāhmaṇiyā pana dānadivase brāhmaṇo pātova gharā nikkhamitvā palāyati. Athekadivasasā brāhmaṇo brāhmaṇiyā saddhiṃ asammantetvā pañcasate brāhmaṇe nimantetvā brāhmaṇiṃ āha- “sve bhoti amhākaṃ ghare pañcasatā brāhmaṇā bhujjissanti”ti. Mayā kiṃ kātappaṃ brāhmaṇāti? Tayā aññaṃ kiñci kātappaṃ natthi, sabbaṃ pacanaparivesanaṃ aññe karissanti. Yaṃ pana tvaṃ t̥hitāpi nisinnāpi khipitvāpi ukkāsitvāpi “namo buddhassa”ti tassa muṇḍakassa samaṇakassa namakkāraṃ karosi, taṃ sve ekadivasamattaṃ mā akāsi. Taṃ hi sutvā brāhmaṇā anattamanā honti, mā maṃ brāhmaṇehi bhindasīti. Tvaṃ brāhmaṇehi vā bhijja devehi vā, ahaṃ pana satthāraṃ anussaritvā na sakkomi anamassamānā saṅghātunti. Bhoti kulasatike gāme gāmadvārampi tāva pidahituṃ vāyamanti, tvaṃ dvīhaṅgulehi pidahitappaṃ mukhaṃ brāhmaṇānaṃ bhojanakālamattaṃ pidahituṃ na sakkosīti. Evaṃ punappunaṃ kathetvāpi so nivāretuṃ asakkonto ussīsake t̥hapitaṃ maṇḍalaggakhaṅgaṃ gahetvā- “bhoti sace sve brāhmaṇesu nisinnesu taṃ (1.0208) muṇḍasamaṇakaṃ namassasi, iminā taṃ khaggena pādatalato paṭṭhāya yāva kesamatthakā kaḷīraṃ viya koṭṭetvā rāsiṃ karissāmi”ti imaṃ gāthaṃ abhāsi-

“Iminā maṇḍalaggena, pādato yāva matthakā;

kaḷīramiva chejjāmi, yadi micchaṃ na kāhasi.

“Sace buddhoti bhaṇasi, sace dhammoti bhāsasi;

sace saṅghoti kittesi, jīvantī me nivesane”ti.

Ariyasāvikā pana pathavī viya duppakampā, sineru viya dupparivattiyā. Sā tena naṃ evamāha-

“Sace me aṅgamaṅgāni, kāmaṃ chejjasi brāhmaṇa;

nevāhaṃ viramissāmi, buddhaseṭṭhassa sāsana.

“Nāhaṃ okkā varadharā, sakkā rodhayituṃ jinā;

dhītāhaṃ buddhaseṭṭhassa, chinda vā maṃ vadhassu vā”ti.

Evaṃ dhanañjānigajjitaṃ nāma gajjantī pañca gāthāsātāni abhāsi. Brāhmaṇo brāhmaṇiṃ parāmasituṃ vā paharituṃ vā asakkonto “bhoti yaṃ te ruccati, taṃ karohī”ti vatvā khaggaṃ sayane khipi. Punadivase gehaṃ haritupalittaṃ kārapetvā lājāpuṇṇaghaṭamālāgandhādīhi tattha tattha alaṅkārapetvā pañcannaṃ brāhmaṇasātānaṃ navasappisakkharamadhuyuttaṃ appodakapāyāsaṃ paṭiyādāpetvā kālaṃ ārocāpesi.

Brāhmaṇipi pātova gandhodakena sayāṃ nhāyitvā sahasagghanakaṃ ahatavatthaṃ nivāsetvā pañcasatagghanakaṃ ekaṃsaṃ katvā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitā suvaṇṇakaṭacchuṃ gahetvā bhattage brāhmaṇe parivisamānā tehi saddhiṃ ekapantiyaṃ nisinnassa tassa brāhmaṇassa bhattaṃ upasaṃharantī dunnikkhitte dārubaṇḍe pakkhali. Pakkhalanaghaṭṭanāya dukkhā vedanā uppajji. Tasmīṃ samaye dasabalaṃ sari. Satisampannatāya pana pāyāsapātiṃ achaḍḍetvā

saṅikaṃ otāretvā bhūmiyaṃ saṅṭhapetvā pañcannaṃ brāhmaṇasatānaṃ majjhe sirasi añjaliṃ ṭhapetvā yena veḷuvanaṃ, tenañjaliṃ paṇāmetvā imaṃ udānaṃ udānesi.

Tasmiñca (1.0209) samaye tesu brāhmaṇesu keci bhuttā honti, keci bhuñjamānā, keci hatthe otāritamattā, kesañci bhojanaṃ purato ṭhapitamattaṃ hoti. Te taṃ saddaṃ sutvāva sinerumattena muggarena sīse pahaṭā viya kaṇṇesu sūlena viddhā viya dukkhadomanassaṃ paṭisaṃvediyamānā “iminā aññaladdhikena mayaṃ gharaṃ pavesitā”ti kujjhitvā hatthe piṇḍaṃ chaḍḍetvā mukhena gahitaṃ niṭṭhubhitvā dhanuṃ disvā kākā viya brāhmaṇaṃ akkosamānā disāvidisā pakka-miṃsu. Brāhmaṇo evaṃ bhijjivā gacchante brāhmaṇe disvā brāhmaṇiṃ sīsato paṭṭhāya oloketvā, “idameva bhayaṃ sampassamānā mayaṃ hiyyo paṭṭhāya bhotiṃ yācantā na labhimhā”ti nānappakārehi brāhmaṇiṃ akkositvā, etaṃ “evamevaṃ panā”ti-ādivacanaṃ avoca.

Upasaṅkamīti “samaṇo gotamo gāmanigamaratṭhapūjito, na sakkā gantvā yaṃ vā taṃ vā vatvā santajjetuṃ, ekameva naṃ pañhaṃ pucchissāmī”ti gacchantova “**kiṃsu chetvā**”ti gāthaṃ abhisāṅkharitvā- “sace ‘asukassa nāma vadhaṃ rocemī’-ti vakkhati, atha naṃ ‘ye tuyhaṃ na ruccanti, te māretukāmosi, lokavadhāya uppanno, kiṃ tuyhaṃ samaṇabhāvenā’ti? Niggahessāmī. Sace ‘na kassaci vadhaṃ rocemī’ti vakkhati, atha naṃ ‘tvaṃ rāgādīnampi vadhaṃ na icchasi. Kasmā samaṇo hutvā āhiṇḍasī’ti? Niggahessāmī. Iti imaṃ ubhatokoṭikaṃ pañhaṃ samaṇo gotamo neva gilituṃ na uggilituṃ sakkhissatī”ti cintetvā upasaṅkami. **Sammodīti** attano paṇḍitatāya kudhabhāvaṃ adassetvā madhurakathaṃ kathento sammodi. Pañho devatāsaṃyutte kathito. Sesampi heṭṭhā vitthāritamevāti. Paṭhamaṃ.

2. Akkosasuttavaṇṇanā

188. Dutiye **akkosakabhāradvājoti** bhāradvājova so, pañcamatthehi pana gāthā satehi tathāgataṃ akkosanto āgatoti. “Akkosakabhāradvājo”ti tassa saṅgītikārehi nāmaṃ gahitaṃ. **Kupito anattamanoti** “samaṇena gotamena mayhaṃ jeṭṭhakabhā-taraṃ pabbājentena (1.0210) jāni katā, pakkho bhinno”ti kodhena kupito domana-ssena ca anattamano hutvāti attho. **Akkosatīti** “corosi, bālosi, mūḷhosi, thenosi, oṭṭhosi, meṇḍosi, goṇosi, gadrabhosi, tiracchānagatosi, nerayikosī”ti dasahi akko-savatthūhi akkosati. **Paribhāsatīti** “hotu muṇḍakasamaṇaka, ‘adaṇḍo ahan’ti karosi, idāni te rājakulaṃ gantvā daṇḍaṃ āropessāmī”ti-ādīni vadanto paribhā-sati nāma.

Sambuñjatīti ekato bhuñjati. **Vitiharatīti** katassa paṭikāraṃ karoti. **Bhagavantam kho, gotamanti kasmā**

evamāha? “Tavevetam, brāhmaṇa, tavevetam, brāhmaṇā”ti kirassa sutvā. “Isayo nāma kupitā sapanam denti kisavacchādayo viyā”ti anussavavasena “sapati maṃ maññe samaṇo gotamo”ti bhayaṃ uppajji. Tasmā evamāha.

Dantassāti nibbisevanassa. **Tādinoti** tādilakkhaṇam pattassa. **Tasseva tena pāpiyoti** tasseva puggalassa tena kodhena pāpaṃ hoti. **Sato upasammati** Ti satiyā samannāgato hutvā adhivāseti. **Ubhinnaṃ tikicchantaṃ** ubhinnaṃ tikicchantaṃ. Ayameva vā pāṭho. Yo puggalo sato upasammati, ubhinnaṃ matthaṃ carati tiki-cchati sādheti, taṃ puggalaṃ janā bāloti maññanti. Kīdisā janā? **Ye dhammassa akovidā. Dhammassāti** pañcakkhandhadhammassa vā catusaccadhammassa vā. **Akovidāti** tasmīṃ dhamme akusalā andhabālaputhujjanā. Dutiyaṃ.

3. Asurindakasuttavaṇṇanā

189. Tatiye **asurindakabhāradvājoti** akkosakabhāradvājassa kaniṭṭho. **Kupitoti** teneva kāraṇena kuddho. **Jayañcevassa taṃ hotīti** asseva taṃ jayaṃ hoti, so jayo hotīti attho. Katamassāti? Yā titikkhā vijānato adhivāsanāya guṇam vijānantassa titikkhā adhivāsanā, ayaṃ tassa vijānatova jayo. Bālo (1.0211) pana pharusam bhaṇanto “mayhaṃ jayo”ti kevalam jayaṃ maññati. Tatiyaṃ.

4. Bilaṅgikasuttavaṇṇanā

190. Catutthe **bilaṅgikabhāradvājoti** bhāradvājova so, nānappakāram pana suddhañca sambhārayuttañca kaṅjikaṃ kāretvā vikkiṇāpento bahudhanaṃ saṅkharīti “bilaṅgikabhāradvājo”ti tassa saṅgītikārehi nāmaṃ gahitaṃ. **Tuṇhībūtoti** “tayo me jeṭṭhakabhātaro iminā pabbājita”ti ativiya kuddho kiñci vattum asa-
kkonto tuṇhībūto aṭṭhāsi. Gāthā pana devatāsaṃyutte kathitāva. Catutthaṃ.

5. Ahimsakasuttavaṇṇanā

191. Pañcame **ahimsakabhāradvājoti** bhāradvājovesa, ahimsakapañhaṃ pana pucchi, tenassetam saṅgītikārehi nāmaṃ gahitaṃ. Nāmena vā esa ahimsako, gottena bhāradvājo. **Ahimsakāhanti** ahimsako ahaṃ, iti me bhavaṃ gotamo jānā-tūti āha. **Tathā cassāti** tathā ce assa, bhavyeyāsīti attho. **Na hiṃsatīti** na viheṭheti na dukkhāpeti. Pañcamaṃ.

6. Jaṭāsuttavaṇṇanā

192. Chaṭṭhe **jaṭābhāradvājoti** bhāradvājovesa, jaṭāpañhassa pana pucchitattā saṅgītikārehi evaṃ vutto. Sesam devatāsaṃyutte kathitameva. Chaṭṭhaṃ.

7. Suddhikasuttavaṇṇanā

193. Sattame **suddhikabhāradvājoti** ayampi bhāradvājova, suddhikapañhassa pana pucchitattā saṅgītikārehi evaṃ vutto. **Sīlavāpi tapokaranti** sīlasampannopi tapokammaṃ karonto. **Vijjācaraṇasampannoti** ettha vijjāti tayo vedā. **Caraṇanti** gottacaraṇaṃ. **So sujhati na aññā itarā pajāti** so tevijjo brāhmaṇo sujhati, ayaṃ pana aññā nāmikā (1.0212) pajā na sujhatīti vadati. **Bahumpi palapaṃ jappanti** bahumpi palapaṃ jappanto, “brāhmaṇova sujhati”ti evaṃ vacanasahassampi bhaṇantoti attho. **Antokasambūti** anto kilesapūtisabhāvena pūtikko. **Samkiliṭṭhoti** kiliṭṭhehi kāyakammādīhi samannāgato. Sattamaṃ.

8. Aggikasuttavaṇṇanā

194. Aṭṭhame **aggikabhāradvājoti** ayampi bhāradvājova, aggi paricaraṇavasena panassa saṅgītikārehi etaṃ nāmaṃ gahitaṃ. **Sannihito hotīti** saṃyojito hoti. **Aṭṭhāsīti** kasmā tattha aṭṭhāsī? Bhagavā kira paccūsasamaye lokaṃ olokeno imaṃ brāhmaṇaṃ disvā cintesi- “ayaṃ brāhmaṇo evarūpaṃ aggapāyāsaṃ gahetvā ‘mahābrahmānaṃ bhojemīti aggimhi jhāpento aphalaṃ karoti apāyamaggaṃ okkamati, imaṃ laddhiṃ avissajjanto apāyapūrakova bhavissati, gacchāmissa dhammadesanāya, micchādiṭṭhiṃ bhinditvā pabbājetvā cattāro magge ceva cattāri ca phalāni demīti, tasmā pubbaṇhasamaye rājagahaṃ pavisitvā tattha aṭṭhāsī.

Tīhi vijjāhīti tīhi vedehi. **Jātimāti** yāva sattamā pitāmahayugā parisuddhāya jātiyā samannāgato. **Sutavā bahūti** bahu nānappakāre ganthe sutavā. **Somaṃ bhuñjeyyāti** so tevijjo brāhmaṇo imaṃ pāyāsaṃ bhuñjitum yutto, tumhākaṃ panesa pāyāso ayuttoti vadati.

Vedīti pubbenivāsañānena jāni paṭivijjhi. **Saggāpāyanti** dibbena cakkhunā saggampi apāyampi passati. **Jātikkhayanti** arahattaṃ. **Abhiññāvositoti** jānitvā vositavosāno. **Brāhmaṇo bhavanti** avīcito yāva bhavaggā bhotā gotamena sadiso jātisampanno khīṇāsavabrāhmaṇo natthi, bhavaṃyeva brāhmaṇoti.

Evañca pana vatvā suvaṇṇapātiṃ pūretvā dasabalassa pāyāsaṃ upanāmesi. Sathā uppattiṃ dīpetvā bhojanaṃ paṭikkhipanto **gāthābhigītaṃ meti-ādimāha**. Tattha **gāthābhigītanti** gāthāhi abhigītaṃ. **Abhojaneyyanti** abhuñjitabbaṃ (1.0213). Idaṃ vuttaṃ hoti- tvaṃ, brāhmaṇa, mayhaṃ ettakaṃ kālaṃ bhikkhācāravattena ṭhitassa kaṭacchumattampi dātuṃ nāsakkhi, idāni pana mayā tuyhaṃ kilañjamhi tile vitthārentena viya sabbe buddhaguṇā pakāsītā, iti gāyanena gāyitvā laddhaṃ viya idaṃ bhojanaṃ hoti, tasmā idaṃ gāthābhigītaṃ me abhojaneyyanti. **Sampassataṃ, brāhmaṇa, nesa dhammoti**, brāhmaṇa, atthañca dhammañca sampassantānaṃ “evarūpaṃ bhojanaṃ bhuñjitabbaṃ”ti esa dhammo na hoti. Sudhābhojanampi **gāthābhigītaṃ panudanti buddhā**, gāthāhi gāyitvā laddhaṃ buddhā nīharantiyeva. **Dhamme sati, brāhmaṇa, vuttiresāti**, brāhmaṇa, dhamme sati dhammaṃ apekkhitvā dhamme patiṭṭhāya jīvitaṃ kappentānaṃ esā vutti ayaṃ ājivo- evarūpaṃ nīharitvā dhammaladdhameva bhuñjitabbanti.

Atha brāhmaṇo cintesi- ahaṃ pubbe samaṇassa gotamassa guṇe vā aguṇe vā

na jānāmi. Idāni panassāhaṃ guṇe ñatvā mama gehe asītkoṭimattaṃ dhaṇaṃ sāsane vippakiritukāmo jāto, ayañca “mayā dinnapaccayā akappiyā”ti vadati. Appaṭiggayho ahaṃ samaṇena gotamenāti. Atha bhagavā sabbaññutaññāṇaṃ pesetvā tassa cittācāraṃ vīmaṃsanto, “ayaṃ sabbepi attanā dinnapaccaye ‘akappiyā’ti sallakkheti. Yaṃ hi bhojanaṃ ārabha kathā uppānā, etadeva na vaṭṭati, sesā niddosā”ti brāhmaṇassa catunnaṃ paccayānaṃ dānadvāraṃ dassento **aññena cāti-ādimāha**. Tattha **kukkucavūpasantanti** hatthakukkucādīnaṃ vasena vūpasantakukkuccaṃ. **Annena pānenāti** desanāmettaṃ. Ayaṃ panattho- aññehi tayā “pariccajissāmī”ti sallakkhitehi cīvarādīhi paccayehi upaṭṭhahassu. **Khettaṃ hi taṃ puññapekkhassa hotīti** etaṃ tathāgatasāsaṇaṃ nāma puññapekkhassa puññatthikassa tuyhaṃ appepi bīje bahusassaphaladāyakaṃ sukhettaṃ viya paṭiyattaṃ hoti. Aṭṭhamaṃ.

9. Sundarikasuttavaṇṇanā

195. Navame **sundarikabhāradvājoti** sundarikāya nadiyā tīre aggijuhaṇena evaṃ-laddhanāmo. **Sundarikāyāti** evaṃnāmikāya nadiyā. **Aggim** (1.0214) **juhatīti** āhutiṃ pakkhipanena jāleti. **Aggihuttaṃ paricaratīti** agyāyatanaṃ sammajjanupalepana-balikammādinā payirupāsati. **Ko nu kho imaṃ habyasesaṃ bhuñjeyyāti** so kira brāhmaṇo aggimhi hutāvasesaṃ pāyāsaṃ disvā cintesi- “aggimhi tāva pakkhittapāyāso mahābrahmūnā bhutto, ayaṃ pana avaseso atthi, taṃ yadi brahmūno mukhato jātassa brāhmaṇassa dadeyyaṃ, evaṃ me pitarā saha puttapi santappito bhavēyya, suvisodhito cassa brahmalokagāmimaggo”ti. So brāhmaṇassa dassanattaṃ uṭṭhāyāsānā catuddisā anuvilokesi, “ko nu kho imaṃ habyasesaṃ bhuñjeyyāti”ti?

Rukkhamūleti tasmim vanasaṇḍe jeṭṭhakarukkhassa mūle. **Sasīsaṃ pāruttaṃ nisinnanti** saha sīsena pārutakāyaṃ nisinnaṃ. Kasmā pana bhagavā tattha nisīdi? Bhagavā kira paccūsasamaye lokaṃ olokento imaṃ brāhmaṇaṃ disvā cintesi- ayaṃ brāhmaṇo evarūpaṃ aggapāyāsaṃ gahetvā “mahābrahmānaṃ bhojemī”ti aggimhi jhāpento aphalaṃ karoti ...pe... cattāro magge ceva cattāri ca phalāni demīti. Tasmā kālasseva vuṭṭhāya sarīrapaṭijagganaṃ katvā pattacīvaraṃ ādāya gantvā vuttanayena tasmim rukkhamūle nisīdi. Atha kasmā sasīsaṃ pārupīti? Himapātassa ca sītavātassa ca paṭibāhaṇattaṃ, paṭibalova etaṃ tathāgato adhi-vāsetuṃ. Sace pana apārupitvā nisīdeyya, brāhmaṇo dūratova sañjānitvā niva-tteyya, evaṃ sati kathā nappavatteyya. Iti bhagavā- “brāhmaṇe āgate sīsāṃ viva-rissāmi, atha maṃ so disvā kathaṃ pavattessati, tassāhaṃ kathānusārena dhammaṃ desessāmī”ti kathāpavattanattaṃ evamakāsi.

Upasaṅkamīti brāhmaṇo- “ayaṃ sasīsaṃ pārupitvā sabbarattim padhānamanuyutto. Imassa dakkhiṇodakaṃ datvā imaṃ habyasesaṃ dassāmī”ti, brāhmaṇasaññī hutvā upasaṅkami. **Muṇḍo ayaṃ bhavaṃ, muṇḍako ayaṃ bhavanti** sīse vivaritamatte nīcakesantaṃ disvā “muṇḍo”ti āha. Tato suṭṭhutaṃ olokento pavattamattampi sikhāṃ adisvā hīlento “muṇḍako”ti āha. **Tatovāti** yattha ṭhito addasa,

tamhāva padesā. **Muṇḍāpi** hīti kenaci kāraṇena muṇḍitasīsāpi honti.

Mā (1.0215) **jātiṃ pucchāti** yadi dānassa mahapphalataṃ paccāsīsasi, jātiṃ mā puccha. Akāraṇaṃ hi dakkhiṇeyyabhāvassa jāti. **Caraṇaṅca pucchāti** apica kho silādiguṇabhedamaṃ caraṇaṃ puccha. Etaṃ hi dakkhiṇeyyabhāvassa kāraṇaṃ. Idānissa tamatthaṃ vibhāvento **kaṭṭhā have jāyati jātavedoti**-ādimāha. Tatrāyaṃ adhippāyo- idha kaṭṭhā aggi jāyati, na ca so sālādikaṭṭhā jātova aggikiccaṃ karoti, sāpāna-doṇi-ādikaṭṭhā jāto na karoti, attano pana acciyādiguṇasampattiyā yato vā tato vā jāto karotiyeva. Evaṃ na brāhmaṇakulādīsu jātova dakkhiṇeyyo hoti, caṇḍālakulādīsu jāto na hoti, apica kho nīcakulinopi uccakulinopi khīṇāsava-muni dhitimā hirīnisedho ājāniyo hoti. Imāya dhitihiripamokkhāya guṇasampattiyā jātimā uttamadakkhiṇeyyo hoti. So hi dhitiyā guṇe dhāreti, hiriyaṃ dose nisedhetīti. Apicettha **munīti** monadhammena samannāgato. **Dhitimāti** vīriyavā. **Ājāniyoti** kāraṇākāraṇajānanako. **Hirīnisedhoti** hiriyaṃ pāpāni nisedhetvā ṭhito.

Saccena dantoti paramatthasaccena danto. **Damasā upetoti** indriyadadena upeto. **Vedantagūti** catunnaṃ maggavedānaṃ antaṃ, catūhi vā maggavedehi kilesānaṃ antaṃ gato. **Vusitabrahmacariyoti** maggabrahmacariyavāsaṃ vuttho. **Yaññopanītoti** upanītayañño paṭiyādītayañño ca. **Tamupavhayethāti** yena yañño paṭiyādīto, so taṃ paramatthabrāhmaṇaṃ avhayeyya. “Indamavhayāma, somamavhayāma, varuṇamavhayāma, īsānamavhayāma, yāmamavhayāmā”ti idaṃ pana avhānaṃ niratthakaṃ. **Kālenāti** avhayanto ca “kālo, bhante, niṭṭhitaṃ bhanta”ti antomajjhanhikakāleyeva taṃ upavhayeyya. **So juhāti dakkhiṇeyyoti** yo evaṃ kāle khīṇāsavaṃ āmantetvā tattha catupaccayadakkhiṇaṃ paṭiṭṭhapeti, so dakkhiṇeyye juhāti nāma, na acetane aggimhi pakkhipanto.

Iti brāhmaṇo bhagavato kathaṃ suṇanto pasīditvā idāni attano pasādaṃ āvikaronto **addhā suyitṭhanti**-ādimāha. Tassattho- addhā mama yidaṃ idāni suyitṭhaṅca suhutaṅca bhavissati, pubbe pana

aggimhi jhāpitaṃ niratthakaṃ ahoṣīti. **Añño janoti** “ahaṃ brāhmaṇo, ahaṃ brāhmaṇo”ti vadanto (1.0216) andhabālaputhujjano. **Habyasesanti** hutasesaṃ. **Bhuñjatu bhavanti-**ādi purimasutte vuttanayeneva veditabbaṃ.

Na khvāhanti na kho ahaṃ. Kasmā panevamāhāti? Tasmim̐ kira bhojane upahaṭamatteva “satthā bhuñjissati”ti saññāya catūsu mahādīpesu dvīsu parittadīpasa-hassesu devatā pupphaphalādīni ceva sappinavanītatelamadhuphāṇitādīni ca ādāya madhupaṭalaṃ pīletvā madhuṃ gaṇhantiyo viya dibbānubhāvena nibbattito-jameva gahetvā pakkhipiṃsu. Tena taṃ sukhumattaṃ gataṃ, manussānañca oḷā-rikaṃ vatthūti tesam̐ tāva oḷārikavatthutāya sammā pariṇāmaṃ na gacchati. Goyūse pana tilabījāni pakkhipitvā pakkattā oḷārikamissakaṃ jātaṃ, devānañca sukhumaṃ vatthūti tesam̐ sukhumavatthutāya sammā pariṇāmaṃ na gacchati. Sukkhavipassakakhīṇāsavassāpi kucchiyaṃ na pariṇamati. Aṭṭhasamāpattilābhī-khīṇāsavassa pana samāpattibalena pariṇāmeyya. Bhagavato pana pākatikeneva kammajatejena pariṇāmeyya.

Appahariteti aharite. Sace hi haritesu tiṅesu pakkhipeyya, siniddhapāyāsena tiṅāni pūtīni bhaveyyuṃ. Buddhā ca bhūtagāmasikkhāpadaṃ na vitikkamanti, tasmā evamāha. Yattha pana galappamāṇāni mahātiṅāni, tādise ṭhāne pakkhi-pituṃ vaṭṭati. **Appāṇaketi** sappāṇakasmim̐ hi parittake uduke pakkhitte pāṇakā maranti, tasmā evamāha. Yaṃ pana gambhīraṃ mahā-udakaṃ hoti, pātisatepi pātisahassepī pakkhitte na āluḷati, tathārūpe uduke vaṭṭati. **Opilāpesīti** suvaṇṇapā-tiyā saddhim̐yeva nimujjāpesi. **Cicciṭāyati cicciṭāyatīti** evarūpaṃ saddaṃ karoti. Kim̐ panesa pāyāsassa ānubhāvo, udāhu tathāgatassāti? Tathāgatassa. Ayaṃ hi brāhmaṇo taṃ pāyāsaṃ opilāpetvā ummaggaṃ āruya satthu santikaṃ anāga-ntvāva gaccheyya, atha bhagavā- “ettakaṃ acchariyaṃ disvā mama santikaṃ āgamissati. Athassāhaṃ dhammadesanāya micchādīṭṭhigahaṇaṃ bhinditvā sāsane otāretvā amatapānaṃ pāyessāmi”ti adhiṭṭhānabalena evamakāsi.

Dāru (1.0217) **samādahāno** Ti dāruṃ jhāpayamāno. **Bahiddhā hi etanti** etaṃ dārujjhāpanaṃ nāma ariyadhammato bahiddhā. Yadi etena suddhi bhaveyya, ye davadāhakādayo bahūni dārūni jhāpenti, te paṭhamataraṃ sujjeyyuṃ. **Kusalāti** khandhādīsu kusalā. **Ajjhattamevujjalayāmi jotinti** niyakajjhatte attano santāna-smim̐yeva ñāṇajotiṃ jālemi. **Niccagginīti** āvajjanapaṭibaddhena sabbaññutaññā-ṇena niccaṃ pajjalitaggi. **Niccasaṃmāhitattoti** niccaṃ sammā ṭhapitacitto. **Brahmaca-riyaṃ carāmīti** bodhimaṇḍe caritaṃ brahmacariyaṃ gahetvā evaṃ vadati.

Māno hi te, brāhmaṇa, khāribhāroti yathā khāribhāro khandhena vayhamāno upari ṭhitopi akkantakkantaṭṭhāne pathaviyā saddhim̐ phuseti, evameva jātigottaku-lādīni mānavatthūni nissāya ussāpito mānopi tattha tattha issaṃ uppādentō catūsu apāyesu saṃsīdāpeti. Tenāha “māno hi te, brāhmaṇa, khāribhāro”ti. **Kodho dhūmoti** tava ñāṇaggissa upakkilesaṭṭhena kodho dhūmo. Tena hi te upakkiliṭṭho ñāṇaggi na virocati. **Bhasmani mosavajjanti** nirojaṭṭhena musāvādo chārikā nāma. Yathā hi chārikāya paṭicchanno aggi na joteti, evaṃ te musāvādena paṭicchannaṃ ñāṇanti dasseti. **Jivhā sujāti** yathā tuyhaṃ suvaṇṇarajatalohakaṭṭhamattikāsu aññataramayā yāgayajanatthāya sujā hoti, evaṃ mayhaṃ dhammayāgaṃ yajana-

tthāya pahūtajivhā sujāti vadati. **Hadayam jotitthānanti** yathā tuyham naditīre joti-
tthānam, evam mayham dhammayāgassa yajanaṭṭhānatthena sattānam hadayam
jotitthānam. **Attāti** cittaṃ.

Dhammo rahadoti yathā tvam aggim paricaritvā dhūmachārikasedakiliṭṭhasarīro
sundarikaṃ nadiṃ otarivā nhāyasi, evam mayham sundarikāsadisena bāhirena
rahadena attho natthi, aṭṭhaṅgikamaggadhammo pana mayham rahado, tatrāham
pāṇasatampi pāṇasahassampi caturāsītipāṇasahassānipi ekappahārena
nhāpemi. **Silatitthoti** tassa pana me dhammarahadassa catupārisuddhisīlam
titthanti dasseti. **Anāviloti** yathā tuyham sundarikā nadī catūhi pañcahi ekato
nhāyantehi heṭṭhupariyavālikā āluḷā hoti (1.0218), na evam mayham rahado, ane-
kasatasahassesupi pāṇesu otarivā nhāyantesu so anāvilo vippasannova hoti.
Sabbhi satam pasatthoti paṇḍitehi paṇḍitānam pasattho. Uttamatthena vā so
sabbhīti vuccati, paṇḍitehi pasatthattā satam pasattho. **Taranti pāranti** nibbāna-
pāram gacchanti.

Idāni ariyamaggarahadassa aṅgāni uddharitvā dassento **saccaṃ dhammoti**-ādi-
māha. Tattha **saccanti** vacīsaccaṃ. **Dhammoti** iminā diṭṭhisāṅkappavāyāmasatisa-
mādhayo dasseti. **Samyamoti** iminā kammantājivā gahitā. **Saccanti** vā iminā
maggasaccaṃ gahitaṃ. Sā atthato sammādiṭṭhi. Vuttañhetam- “sammādiṭṭhi
maggo ceva hetu cā”ti (dha. sa. 1039). Sammādiṭṭhiyā pana gahitāya taggatikkattā
sammāsaṅkappo gahitova hoti. **Dhammoti** iminā vāyāmasatisamādhayo. **Samya-**
moti iminā vācākammantājivā. Evampi aṭṭhaṅgiko maggo dassito hoti. Atha vā
saccanti paramatthasaccaṃ, taṃ atthato nibbānam. **Dhammotipadena** diṭṭhi
saṅkappo vāyāmo sati samādhīti pañcaṅgāni gahitāni. **Samyamoti** vācā
kammanto ājīvoti tīṇi. Evampi aṭṭhaṅgiko maggo dassito hoti. **Brahmacariyanti**
etaṃ brahmacariyam nāma. **Majjhe sitāti** sassatucchede vajjetvā majjhe nissitā.
Brahmapattīti seṭṭhapatti. **Sa tujjubhūtesu namo karohī** Ti ettha ta-kāro padasa-
ndhikaro, sa tvam ujubhūtesu khīṇāsavesu namo karohīti attho. **Tamahaṃ naram**
dhammasārīti brūmīti yo evam paṭipajjati, tamahaṃ puggalaṃ “dhammasārī eso
dhammasārīyā paṭicchanno”ti ca “kusaladhammehi akusaladhamme sāretvā ṭhito”-
ti vāti vadāmīti. Navamaṃ.

10. Bahudhītarasuttavaṇṇanā

196. Dasame aññatarasmim vanasaṇḍeti paccūsasamaye lokaṃ olokento
tassa brāhmaṇassa arahattassa upanissayaṃ disvā “gacchāmissa saṅgahaṃ
karissāmī”ti gantvā tasmim vanasaṇḍe viharati. **Naṭṭhā hontīti** kasitvā vissaṭṭhā aṭa-
vimukhā caramānā brāhmaṇe bhuñjitum gate palātā honti. **Pallaṅkanti** samantato
ūrubaddhāsanam. **Ābhujitvāti** bandhitvā (1.0219). **Ujum kāyam paṇidhāyāti** upa-
rimaṃ sarīraṃ ujukaṃ ṭhapetvā, aṭṭhārasa piṭṭhikaṇṭake koṭiyā koṭim paṭipādetvā.
Parimukhaṃ satim upaṭṭhapetvāti kammaṭṭhānābhimukhaṃ satim ṭhapayitvā,
mukhasamīpe vā katvāti attho. Teneva vibhaṅge vuttaṃ- “ayaṃ sati upaṭṭhitā hoti
sūpaṭṭhitā nāsikagge vā mukhanimitte vā, tena vuccati parimukhaṃ satim upaṭṭha-

petvā”ti (vibha. 537). Atha vā “**parīti** pariggahaṭṭho. **Mukhanti** niyyānaṭṭho. **Satīti** upaṭṭhānaṭṭho. Tena vuccati parimukhaṃ satim upaṭṭhapetvā”ti evaṃ paṭisambhidāyaṃ (paṭi. ma. 1.164) vuttanayenapettha attho daṭṭhabbo. Tatrāyaṃ saṅkhepa-“pariggahitaniyyānaṃ satim katvā”ti. Evaṃ nisīdanto ca pana chabbaṇṇā ghana-buddharasmiyo vissajjetvā nisīdi. **Upasaṅkamīti** domanassābhibhūto āhiṇḍanto, “sukhena vatāyaṃ samaṇo nisinno”ti cintetvā upasaṅkami.

Ajjasatṭhiṃ na dissantīti ajja chadivasamattakā paṭṭhāya na dissanti. **Pāpakāti** lāmakā tilakhāṇukā. Tena kira tilakhette vapite tadaheva devo vassitvā tile paṃsumhi osīdāpesi, pupphaṃ vā phalaṃ vā gahetuṃ nāsakkhiṃsu. Yepi vaḍḍhiṃsu, tesam upari pāṇakā patitvā paṇṇāni khādiṃsu, ekapaṇṇadupaṇṇā khāṇukā avasissimṃsu. Brāhmaṇo khettaṃ oloketuṃ gato te disvā- “vaḍḍhiyā me tilā gahitā, tepi naṭṭhā”ti domanassajāto ahosi, taṃ gahetvā imaṃ gāthamāha.

Ussolhikāyāti ussāhena kaṇṇanaṅguṭṭhādīni ukkhipitvā vicarantā uppatanti. Tassa kira anupubbena bhogesu parikkhīṇesu pakkhipitabbassa abhāvena tucchakoṭṭhā ahesuṃ. Tassa ito cito ca sattahi gharehi āgatā mūsikā te tucchakoṭṭhe pavisitvā uyyānakīlaṃ kīlantā viya naccanti, taṃ gahetvā evamāha.

Uppātakehi sañchannoti uppātakapāṇakehi sañchanno. Tassa kira brāhmaṇassa sayanattāya santhataṃ tiṇapaṇṇasanthāraṃ koci antarantarā paṭija-gganto natthi. So divasaṃ araṅṅe kammaṃ katvā sāyaṃ āgantvā tasmiṃ nipa-jjati. Athassa uppātakapāṇakā sarīraṃ ekacchannaṃ karontā khādanti, taṃ gahetvā evamāha.

Vidhavāti (1.0220) matapatikā. Yāva kira tassa brāhmaṇassa gehe vibhavamattā ahosi, tāva tā vidhavāpi hutvā patikulesu vasituṃ labhiṃsu. Yadā pana so niddhano jāto, tadā tā “pitugharaṃ gacchathā”ti sassusasurādīhi nikkadḍhitā tato tasseva gharaṃ āgantvā vasantiyo brāhmaṇassa bhojanakāle “gacchatha ayya-kena saddhiṃ bhuñjathā”ti putte pesenti, tehi pātiyaṃ hatthesu otāritesu brāhmaṇo hatthassa okāsaṃ na labhati. Taṃ gahetvā imaṃ gāthamāha.

Piṅgalāti kaḷārapiṅgalā. **Tilakāhatāti** kāḷasetādivaṇṇehi tilakehi āhatagattā. **Sottaṃ pādena bodhetīti** niddaṃ okkantaṃ pādena paharivā pabodheti. Ayaṃ kira brāhmaṇo mūsikasaddena ubbāḷho uppātakehi ca khajjamāno sabbarattim niddaṃ alabhitvā paccūsakāle niddāyati. Atha naṃ akkhīsu nimmilitamattesveva-“kiṃ karosi, brāhmaṇa, pacchā ca pubbe ca gahitassa iṇassa? Vaḍḍhi matthakaṃ pattā, satta dhītaro posetabbā. Idāni iṇāyikā āgantvā gehaṃ parivāressanti, gaccha kammaṃ karohī”ti pādena paharivā pabodheti. Taṃ gahetvā imaṃ gāthamāha.

Iṇāyikāti yesaṃ anena hatthato iṇaṃ gahitaṃ. So kira kassaci hatthato ekaṃ kahāpaṇaṃ kassaci dve kassaci dasa ...pe... kassaci satanti evaṃ bahūnaṃ hatthato iṇaṃ aggahesi. Te divā brāhmaṇaṃ apassantā “gehato taṃ nikkhanta-meva gaṇhissāmā”ti balavapaccūse gantvā codenti. Taṃ gahetvā imaṃ gāthamāha.

Bhagavā tena brāhmaṇena imāhi sattahi gāthāhi dukkhe kathite “yaṃ yaṃ, brāhmaṇa, tayā dukkhaṃ kathitaṃ, sabbametaṃ mayhaṃ natthi”ti dassento paṭi-

gāthāhi brāhmaṇassa dhammadesanaṃ vaḍḍhesi. Brāhmaṇo tā gāthā sutvā bhagavati pasanno saraṇesu paṭiṭṭhāya pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇi. Taṃ dassetuṃ **evaṃ vutte bhāradvājagottoti-**ādi vuttaṃ. Tattha **alattḥāti** labhi.

Tañca pana brāhmaṇaṃ bhagavā pabbājetvā ādāya jetavanaṃ gantvā punadivase tena therena pacchāsamaṇena kosalarañño gehadvāraṃ agamāsi (1.0221). Rājā “satthā āgato”ti sutvā pāsādā oruyha vanditvā hatthato pattaṃ gahetvā tathāgataṃ uparipāsādaṃ āropetvā varāsane nisīdāpetvā gandhodakena pāde dhovitvā satapākatelena makkhetvā yāguṃ āharāpetvā rajatadaṇḍaṃ suvaṇṇakaṭacchuṃ gahetvā satthu upanāmesi. Satthā pattaṃ pidahi. Rājā tathāgatassa pādesu patitvā, “sace me, bhante, doso atthi, khamathā”ti āha. Natthi, mahārājāti. Atha kasmā yāguṃ na gaṇhathāti? Palibodho atthi, mahārājāti. Kiṃ pana, bhante, yāguṃ agaṇhanteheva labhitabbo esa palibodho, paṭibalo ahaṃ palibodhaṃ dātuṃ, gaṇhatha, bhanteti. Satthā aggahesi. Mahallakattheropi dīgharattaṃ chāto yāvadatthaṃ yāguṃ pivi. Rājā khādaniyabhojanīyaṃ datvā bhattakiccāvasāne bhagavantaṃ vanditvā āha- “bhagavā tumhe paveṇiyā āgate okkākavaṃse uppa-
jjitvā cakkavattisiriṃ pahāya pabbajitvā loke aggataṃ patto, ko nāma, bhante, tumhākaṃ palibodho”ti? Mahārāja, etassa mahallakattherassa palibodho amhākaṃ palibodhasadisovāti.

Rājā therāṃ vanditvā- “ko, bhante, tumhākaṃ palibodho”ti pucchi? Iṇapalibodho, mahārājāti. Kittako, bhanteti? Gaṇehi, mahārājāti. Rañño “ekaṃ dve sataṃ sahasan”ti gaṇentassa aṅguliyo nappahonti. Athekaṃ purisaṃ pakkosivā, “gaccha, bhaṇe, nagare bheriṃ carāpehi ‘sabbe bahudhītikabrāhmaṇassa iṇāyikā rājaṅgaṇe sannipatantū”ti. Manussā bheriṃ sutvā sannipatiṃsu. Rājā tesāṃ hatthato paṇṇāni āharāpetvā sabbesaṃ anūnaṃ dhanamadāsi. Tattha suvaṇṇameva satahassagghanakaṃ ahosi. Puna rājā pucchi- “aṅṅopi atthi, bhante, palibodho”ti. Iṇaṃ nāma, mahārāja, datvā muccituṃ sakkā, etā pana satta dārikā mahāpalibodhā mayhanti. Rājā yānāni pesetvā tassa dhītarō āharāpetvā attano dhītarō katvā taṃ taṃ kulagharaṃ pesetvā, “aṅṅopi, bhante, atthi

palibodho” ti pucchi? Brāhmaṇī, mahārājāti. Rājā yānaṃ pesetvā, tassa brāhmaṇiṃ āharāpetvā, ayyikaṭṭhāne ṭhapetvā puna pucchi- “aññopi, bhante, atthi palibodho”- ti? Natthi (1.0222), mahārājāti vutte rājāpi cīvaradussāni dāpetvā, “bhante, mama santakaṃ tumhākaṃ bhikkhubhāvaṃ jānāthā” ti āha. Āma, mahārājāti. Atha naṃ rājā āha- “bhante, cīvarapiṇḍapātādayopi sabbe paccayā amhākaṃ santakā bhavissanti. Tumhe tathāgatassa manaṃ gahetvā samaṇadhammaṃ karothā” ti. Thero tatheva appamatto samaṇadhammaṃ karonto nacirasseva āsavakkhayaṃ pattoti. Dasamaṃ.

Paṭhamo vaggo.

2. Upāsakavaggo

1. Kasibhāradvājasuttavaṇṇanā

197. Dutiyavaggassa paṭhame **magadhesūti** evaṃnāmake janapade. **Dakkhiṇā-girisminti** rājagahaṃ parivāretvā ṭhitassa girino dakkhiṇabhāge janapado atthi, tasmīṃ janapade, tattha vihārassāpi tadeva nāmaṃ. **Ekanālayaṃ brāhmaṇagā-meti** ekanāḷāti tassa gāmassa nāmaṃ. Brāhmaṇā panettha sambahulā paṭiva-santi, brāhmaṇabhogo eva vā so. Tasmā “brāhmaṇagāmo” ti vuccati.

Tena kho pana samayenāti yaṃ samayaṃ bhagavā magadharatṭhe ekanāḷaṃ brāhmaṇagāmaṃ upanissāya dakkhiṇagirimahāvihāre brāhmaṇassa indriyapari-pākaṃ āgamayamāno viharati, tena samayena. **Kasibhāradvājassāti** so brāhmaṇo kasīṃ nissāya jīvati, bhāradvājoti cassa gottaṃ. **Pañcamattānīti** pañca pamāṇāni, anūnāni anadhikāni pañcanaṅgalasatānīti vuttaṃ hoti. **Payuttānīti** yojitāni, balībaddānaṃ khandhesu ṭhapetvā yuge yottehi yojitānīti attho.

Vappakāleti vappanakāle bījanikkhepasamaye. Tattha dve vappāni kalalava-ppaṅca paṃsuvappaṅca. Paṃsuvappaṃ idha adhippetam, taṅca kho paṭhamadi-vase maṅgalavappaṃ. Tatthāyaṃ upakaraṇasampadā- tīṇi balībaddasahassāni upaṭṭhāpitāni honti, sabbesaṃ suvaṇṇamayāni siṅgāni paṭimukkāni, rajatamayā khurā, sabbe (1.0223) setamālāhi ceva gandhapaṅcaṅgulīhi ca alaṅkatā paripu-ṇṇapaṅcaṅgā sabbalakkhaṇasampannā, ekacce kāḷā añjanavaṇṇā, ekacce setā phalikavaṇṇā, ekacce rattā pavāḷavaṇṇā, ekacce kammāsā masāragallavaṇṇā. Evaṃ pañcasatā kassakā sabbe ahatasetavatthā gandhamālālaṅkatā dakkhi-ṇa-aṃsakūṭesu patitṭhitapupphacumbaṭakā haritālamanosilālaṅjanujjalagattā dasa dasa naṅgalā ekekagumbā hutvā gacchanti. Naṅgalānaṃ sīsaṅca yugaṅca patodā ca suvaṇṇakhacitā. Paṭhamanaṅgale aṭṭha balībaddā yuttā, sesesu cattāro cattāro, avasesā kilantaparivattanattham ānītā. Ekekagumbe ekekabījasakaṭam ekeko kasati, ekeko vappati.

Brāhmaṇo pana pageva massukammaṃ kārapetvā nhāyitvā sugandhaga-

ndhehi vilitto pañcasatagghanakam vattham nivāsetvā sahasagghanakam ekamsam karitvā ekekissā aṅguliya dve dveti vīsati aṅgulimuddikāyo kaṅṅesu sīhakuṅḍalāni sīse brahmaveṭhanam paṭimuñcitvā suvaṅṅamālam kaṅṅhe katvā brāhmaṅagaṅaparivuto kammantam vosāsati. Athassa brāhmaṅi anekasatabhājanesu pāyāsam pacāpetvā mahāsakaṅṅesu āropetvā gandhodakena nhāyitvā sabbālaṅkāravibhūsitā brāhmaṅiṅagaṅaparivutā kammantam agamāsi. Gehampissa hari-tupalittam vippakiṅṅalājam puṅṅaghaṅakadalidhajapaṅākāhi alaṅkatam gandhapupphādīhi sukatabalikammaṅ, khettaṅca tesu tesu ṅhānesu samussitaddhajapaṅākam ahosi. Parijanakammakārehi saddhiṅ oṅaṅaparisā aḍḍhateyyasahasā ahosi, sabbe ahatavatthā, sabbesam pāyāsabhojanameva paṅiyattam.

Atha brāhmaṅo suvaṅṅapātiṅ dhovāpetvā pāyāsassa pūretvā sappimadhuphāṅṅitehi abhisāṅkharitvā naṅgalabalikammaṅ kārapesi. Brāhmaṅi paṅcannaṅ kassakasatānam suvaṅṅarajakamsatambalohamayāni bhājanāni dāpetvā suvaṅṅakaṅacchum gahetvā pāyāsena parivisanti gacchati. Brāhmaṅo pana balikammaṅ kāretvā rattabandhikāyo upāhanāyo ārohitvā rattasuvaṅṅadaṅḍakam gahetvā, “idha pāyāsam detha, idha sappim (1.0224) detha, idha sakkharam dethā”ti vosāsamāno vicarati. Ayaṅ tāva kammante pavatti.

Vihāre pana yattha yattha buddhā vasanti, tattha tattha nesam devasikam paṅca kiccāni bhavanti, seyyathidaṅ- purebhattakiccam pacchābhattakiccam purimayāmakiccam majjhimayāmakiccam pacchimayāmakiccanti.

Tatridam purebhattakiccam- bhagavā hi pātova uṅṅhāya upaṅṅhākānuggahattham sarīraphāsukatthaṅca mukhadhovanādiparikammaṅ katvā yāva bhikkhācāraelā, tāva vivittāsane vītināmetvā bhikkhācāraelāya nivāsetvā kāyabandhanam bandhitvā cīvaram pārupitvā pattamādāya kadāci ekako kadāci bhikkhusaṅghaparivuto gāmam vā nigamam vā piṅḍāya pavisati kadāci pakatiyā, kadāci anekehi pāṅihāriyehi vattamānehi. Seyyathidaṅ- piṅḍāya pavisato lokanāthassa purato purato gantvā mudugatiyo vātā pathaviṅ sodhenti, valāhakā udakaphusitāni muṅcantā magge reṅum vūpasametvā upari vitānam hutvā tiṅṅhanti, apare vātā pupphāni upaharivā magge okiranti. Unnatā bhūmippadesā onamanti, onatā unnamanti. Pādanikkhepasamaye samāva bhūmi hoti, sukhasamphassāni padumapupphāni vā pāde sampaṅcchanti. Indakhīlassa anto ṅhapitamatte dakkhiṅapāde sarīrā chabbaṅṅarasmiyo nikkhamitvā suvaṅṅarasasiṅcanāni viya citrapaṅaparikkhittāni viya ca pāsādakūṅṅāgārādīni karontiyō ito cito ca vidhāvanti. Hatthi- assavihaṅgādayo sakasakaṅṅhānesu ṅhitāyeva madhurenākārena saddam karonti, tathā bherivīṅādīni tūriyāni manussānaṅca kāyūpagāni ābharaṅāni. Tena saṅṅāṅṅena manussā jānanti “ajja bhagavā idha piṅḍāya pavitṅho”ti. Te sunivatthā supārutā gandhapupphādīni ādāya gharā nikkhamitvā antaravīthiṅ paṅipajjitvā bhagavantam gandhapupphādīhi sakkaccam pūjetvā vanditvā- “amhākam, bhante, dasa bhikkhū, amhākam vīsati, amhākam bhikkhusatam dethā”ti yācitvā bhagavatopi pattam gahetvā āsanam paṅṅāpetvā sakkaccam piṅḍapātena paṅimānenti.

Bhagavā (1.0225) katabhattakicco tesam santānāni oloketvā tathā dhammam deseti, yathā keci saraṅagamane patiṅṅhanti, keci paṅcasu sīlesu, keci sotāpatti-

sakadāgāmi-anāgāmiphalaṇaṃ aññatarasmiṃ, keci pabbajitvā aggaphale araha-
tteti. Evaṃ mahājanaṃ anuggahetvā uṭṭhāyāsanā vihāraṃ gacchati. Tattha
gandhamaṇḍalamāle paññattavarabuddhāsane nisīdati bhikkhūnaṃ bhattakicca-
pariyosānaṃ āgamayamāno. Tato bhikkhūnaṃ bhattakiccapariyosāne upaṭṭhāko
bhagavato nivedeti. Atha bhagavā gandhakuṭiṃ pavisati. Idaṃ tāva **purebhatta-
kiccaṃ**.

Atha bhagavā evaṃ katapurebhattakicco gandhakuṭiyā upaṭṭhāne nisīditvā
pāde pakkhāletvā pādapiṭṭhe ṭhatvā bhikkhusaṅghaṃ ovadati- “**bhikkhave, appamā-
dena sampādettha, dullabho buddhuppādo lokasmiṃ, dullabho manussattaṭṭhi-
lābho, dullabhā saddhāsampatti, dullabhā pabbajjā, dullabhaṃ saddhammassava-
nan**” ti. Tattha keci bhagavantaṃ kammaṭṭhānaṃ pucchanti. Bhagavā tesāṃ
attano cariyānurūpaṃ kammaṭṭhānaṃ deti. Tato sabbepi bhagavantaṃ vanditvā
attano attano rattiṭṭhānadivāṭṭhānāni gacchanti, keci araññaṃ, keci rukkhamaṇḍalaṃ,
keci pabbatādīnaṃ aññataraṃ, keci cātumahārājikabhavanaṃ ...pe... keci vasa-
vattibhavananti. Tato bhagavā gandhakuṭiṃ pavisitvā sace ākaṅkhati, dakkhiṇena
passena sato sampajāno muhuttaṃ sīhaseyyaṃ kappeti. Atha samassāsitaḥkayo
uṭṭhahitvā dutiyabhāge lokaṃ voloketi. Tatiyabhāge yaṃ gāmaṃ vā nigamaṃ vā
upanissāya viharati, tattha mahājano purebhattaṃ dānaṃ datvā pacchābhattaṃ
sunivattho supāruto gandhapupphādīni ādāya vihāre sannipatati. Tato bhagavā
sappattaparisaḥkayo anurūpena pāṭihāriyena gantvā dhammasabhāyaṃ paññattava-
rabuddhāsane nisajja dhammaṃ deseti kālayuttaṃ samayayuttaṃ. Atha kālaṃ
viditvā parisaṃ uyyojeti, manussā bhagavantaṃ vanditvā pakkamanti. Idaṃ
pacchābhattakiccaṃ.

So evaṃ niṭṭhitapacchābhattakicco sace gattāni osiñcitukāmo hoti, buddhāsanaṃ
vuṭṭhāya nhānakoṭṭhakaṃ pavisitvā upaṭṭhākena paṭiyādita-udakena gattāni utuṃ
gāhāpeti. Upaṭṭhākopi buddhāsanaṃ ānetvā papphoṭetvā gandhakuṭipariveṇe
paññāpeti. Bhagavā surattadupaṭṭhaṃ nivāsetvā kāyabandhanaṃ bandhitvā uttarā-
saṅgaṃ katvā tattha āgantvā nisīdati (1.0226) ekakova muhuttaṃ paṭisallīno. Atha
bhikkhū tato tato āgamma bhagavato upaṭṭhānaṃ gacchanti. Tattha ekacce
pañhaṃ pucchanti, ekacce kammaṭṭhānaṃ, ekacce dhammassavanaṃ yācanti.
Bhagavā tesāṃ adhippāyaṃ sampādentō purimayāmaṃ vītināmeti. Idaṃ **purimayā-
makiccaṃ**.

Purimayāmakiccapariyosāne pana bhikkhūsu bhagavantaṃ vanditvā pakkama-
ntesu sakaladasasahassilokadhātudevatāyo okāsaṃ labhamānā bhagavantaṃ
upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchanti yathābhisaṅkhatāṃ antamaso caturakkha-
rampi. Bhagavā tāsāṃ tāsāṃ devatānaṃ pañhaṃ vissajjento majjhimayāmaṃ
vītināmeti. Idaṃ **majjhimayāmakiccaṃ**.

Pacchimayāmaṃ pana tayo koṭṭhāse katvā purebhattato paṭṭhāya nisajjāpīli-
tassa sarīrassa kilāsubhāvamocanattaṃ ekaṃ koṭṭhāsaṃ caṅkamaṇa vītināmeti.
Dutiyakoṭṭhāse gandhakuṭiṃ pavisitvā dakkhiṇena passena sato sampajāno sīha-
seyyaṃ kappeti. Tatiyakoṭṭhāse paccuṭṭhāya nisīditvā purimabuddhānaṃ santike
dānasīlādivasena katādhikārapuggaladassanattaṃ buddhacakkhunā lokaṃ olo-

keti. Idam **pacchimayāmakiccaṃ**.

Tadāpi evaṃ olokento kasibhāradvājaṃ brāhmaṇaṃ arahattassa upanissayasa-
mpannaṃ disvā- “tattha mayi gate kathā pavattissati, kathāvasāne dhammade-
sanaṃ sutvā eso brāhmaṇo saputtadāro tīsu saraṇesu patitthāya asītikotiḍhanaṃ
mama sāsane vippakiritvā aparabhāge nikkhamma pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇi-
ssati”ti ñatvā tattha gantvā kathaṃ samuṭṭhāpetvā dhammaṃ desesi. Etamatthaṃ
dassetuṃ **atha kho bhagavāti**-ādi vuttaṃ.

Tattha **pubbaṇhasamayanti** bhummatthe upayogavacanaṃ, pubbaṇhasama-
yeti attho. **Nivāsetvāti** paridahitvā. Vihāracīvaraparivattanavasenaṃ vuttaṃ.
Pattacīvaramādāyāti pattaṃ hatthehi, cīvaraṃ kāyena ādiyitvā, sampaṭicchitvā
dhāretvāti attho. Bhagavato kira piṇḍāya pavisitukāmassa bhamaro viya vikasita-
padumadvayamajjhaṃ, indanīlamaṇivaṇṇaselaṃ mayapatto hatthadvayamajjhaṃ
āgacchati. Taṃ evamāgataṃ pattaṃ hatthehi sampaṭicchitvā cīvaraṃ ca parima-
ṇḍalaṃ pārutam kāyena dhāretvāti vuttaṃ hoti. **Tenupasaṅkamīti** (1.0227) yena
maggena kammanto gantabbo, tena ekakova upasaṅkami. Kasmā pana naṃ
bhikkhū nānubandhiṃsūti? Yadā hi bhagavā ekakova katthaci gantukāmo hoti,
yāva bhikkhācāraṇelā dvāraṃ pidahitvā antogandhakuṭiyaṃ nisīdati. Bhikkhū tāya
saññāya jānanti “ajja bhagavā ekakova piṇḍāya caritukāmo, addhā kañci eva vine-
tabbapuggalaṃ addasā”ti. Te attano pattacīvaraṃ gahetvā gandhakuṭiṃ pada-
kkhiṇaṃ katvā vanditvā bhikkhācāraṃ gacchanti. Tadā ca bhagavā evamakāsi,
tasmā bhikkhū nānubandhiṃsūti.

Parivesanā vattatīti tesam suvaṇṇabhājanādīni gahetvā nisinnānaṃ pañcasa-
tānaṃ kassakānaṃ parivisanā vippakatā hoti. **Ekamantaṃ atthāsīti** yattha ṭhitam
brāhmaṇo passati, tathārūpe dassanūpacāre kathāsavanaphāsuke uccaṭṭhāne
atthāsī. Ṭhatvā ca rajatasuvaṇṇarasapiñjaraṃ candimasūriyānaṃ pabhaṃ atiroca-
mānaṃ samantato sarīrappabhaṃ muñci, yāya ajjhotthaṭattā brāhmaṇassa
kammantasālābhittirukkhakasitamattikapiṇḍādayo suvaṇṇamayā viya ahesuṃ.
Atha manussā bhujantā ca kasantā ca sabbakiccāni pahāya asīti-anubyañjana-
parivāraṃ dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitaṃ sarīraṃ byāmappabhāpa-
rikkhepavibhūsitam bāhuyugalaṃ jaṅgamaṃ viya padumasaraṃ, rasmijālasamu-
jjalitātārāgaṇamiva gaganatalaṃ, vijjulātāvinaddhamiva ca kanakasikharaṃ siriya
jalamānaṃ sammāsambuddhaṃ ekamantaṃ ṭhitam disvā hatthapāde dhovitvā
añjaliṃ paggayha samparivāretvā atthamsu. Evaṃ tehi samparivāritaṃ addasā
kho kasibhāradvājo brāhmaṇo bhagavantaṃ piṇḍāya ṭhitam, disvāna bhaga-
vantaṃ etadvoca- **ahaṃ kho, samaṇa, kasāmi ca vapāmi cāti**.

Kasmā panāyaṃ evamāha, kiṃ

samantapāsādi ke pasādaniye uttamadamathasamathammanuppattepi tathāgate appasādena, udāhu aḍḍhatiyānaṃ janasaḥassānaṃ pāyāsaṃ paṭiyādetvāpi kaṭa-cchubhikkhāya maccherenāti? Ubhayathāpi no, bhagavato panassa dassanena atittamaṃ nikkhattakammantaṃ jamaṃ disvā “kammabhaṅgaṃ me kātuṃ āgato”ti anattamanatā ahoṣi, tasmā (1.0228) evamaḥa. Bhagavato ca lakkhaṇasampattiṃ disvā- “sacāyaṃ kammante appayojayissa, sakalajambudīpe manussānaṃ sīse cūḷāmaṇi viya abhavissa, ko nāmassa attho na sampajjissati, evamevaṃ alasa-tāya kammante appayojetvā vappamaṅgalādīsu piṇḍāya caratī”tipissa anattama-natā ahoṣi. Tenāha- “ahaṃ kho, samaṇa, kasāmi ca vapāmi ca, kasitvā ca vapitvā ca bhuñjāmi”ti.

Ayaṃ kirassa adhippāyo- mayhampi tāva kammantā na byāpajjanti, na camhi yathā tvaṃ evaṃ lakkhaṇasampanno, tvampi kasitvā ca vapitvā ca bhuñjassu, ko te attho na sampajjeyya evaṃ lakkhaṇasampannassāti. Apicāyaṃ assosi- “sakyarājakule kira kumāro uppanno, so cakkavattirajjaṃ pahāya pabbajito”ti. Tasmā idāni “ayaṃ so”ti ṇatvā “cakkavattirajjaṃ pahāya kilantosī”ti upārambhaṃ āro-pento evamaḥa. Apica tikkhapaṇṇo esa brāhmaṇo, na bhagavantaṃ apasādentō bhaṇati, bhagavato pana rūpasampattiṃ disvā puññasampattiṃ sambhāvaya-māno kathāpavattanatthampi evamaḥa. Atha bhagavā veneyyavasena sadevake loke aggakassakavappakabhāvaṃ attano dassento **ahampi kho brāhmaṇoti-ādi-māha**.

Atha brāhmaṇo cintesi- “ayaṃ samaṇo” ‘ahampi kasāmi ca vapāmi cā’ti bhaṇati. Na cassa oḷārikāni yuganaṅgalādīni kasibhaṇḍāni passāmi, kiṃ nu kho musā bhaṇatī”ti? Bhagavantaṃ pādatalato paṭṭhāya yāva kesaggā olokayamāno, aṅgavijjāya katādhikārattā dvattiṃsavaraḥ lakkhaṇasampattimassa ṇatvā, “aṭṭhāna-metaṃ yaṃ evarūpo musā bhaṇeyyā”ti sañjātabahumāno bhagavati samaṇa-vādaṃ pahāya gottena bhagavantaṃ samudācaramāno **na kho pana mayaṃ passāma bhoto gotamassāti-ādimāha**. Bhagavā pana yasmā pubbadhammasa-bhāgatāya kathanaṃ nāma buddhānaṃ ānubhāvo, tasmā buddhānubhāvaṃ dīpento **saddhā bijanti-ādimāha**.

Kā panettha pubbadhammasabhāgatā? Nanu brāhmaṇena bhagavā naṅgalādī-kasisambhārasamāyogaṃ puṭṭho apucchitassa bijassa sabhāgatāya āha “saddhā bijan”ti, evaṃca sati kathāpi ananusandhikā hoti? Na hi buddhānaṃ ananusandhi-kakathā (1.0229) nāma atthi, napi pubbadhammasa asabhāgatāya kathenti. Evaṃ panettha anusandhi veditabbā- brāhmaṇena hi bhagavā yuganaṅgalādīka-sisambhāravasena kasim puccito. So tassa anukampāya “idaṃ apucchitan”ti aparihāpetvā samūlaṃ sa-upakāraṃ sasambhāraṃ saphalaṃ kasim paññāpetuṃ mūlato paṭṭhāya dassento “saddhā bijan”ti-ādimāha. Tattha bijam kasiyā mūlaṃ, tasmim sati kattabbato, asati akattabbato, tappamāṇena ca kattabbato. Bije hi sati kasim karonti, na asati. Bijappamāṇena ca kusalā kassakā khettaṃ kasanti, na ūnaṃ “mā no sassaṃ parihāyī”ti, na adhikaṃ “mā no mogho vāyāmo ahoṣi”ti. Yasmā ca bijameva mūlaṃ, tasmā bhagavā mūlato paṭṭhāya kasisambhāraṃ dassento tassa brāhmaṇassa kasiyā pubbadhammasa bijassa sabhāgatāya

attano kasiyā pubbadhammaṃ dassento āha “saddhā bījan”ti. Evamettha pubba-dhammasabhāgatāpi veditabbā.

Pucchitaṃyeva vatvā apucchitaṃ pacchā kiṃ na vuttanti ce? Tassa upakāra-bhāvato ca dhammasambandhasamatthabhāvato ca. Ayaṃ hi brāhmaṇo paññavā, micchādiṭṭhikule pana jātattā saddhārahito, saddhārahito ca paññavā paresaṃ saddhāya attano avisaye apaṭipajjamāno visesaṃ nādhigacchati, kilesa-kālussiyaparāmatṭhāpi cassa dubbalā saddhā balavatiyā paññāya sahasā vattamānā atthasiddhiṃ na karoti hatthinā saddhiṃ ekadhure yutto goṇo viya. Itissa saddhā upakārikāti taṃ brāhmaṇaṃ saddhāya paṭiṭṭhāpentena pacchāpi vattabbo ayamatto desanākusalatāya pubbe vutto. Bījassa ca upakārikā vuṭṭhi, sā tadana-ntaraṃyeva vuccamānā samatthā hoti. Evaṃ dhammasambandhasamatthabhā-vato pacchāpi vattabbo ayamatto, añño ca evarūpo īsāyottādi pubbe vuttoti veditabbo.

Tattha sampasādalakkhaṇā saddhā, okappanalakkhaṇā vā. **Bījanti** pañca-vidhaṃ bījaṃ mūlabijaṃ khandhābijaṃ phalubijaṃ aggabijaṃ bijabijameva pañca-manti. Taṃ sabbampi viruhaṇaṭṭhena bījanteva saṅkhaṃ gacchati.

Tattha (1.0230) yathā brāhmaṇassa kasiyā mūlabhūtaṃ bījaṃ dve kiccāni karoti, heṭṭhā mūlena paṭiṭṭhāti, upari aṅkuraṃ uṭṭhāpeti, evaṃ bhagavato kasiyā mūlabhūtā saddhā heṭṭhā sīlamūlena paṭiṭṭhāti, upari samathavipassanaṅkuraṃ uṭṭhāpeti. Yathā ca taṃ mūlena pathavirasaṃ āporasaṃ gahetvā nālena dhañña-paripākagahaṇatthaṃ vaḍḍhati, evamayaṃ sīlamūlena samathavipassanārasaṃ gahetvā ariyamagganālena ariyaphaladhañña-paripākagahaṇatthaṃ vaḍḍhati. Yathā ca taṃ subhūmiyaṃ paṭiṭṭhahitvā mūlaṅkurapaṇṇanāḷakaṇḍapasavehi vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ patvā khīraṃ janetvā anekasāliphala-bharitaṃ sālīsisaṃ nipphādeti, evamesā cittasantāne paṭiṭṭhahitvā chahi visuddhīhi vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ patvā ñāṇadassanavisuddhikhīraṃ janetvā anekapaṭisambhidābhiññā-bharitaṃ arahattaphalaṃ nipphādeti. Tena vuttaṃ “saddhā bījan”ti.

Kasmā pana aññesu paropaññāsāya kusaladhammesu ekato uppajjamānesu saddhāva “bījan”ti vuttāti ce? Bījakiccakaraṇato. Yathā hi tesu viññāṇaṃyeva vijā-nanakkiccam karoti, evaṃ saddhā bījakiccam. Sā ca sabbakusalānaṃ mūlabhūtā. Yathāha- “saddhājāto upasaṅkamati, upasaṅkamanto payirupāsati ...pe... paññāya ca naṃ ativijja passati”ti (ma. ni. 2.183).

Akusaladhamme ceva kāyañca tapatīti **tapo**. Indriyaṃvaravīriyadhutaṅgadu-kkarakārikānaṃ etaṃ adhvacaṇaṃ, idha pana indriyaṃvaravāro adhippeto. **Vuṭṭhīti** vassavuṭṭhi vātavuṭṭhīti-ādi anekavidhā, idha vassavuṭṭhi adhippetā. Yathā hi brāhmaṇassa vassavuṭṭhisamanuggahitaṃ bījaṃ bījamūlakañca sassaṃ viru-hati na milāyati nipphattiṃ gacchati, evaṃ bhagavato indriyaṃvarasamanugga-hitā saddhā, saddhāmūlā ca sīlādayo dhammā viruhanti, na milāyanti nipphattiṃ gacchanti. Tenāha “tapo vuṭṭhi”ti.

Paññā meti ettha vutto me-saddo purimāpadesupi yojetabbo “saddhā me bījaṃ, tapo me vuṭṭhi”ti tena kiṃ dīpeti? Yathā, brāhmaṇa, tayā vapite khetto sace vuṭṭhi atthi, iccetaṃ kusalaṃ. No ce atthi, udakampi tāva dātabbaṃ hoti. Tathā mayā

hiri-ise paññāyuganaṅgale manoyottena ekābaddhe kate vīriyabalībadde yojetvā satipācanena vijjhivā attano cittasantānakhattamhi saddhābije vapite (1.0231) vuṭṭhiyā abhāvo nāma natthi, ayaṃ pana me niccakālaṃ indriyasamvaratapo vuṭṭhīti.

Paññāti kāmāvacarādibhedato anekavidhā. Idha pana saha vipassanāya maggapaññā adhippetā. **Yuganaṅgalanti** yugañca naṅgalañca yuganaṅgalaṃ. Yathā hi brāhmaṇassa yuganaṅgalaṃ, evaṃ bhagavato duvidhāpi vipassanā paññā ca. Tattha yathā yugaṃ isāya upanissayaṃ hoti, purato ca isābaddhaṃ hoti, yottānaṃ nissayaṃ hoti, balībaddānaṃ ekato gamanaṃ dhāreti, evaṃ paññā hirippamukhānaṃ dhammānaṃ upanissayā hoti. Yathāha- “paññuttarā sabbe kusalā dhammā”ti (a. ni. 8.83; 10.58) ca, “paññā hi seṭṭhā kusalā vadanti, nakkhattarājāriva tārakānan”ti (jā. 2.17.81) ca. Kusalānaṃ dhammānaṃ pubbaṅgamaṭṭhena purato ca hoti. Yathāha- “sīlaṃ sirī cāpi satañca dhammo, anvāyikā paññavato bhavanti”ti hirivipayogena anuppattito pana isābaddho hoti. Manosaṅkhātassa samādhivyottassa nissayapaccayato yottānaṃ nissayo hoti. Accāraddhātīlīnabhāvapaṭisedhanato vīriyabalībaddānaṃ ekato gamanaṃ dhāreti, yathā ca naṅgalaṃ phālayuttaṃ kasanakāle pathavighanaṃ bhindati, mūlasantānakāni padāleti, evaṃ satiyuttā paññā vipassanākāle dhammānaṃ santatisamūhakkiccāmmaṇaḥanaṃ bhindati, sabbakilesamūlasantānakāni padāleti. Sā ca kho lokuttarāva, itarā pana lokikāpi siyā. Tenāha “paññā me yuganaṅgalan”ti.

Hiriyati pāpakehi dhammehīti **hirī**. Taggahaṇena tāya avippayuttaṃ ottappampi gahitameva hoti. **Isāti** yuganaṅgalasandhārikā rukkhalaṭṭhi. Yathā hi brāhmaṇassa isā yuganaṅgalaṃ dhāreti, evaṃ bhagavatopi hirī lokiyalokuttarapaññāsaṅkhātānaṃ yuganaṅgalaṃ dhāreti hiri-abhāve paññāya abhāvato. Yathā ca isāpaṭibaddhayuganaṅgalaṃ kiccakaraṃ hoti acalaṃ asithilaṃ, evaṃ hiripaṭibaddhā ca paññā kiccakārī hoti acalā asithilā abbokiṇṇā ahirikena. Tenāha “hirī isā”ti. Munāṭīti **mano**, cittassetamaṃ nāmaṃ. Idha pana manosīsenā taṃsampayutto samādhi adhippeto. **Yottanti** rajjubandhanaṃ. Taṃ tividhaṃ isāya saha yugassa (1.0232) bandhanaṃ, yugena saha balībaddānaṃ bandhanaṃ, sārathinā saha balībaddānaṃ ekābandhananti. Tattha yathā brāhmaṇassa yottaṃ isāyugabalībadde ekābaddhe katvā sakakicce paṭipādeti, evaṃ bhagavato samādhi sabbeva te hiri-paññāvīriyadhamme ekārammaṇe avikkhepasabhāvena bandhitvā sakakicce paṭipādeti. Tenāha “mano yottan”ti.

Cirakatādimatthaṃ saratīti **sati**. Phāletīti **phālo**. Pājenti etenāti **pājanaṃ**. Taṃ idha “pācanan”ti vuttaṃ. Patodassetamaṃ nāmaṃ. Phālo ca pācanañca phālapācanaṃ. Yathā hi brāhmaṇassa phālapācanaṃ, evaṃ bhagavato vipassanāsampayuttā maggasampayuttā ca sati. Tattha yathā phālo naṅgalaṃ anurakkhati, purato cassa gacchati, evaṃ sati kusalākusalānaṃ dhammānaṃ gatiyo samanvesamānā ārammaṇe vā upaṭṭhāpayamānā paññānaṅgalaṃ rakkhati. Tenevesā “satārakkhena cetasā viharati”ti-ādīsu (a. ni. 10.20) viya ārakkhāti vuttā. Appamussanavasena cassā purato hoti. Satiparicite hi dhamme paññā pajānāti, no pamuṭṭhe. Yathā ca pācanaṃ balībaddānaṃ vijjhanabhayaṃ dassentaṃ saṃsīdituṃ na deti,

uppathagamanam vāreti, evaṃ sati vīriyabalībaddānam apāyabhayaṃ dassenti kosajjasamsīdanam na deti, kāmaguṇasaṅkhāte agocare cāram nivāretvā kamma-ṭṭhāne niyojenti uppathagamanam vāreti. Tenāha “sati me phālapācanan”ti.

Kāyaguttoti tividhena kāyasucaritena gutto. **Vacīguttoti** catubbidhena vacīsucaritena gutto. Ettāvatā pātimokkhasaṃvarasīlam vuttaṃ. **Āhāre udare yatoti** ettha āhāramukhena sabbapaccayānam gahitattā catubbidhepi paccaye yato saṃyato nirupakkilesoti attho. Iminā ājīvapārisuddhisīlam vuttaṃ. **Udare yatoti** udare yato saṃyato mitabhojī, āhāre mattaññūti vuttaṃ hoti. Iminā bhojane mattaññūtā mukhena paccayapaṭisevanasīlam vuttaṃ. Tena kiṃ dīpeti? Yathā tvaṃ, brāhmaṇa, bījam vapitvā sassaparipālanattham kaṇṭakavatiṃ vā rukkhavatiṃ vā pākāraparikkhepaṃ vā karosi, tena te gomahiṃsamigagaṇā pavesam alabhantā sassam na vilumpanti, evamahampi taṃ saddhābījam vapitvā nānappakārakusalasassaparipālanattham kāyavacī-āhāraguttimayaṃ tividham parikkhepaṃ karomi (1.0233), tena me rāgādi-akusaladhammagomahiṃsamigagaṇā pavesam alabhantā nānappakārakam kusalasassam na vilumpanti.

Saccam karomi niddānanti ettha dvihākārehi avisaṃvādanam **saccam**. **Niddānanti** chedanam lunanam uppāṇanam. Karaṇatthe cetam upayogavacanam veditabbam. Ayaṃ hettha attho “saccena karomi niddānan”ti. Kiṃ vuttaṃ hoti- “yathā tvaṃ bāhiram kasim katvā sassadūsakānam tiṇānam hatthena vā asitena vā niddānam karosi, evaṃ ahampi ajjhattikam kasim katvā kusalasassadūsakānam visaṃvādanatiṇānam saccena niddānam karomī”ti. Yathābhūtañāṇam vā ettha **saccanti** veditabbam. Tena attasaññādīnam tiṇānam niddānam karomīti dasseti. Atha vā **niddānanti** chedakam lāvakam uppāṇakanti attho. Yathā tvaṃ dāsam vā kammakaram vā niddānam karosi, “niddehi tiṇāni”ti tiṇānam chedakam lāvakam uppāṇakam karosi, evamaham saccam karomīti dasseti, atha vā **saccanti** diṭṭhi-saccam. Tamaham niddānam karomi, chinditabbam lunitabbam uppāṇetabbam karomīti. Iti imesu dvīsu vikappesu upayogenevattho yujjati.

Soraccam me pamocananti ettha yaṃ taṃ “kāyiko avītikamo vācasiko avītikamo”ti sīlameva “soraccan”ti vuttaṃ, na taṃ adhippetam. “Kāyagutto”ti-ādinā hi taṃ vuttameva. Arahattaphalam pana adhippetam. Taṃ hi sundare nibbāne ratattā

“soraccan”ti vuccati. **Pamocananti** yogavissajjanaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti- yathā tava pamocanaṃ punapi sāyanhe vā dutiyadivase vā anāgatasamvacchare vā yojetabbato appamocanameva hoti, na mama evaṃ. Na hi mama antarā mocanaṃ nāma atthi. Ahaṃ hi dīpaṅkaradasabalakālato paṭṭhāya paññānaṅgale vīriyabalībadde yojetvā kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni mahākaṣiṃ kasanto tāva na muñciṃ, yāva na sammāsambodhiṃ abhisambujjiṃ. Yadā ca me sabbaṃ taṃ kālaṃ khepetvā bodhimūle aparājitapallaṅke nisinnassa sabbaguṇaparivāraṃ arahattaphalaṃ udapādi, tadā mayā taṃ sabbussukkapaṭippassa-ddhiyā pamuttaṃ, na dāni puna yojetabbaṃ bhavissatīti. Etamatthaṃ sandhāyāha “soraccaṃ me pamocanan”ti.

Vīriyaṃ (1.0234) **me dhuradhorayhanti** ettha **vīriyanti** kāyikacetasiko vīriyārambho. **Dhuradhorayhanti** dhurāyaṃ dhorayhaṃ, dhurāvahanti attho. Yathā hi brāhmaṇassa dhurāyaṃ dhorayhākaḍḍhitaṃ naṅgalaṃ bhūmighanaṃ bhindati, mūlasantānakāni ca padāleti, evaṃ bhagavato vīriyākaḍḍhitaṃ paññānaṅgalaṃ yathā vuttaṃ ghaṇaṃ bhindati, kilesasantānakāni ca padāleti. Tenāha “vīriyaṃ me dhuradhorayhan”ti. Atha vā purimadhurāvahattā dhurā, mūladhurāvahattā dhorayhā, dhurā ca dhorayhā ca dhuradhorayhā. Iti yathā brāhmaṇassa ekekasmīṃ naṅgale catubalībaddapabhedāṃ dhuradhorayhaṃ vahantaṃ uppannuppannaṃ tiṇamūlaghātāñceva sassasampattiñca sādheti, evaṃ bhagavato catusammapadhānavīriyabhedāṃ dhuradhorayhaṃ vahantaṃ uppannuppannaṃ akusalaghātāñceva kusalasampattiñca sādheti. Tenāha “vīriyaṃ me dhuradhorayhan”ti.

Yogakkhemādhivāhananti ettha yogehi khemattā nibbānaṃ yogakkhemaṃ nāma, taṃ adhikicca vāhīyati, abhimukhaṃ vā vāhīyatīti adhivāhanaṃ, yogakkhemassa adhivāhanaṃ yogakkhemādhivāhananti. Idaṃ vuttaṃ hoti- yathā tava dhuradhorayhaṃ puratthimādīsu aññataradisābhimukhaṃ vāhīyati, tathā mama dhuradhorayhaṃ nibbānābhimukhaṃ vāhīyatīti. Evaṃ vāhīyamānaṃva **gacchati anivattantaṃ**. Yathā tava naṅgalaṃ vahantaṃ dhuradhorayhaṃ khettakoṭiṃ patvā puna nivattati, evaṃ anivattantaṃ dīpaṅkarakālato paṭṭhāya gacchateva. Yasmā vā tena tena maggena pahīnā kilesā na punappunaṃ pahātābbā honti, yathā tava naṅgalena chinnāni tiṇāni puna aparasmīṃ samaye chinditābbāni honti, tasmāpi evaṃ paṭhamamaggavasena diṭṭhekaṭṭhe kilese, dutiyavasena oḷārike, tatiyavasena aṇusahagate, catutthavasena sabbakilese pajahantaṃ gacchati anivattantaṃ. Atha vā **gacchati anivattanti** nivattanarahitaṃ hutvā gacchatīti attho. **Tanti** taṃ dhuradhorayhaṃ. Evamettha attho veditabbo. Evaṃ gacchantañca yathā tava dhuradhorayhaṃ na taṃ ṭhānaṃ gacchati, yattha gantvā kassako asoko virajo hutvā na socati. Etaṃ pana taṃ ṭhānaṃ gacchati **yattha gantvā na socati**. Yattha satipācanaena etaṃ vīriyadhuradhorayhaṃ codento gantvā mādiso kassako asoko virajo hutvā na socati, taṃ sabbasokasallasamuggahātabhūtaṃ nibbānaṃ nāma asaṅkhataṃ ṭhānaṃ gacchatīti.

Idāni (1.0235) nigamanaṃ karonto **evamesā kasīti** gāthamāha. Tassāyaṃ saṅkhepattho- yassa, brāhmaṇa, esā saddhābījā tapovuṭṭhiyā anuggahitā kasī

paññāmayam yuganaṅgalaṃ hirimayañca īsam manomayena yottena ekā-
baddham katvā paññānaṅgalena satiphālaṃ ākoṭetvā satipācanaṃ gahetvā kāya-
vacī-āhāraguttiyā gopetvā saccaṃ niddānaṃ katvā soraccapamocanaṃ vīriyadhu-
radhorayhaṃ yogakkhemābhimukhaṃ anivattantaṃ vāhantena kaṭṭhā kasī
kamma-pariyosānaṃ catubbidhaṃ sāmāññaphalaṃ pāpitā, **sā hoti amatapphalā**,
sā esā kasī amatapphalā hoti. Amataṃ vuccati nibbānaṃ, nibbānānisamsā hotīti
attho. Sā kho panesā kasī na mamevekassa amatapphalā hoti, atha kho yo koci
khattiyo vā brāhmaṇo vā vesso vā suddo vā gahaṭṭho vā pabbajito vā etaṃ kasiṃ
kasati, so sabbopi etaṃ kasitvāna sabbadukkhā pamuccatīti.

Evaṃ bhagavā brāhmaṇassa arahattanikūṭena nibbāna-pariyosānaṃ katvā
desanaṃ niṭṭhāpesi. Tato brāhmaṇo gambhīratthaṃ desanaṃ sutvā- “mama kasi-
phalaṃ bhuñjitvā punapi divaseyeva chāto hoti, imassa pana kasī amatapphalā,
tassa phalaṃ bhuñjitvā sabbadukkhā pamuccatī”ti ṇatvā pasanno pasannākāraṃ
karonto **bhuñjatu bhavaṃ gotamoti**-ādimāha. Taṃ sabbaṃ tato parañca vuttattha-
mevāti. Paṭhamaṃ.

2. Udayasuttavaṇṇanā

198. Dutiye **odanena pūresīti** attano atthāya sampādītena sūpabyañjanena oda-
nena pūretvā adāsi. Bhagavā kira paccūsasamaye lokaṃ oloketova taṃ
brāhmaṇaṃ disvā, pātova sarīrapaṭijagganaṃ katvā, gandhakuṭiṃ pavisitvā,
dvāraṃ pidhāya, nisinno tassa bhojanaṃ upasaṃhariyamānaṃ disvā, ekakova
pattaṃ aṃsakūṭe laggetvā, gandhakuṭito nikkhamma, nagaradvāre pattaṃ nīha-
ritvā, antonagaraṃ pavisitvā, paṭipāṭiyā gacchanta brāhmaṇassa dvārakoṭṭhake
aṭṭhāsi. Brāhmaṇo bhagavantaṃ disvā, attano sajjitaṃ bhojanaṃ adāsi. Taṃ
sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Dutiyaṃpīti** dutiyadivasepi. **Tatiyaṃpīti** tatiyadivasepi. Tāni
kira tīṇi divasāni nirantaraṃ (1.0236) brāhmaṇassa gharadvāraṃ gacchantassa
bhagavato antarā añño koci uṭṭhāya pattaṃ gahetuṃ samattho nāma nāhosi,
mahājano oloketova aṭṭhāsi.

Etadavocāti brāhmaṇo tīṇi divasāni pattaṃ pūretvā dentopi na saddhāya adāsi,
“gharadvāraṃ āgantvā ṭhitassa pabbajitassa bhikkhāmattampi adatvā bhuñjatī”ti
upārambhabhayena adāsi. Dadanto ca dve divasāni datvā kiñci avatvāva nivatto.
Bhagavāpi kiñci avatvāva pakkanto. Tatiyadivase pana adhivāsetuṃ asakkonto
etaṃ “pakaṭṭhako”ti-ādivacanaṃ avoca. Bhagavāpi etaṃ vacanaṃ nicchārāpana-
tthameva yāva tatiyamagamāsi. Tattha **pakaṭṭhakoti** rasagiddho.

Punappunaṃ ceva vapanti bījanti sathā brāhmaṇassa vacanaṃ sutvā,
“brāhmaṇa, tvaṃ tīṇi divasāni piṇḍapātaṃ datvā osakkasi, punappunaṃ kātābbā
nāma lokasmiṃ soḷasa dhammā”ti vatvā te dhamme dassetuṃ imaṃ desanaṃ
ārabhi. Tattha **punappunaṃ ceva vapantīti** ekasmiṃ sassavāre vuttaṃ “alamettā-
vatā”ti anosakkivā aparāparesupi sassavāresu ca vapantiyeva. **Punappunaṃ**
vassatīti na ekadivasaṃ vassitvā tiṭṭhati, punappunadivasesupi punappunasaṃva-
ccharesupi vassatiyeva, evaṃ janapadā iddhā honti. Etenupāyena sabbattha

nayo veditabbo.

Yācakāti imasmim̐ pade satthā desanākusalatāya attānampi pakkhipitvā dasseti. **Khīranikāti** khīrakārakā godohakā. Na hi te ekavārameva thanaṃ añchanti, punappunaṃ añchantā dhenum̐ duhantīti attho. **Kilamati phandati cāti** ayaṃ satto tena iriyāpathena kilamati ceva phandati ca. **Gabbhanti** soṇasiṅgālādīnampi tiracchānagatānaṃ kucchiṃ. **Sivathikanti** susānaṃ, mataṃ mataṃ sattaṃ tattha punappunaṃ harantīti attho. **Maggañca laddhā apunabbhavāyāti** apunabbhavāya maggo nāma nibbānaṃ, taṃ labhitvāti attho.

Evam vutteti evaṃ bhagavatā antaravīthiyaṃ ṭhatvāva soḷasa punappunadharme desentena vutte. **Etadavocāti** desanāpariyosāne pasanno saddhiṃ (1.0237) puttadāramittañātivaggena bhagavato pāde vanditvā etaṃ “abhikkantaṃ bho”ti-ādivacanaṃ avoca. Dutiyaṃ.

3. Devahitasuttavaṇṇanā

199. Tatiye **vātehīti** udaravātehi. Bhagavato kira chabbassāni dukkarakārikaṃ karontassa pasatamuggayūsādīni āhārayato dubbhojanena ceva dukkhaseyyāya ca udaravāto kuppi. Aparabhāge sambodhiṃ patvā paṇītabhojanaṃ bhuñjanta-ssāpi antarantarā so ābādho attānaṃ dassetiyeva. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Upaṭṭhāko hotīti** paṭhamabodhiyaṃ anibaddhupaṭṭhākakāle upaṭṭhāko hoti. Tasmim̐ kira kāle satthu-asītimahātheresu upaṭṭhāko abhūtapubbo nāma natthi. Nāgasamālo upavāno sunakkhatto cundo samaṇuddeso sāgato bodhi meghiyoti ime pana pāliyaṃ āgatupaṭṭhākā. Imasmim̐ pana kāle upavānatthero pātova uṭṭhāya pariveṇasammajjanaṃ dantakaṭṭhadānaṃ nhānodakapariyādanaṃ pattacīvaraṃ gahetvā anugamananti sabbaṃ bhagavato upaṭṭhānamakāsi. **Upasaṅkamīti** paṭhamabodhiyaṃ kira vīsati vassāni niddhūmaṃ araṅṅameva hoti, bhikkhusaṅghassa udakatāpanampi na bhagavatā anuññātaṃ. So ca brāhmaṇo uddhanapāliṃ bandhāpetvā mahācāṭiyo uddhanamāropetvā uṇhodakaṃ kāretvā, nhānīyacuṇṇādīhi saddhiṃ taṃ vikkiṇanto jīvikaṃ kappeti. Nhāyitukāmā tattha gantvā mūlaṃ datvā nhāyitvā gandhe vilimpitvā mālaṃ piḷandhitvā pakkamanti. Tasmā thero tattha upasaṅkami.

Kim patthayānoti kim icchanto. **Kim esanti** kim gavesanto. **Pūjito pūjaneyyānanti** idaṃ thero dasabalassa vaṇṇaṃ kathetumārabhi. Gilānabhesajjattaṃ gatena kira gilānassa vaṇṇo kathetabboti vattametaṃ. Vaṇṇaṃ hi sutvā manussā sakkaccaṃ bhesajjaṃ dātappaṃ maññanti. Sappāyabhesajjaṃ laddhā gilāno khippameva vuṭṭhāti. Kathentena ca jhānavimokkhasamāpattimaggaphalāni ārabha kathetuṃ na vaṭṭati. “Silavā lajjī kukkuccako bahussuto āgamadharo vaṃsānurakkhako”ti evaṃ pana āgamanīyapaṭipadaṃyeva kathetuṃ vaṭṭati. **Pūjaneyyānanti** asītimahātherā sadevakena lokena (1.0238) pūjetabbāti pūjaneyyā. Teyeva sakkātabbāti **sakkareyyā**. Tesameva apaciti kattabbāti **apaceyyā**. Bhagavā tesam̐ pūjito sakkato apacito ca, iccassa taṃ guṇaṃ pakāsento thero evamāha. **Hātaveti** harituṃ.

Phāṇitassa ca puṭanti mahantaṃ nicchārikaṃ guḷapiṇḍaṃ. So kira “kiṃ samaṇassa gotamassa aphāsukan”ti? Pucchitvā, “udaravāto”ti sutvā, “tena hi mayamettha bhesajjaṃ jānāma, ito thokena udakena idaṃ phāṇitaṃ āloḷetvā nhānapariyosāne pātuṃ detha, iti uṇhodakena bahi parisedo bhavissati, iminā antoti evaṃ samaṇassa gotamassa phāsukaṃ bhavissati”ti vatvā therassa patte pakkhipitvā adāsi.

Upasaṅkamīti tasmim̐ kira ābādhe paṭippassaddhe “devahitena tathāgatassa bhesajjaṃ dinnaṃ, teneva rogo vūpasanto, aho dānaṃ paramadānaṃ brāhmaṇassa”ti kathā vitthāritā jātā. Taṃ sutvā kittikāmo brāhmaṇo “ettakenapi tāva me ayaṃ kittisaddo abbhuggato”ti somanassajāto attanā katabhāvaṃ jānāpetukāmo tāvatakeneva dasabale vissāsaṃ āpajjitvā upasaṅkami.

Dajjāti dadeyya. **Kathaṃ hi yajamānassāti** kena kāraṇena yajantassa. **Ijjhatīti** samijjhati mahapphalo hoti. **Yovedīti** yo avedi aññāsi, viditaṃ pākaṭamakāsi “yove-tī”tipi pāṭho, yo aveti jānātīti attho. **Passatīti** dibbacakkhunā passati. **Jātikkhayanti** arahattaṃ. **Abhiññāvositoti** jānitvā vosito vosānaṃ katakiccataṃ patto. **Evaṃ hi yajamānassāti** iminā khīṇāsava yajanākārena yajantassa. Tatiyaṃ.

4. Mahāsālasuttavaṇṇanā

200. Catutthe **lūkho lūkhapāvuraṇoti** jiṇṇo jiṇṇapāvuraṇo. **Upasaṅkamīti** kasmā upasaṅkami? Tassa kira ghare aṭṭhasatasahassadhaṇaṃ ahosi. So catunnaṃ puttānaṃ āvāhaṃ katvā cattāri satasahassāni adāsi (1.0239). Athassa brāhmaṇiyā kālaṅkatāya puttā sammantayim̐su- “sace aññaṃ brāhmaṇim̐ ānessati, tassā kucchiyaṃ nibbattavasena kulaṃ bhijjissati. Handa naṃ mayaṃ saṅgaṇhāmā”ti. Te cattāropi paṇitehi ghāsacchādānādīhi upaṭṭhahantā hatthapādasambāhanādīni karontā saṅgaṇhitvā ekadivasam̐ divā niddāyitvā vuṭṭhitassa hatthapāde sambāhamānā pāṭiyekkaṃ gharāvāse ādīnaṃ vatvā- “mayaṃ tumhe iminā nīhārena yāvajīvaṃ upaṭṭhahissāma, sesadhanampi no dethā”ti yācim̐su. Brāhmaṇo puna ekekassa satasahassaṃ satasahassaṃ datvā attano nivatthapārupanamattaṃ ṭhapetvā sabbaṃ upabhogaparibhogaṃ cattāro koṭṭhāse katvā niyyādesi. Taṃ jeṭṭhaputto katipāhaṃ upaṭṭhahi.

Atha naṃ ekadivasam̐ nhatvā āgacchantaṃ dvārakoṭṭhake ṭhatvā suṇhā evamāha- “kiṃ tayā jeṭṭhaputtassa sataṃ vā sahassaṃ vā atirekaṃ dinnamatthi? Nanu sabbesam̐ dve dve satasahassāni dinnāni, kiṃ sesaputtānaṃ gharassa maggaṃ na jānāsi”ti? So “nassa vasali”ti kujjhitvā aññassa gharaṃ agamāsi, tatopi

katipāhaccayena imināva upāyena palāpito aññassāti evaṃ ekagharepi pave-
sanaṃ alabhamāno paṇḍaraṅgapabbajjaṃ pabbajitvā bhikkhāya caranto kālāna-
maccayena jarājiṇṇo dubbhojanadukkhaseyyāhi milātasarīro bhikkhācārato
āgamma, pīṭhakāya nipanno niddaṃ okkamitvā vuṭṭhāya nisinno attānaṃ oloketvā
puttesu paṭiṭṭhaṃ apassanto cintesi- “samaṇo kira gotamo abbhākuṭiko uttāna-
mukho sukhasambhāso paṭisanthāarakusalo, sakkā samaṇaṃ gotamaṃ upasaṅka-
mitvā paṭisanthāraṃ labhitun”ti nivāsanapāvuraṇaṃ saṅṭhapetvā bhikkhābhājana-
mādāya yena bhagavā tenupasaṅkami.

Dārehi saṃpuccha gharā nikkhāmentīti sabbaṃ mama santakaṃ gahetvā
mayhaṃ niddhanabhāvaṃ ñatvā attano bhariyāhi saddhiṃ mantayitvā maṃ
gharā nikkadḍhāpentī.

Nandissanti nandijāto tuṭṭho pamudito ahosiṃ. **Bhavamicchisanti** vuḍḍhiṃ
patthayim. **Sāva vārenti sūkaranti** yathā sunakhā vaggavaggā hutvā bhussantā (1.02
bhussantā sūkaraṃ vārenti, punappunaṃ mahāraṃ ravāpentī, evaṃ dārehi
saddhiṃ maṃ bahuṃ vatvā viravantaṃ palāpentīti attho.

Asantāti asappurisā. **Jammāti** lāmakā. **Bhāsareti** bhāsanti. **Puttarūpenāti** putta-
vesena. **Vayogatanti** tayo vaye gataṃ atikkantaṃ pacchimavaye ṭhitaṃ maṃ. **Jaha-
ntīti** pariccajanti.

Nibbhogoti nipparibhogo. **Khādanā apaniyatīti** asso hi yāvadeva taruṇo hoti java-
sampanno, tāvassa nānārasaṃ khādanaṃ dadanti, jiṇṇaṃ nibbhogaṃ tato apa-
nenti, antimavaye taṃ vattaṃ na labhati, gāvīhi saddhiṃ aṭaviyaṃ sukkhatiṇāni
khādanto carati. Yathā so asso, evaṃ jiṇṇakāle viluttasabbadhanattā nibbhogo
mādisopi bālakānaṃ pitā thero paraghāresu bhikkhati.

Yañceti nipāto. Idaṃ vuttaṃ hoti- ye mama puttā anassavā appatissā avasava-
tino, tehi daṇḍova kira seyyo sundarataroti. Idānissa seyyabhāvaṃ dassetuṃ
caṇḍampi goṇanti-ādi vuttaṃ.

Pure hotīti aggato hoti, taṃ purato katvā gantuṃ sukhaṃ hotīti attho. **Gādhame-
dhatīti** udakaṃ otaraṇakāle gambhīre udake paṭiṭṭhaṃ labhati.

Pariyāpuṇitvāti uggaṇhitvā vā vācuggatā katvā. **Sannisinesūti** tathārūpe
brāhmaṇānaṃ samāgamadivase sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitesu puttesu taṃ sabhaṃ
ogāhetvā brāhmaṇānaṃ majjhe mahārahe āsane nisinesu. **Abhāsīti** ‘ayaṃ me
kālo’ti sabhāya majjhe pavisitvā hatthaṃ ukkhipitvā, “bho ahaṃ tumhākaṃ gāthā
bhāsitukāmo, bhāsīte suṇissathā”ti vatvā- “bhāsa, brāhmaṇa, suṇomā”ti vutto
ṭhitakova abhāsī. “Tena ca samayena manussānaṃ vattaṃ hoti yo mātāpitūnaṃ
santakaṃ khādanto mātāpitāro na poseti, so māretabbo”ti. Tasmā te brāhmaṇa-
puttā pitupādesu nipatitvā “jīvitaṃ no tāta, dehi”ti yāciṃsu. So pituhadayassa
puttānaṃ muduttā “mā me, bho, bālake vināsayittha, posissanti man”ti āha.

Athassa (1.0241) putte manussā āhaṃsu- “sace, bho, ajja paṭṭhāya pitaraṃ na
sammā paṭijaggissatha, ghātesāma vo”ti. Te bhītā gharaṃ netvā paṭijaggiṃsu.
Taṃ dassetuṃ **atha kho naṃ brāhmaṇamahāsālanti-ādi** vuttaṃ. Tattha **netvāti**
piṭhe nisīdāpetvā sayaṃ ukkhipitvā nayiṃsu. **Nhāpetvāti** sarīraṃ telena abba-
ñjitvā ubbaṭṭetvā gandhacuṇṇādīhi nhāpesuṃ. Brāhmaṇiyopi pakkosāpetvā, “ajja

paṭṭhāya amhākaṃ pitaraṃ sammā paṭijaggatha. Sace pamādaṃ āpajjissatha, gharato vo nikkaḍḍhissāmā”ti vatvā, paṇītabhojanaṃ bhojesuṃ.

Brāhmaṇo subhojanañca sukhasēyañca āgamma katipāhaccayena sañjāta-balo pīṇitindriyo attabhāvaṃ oloketvā, “ayaṃ me sampatti samaṇaṃ gotamaṃ nissāya laddhā”ti paṇṇākāraṃ ādāya bhagavato santikaṃ agamāsi. Taṃ dassetuṃ **atha kho soti-**ādi vuttaṃ. Tatha **etadavocā**ti dussayugaṃ pādamūle ṭhapetvā etaṃ avoca. Saraṇagamanāvasāne cāpi bhagavantaṃ evamāha- “bho gotama, mayhaṃ puttehi cattāri dhurabhattāni dinnāni, tato ahaṃ dve tumhākaṃ dammi, dve sayaṃ paribhuñjissāmī”ti. Kalyāṇaṃ, brāhmaṇa, pāṭiyekkaṃ pana mā niyyādehi, amhākaṃ ruccanaṭṭhānameva gamissāmāti. “Evaṃ, bho”ti kho brāhmaṇo bhagavantaṃ vanditvā gharaṃ gantvā putte āmantesi “tātā, samaṇo gotamo mayhaṃ sahāyo, tassa dve dhurabhattāni dinnāni, tumhe tasmim̐ sampatte mā pamajjathā”ti. Sādhu, tātāti. Punadivase bhagavā pubbaṇhasamayē pattacivaraṃ ādāya jeṭṭhaputtassa nivesanadvāraṃ gato. So satthāraṃ disvāva hatthato pattaṃ gahetvā gharaṃ pavesetvā mahārahe pallaṅke nisīdāpetvā paṇītabhojanamadāsi. Satthā punadivase itarassa, punadivase itarassāti paṭipāṭiyā sabbesaṃ gharāni agamāsi. Sabbe tatheva sakkāraṃ akaṃsu.

Athekadivasaṃ jeṭṭhaputtassa ghare maṅgalaṃ paccupaṭṭhitaṃ. So pitaraṃ āha- “tātā, kassa maṅgalaṃ demā”ti. Amhe aññaṃ na jānāma? Nanu samaṇo gotamo mayhaṃ sahāyoti? Tena hi tumhe pañcahi bhikkhusatehi saddhiṃ svātānāya samaṇaṃ gotamaṃ nimantethāti. Brāhmaṇo tathā akāsi (1.0242). Bhagavā adhvāsetvā punadivase bhikkhusaṅghaparivuto tassa gehadvāraṃ agamāsi. So haritupalittaṃ sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ gehaṃ satthāraṃ pavesetvā buddha-ppamukhaṃ bhikkhusaṅghaṃ paññattāsanesu nisīdāpetvā appodakapāyāsa-ñceva khajjakavikatiñca adāsi. Antarabhattasmim̐yeva brāhmaṇassa cattāropi puttā satthu santike nisīditvā āhaṃsu- “bho gotama, mayaṃ amhākaṃ pitaraṃ paṭijaggāma nappamajjāma, passathassa attabhāvan”ti. Satthā “kalyāṇaṃ vo kataṃ, mātāpituposakaṃ nāma porāṇakapaṇḍitānaṃ āciṇṇamevā”ti vatvā mahānāgajātakaṃ (jā. 1.11.1 ādayo; cariyā. 2.1 ādayo) nāma kathetvā, cattāri saccāni dīpetvā dhammaṃ desesi. Desanāpariyosāne brāhmaṇo saddhiṃ catūhi puttehi catūhi ca suṇhāhi desanānusārena ñāṇaṃ pesetvā sotāpattiphale paṭiṭṭhito. Tato paṭṭhāya satthā na sabbakālaṃ tesāṃ gehaṃ agamāsīti. Catutthaṃ.

5. Mānatthaddhasuttavaṇṇanā

201. Pañcame **mānatthaddhoti** vātabharitabhastā viya mānena thaddho. **Ācari-**yanti sippuggahaṇakāle ācariyo anabhivādentassa sippaṃ na deti, aññasmim̐ pana kāle taṃ na abhivādeti, atthibhāvampissa na jānāti. **Nāyaṃ samaṇoti** evaṃ kirassa ahosi- “yasmā ayaṃ samaṇo mādise jātisampannabrāhmaṇe sampatte paṭisanthāramattampi na karoti, tasmā na kiñci jānāti”ti.

Abbhutavittajātāti abhūtapubbāya tuṭṭhiyā samannāgatā. **Kesu cassāti** kesu bhavēyya. **Kyassāti** ke assa puggalassa. **Apacitā assū** Ti apacim̐ dassetuṃ yuttā

bhaveyyuṃ. **Arahanteti** imāya gāthāya desanākusallattā attānaṃ antokatvā pūjaneyyaṃ dasseti. Pañcamaṃ.

6. Paccanīkasuttavaṇṇanā

202. Chaṭṭhe “sabbam setan”ti vutte “sabbam kaṇhan”ti-ādinā nayena paccanīkaṃ karontassevassa sātaṃ sukhaṃ hotīti **paccanīkasāto**. **Yo** (1.0243) **ca vineyya sārambhanti** yo karaṇuttariyalakkhaṇaṃ sārambhaṃ vinetvā suṇātīti attho. Chaṭṭhaṃ.

7. Navakammikasuttavaṇṇanā

203. Sattame **navakammikabhāradvājoti** so kira araññe rukkhaṃ chindāpetvā tattheva pāsādakūṭāgārādīni yojetvā nagaraṃ āharitvā vikkiṇāti, iti navakammaṃ nissāya jīvatīti navakammiko, gottena bhāradvājoti **navakammikabhāradvājo**. **Disvānassa etadahosīti** chabbaṇṇarasmiyo vissajjetvā nisinnaṃ bhagavantaṃ disvāna assa etaṃ ahosi. **Vanasminti** imasmiṃ vanasaṇḍe. **Ucchinnamūlaṃ me vananti** mayhaṃ kilesavanaṃ ucchinnamūlaṃ. **Nibbanathoti** nikkilesavano. **Eko rameti** ekako abhiraṃmāmi. **Aratiṃ vipphāyāti** pantasenāsanesu ceva bhāvanāya ca ukkaṇṭhitam jahitvā. Sattamaṃ.

8. Kaṭṭhahārasuttavaṇṇanā

204. Aṭṭhame **antevāsikāti** veyyāvaccaṃ katvā sippuggaṇhanakā dhammantevāsikā. **Nisinnanti** chabbaṇṇarasmiyo vissajjetvā nisinnaṃ. **Gambhīrarūpeti** gambhīrasabhāve.

Bahubheraveti tatraṭṭhakasaviññāṇaka-aviññāṇakabheravehi bahubherave. **Vigāhiyā**ti anupavisitvā. **Aniñjamānenāti**-ādīni kāyavisesanāni, evarūpena kāyenāti attho. **Sucārurūpaṃ vatāti** atisundaraṃ vata jhānaṃ jhāyasīti vadati.

Vanavassito munīti vanaṃ avassito buddhamuni. **Idanti** idaṃ tumhākaṃ evaṃ vane nisinnakāraṇaṃ mayhaṃ accherarūpaṃ paṭibhāti. **Pītimanoti** tuṭṭhacitto. **Vane vaseti** vanamhi vasi.

Maññāmahanti maññāmi ahaṃ. **Lokādhipatisahabyatanti** lokādhipatimahābrahmunā sahabhāvaṃ. **Ākaṅkhamānoti** icchamāno. **Tidivaṃ anuttaranti** idaṃ brahmalokameva sandhāyāha. **Kasmā bhavaṃ vijanamaraññamassitoti** ahaṃ tāva brahmalokaṃ ākaṅkhamānoti maññāmi. Yadi evaṃ na hoti, atha me ācikkha, kasmā bhavanti? Pucchati. **Brahmapattiyāti** seṭṭhapattiyā (1.0244). Idha idaṃ tapo kasmā karosīti aparenapi ākārena pucchati.

Kaṅkhāti taṇhā. **Abhinandanāti** abhinandanavasena taṇhāva vuttā. **Anekadhātū-sūti** anekasabhāvesu ārammaṇesu. **Puthūti** nānappakārā taṇhā sesakilesā vā. **Sadāsītāti** niccakālaṃ avassitā. **Aññānamūlappabhavāti** avijjāmūlā hutvā jātā. **Pajappitāti** taṇhāva “idampi mayhaṃ, idampi mayhan”ti pajappāpanavasena pajappitā

nāmāti vuttā. **Sabbā mayā byantikātā**ti sabbā taṇhā mayā aggamaggena viga-
tantā nirantā katā. **Samūlikā**ti saddhiṃ aññānamūlena.

Anūpayoti anupagamano. **Sabbesu dhammesu visuddhadassanoti** iminā sabba-
ññutaññāṇaṃ dīpeti. **Sambodhimanuttaranti** arahattaṃ sandhāyāha. **Sivanti**
setṭhaṃ. **Jhāyāmīti** dvīhi jhānehi jhāyāmi. **Visāradoti** vigatasāraṃ. Aṭṭhamaṃ.

9. Mātuposakasuttavaṇṇanā

205. Navame **peccā**ti ito paṭigantvā. Navamaṃ.

10. Bhikkhakasuttavaṇṇanā

206. Dasame **idhā**ti imasmimṃ bhikkhubhāve. **Vissaṃ dhammanti** duggandhaṃ
akusaladhammaṃ. **Bāhitvā**ti aggamaggena jahitvā. **Saṅkhāyā**ti ñāṇena. **Sa ve**
bhikkhūti vuccatīti so ve bhinnakilesattā bhikkhu nāma vuccati. Dasamaṃ.

11. Saṅgāravasuttavaṇṇanā

207. Ekādasame **pacce**ti icchati pattheti. **Sādhu, bhanteti** āyācamāno āha.
Therassa kiresa gihisahāyo, tasmā thero “ayaṃ varāko maṃ sahāyaṃ labhitvāpi
micchādiṭṭhiṃ gahetvā mā apāyapūrako aho”ti āyācati. Apicesa mahāparivāro,
tasmimṃ (1.0245) pasanne pañcakulasatāni anuvattissantīti maññamānopi āyācati.
Atthavasanti

atthānisaṃsaṃ atthakāraṇaṃ. **Pāpanti** pāṇātipātādi-akusalaṃ. **Pavāhemīti** gala-ppamāṇaṃ udakaṃ otarivā pavāhemi palāpemi. **Dhammoti** gāthā vuttatthāva. Ekādasamaṃ.

12. Khomadussasuttavaṇṇanā

208. Dvādasame **khomadussaṃ nāmāti** khomadussānaṃ ussannattā evaṃla-ddhanāmaṃ. **Sabhāyanti** sālāyaṃ. **Phusāyatīti** phusitāni muñcati vassati. Satthā kira taṃ sabhaṃ upasaṅkamtukāmo- “mayi evamevaṃ upasaṅkamante aphāsu-kadhātukaṃ hoti, ekaṃ kāraṇaṃ paṭicca upasaṅkamissāmī”ti adhiṭṭhānavasena vuṭṭhiṃ uppādesi. **Sabhādhammanti** sukhanisinne kira asaṅcāletvā ekapassena pavisaṇaṃ tesaṃ sabhādhammo nāma, na mahājanaṃ cāletvā ujukameva pavisaṇaṃ. Bhagavā ca ujukameva āgacchati, tena te kupitā bhagavantaṃ hīlentā “ke ca muṇḍakā samaṇakā, ke ca sabhādhammaṃ jānissanti”ti āhaṃsu. **Santoti** paṇḍitā sappurisā. **Pahāyāti** ete rāgādayo jahitvā rāgādivinayāya dhammaṃ bhaṇanti, tasmā te santo nāmāti. Dvādasamaṃ.

Upāsakavaggo dutiyo.

Iti sārathappakāsiniyā

Samyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Brāhmaṇasaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Vaṅgīsaṃyuttam

1. Nikkhantasuttavaṇṇanā

209. Vaṅgīsaṃyuttassa (1.0246) paṭhame **aggāḷave cetiyeti** āḷaviyaṃ aggacetiye. Anuppanne buddhe aggāḷavagotamakādīni yakkhanāgādīnaṃ bhavanāni, cetiyāni ahesuṃ. Uppanne buddhe tāni apanetvā manussā vihāre kariṃsu. Tesaṃ tāneva nāmāni jātāni. **Nigrodhakappenāti** nigrodharukkhamūlavāsinā kappattharena. **Ohiyyakoti** ohīnako. **Vihārapālōti** so kira tadā avassiko hoti pattacīvaraggaḥaṇe akovido. Atha naṃ therā bhikkhū- “āvuso, imāni chattupāhanakattaraya-ṭṭhi-ādīni olokento nisīdā”ti vihārarakkhakaṃ katvā piṇḍāya pavisiṃsu. Tena vuttam “vihārapālo”ti. **Samalaṅkaritvāti** attano vibhavanurūpena alaṅkārena alaṅkaritvā. **Cittam anuddhamsetīti** kusalacittam viddhamseti vināseti. **Tam kutettha labbhāti** etasmiṃ rāge uppanne tam kāraṇaṃ kuto labbhā. **Yaṃ me paroti** yena

me kāraṇena añño puggalo vā dhammo vā anabhiratiṃ vinodetvā idāneva abhiratiṃ uppādeyya ācariyupajjhāyāpi maṃ vihāre ohāya gatā.

Agārasmāti agārato nikkhantaṃ. **Anagāriyanti** pabbajjaṃ upagatanti attho. **Kaṇhatoti** kaṇhapakkhato mārapakkhato ādhāvanti. **Uggaputtāti** uggatānaṃ puttā mahesakkhā rājaññabhūtā. **Daḷhadhamminoti** daḷhadhanuno, uttamappamāṇaṃ ācariyadhanuṃ dhārayamānā. **Sahassaṃ apalāyinenti** ye te samantā sarehi parikireyyuṃ, tesaṃ apalāyīnaṃ saṅkhaṃ dassento “sahassa”ti āha. **Etato Bhiyyoti** etasmā sahassā atirekatarā. **Neva maṃ byādhayissantīti** maṃ cāletuṃ na sakkhissantīti. **Dhamme samhi patitṭhanti** anabhiratiṃ vinodetvā abhiratiṃ uppādanasamatthe sake sāsanaḍḍhamme patitṭhitaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti- issāsasahassee tāva samantā sarehi parikirante sikkhito puriso daṇḍakaṃ gahetvā sabbe sare sarīre apatamāne antarāva paharivā pādamūle pātetī. Tattha (1.0247) ekopi issāso dve sare ekato na khipati, imā pana itthiyo rūpārammaṇādivasena pañca pañca sare ekato khipanti. Evaṃ khipantiyo etā sacepi atirekasahassā honti, neva maṃ cāletuṃ sakkhissantīti.

Sakkhī hi me suttaṃ etanti mayā hi sammukhā etaṃ suttaṃ. **Nibbānagamaṇaṃ magganti** vipassanaṃ sandhāyāha. So hi nibbānassa pubbabhāgamaggo, liṅgavipallāsena pana “maggan”ti āha. **Tattha meti** tasmaṃ me attano taruṇavipassanāsāñkhāte nibbānagamaṇamagge mano nirato. **Pāpimāti** kilesaṃ ālapati. **Maccūtipi** tameva ālapati. **Na me maggampi dakkhasīti** yathā me bhavayoni-ādīsu gatamaggampi na passasi, tathā karissāmīti. Paṭhamaṃ.

2. Aratīsuttavaṇṇanā

210. Dutiye **nikkhamatīti** vihārā nikkhamati. **Aparajju vā kāleti** dutiyadivase vā bhikkhācārakāle. Vihāragaruko kiresa thero. **Aratiñca ratiñcāti** sāsane aratiṃ kāmagaṇesu ca ratiṃ. **Sabbaso gehasitañca vitakkanti** pañcakāmaguṇagehaniṣṣitaṃ pāpavitakkañca sabbākārena pahāya. **Vanathanti** kilesamahāvanaṃ. **Kuhiñcāti** kismiñci ārammaṇe. **Nibbanathoti** nikkilesavano. **Aratoti** taṇhāratirahito.

Pathaviñca vehāsanti pathaviṭṭhitañca itthipurisavatthālañkāradivaṇṇaṃ, vehāsaṭṭhakañca candasūriyobhāsādi. **Rūpagatanti** rūpameva. **Jagatogadhanti** jagatiyā ogadhaṃ, antopathaviyaṃ nāgabhavanagatanti attho. **Parijīyatīti** parijīrati. **Sabbamaniccanti** sabbaṃ taṃ aniccaṃ. Ayaṃ therassa mahāvipassanāti vadanti. **Evaṃ samaccāti** evaṃ samāgantvā. **Caranti mutattāti** viññātattabhāvā viharanti.

Upadhīsūti khandhakilesābhisañkhāresu. **Gadhitāti** giddhā. **Diṭṭhasuteti** cakkhunā diṭṭhe rūpe, sotena sute sadde. **Paṭighe ca mute cāti** ettha paṭighapadena gandharasā gahitā, mutapadena phoṭṭhabbārammaṇaṃ. **Yo ettha na limpātīti** yo etesu pañcakāmaguṇesu taṇhādiṭṭhilepehi na limpāti.

Atha saṭṭhinissitā savitakkā, puthū janatāya adhammā nivitṭhāti atha cha ārammaṇanissitā puthū adhammavitakkā janatāya nivitṭhāti attho. **Na** (1.0248) **ca vaggagatassa kuhiñcāti** tesaṃ vasena na katthaci kilesavaggagato bhavēyya. **No pana duṭṭhullabhāṇīti** duṭṭhullavacanabhāṇīpi na siyā. **Sa bhikkhūti** so evaṃvidho

bhikkhu nāma hoti.

Dabboti dabbajātiko paṇḍito. **Cirarattasamāhitoti** dīgharattaṃ samāhitacitto. **Nipakoti** nepakkena samannāgato pariṇatapañño. **Apihālūti** nittaṇho. **Santaṃ padanti** nibbānaṃ. **Ajjhagamā munīti** adhigato muni. **Paṭicca parinibbuto kaṅkhati kālanti** nibbānaṃ paṭicca kilesaparinibbānena parinibbuto parinibbānakālaṃ āgacchati. **Dutiyam.**

3. Pesalasuttavaṇṇanā

211. Tatiye **atimaññatīti** “kiṃ ime mahallakā? Na etesaṃ pāḷi, na aṭṭhakathā, na padabyañjanamadhuratā, amhākaṃ pana pāḷipi aṭṭhakathāpi nayasatena nayasahassena upaṭṭhātī”ti atikkamitvā maññati. **Gotamāti** gotamabuddhasāvakaṭṭhā attānaṃ ālapati. **Mānapathanti** mānārammaṇaṇceva mānasahabhuno ca dhamme. **Vippaṭṭisārīhuvāti** vippaṭṭisārī ahuvā, ahoṣīti attho. **Maggajinoti** maggena jitakilesa. **Kittiñca sukhañcāti** vaṇṇabhaṇṇanañca kāyikacetāsikasukhañca. **Akhi-lodha padhānavāti** akhilo idha padhānavā vīriyasampanno. **Visuddhoti** visuddho bhavēyya. **Asesanti** nissesaṃ navavidhaṃ. **Vijjāyantakaroti** vijjāya kilesānaṃ anta-karo. **Samitāvīti** rāgādīnaṃ samitatāya samitāvī. **Tatiyam.**

4. Ānandasuttavaṇṇanā

212. Catutthe **rāgoti** āyasmā ānando mahāpuñño sambhāvito, taṃ rājarājama-hāmattādayo nimantetvā antonivesane nisīdāpentī. Sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitāpi itthiyo theram upasaṅkamitvā vanditvā tālavaṇṇena bījenti, upanisīditvā pañhaṃ pucchanti dhammaṃ suṇanti. Tattha āyasmato vaṅgīsassa navapabbajitassa ārammaṇaṃ pariggahetuṃ asakkontassa itthirūpārammaṇe rāgo cittaṃ anuddhamseti. So saddhāpabbajitattā ujujātiko kulaputto “ayaṃ me rāgo vadḍhitvā diṭṭhadhammikasamparāyikaṃ atthaṃ nāseyyā”ti (1.0249) cintetvā anantaraṃ nisinnova therassa attānaṃ āvikaronto **kāmarāgenāti**-ādimāha.

Tattha **nibbāpananti** rāganibbānakāraṇaṃ. **Vipariyesāti** vipallāsena. **Subhaṃ rāgūpasañhitanti** rāgaṭṭhāniyaṃ iṭṭhārammaṇaṃ. **Parato passāti** aniccato passa. **Mā ca attatoti** attato mā passa. **Kāyagatā tyatthūti** kāyagatā te atthu. **Animittañca bhāvehīti** niccādīnaṃ nimittānaṃ ugghāṭitattā vipassanā animittā nāma, taṃ bhāvehīti vadati. **Mānābhisamayāti** mānassa dassanābhisamayā ceva pahānābhisamayā ca. **Upasantoti** rāgādisantatāya upasanto. **Catuttham.**

5. Subhāsitasuttavaṇṇanā

213. Pañcame **aṅgehīti** kāraṇehi, avayavehi vā. Musāvādāveramaṇi-ādīni hi cattāri subhāsitaṅgāya kāraṇāni, saccavacanādayo cattāro avayavā. Kāraṇatthe ca aṅgasadde “catūhī”ti nissakkavacanaṃ hoti, avayavatthe kāraṇavacanaṃ. **Samannāgatāti** samanū-āgatā pavattā yuttā ca. **Vācāti** samullapanavācā, yā

“vācā girā byappatho”ti (dha. sa. 636) ca, “nelā kaṇṇasukhā”ti (dī. ni. 1.9) ca āgatā. “Yā pana vācāya ce kataṃ kamman”ti evaṃ viññatti ca “yā catūhi vacīduccaritehi ārati ...pe... ayaṃ vuccati sammāvācā”ti (vibha. 206) evaṃ virati ca, “pharusavācā, bhikkhave, āsevitā bhāvitā bahulikatā nirayasamvattanikā hotī”ti (a. ni. 8.40) evaṃ cetanā ca vācāti āgatā, na sā idha adhippetā. Kasmā? Abhāsita-bbato. **Subhāsītā**ti suṭṭhu bhāsītā. Tenassā atthāvahataṃ dīpeti. **No dubbhāsītā**ti na duṭṭhu bhāsītā. Tenassā anathāvahanapahānataṃ dīpeti. **Anavajjāti** rāgādivajjarahitā. Imināssā kāraṇasuddhiṃ catudosābhāvañca dīpeti. **Ananuvajjāti** anuvādavimuttā. Imināssā sabbākārasampattiṃ dīpeti. **Viññūnanti** paṇḍitānaṃ. Tena nindāpasamsāsu bālā appamāṇāti dīpeti.

Subhāsitaṃyeva (1.0250) **bhāsātī**ti puggalādhiṭṭhānāya desanāya catūsu vācaṅgesu aññataraniddosavacanametam. **No dubbhāsītanti** tasseva vācaṅgassa paṭipakkhabhāsanānivāraṇam. **No dubbhāsītanti** iminā micchāvācappahānaṃ dīpeti. **Subhāsītanti** iminā pahīnamicchāvācena bhāsitabbavacanalakkhaṇam. Aṅgaparidīpanattham panettha abhāsitabbaṃ pubbe avatvā bhāsitabbamevāha. Esa nayo **dhammaṃyevāti**-ādīsūpi. Ettha ca paṭhamena piṣuṇadosarahitaṃ samaggakaraṇam vacanaṃ vuttaṃ, dutiyena samphappalāpadosarahitaṃ dhammato anapetaṃ mantāvacaṇam, itarehi dvīhi pharusālikarahitāni piyasaccavacanāni. **Imehi khoti** ādinā tāni aṅgāni paccakkhato dassento taṃ vācaṃ nigameti. Yañca aññe paṭiññādīhi avayavehi, nāmādīhi padehi, liṅgavacanaṃ vibhattikālakārasampattihi ca samannāgataṃ musāvādādivācācampi subhāsītanti maññanti, taṃ paṭisedhenti. Avayavādisamannāgatāpi hi tathārūpī vācā dubbhāsītāva hoti attano ca paresaṅca anathāvahattā. Imehi pana catūhaṅgehi samannāgatā sacepi milakkhubhāsāpariyāpanā ghaṭaceṭikāgītikapariyāpanāpi hoti, tathāpi subhāsītāva lokiya lokuttarahitasukhāvahattā. Tathā hi maggapasse sassam rakkhantiyā sīhaḷaceṭikāya sīhaḷakeneva jātijarāmarāṇayuttaṃ gītikaṃ gāyantiyā saddaṃ sutvā maggaṃ gacchantā saṭṭhimattā vipassakā bhikkhū arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Tathā tisso nāma āraddhavipassako bhikkhu padumasarasamīpena gacchanto padumasare padumāni bhañjivā-

“Pātova phullitakokanadaṃ, sūriyālokena bhijjiate;

evaṃ manussattaṃ gatā sattā, jarābhivegena maddiyanti”ti.-

Imaṃ gītikaṃ gāyantiyā ceṭikāya sutvā arahattaṃ patto.

Buddhantarepi aññataro puriso sattahi puttehi saddhiṃ aṭavito āgamma aññatarāya itthiyā musalena taṇḍule koṭṭentiyā-

“Jarāya (1.0251) parimadditaṃ etaṃ, milātachavicammanissitaṃ;
maraṇena bhijjati etaṃ, maccussa ghāsamāmisam.

“Kimīnaṃ ālayaṃ etaṃ, nānākuṇapena pūritaṃ;
asucissa bhājanaṃ etaṃ, kadalikkhandhasamaṃ idan”ti.-

Imaṃ gītikaṃ sutvā paccavekkhanto saha puttehi paccekabodhiṃ patto. Evaṃ imehi catūhi aṅgehi samannāgatā vācā sacepi milakkhubhāsāpariyāpannā ghaṭa-ceṭikāgītikāpariyāpannāpi hoti, tathāpi subhāsītāti veditabbā. Subhāsītattā eva ca anavajjā ca ananuvajjā ca viññūnaṃ atthathikānaṃ atthapaṭisaraṇānaṃ, no byañjanapaṭisaraṇānanti.

Sāruppāhīti anucchavikāhi. **Abhitthavīti** pasamsi. **Na tāpayeti** vipaṭisārena na tāpeyya na vibādheyya. **Pareti** parehi bhindanto nābhibhaveyya na bādheyya. Iti imāya gāthāya apisuṇavācāvasena bhagavantaṃ thometi. **Paṭinanditāti** piyāyitā. **Yaṃ anādāyāti** yaṃ vācaṃ bhāsanto paresaṃ pāpāni appiyāni pharusavacanāni anādāya atthabyañjanamadhuraṃ piyameva bhāsati, taṃ vācaṃ bhāseyyāti piya-vācāvasena abhitthavi.

Amatāti sādhubhāvena amatasadisā. Vuttampi hetam- “saccaṃ have sādutaram rasānan”ti (saṃ. ni. 1.246) nibbānamatapaccayattā vā amatā. **Esa dhammo sanantanoti** yā ayaṃ saccavācā nāma, esa porāṇo dhammo cariyā paveṇī. Idameva hi porāṇānaṃ āciṇṇaṃ, na te alikaṃ bhāsiṃsu. Tenevāha- **sacce atthe ca dhamme ca, āhu santo patiṭṭhitāti.**

Tattha sacce patiṭṭhitattāva attano ca paresaṅca atthe patiṭṭhitā, atthe patiṭṭhitattā eva dhamme patiṭṭhitā hontīti veditabbā. Saccavisesanameva vā etaṃ. Idaṃ hi vuttaṃ hoti- sacce patiṭṭhitā, kīdise? Atthe ca dhamme ca, yaṃ paresaṃ atthato anapetattā atthaṃ anuparodhakaraṃ, dhammato anapetattā dhammaṃ dhammi-kameva atthaṃ sādhetīti. Iti imāya gāthāya saccavacanavasena abhitthavi.

Khemanti (1.0252) abhayaṃ nirupaddavaṃ. Kena kāraṇenāti ce. **Nibbānapattiyā dukkhassantakiriyāya**, yasmā kilesanibbānaṃ pāpeti, vaṭṭadukkhassa ca antakiriyāya saṃvattatīti attho. Atha vā yaṃ buddho nibbānapattiyā dukkhassantakiriyāyāti dvinnaṃ nibbānadhātūnaṃ atthāya khemamaggappakāsanato khemaṃ vācaṃ bhāsati, **sā ve vācānamuttamāti** sā vācā sabbavācānaṃ seṭṭhāti evamettha attho daṭṭhabbo. Iti imāya gāthāya mantāvacanavasena bhagavantaṃ abhitthavanto arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhapesīti. Pañcamaṃ.

6. Sāriputtasuttavaṇṇanā

214. Chaṭṭhe **poriyāti** akkharādiparipuṇṇāya. **Vissatṭhāyāti** avibaddhāya apalibuddhāya. Dhammasenāpatissa hi kathentassa pittādīnaṃ vasena apalibuddhavanamaṃ hoti, ayadaṇḍena pahatakaṃsatālato saddo viya niccharati. **Anelagalāyāti**

anelāya agalāya niddosāya ceva akkhalitapadabyañjanāya ca. Therassa hi katha-yato padaṃ vā byañjanaṃ vā na parihāyati. **Atthassa viññāpaniyāti** atthassa viññā-panasamatthāya. **Bhikkhunanti** bhikkhūnaṃ.

Samkhittenapīti “cattārimāni, āvuso, ariyasaccāni. Katamāni cattāri? Dukkhaṃ ariyasaccaṃ ...pe... imāni kho, āvuso, cattāri ariyasaccāni, tasmātiha, āvuso, idaṃ dukkhaṃ ariyasaccanti yogo karaṇīyo”ti (saṃ. ni. 5.1096-1098) evaṃ samkhittenapīti deseti. **Vitthārenapīti** “katamaṃ, āvuso, dukkhaṃ ariyasaccan”ti-ādinā (ma. ni. 3.373) nayena tāneva vibhajanto vitthārenapīti bhāsati. Khandhādidesanāsūpi eseva nayo. **Sālikāyiva nigghosoti** yathā madhuraṃ ambapakkaṃ sāyitvā pakkhehi vātaṃ datvā madhurassaraṃ nicchārentiyā sālikasakuṇiyā nigghoso, evaṃ therassa dhammaṃ kathentassa madhuro nigghoso hoti. **Paṭibhānaṃ udīra-yīti** samuddato ūmiyo viya anantaṃ paṭibhānaṃ uṭṭhahati. **Odhentīti** odahanti. Chaṭṭhaṃ.

7. Pavāraṇāsuttavaṇṇanā

215. Sattame (1.0253) **tadahūti** tasmim̐ ahu, tasmim̐ divaseti attho. Upavasanti etthāti **uposatho**. Upavasantīti ca sīlena vā anasanena vā upetā hutvā vasantīti attho. So panesa uposathadivaso aṭṭhamicātuddasīpannarasībhedenā tividho, tasmā sesadvayanivāraṇatthaṃ **pannaraseti** vuttaṃ. **Pavāraṇāyāti** vassaṃ-vuṭṭha-pavāraṇāya. Visuddhipavāraṇātipi etissāva nāmaṃ. **Nisinno hotīti** sāyanhasa-maye sampattaparisāya kālayuttaṃ dhammaṃ desetvā udakakoṭṭhake gattāni parisīñcivā nivatthanivāsano ekaṃsaṃ sugatamahācīvaraṃ katvā majjhima-tthambaṃ nissāya paññatte varabuddhāsane puratthimadisāya uṭṭhahato canda-maṇḍalassa siriṃ siriya abhibhavamāno nisinno hoti. **Tuṇhībhūtaṃ tuṇhībhūtanti** yato yato anuviloketi, tato tato tuṇhībhūtameva. Tattha hi ekabhikkhussāpi hatthakukkuccaṃ vā pādakukkuccaṃ vā natthi, sabbe niravā santena iriyāpathena nisī-dim̐su. **Anuviloketvāti** dissamānapañcapasādehi netthehi anuviloketvā. **Handāti** vossaggatthe nipāto. **Na ca me kiñci garahathāti** ettha **na ca kiñcīti** pucchanatthe na-kāro. Kiṃ me kiñci garahatha? Yadi garahatha, vadatha, icchāpemi vo vattuntī attho. **Kāyikaṃ vā vācasikaṃ vā** Ti iminā kāyavacīdvārāneva pavāreti, na manodvāraṃ. Kasmā? Apākaṭattā. Kāyavacīdvāresu hi doso pākaṭo hoti, na manodvāre. “Ekamañce sayatopi hi kiṃ cintesi”ti? Pucchitvā cittācāraṃ jānāti. Iti manodvāraṃ apākaṭattā na pavāreti, no aparissuddhattā. Bodhisattabhūtassāpi hi tassa bhūrida-ttachaddantasaṅkhapālādhammapālādikāle manodvāraṃ parisuddhaṃ, idānettha vattabbameva natthi.

Etadvocāti dhammasenāpatiṭṭhāne ṭhitattā bhikkhusaṅghassa bhāraṃ vahanto etaṃ avoca. **Na kho mayaṃ, bhanteti**, bhante, mayaṃ bhagavato na kiñci garahāma. **Kāyikaṃ vā vācasikaṃ vā** ti idaṃ catunnaṃ arakkhiyataṃ sandhāya therō āha. Bhagavato hi cattāri arakkhiyāni. Yathāha-

“Cattārimāni (1.0254), bhikkhave, tathāgatassa arakkhiyāni. Katamāni cattāri? Parisuddhakāyasamācāro, bhikkhave, tathāgato, natthi tathāgatassa kāyaducca-

ritam, yaṃ tathāgato rakkheyya ‘mā me idaṃ paro aññāsī’ti. Parisuddhavacīsamācāro, bhikkhave, tathāgato, natthi tathāgatassa vacīduccaritam, yaṃ tathāgato rakkheyya, ‘mā me idaṃ paro aññāsī’ti. Parisuddhamanosamācāro, bhikkhave, tathāgato, natthi tathāgatassa manoduccaritam, yaṃ tathāgato rakkheyya, ‘mā me idaṃ paro aññāsī’ti. Parisuddhājīvo, bhikkhave, tathāgato, natthi tathāgatassa micchā-ājīvo, yaṃ tathāgato rakkheyya “mā me idaṃ paro aññāsī”ti (a. ni. 7.58).

Idāni bhagavato yathābhūtaguṇe kathento **bhagavā hi, bhanteti**-ādimāha. Tattha **anuppanassāti** kassapasammāsambuddhato paṭṭhāya aññena samaṇena vā brāhmaṇena vā anuppāditapubbassa. **Asañjātassāti** idaṃ anuppanavevacanameva. **Anakkhātassāti** aññena adesitassa. **Pacchā samannāgatāti** paṭhamagatassa bhagavato pacchā samanu-āgatā. Iti thero yasmā sabbepi bhagavato silādayo guṇā arahattamaggameva nissāya āgatā, tasmā arahattamaggameva nissāya guṇaṃ kathesi. Tena sabbaguṇā kathitāva honti. **Ahañca kho, bhanteti** idaṃ thero sadevake loke aggapuggalassa attano ceva saṅghassa ca kāyikavācasikaṃ pavārento āha.

Pitarā pavattitanti cakkavattimhi kālaṅkate vā pabbajite vā sattāhaccayena cakkam antaradhāyati, tato dasavidham dvādasavidham cakkavattivattam pūretvā nisinnassa puttassa aññaṃ pātubhavati, taṃ so pavatteti. Ratanamayattā pana sadisaṭṭhena tadeva vattam katvā “pitarā pavattitan”ti vuttam. Yasmā vā so “apposukko tvam, deva, hohi, ahamanusāsissāmī”ti āha, tasmā pitarā pavattitam āṇācakkam anuppavatteti nāma. **Sammadeva anuppavattesīti** sammā nayena hetunā kāraṇeneva anuppavattesi. Bhagavā hi catusaccadhammaṃ katheti, thero tameva anukatheti, tasmā evamāha. **Ubhatobhāgavimuttāti** dvīhi bhāgehi vimuttā (1.0255), arūpāvacarasamāpattiyā rūpakāyato vimuttā, aggamaggena nāmakāyato. **Paññāvimuttāti** paññāya vimuttā tevijjādibhāvaṃ appattā khīṇāsavā.

Visuddhiyāti visuddhatthāya. **Samyojanabandhanacchidāti** samyojanasaṅkhāte ceva bandhanasaṅkhāte ca kilese chinditvā ṭhitā. **Vijitasañgāmanti** vijitarāgadosa-mohasaṅgāmaṃ, mārabalassa vijitattāpi vijitasañgāmaṃ. **Satthavāhanti** atthaṅgikamaggarathe āropetvā veneyyasattham vāheti saṃsārakantāram uttāretīti bhagavā satthavāho, taṃ satthavāham. **Palāpoti** antotuccho dussilo. **Ādiccabandhunanti** ādiccabandhum satthāram dasabalam vandāmīti vadati. Sattamaṃ.

8. Parosahassasuttavaṇṇanā

216. Atthame **parosahassanti** atirekasahassaṃ. **Akutobhayanti** nibbāne kutoci bhayaṃ natthi, nibbānappattassa vā kutoci bhayaṃ natthīti nibbānaṃ akuto-bhayaṃ nāma. **Isīnaṃ isisattamoti** vipassito paṭṭhāya isīnaṃ sattamako isi.

Kiṃ nu te vaṅgīsāti idaṃ bhagavā atthuppattivāsena āha. Saṅghamajjhe kira kathā udapādi “vaṅgīsathero vissatṭhavatto, neva uddese, na paripucchāya, na yonisomanasikāre kammaṃ karoti, gāthā bandhanto cuṇṇiyapadāni karonto vicarati”ti. Atha bhagavā cintesi- “ime bhikkhū vaṅgīsassa paṭibhānasampattim na jānanti, cintetvā cintetvā vadatīti maññanti, paṭibhānasampattimassa jānāpessā-

mī”ti cintetvā, “**kiṃ nu te vaṅgīsā**” ti-ādimāha.

Ummaggapathanti anekāni kilesummujjanasatāni, vaṭṭapathattā pana pathanti vuttaṃ. **Pabhijja khilānīti** rāgakhilādīni pañca bhinditvā carasi. **Taṃ passathāti** taṃ evaṃ abhibhuyya bhinditvā carantaṃ buddhaṃ passatha. **Bandhapamuñcaka-**
ranti bandhanamocanakaraṃ. **Asitanti** anissitaṃ. **Bhāgaso pavibhajanti** satipaṭṭhā-
nādikoṭṭhāsavasena dhammaṃ vibhajantaṃ. Pavibhajjāti vā pāṭho, aṅgapacca-
ṅgakoṭṭhāsavasena vibhajitvā vibhajitvā passathāti attho.

Oghassāti (1.0256) caturoghassa. **Anekavihitanti** satipaṭṭhānādivasena aneka-
vidhaṃ. **Tasmiṃ ca amate akkhātetī** tasmiṃ tena akkhāte amate. **Dhammadda-**
sāti dhammassa passitāro. **Ṭhitā asaṃhīrāti** asaṃhāriyā hutvā patiṭṭhitā.

Ativijjhāti ativijjhivā. **Sabbatṭhitinanti** sabbesaṃ diṭṭhiṭṭhānānaṃ viññāṇaṭṭhi-
tīnaṃ vā. **Atikkamamaddasāti** atikkamabhūtaṃ nibbānamaddasa. **Agganti** uttama-
dhammaṃ. Aggeti vā pāṭho, paṭhamataranti attho. **Dasaddhānanti** pañcannaṃ,
aggadhammaṃ pañcavaggiyānaṃ, agge vā pañcavaggiyānaṃ dhammaṃ dese-
sīti attho. **Tasmāti** yasmā esa dhammo sudesitoti jānantaena ca pamādo na
kātabbo, tasmā. **Anusikkheti** tisso sikkhā sikkheyya. Aṭṭhamaṃ.

9. Koṇḍaññasuttavaṇṇanā

217. Navame aññāsikoṇḍaññoṭi paṭhamam dhammassa aññātattā evam gahita-nāmo thero. **Sucirassevā**ti kivacirassa? Dvādasannaṃ saṃvaccharānaṃ. Ettakaṃ kālaṃ kattha vihāsīti. Chaddantabhavane mandākinipokkharañiyā tīre paccekabuddhānaṃ vasanaṭṭhāne. Kasmā? Vihāragarutāya. So hi paññavā mahāsāvako. Yatheva bhagavato, evamassa dasasahassacakkavāḷe devamanussānaṃ abbhantare guṇā patthaṭṭhāva. Devamanussā tathāgatassa santikaṃ gantvā gandhamālādīhi pūjaṃ katvā “aggadhammaṃ paṭividdhasāvako”ti anantaram theram upasāṅkavitvā pūjenti. Santikaṃ āgatānañca nāma tathārūpā dhammakathā vā paṭisānthāro vā kātabbo hoti. Thero ca vihāragaruko, tenassa so papañco viya upaṭṭhāti. Iti vihāragarutāya tattha gantvā vihāsi.

Aparampi kāraṇam- bhikkhācāravelāyaṃ tāva sabbasāvakaṃ vassaggena gacchanti. Dhammadesanākāle pana majjhaṭṭhāne alaṅkatabuddhāsanamhi sathari nisinne dakkhiṇahatthapasse dhammasenāpati, vāmahatthapasse mahā-moggallānatthero nisīdati, tesam piṭṭhibhāge aññāsikoṇḍaññattherassa āsanaṃ paññāpenti. Sesā bhikkhū taṃ parivāretvā nisīdanti. Dve aggasāvakaṃ aggadhammapaṭividdhattā ca mahallakattā ca there sagāravā theram mahābrahmaṃ (1.0257) viya aggikkhandham viya āsivisaṃ viya ca maññamānā dhurāsane nisīdantā ottappanti harāyanti. Thero cintesi- “imehi dhurāsanaṭṭhāya kappasatasahassādhikaṃ asaṅkhyeyaṃ pāramiyo pūritā, te idāni dhurāsane nisīdantā mama ottappanti harāyanti, phāsuvihāram nesaṃ karissāmi”ti. So patirūpe kāle tathāgataṃ upasāṅkavitvā “icchāmaṃ, bhante, janapade vasitun”ti āha, sathā anujāni.

Thero senāsanaṃ saṃsāmetvā pattacivaramādāya chaddantabhavane mandā-kinitīraṃ gato. Pubbe paccekabuddhānaṃ pāricariyāya kataparicayā aṭṭhasahassā hatthināgā theram disvāva “amhākaṃ puññakkhettaṃ āgatan”ti nakhehi caṅkamaṃ nittiṇaṃ katvā āvaraṇasākhā haritvā therassa vasanaṭṭhānaṃ paṭijaggitvā vattaṃ katvā sabbe sannipatitvā mantayimṃsu- “sace hi mayaṃ ‘ayaṃ therassa kattabbaṃ karissati, ayaṃ karissati”ti paṭipajjissāma, thero bahuñātika-gāmaṃ gato viya yathādhoteneva pattena gamissati, vārena naṃ paṭijaggissāma, ekassa pana vāre patte sesehipi nappamajjitabban”ti vāraṃ ṭhapayimṃsu. Vārikanāgo pātova therassa mukhodakañca dantakaṭṭhañca ṭhapeti, vattaṃ karoti.

Mandākinipokkharāṇī nāma cesā paṇṇāsayojanā hoti. Tassā pañcavīsatiyojanamatte ṭhāne sevālo vā paṇakaṃ vā natthi, phalikavaṇṇaṃ udakameva hoti. Tato paraṃ pana kaṭippamāṇe uduke aḍḍhayaṇavittataṃ sesapadumavanaṃ paṇṇāsayojanam saram parikkhipitvā ṭhitaṃ. Tadanantaram tāva mahantameva rattapadumavanaṃ, tadanantaram rattakumudavanaṃ, tadanantaram setakumudavanaṃ, tadanantaram niluppalavanaṃ, tadanantaram rattuppalavanaṃ, tadanantaram sugandharattasālivanaṃ, tadanantaram eḷalukalābukumbhaṇḍādīni madhurarasāni valliphalāni, tadanantaram aḍḍhayaṇavittārameva ucchuvanaṃ, tattha pūgarukkhakkhandhappamāṇā ucchū, tadanantaram kadalivanaṃ, yato

duve pakkāni khādantā kilamanti, tadanantaram cāṭippamāṇaphalam panasa-
vanam, tadanantaram jambuvanam, tadanantaram ambavanam, tadanantaram
kapitthavananti. Saṅkhepato tasmim dahe khāditabbayuttakam phalam nāma
natthiti na vattabham. Kusumānam pupphanasamaye vāto reṇuvaṭṭim utthāpetvā
paduminipattesu ṭhapeti, tattha udakaphusitāni patanti. Tato ādiccapākena
paccitvā pakkapayoghanikā viya tiṭṭhati, etaṃ pokkharamadhu nāma (1.0258), taṃ
therassa āharitvā denti. Muḷālam naṅgalasīsamattam hoti, tampi āharitvā denti.
Bhisam mahābheripokkharappamāṇam hoti, tassa ekasmim pabbe pādaghāṭaka-
ppamāṇam khīram hoti, taṃ āharitvā denti. Pokkharatṭhīni madhusakkharāya
yojetvā denti. Ucchuṃ pāsāṇapiṭṭhe ṭhapetvā pādena akkamanti. Tato raso
paggharivā soṇḍi-āvāṭe pūretvā, ādiccapākena paccitvā khīrapāsāṇapiṇḍo viya
tiṭṭhati, taṃ āharitvā denti. Panasakadali-ambapakkādīsu kathāva natthi.

Kelāsapabbate nāgadatto nāma devaputto vasati. Thero kālena kālam tassa
vimānadvāram gacchati. So navasappipokkharamadhucunṇayuttassa nirudakapā-
yāsassa pattam pūretvā deti. So kira kassapabuddhakāle vīsativassasahassāni
sugandhasappinā khīrasalākam adāsi. Tenassetam bhojanam uppajjati. Evaṃ
thero dvādasa vassāni vasitvā attano āyusaṅkhāram olokeno parikkhīṇabhāvam
ñatvā “kattha parinibbāyissāmī”ti cintetvā- “hatthināgehi maṃ dvādasa vassāni
upaṭṭhahantehi dukkaram kataṃ, sathāram anujānāpetvā etesaṃyeva santike
parinibbāyissāmī”ti ākāsenā bhagavato santikam agamāsi. Tena vuttam “sucira-
sseva yena bhagavā tenupasaṅkamī”ti.

Nāmañcāti kasmā nāmam sāveti? Therañhi keci sañjānanti, keci na sañjānanti.
Tattha thero cintesi- “ye maṃ ajānantā ‘ko esa paṇḍarasīso obhaggo gopānasi-
vaṅko mahallako sathārā saddhim paṭisanthāram karotī’ti cittaṃ padūsessanti, te
apāyapūrakā bhavissanti. Ye pana maṃ jānantā- ‘dasasahassacakkavāḷe sathā
viya paññāto pākaṭo mahāsāvako’ti cittaṃ pasādessanti, te saggūpagā bhavissa-
ntī”ti, sattānam apāyamaggaṃ pidahitvā saggamaggaṃ vivaranto nāmam sāveti.

Buddhānubuddhoti paṭhamam sathā cattāri saccāni bujji, pacchā thero, tasmā
buddhānubuddhoti, vuccati. **Tibbanikkamoti** bāḷhavīriyo. **Vivekānanti** tiṇṇam vive-
kānam. **Tevijjo, cetopariyāyakovidoti** chasu abhiññāsu catasso vadati. Itarā dve
kiñcāpi na vuttā, thero pana chaḷabhiññova. Imissā ca gāthāya pariyosāne parisā
sannisīdi. Parisāya (1.0259) sannisinnabhāvam ñatvā thero sathārā saddhim
paṭisanthāram katvā “parikkhīṇā me, bhante, āyusaṅkhārā, parinibbāyissāmī”ti,
parinibbānakālam anujānāpesi. Kattha parinibbāyissasi koṇḍaññāti? Upaṭṭhākehi
me, bhante, hatthināgehi dukkaram kataṃ, tesam santiketi. Sathā anujāni.

Thero dasabalam padakkhiṇam katvā- “pubbam taṃ me, bhante, paṭhamada-
ssanam, idam pacchimadassanam”ti paridevante mahājane sathāram vanditvā
nikkhamitvā, dvārakoṭṭhake ṭhito- “mā socittha, mā paridevittha, buddhā vā hontu
buddhasāvaka vā, uppannā saṅkhārā abhijjanakā nāma natthī”ti mahājanam ova-
ditvā passantasseva mahājanassa vehāsam abbhuggamma mandākinitire ota-
ritvā pokkharāṇiyam nhatvā nivatthanivāsano katuttarāsaṅgo senāsanaṃ saṃsā-
metvā phalasaṃpattiyā tayo yāme vītināmetvā balavapaccūsasamaye parini-

bbāyi. Therassa sahaparinibbānā himavati sabbarukkhā pupphehi ca phalehi ca onatavinatā ahesuṃ. Vārikanāgo therassa parinibbutabhāvaṃ ajānanto pātova mukhodakadantaṭṭhāni upaṭṭhapetvā vattaṃ katvā khādaniyaphalāni āharitvā caṅkamanakoṭiyam aṭṭhāsi. So yāva sūriyuggamanā therassa nikkhamanaṃ apa-ssanto “kiṃ nu kho etaṃ? Pubbe ayyo pātova caṅkamati, mukhaṃ dhovati. Ajja pana paṇṇasālatopi na nikkhamati”ti kuṭidvāraṃ kampetvā olokeno theram nisi-
nnakameva disvā hatthaṃ pasāretvā parāmasitvā assāsapassāse pariyesanto tesam appavattibhāvaṃ ṅatvā- “parinibbuto thero”ti soṇḍaṃ mukhe pakkhipitvā mahāraṃ viravi. Sakalahimavanto ekaninnādo ahosi. Aṭṭhanāgasahassāni sannipatitvā theram jeṭṭhakanāgassa kumbhe nisīdāpetvā supupphitarukkhā-
sākhā gahetvā parivāretvā sakalahimavantaṃ anuvicaritvā sakaṭṭhānameva āgatā.

Sakko vissakammaṃ āmantesi- “tāta, amhākaṃ jeṭṭhabhātā parinibbuto, sakkāraṃ karissāma, navayojanikaṃ sabbaratanamayaṃ kūṭāgāraṃ māpehi”ti. So tathā katvā theram tattha nipajjāpetvā hatthināgānaṃ adāsi. Te kūṭāgāraṃ ukkhipitvā tiyojanasahassaṃ himavantaṃ punappunaṃ āvijjhimsu (1.0260). Tesam hatthato ākāsaṭṭhakā devā gahetvā sādhuḷitaṃ kiḷimsu. Tato vassavalā-
hakā sītaṃvalāhakā uṇhavalāhakā cātumahārājikā tāvatimsāti etenupāyena yāva brahmalokā kūṭāgāraṃ agamāsi, puna brahmāno devānanti anupubbena hatthinā-
gānaṃyeva kūṭāgāraṃ adamsu. Ekekā devatā caturaṅgulamattaṃ candanagha-
ṭṭikaṃ āhari, citako navayojaniko ahosi. Kūṭāgāraṃ citakaṃ āropayimsu. Pañca bhikkhusatāni ākāsenāgantvā sabbarattiṃ sajjhāyamakaṃsu. Anuruddhatthero dhammaṃ kathesi, bahūnaṃ devatānaṃ dhammābhisamayo ahosi. Punadivase aruṇuggamanavelāyameva citakaṃ nibbāpetvā sumanamakuḷavaṇṇānaṃ dhātūnaṃ parisāvanaṃ pūretvā bhagavati nikkhamitvā veḷuvanavihāraḷṭṭhakaṃ sampatte āharitvā satthu hatthe ṭhapayimsu. Satthā dhātuparisāvanaṃ gahetvā pathaviyā hatthaṃ pasāresi, mahāpathaviṃ bhinditvā rajatabubbuḷasadiṣaṃ cetiyaṃ nikkhami. Satthā sahatthena cetiye dhātuyo nidhesi. Ajjāpi kira taṃ cetiyaṃ dharatiyevāti. Navamaṃ.

10. Moggallānasuttavaṇṇanā

218. Dasame **samannesatīti** pariyesati paccavekkhati. **Nagassāti** pabbatassa. **Muninti** buddhamuniṃ. **Dukkhassa pāragunti** dukkhapāraṃ gataṃ. **Samane-**
santi samannesanto. **Evaṃ sabbaṅgasampannanti** evaṃ sabbaguṇasampannaṃ. **Anekākārasampannanti** anekehi guṇehi samannāgataṃ. Dasamaṃ.

11. Gaggarāsuttavaṇṇanā

219. Ekādasame **tyāssudanti** te assudaṃ. Assudanti nipātamattaṃ. **Vaṇṇenāti** sarīravaṇṇena. **Yasasāti** parivārena. **Vigatamalova bhāṇumāti** vigatamalo ādicco viya. Ekādasamaṃ.

12. Vaṅgīsasuttavaṅṅanā

220. Dvādasame āyasmāti piyavacanaṃ. **Vaṅgīso** Ti tassa therassa nāmaṃ. So kira pubbe padumuttarakāle paṭibhānasampannaṃ sāvakaṃ disvā dānaṃ (1.0261) datvā patthanaṃ katvā kappasatasahassaṃ pāramiyo pūretvā amhākaṃ bhagavato kāle sakalajambudīpe vādakāmatāya jambusākhāṃ pariharivā ekena paribbājakena saddhiṃ vādaṃ katvā vāde jayaparājayānubhāvena teneva paribbājakena saddhiṃ saṃvāsaṃ kappetvā vasamānāya ekissā paribbājikāya kucchimhi nibbatto vayaṃ āgamma mātito pañcavādasatāni, pitito pañcavādasatānīti vādasa-hassaṃ uggaṇhitvā vicarati. Ekañca vijjaṃ jānāti, yaṃ vijjaṃ parijappitvā matānaṃ sīsaṃ aṅguliyaṃ paharivā- “asukatṭhāne nibbatto” ti jānāti. So anupubbena gāma-nigamādīsu vicaranto pañcahi māṇavakasatehi saddhiṃ sāvattiṃ anuppatto nagaradvāre sālāya nisīdati.

Tadā ca nagaravāsino purebhattaṃ dānaṃ datvā pacchābhattaṃ suddhuttarā-saṅgā gandhamālādihattā dhammassavanāya vihāraṃ gacchanti. Māṇavo disvā, “kaḥaṃ gacchathā” ti? Pucchi. Te “dasabalassa santikaṃ dhammassavanāyā” ti āhaṃsu. Sopi saparivāro tehi saddhiṃ gantvā paṭisanthāraṃ katvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Atha naṃ bhagavā āha- “vaṅgīsa, bhaddakaṃ kira sippaṃ jānāsi” ti. “Bho gotama, ahaṃ bahusippaṃ jānāmi. Tumhe kataraṃ sandhāya vadathā” ti? Chavadūsakasippanti. Āma, bho gotamāti. Athassa bhagavā attano ānubhāvena niraye nibbattassa sīsaṃ dassetvā, “vaṅgīsa, ayaṃ kaḥaṃ nibbatto” ti pucchi. So mantāṃ jappitvā aṅguliyaṃ paharivā “niraye” ti āha. “Sādhu, vaṅgīsa, sukathitaṃ” ti devaloke nibbattassa sīsaṃ dassesi. Tampi so tatheva byākāsi. Athassa khīṇāsavassa sīsaṃ dassesi. So punappunaṃ mantāṃ parivattetvāpi aṅguliyaṃ paharivāpi nibbat-taṭṭhānaṃ na passati.

Atha naṃ bhagavā “kilamasi, vaṅgīsa” ti āha? Āma bho, gotamāti. Punappunaṃ upadhārehīti. Tathā karontopi adisvā, “tumhe, bho gotama, jānāthā” ti āha. Āma, vaṅgīsa, maṃ nissāya cesa gato, ahamassa gatiṃ jānāmi. Mantena jānāsi, bho gotamāti? Āma, vaṅgīsa, ekena manteneva jānāmi. Bho gotama, mayhaṃ mantena imaṃ mantāṃ dethāti. Amūliko, vaṅgīsa, mayhaṃ mantoti. Detha, bho gotamāti. Na (1.0262) sakkā mayhaṃ santike apabbajitassa dātunti. So antevā-sike āmantesi- “tātā samaṇo gotamo atirekasippaṃ jānāti, ahaṃ imassa santike pabbajitvā sippaṃ gaṇhāmi, tato sakalajambudīpe amhehi bahutaraṃ jānanto nāma na bhavissati. Tumhe yāva ahaṃ āgacchāmi, tāva anukkaṇṭhitvā vicarathā” - ti te uyyojetvā “pabbājetha man” ti āha.

Satthā nigrodhakappassa paṭipādesi. Thero taṃ attano vasaṇaṭṭhānaṃ netvā pabbājesi. So pabbajitvā satthu santikaṃ āgamma vanditvā ṭhito “sippaṃ dethā”ti yāci. Vaṅḡisa, tumhe sippaṃ gaṇhantā aloṇabhojanathaṇḍilaseyyādīhi parikammaṃ katvā gaṇhatha, imassāpi sippassa parikammaṃ atthi, taṃ tāva karohīti. Sādhu, bhanteti. Athassa satthā dvattiṃsākāra-kammaṭṭhānaṃ ācikkhi. So taṃ anulomapaṭilomaṃ manasikaronto vipassanaṃ vaḍḍhetvā anukkamena arahattaṃ pāpuṇi.

Vimuttisukhaṃ paṭisaṃvedīti evaṃ arahattaṃ patvā vimuttisukhaṃ paṭisaṃvedento. **Kāveyyamattāti** kāveyyena kabbakaraṇena mattā. **Khandhāyatanadhātu-yoti** imāni khandhādīni pakāsentō dhammaṃ desesi. **Ye niyāmagataddasāti** ye niyāmagatā ceva niyāmadassāti ca. **Svāgatanti** su-āgamaṇaṃ. **Iddhipattomhīti** iminā iddhi-vidhaññaṃ gaḥitaṃ. **Cetopariyāyakovidoti** iminā cetopariyaññaṃ. Dibbasotaṃ pana avuttampi gaḥitameva hoti. Evaṃ cha abhiññāpatto eso mahā-sāvakoti veditabbo. Dvādasamaṃ.

Iti sārathhappakāsiniyā

Samyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Vaṅḡisasamyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Vanasamyuttaṃ

1. Vivekasuttavaṇṇanā

221. Vanasamyuttassa (1.0263) paṭhame **kosalesu viharatīti** satthu santike kammaṭṭhānaṃ gaḥetvā tassa janapadassa sulabhabhikkhatāya tattha gantvā viharati. **Samvejetukāmāti** vivekaṃ paṭipajjāpetukāmā. **Vivekakāmoti** tayo viveke patthayanto. **Niccharatī bahiddhāti** bāhiresu puthuttārammaṇesu carati. **Jano jana-sminti** tvaṃ jano aññasmimṃ jane chandarāgaṃ vinayassu. **Pajahāsīti** pajaha. **Bhavāsīti** bhava. **Sataṃ taṃ sārāyāmaseti** satimantaṃ paṇḍitaṃ taṃ mayampi sārāyāma, sataṃ vā dhammaṃ mayaṃ taṃ sārāyāmāti attho. **Pātālarajoti** appati-ṭṭhaṭṭhena pātālasaṅkhāto kilesarajo. **Mā taṃ kāmarajoti** ayaṃ kāmarāgarajo taṃ mā avahari, apāyameva mā netūti attho. **Paṃsukunthitoti** paṃsumakkhito. **Vidhunanti** vidhunanto. **Sitaṃ rajanti** sarīralaggaṃ rajaṃ. **Samvegamaṃpādīti** devatāpi nāma maṃ evaṃ sāretīti vivekamāpanno, uttamavīriyaṃ vā paggayha paramavivekaṃ maggameva paṭipannoti. Paṭhamaṃ.

2. Upaṭṭhānasuttavaṇṇanā

222. Dutīye **supatīti** ayaṃ kira khīṇāsavo, so dūre bhikkhācāragāmaṃ gantvā āgato paṇṇasālāya pattacīvaraṃ paṭisāmetvā avidūre jātassaraṃ otarivā gattāni utuṃ gāhāpetvā divāṭṭhānaṃ sammajjitvā tattha nīcamañcakaṃ paññāpetvā niddaṃ anokkamantova nipanno. Khīṇāsavassāpi hi kāyadaratho hotiyevāti tassa vinodanattaṃ, taṃ sandhāya supatīti vuttaṃ. **Ajjhabhāsīti** “ayaṃ bhikkhu satthu santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā divā supati, divāsoppaṅca nāmetaṃ vaḍḍhitaṃ diṭṭhadhammikasamparāyikaṃ atthaṃ nāseti”ti maññamānā “codessāmi nan”ti cintetvā abhāsi.

Āturassāti jarāturo rogāturo kilesāturoti tayo āturā, tesu kilesāturaṃ sandhāyevamāha. **Sallaviddhassāti** savisena (1.0264) sattisallena viya avijjāvisaviṭṭhena taṇhāsallena hadaye viddhassa. **Ruppatoti** ghaṭṭiyamānassa.

Idānissa kāmesu ādīnavaṃ kathayanti **aniccāti**-ādimāha. Tattha **asitanti** taṇhādiṭṭhinissayena anissitaṃ. **Kasmā pabbajitaṃ tapeti** evarūpaṃ khīṇāsavaṃ divāsoppaṃ na tapati, tādisaṃ pana kasmā na tapessatīti? Vadati. Therasseva vā etaṃ vacanaṃ, tasmā ayamettha attho- baddhesu muttaṃ asitaṃ mādisaṃ khīṇāsavapabbajitaṃ kasmā divāsoppaṃ tape, na tapessatīti? Sesagāthāsupi eseva nayo. Devatāya hi vacanapakkhe- “evarūpaṃ khīṇāsavapabbajitaṃ divāsoppaṃ na tapati, tādisaṃ pana kasmā na tapessati? Tapessatiyevā”ti attho. Therassa vacanapakkhe- “evarūpaṃ mādisaṃ khīṇāsavapabbajitaṃ kasmā divāsoppaṃ tape? Na tapatiyevā”ti attho. Ayaṃ panettha anuttānapadavaṇṇanā. **Vinayāti** vinayena. **Samatikkamāti** vaṭṭamūlikāya avijjāya samatikkamena. **Taṃ ñāṇanti** taṃ catusaccañāṇaṃ. **Paramodānanti** paramaparisuddhaṃ. **Pabbajitanti** evarūpena ñāṇena samannāgataṃ pabbajitaṃ. **Vijjāyāti** catutthamaggavijjāya. **Āraddhavīriyanti** paggahitavīriyaṃ paripuṇṇavīriyaṃ. Dutiyaṃ.

3. Kassapagottasuttavaṇṇanā

223. Tatiye **chetanti** ekaṃ migaluddakaṃ. **Ovadatīti** so kira migaluddako pātova bhuñjitvā “mige vadhissāmi”ti araññaṃ pavīṭṭho ekaṃ rohitamigaṃ disvā “sattiyānaṃ paharissāmi”ti anubandhamāno therassa paṭhamasutte vuttanayeneva divāvihāraṃ nisinnassa avidūrena pakkamati. Atha naṃ thero- “upāsaka, pāṇātipāto nāmesa apāyasaṃvattaniko appāyukasaṃvattaniko, sakkā aññenapi kasivaṇijjādikammaena dārabharaṇaṃ kātuṃ, mā evarūpaṃ kakkhaḷakammaṃ karohī”ti āha. Sopi “mahāpaṃsukūlikatthero katheti”ti gāravena ṭhatvā sotuṃ āraddho. Athassa sotukāmataṃ janessāmīti thero aṅguṭṭhakaṃ jālāpesi. So akkhīhipi passati, kaṇṇehipi suṇāti, cittaṃ panassa “asukaṭṭhānaṃ (1.0265) migo gato bhavissati, asukatitthaṃ otiṇṇo, tattha naṃ gantvā ghātetvā yāvadicchakaṃ maṃsaṃ khāditvā sesaṃ kājenādāya gantvā puttake tosessāmi”ti evaṃ migasseva anupadaṃ dhāvati. Evaṃ vikkhittacittassa dhammaṃ desentaṃ theram sandhāya vuttaṃ “ovadati”ti. **Ajjhabhāsīti** “ayaṃ thero adāruṃ tacchanta viya akhette vappanto viya attanopi kammaṃ nāseti, etassāpi codessāmi nan”ti abhāsi.

Appapaññanti nippaññaṃ. **Acetasanti** kāraṇajānanasamatthena cittaena rahitaṃ.

Mandovāti andhabālo viya. **Suṇātīti** tava dhammakathaṃ suṇāti. **Na vijānātīti** attha-massa na jānāti. **Āloketīti** tava puthujjanika-iddhiyā jalantaṃ aṅguṭṭhakaṃ āloketi. **Na passatīti** ettha “neva telaṃ na vaṭṭi na dīpakapallikā, therassa pana ānubhāve-nāyaṃ jalati”ti imaṃ kāraṇaṃ na passati. **Dasa pajjoteti** dasasu aṅgulīsu dasa padīpe. **Rūpānīti** kāraṇarūpāni. **Cakkhūti** paññācakkhu. **Samvegamāpādīti** kiṃ me imināti? Vīriyaṃ paggayha paramavivekaṃ arahattamaggaṃ paṭipajji. Tatiyaṃ.

4. Sambahulasuttavaṇṇanā

224. Catutthe **sambahulāti** bahū suttantikā ābhidhammikā vinayadharā ca. **Viha-rantīti** satthu santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā viharanti. **Pakkamiṃsūti** te kira tasmim̐ janapade aññataraṃ gāmaṃ upasaṅkamante disvā manussā pasanna-cittā āsanāsālāya kojavattharaṇādīni paññāpetvā yāgukhajjakāni datvā upanisi-dim̐su. Mahāthero ekaṃ dhammakathikaṃ “dhammaṃ kathehī”ti āha. So cittaṃ dhammakathaṃ kathesi. Manussā pasīditvā bhojanavelāyaṃ paṇitabhojanaṃ adaṃsu. Mahāthero manuññaṃ bhattānumodanamakāsi. Manussā bhiyyosoma-ttāya pasannā “idheva, bhante, temāsaṃ vasathā”ti paṭiññaṃ kāretvā gamanāga-manasampanne ṭhāne senāsanāni kāretvā catūhi paccayehi upaṭṭhahim̐su. Mahā-thero vassūpanāyikadivase bhikkhū ovadi- “āvuso, tumhehi garukassa satthu santike kammaṭṭhānaṃ gahitaṃ, buddhapātubhāvo nāma dullabho. Māsassa aṭṭha divase dhammassavanaṃ katvā gaṇasaṅgaṇikaṃ pahāya appamattā viharathā”ti. Te tato paṭṭhāya yuñjanti ghaṭenti. Kadāci sabbarattikaṃ dhammassavanaṃ (1.0266) karonti, kadāci pañhaṃ vissajjenti, kadāci padhānaṃ karonti. Tesam̐ dhammassavanadivase dhammaṃ kathentānaṃyeva aruṇo uggacchati. Pañhāvi-ssajjanadivase byatto bhikkhu pañhaṃ pucchati, paṇḍito vissajjetīti pucchanavi-ssajjanaṃ karontānaṃyeva. Padhānadivase sūriyatthaṅgamane gaṇḍim̐ pahari-tvāva caṅkamaṃ otarivā padhānaṃ karontānaṃyeva. Te evaṃ vassaṃ vassitvā pavāretvā pakkamiṃsu. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Paridevamānāti** “idāni tathā-rūpaṃ madhuraṃ dhammassavanaṃ pañhākathanaṃ kuto labhissāmī”ti-ādīni vatvā rodamānā.

Khāyatīti paññāyati upaṭṭhāti. **Ko meti** kahaṃ ime. **Vajjibhūmiyāti** vajjiraṭṭhābhi-mukhā gatā. **Magā viyāti** yathā magā tasmim̐ tasmim̐ pabbatapāde vā vanasaṅḍe vā vicarantā- “idaṃ amhākaṃ mātusantakaṃ pitusantakaṃ paveṇi-āgatan”ti aga-hetvā, yattheva nesaṃ gocaraphāsutā ca hoti paripanthābhāvo ca, tattha vica-ranti. Evaṃ aniketā agehā bhikkhavopi “ayaṃ, āvuso, amhākaṃ ācariyupajjhā-yānaṃ santako paveṇi-āgato”ti agahetvā yattheva nesaṃ utusappāyaṃ bhojana-sappāyaṃ puggalasappāyaṃ senāsanasappāyaṃ dhammassavanasappāyaṃca sulabhaṃ hoti, tattha viharanti. Catutthaṃ.

5. Ānandasuttavaṇṇanā

225. Pañcame **ānandoti** dhammabhaṇḍāgārikatthero. **Ativelanti** atikkantaṃ

velaṃ. **Gihisaññattibahuloti** rattiñca divā ca bahukālaṃ gihī saññāpayanto. Bhagavati parinibbute mahākassapatthero therā āha- “āvuso, mayaṃ rājagahe vassaṃ upagantvā dhammaṃ saṅgāyissāma, gaccha tvaṃ araññaṃ pavisitvā uparimagattayatthāya vāyāmaṃ karohī”ti. So bhagavato pattacīvaramādāya kosalaratthāṃ gantvā ekasmiṃ araññāvāse vasitvā punadivase ekaṃ gāmaṃ pāvīsi. Manussā therā disvā- “bhante ānanda, tumhe pubbe satthārā saddhiṃ āgacchatha. Ajja ekakāva āgatā. Kahaṃ satthāraṃ tthapetvā āgatattha? Idāni kassa pattacīvaram gahetvā vicaratha? Kassa mukhodakaṃ dantakaṭṭhaṃ detha, pariveṇaṃ sammajjatha, vattapaṭivattaṃ karothā”ti bahuṃ vatvā parideviṃsu. Thero- “mā, āvuso, socittha, mā (1.0267) paridevittha, aniccā saṅkhārā”ti-ādīni vatvā te saññāpetvā bhattakiccāvasāne vasanaṭṭhānameva gacchati. Manussā sāyampi tattha gantvā tatheva paridevanti. Theropi tatheva ovadati. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Ajjhabhāsīti** “ayaṃ thero bhikkhusaṅghassa kathaṃ sutvā ‘samaṇadhammaṃ karissāmi’ti araññaṃ pavisitvā idāni gihī saññāpento viharati, satthu sāsanaṃ asaṅgahitapuppharāsi viya tthitaṃ, dhammasaṅgahaṃ na karoti, code ssāmi nan”ti cintetvā abhāsi.

Pasakkiyāti pavisitvā. **Hadayasmiṃ opiyāti** kiccato ca ārammaṇato ca hadayamhi pakkhipitvā. “Nibbānaṃ pāpuṇissāmi”ti vīriyaṃ karonto nibbānaṃ kiccato hadayamhi opeti nāma, nibbānārammaṇaṃ pana samāpattiṃ appetvā nisīdanto ārammaṇato. Tadubhayampi sandhāyesā bhāsati. **Jhāyāti** dvīhi jhānehi jhāyiko bhava. **Bilībilīkāti** ayaṃ gihīhi saddhiṃ bilībilīkathā. Pañcamaṃ.

6. Anuruddhasuttavaṇṇanā

226. Chaṭṭhe **purāṇadutiyaikāti** anantare attabhāve aggamaheṣī. **Sobhasīti** pubbepi sobhasi, idānipi sobhasi. **Duggatāti** na gatiduggatīyā duggatā. Tā hi sugatīyaṃ tthitā sampattiṃ anubhavanti, paṭipattiduggatīyā pana duggatā. Tato cutā hi tā nirayepi upapajantīti duggatā. **Patitthitāti** sakkāyasmīhi hi patitthahanto aṭṭhahi kāraṇehi patitthāti- ratto rāgavasena patitthāti, duṭṭho dosavasena... mūḷho mohavasena... vinibaddho mānavasena... parāmaṭṭho ditthivasena... thāmagato anu-sayavasena... aniṭṭhaṅgato vicikicchavasena... vikkhepagato uddhaccavasena patitthāti. Tāpi evaṃ patitthitāva. **Naradevānanti** devanarānaṃ.

Natthi dānīti sā kira devadhītā there balavasinehā ahosi, paṭigantaṃ nāsakkhi. Kālena āgantvā pariveṇaṃ sammajjati, mukhodakaṃ dantakaṭṭhaṃ pānīyaṃ paribhojanīyaṃ upaṭṭhapeti. Thero anāvajjanena paribhuñjati. Ekasmiṃ divase therassa jiṇṇacīvarassa

coḷakabhikkhaṃ carato saṅkārakūṭe dibbadussaṃ ṭhapetvā pakkami. Thero taṃ disvā ukkhipitvā, olokeno dussantaṃ (1.0268) disvā “dussametaṃ”ti ñatvā, “alaṃ ettāvataṃ”ti aggahesi. Tenevassa cīvaraṃ niṭṭhāsi. Atha dve aggasāvaka anuruddhatthero cāti tayo janā cīvaraṃ kariṃsu. Satthā sūciṃ yojetvā adāsi. Niṭṭhitacīvarassa piṇḍāya carato devatā piṇḍapātaṃ samādapeti. Sā kālena ekikā, kālena attadutiya therassa santikaṃ āgacchati. Tadā pana attatatiya āgantvā divāṭṭhāne theram upasaṅkamitvā- “mayam manāpakāyikā nāma manasā icchiticchitarūpaṃ māpemaṃ”ti āha. Thero- “etā evaṃ vadanti, vīmaṃsissāmi, sabbā nilakā hontū”ti cintesi. Tā therassa maṇaṃ ñatvā sabbāva nilavaṇṇā ahesuṃ, evaṃ pītalohita-odātavaṇṇāti. Tato cintayimṃsu- “thero amhākaṃ dassanaṃ assādeti”ti tā samajjaṃ kātuṃ āradhā, ekāpi gāyi, ekāpi nacci, ekāpi accharaṃ pahari. Thero indriyāni okkhipi. Tato- “na amhākaṃ dassanaṃ thero assādeti”ti ñatvā sinehaṃ vā santhavaṃ vā alabhamānā nibbinditvā gantumāraddhā. Thero tāsam gamana bhāvaṃ ñatvā- “mā punappunaṃ āgacchimsū”ti arahattaṃ byākaronto imaṃ gāthamāha. Tattha **vikkhīṇoti** khīṇo. **Jāti saṃsāroti** tattha tattha jāti saṅkhāto saṃsāro. Chaṭṭhaṃ.

7. Nāgadattasuttavaṇṇanā

227. Sattame **atikālenā**ti sabbarattiṃ niddāyitvā balavapaccūse koṭisammuñjaniyā thokaṃ sammajjitvā mukhaṃ dhovitvā yāgubhikkhāya pātova pavisati. **Atidivā**ti yāguṃ ādāya āsanasālaṃ gantvā pivitvā ekasmiṃ ṭhāne nipanno niddāyitvā- “manussānaṃ bhojanavelāya paṇītaṃ bhikkhaṃ labhissāmī”ti upakaṭṭhe majjhahike uṭṭhāya dhammakaraṇena udakaṃ gahetvā akkhīni pamajjitvā piṇḍāya caritvā yāvadatthaṃ bhujjitvā majjhahike vītivatte paṭikkamati. **Divā ca āgantvā**ti atikāle pavitṭhena nāma aññehi bhikkhūhi paṭhamataraṃ āgantabbaṃ hoti, tvaṃ pana ativiya divā āgantvā gatāsīti attho. **Bhāyāmi nāgadattanti** taṃ nāgadattaṃ ahaṃ bhāyāmi. **Suppagabbhanti** suṭṭhu pagabbhaṃ. **Kulesū**ti khattiyakulādi-upaṭṭhākakulesu. Sattamaṃ.

8. Kulagharaṇīsuttavaṇṇanā

228. Aṭṭhame (1.0269) **ajjhogāḷhappatto**ti ogāhappatto. So kira satthu santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā taṃ vanasaṇḍaṃ pavisitvā dutiyadivase gāmaṃ piṇḍāya pāvīsi pāsādikehi abhikkantādīhi. Aññataraṃ kulaṃ tassa iriyāpathe pasīditvā pañcapatiṭṭhitena vanditvā piṇḍapātaṃ adāsi. Bhattānumodanaṃ puna sutvā atirekataraṃ pasīditvā, “bhante, niccakālaṃ idheva bhikkhaṃ gaṇhathā”ti nimantesi. Thero adhivāsetvā tesam āhāraṃ paribhuñjamāno vīriyaṃ paggayha ghaṭento arahattaṃ patvā cintesi- “bahūpakāraṃ me etaṃ kulaṃ, aññattha gantvā kiṃ kari ssāmī”ti? Phalasaṃpattisukhaṃ anubhavanto tattheva vasi. **Ajjhabhāsīti** sā kira therassa khīṇāsavabhāvaṃ ajānantī cintesi- “ayaṃ thero neva aññaṃ gāmaṃ gacchati, na aññaṃ gharaṃ, na rukkhamaṭṭha-āsanasālādīsu nisīdati, niccakālaṃ

gharam pavisitvāva nisīdati, ubhopete ogādhappattā paṭigādhappattā, kadāci esa imaṃ kulam dūseyya, codessāmi nan”ti. Tasmā abhāsi.

Sanṭhāneti nagaradvārassa āsanne manussānaṃ bhaṇḍakaṃ otāretvā vissanamanatṭhāne. **Saṅgammāti** samāgantvā. **Mantenti** kathenti. **Mañca tañcāti** mañca kathenti tañca kathenti. **Kimantaranti** kiṃ kāraṇaṃ? **Bahū hi saddā paccūhāti** bahukā ete lokasmiṃ paṭilomasaddā. **Na tenāti** tena kāraṇena, tena vā tapassinā na mañku hotabbaṃ. **Na hi tenāti** na hi tena parehi vuttavacanena satto kilissati, attanā katena pana pāpakammeneva kilissatīti dasseti. **Vātamigo yathāti** yathā vane vātamigo vāteritānaṃ paṇṇādīnaṃ saddena paritassati, evaṃ yo saddapari-ttāsī hotīti attho. **Nāssa sampajjate vatanti** tassa lahucittassa vataṃ na sampajjati. Thero pana khīṇāsavattā sampannavatoti veditabbo. Aṭṭhamaṃ.

9. Vajjiputtasuttavaṇṇanā

229. Navame **vajjiputtakoti** vajjiraṭṭhe rājaputto chattaṃ pahāya pabbajito. **Sabbaratticāro**ti kattikanakkhattaṃ ghoṣetvā sakalanagaraṃ dhajapaṭākādīhi (1.0270) paṭimaṇḍetvā pavattito sabbaratticāro. Idañhi nakkhattaṃ yāva cātumahārājikehi ekābaddhaṃ hoti. **Tūriyatālitavāditanigghosasaddanti** bheri-āditūriyānaṃ tālitānaṃ vīṇādīnañca vādītānaṃ nigghosasaddaṃ. **Abhāsīti** vesāliyaṃ kira satta rājasahassāni sattasatāni satta ca rājāno, tattakāva tesam uparājasenāpati-ādayo. Tesu alaṅkatapaṭiyattesu nakkhattakīlanatthāya viṭhiṃ otiṇṇesu saṭṭhihatthe mahācaṅkame caṅkamamāno nabhassa majjhe ṭhitaṃ candaṃ disvā caṅkamanakoṭiyaṃ phalakaṃ nissāya ṭhito abhāsi. **Apavidhaṃva vanasmiṃ dārukanti** vattha-veṭhanālaṅkārarahitattā vane chaḍḍitadārukaṃ viya jātaṃ. **Pāpiyoti** lāmakataro amhehi añño koci atthi. **Pihayanti** thero āraññiko paṃsukūliko piṇḍapātiko sapa-dānacāriko appiccho santuṭṭhoti bahū tuyhaṃ patthayanti attho. **Saggagāmi-nanti** saggamaṃ gacchantānaṃ gatānampi. Navamaṃ.

10. Sajjhāyasuttavaṇṇanā

230. Dasame **yaṃ sudanti** nipātamattaṃ. **Sajjhāyabahuloti** nissaraṇapariyattiva-sena sajjhāyanato bahutaraṃ kālaṃ sajjhāyanto. So kira ācariyassa divāṭṭhānaṃ sammajjitvā ācariyaṃ udikkhanto tiṭṭhati. Atha naṃ āgacchantaṃ disvāva paccu-ggantvā pattacīvaraṃ paṭiggahetvā paññattāsane nisinnassa tālavaṇṭavātaṃ datvā pānīyaṃ āpucchitvā pāde dhovitvā telaṃ makkhetvā vanditvā ṭhito uddesaṃ gahetvā yāva sūriyatthaṅgamā sajjhāyaṃ karoti. So nhānakoṭṭhake udakaṃ upa-ṭṭhapetvā aṅgārakapalle aggim karoti. Ācariyassa nhatvā āgatassa pādesu udakaṃ puñchitvā piṭṭhiparikammaṃ katvā vanditvā uddesaṃ gahetvā paṭhamayāme sajjhāyaṃ katvā majjhimayāme sarīraṃ samassāsetvā pacchimayāme uddesaṃ gahetvā yāva aruṇuggamanā sajjhāyaṃ katvā niruddhasaddaṃ khayato sammasati. Tato sesaṃ upādāyarūpaṃ bhūtarūpaṃ nāmarūpanti pañcasu khandhesu vipassanaṃ vadḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. **Appossukoti** uddesagga-

haṇe ca sajjhāyakaraṇīye ca nirussukko. **Saṅkasāyatīti** yassa dāni atthāya ahaṃ sajjhāyaṃ kareyyaṃ, so me attho matthakaṃ (1.0271) patto. Kiṃ me idāni sajjhāyenāti phalasaṃpattisukhena kālaṃ ativatteti. **Ajjhabhāsīti**, “kiṃ nu kho assa therassa aphāsukaṃ jātaṃ, udāhussa ācariyassa? Kena nu kho kāraṇena pubbe viya madhurassarena na sajjhāyatī”ti? Āgantvā santike ʒhitā abhāsi.

Dhammapadānīti idha sabbampi buddhavacanaṃ adhippettaṃ. **Nādhīyasīti** na sajjhāyasi. Nādiyasīti vā pāṭho, na gaṇhāsīti attho. **Pasaṃsanti** dhammabhāṇako pasaṃsaṃ labhati, ābhidhammiko suttantiko vinayadharotissa pasaṃsitā bhavanti. **Virāgenāti** ariyamaggena. **Aññāyāti** jānitvā. **Nikkhepananti** tassa diṭṭhasutādino vissajjanaṃ santo vadantīti dīpeti, na buddhavacanaṃ. Ettāvatā “thero buddhavacanaṃ na vissajjāpeti”ti na niccakālaṃ sajjhāyanteneva bhavitabbaṃ, sajjhāyitvā pana- “ettakassāhaṃ atthassa vā dhammassa vā ādhāro bhavituṃ samattho”ti ṇatvā vaṭṭadukkhasā antakiriyaṃ paṭipajjitabbaṃ. Dasamaṃ.

11. Akusalavitakkasuttavaṇṇanā

231. Ekādasame **akusale vitakke**ti kāmavitakkādayo tayo mahāvitakke. **Ayoniso manasikārāti** anupāyamanasikārena. **Soti** so tvaṃ. **Ayoniso paṭinissajjāti** etaṃ anupāyamanasikāraṃ vajjehi. **Satthāranti** imāya gāthāya pāsādikakammaṭṭhānaṃ katheti. **Pītisukhamasaṃsayanti** ekaṃseneva balavapītiṅca sukhaṅca adhigamiṃssasi. Ekādasamaṃ.

12. Majjhanhikasuttavaṇṇanā

232. Dvādasame yaṃ vattabbaṃ, taṃ devatāsaṃyutte nandanavagge vuttameva. Dvādasamaṃ.

13. Pākatindriyasuttavaṇṇanā

233. Terasamaṃ devaputtasaṃyutte jantudevaputtasutte vitthāritameva. Terasamaṃ.

14. Gandhatthenasuttavaṇṇanā

234. Cuddasame (1.0272) **ajjhabhāsīti** taṃ bhikkhuṃ nāḷe gahetvā padumaṃ siṅghamānaṃ disvāva- “ayaṃ bhikkhu satthu santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā samaṇadhammaṃ kātuṃ araṅṅaṃ pavitṭho gandhārammaṇaṃ upanijjhāyati, svāyaṃ ajja upasiṅghaṃ svepi punadivasepi upasiṅghissati, evamassa sā gandhataṇhā vadḍhitvā diṭṭhadhammikasamparāyikaṃ atthaṃ nāsessati, mā mayi passantiyā nassatu, codessāmi na”ti upasaṅkamitvā abhāsi.

Ekaṅgamaṃ theyyānanti thenitabbānaṃ rūpārammaṇādīnaṃ pañcakoṭṭhāsānaṃ idaṃ ekaṅgaṃ, ekakoṭṭhāsoti attho. **Na harāmi**ti na gahetvā gacchāmi.

Ārāti dūre nāḷe gahetvā nāmetvā dūre ṭhito upasiṅghāmīti vadati. **Vaṇṇenāti** kāraṇena.

Yvāyanti yo ayaṃ. Tasmim kira devatāya saddhiṃ kathenteyeva eko tāpaso ota-ritvā bhisakhananādīni kātum āraddho, taṃ sandhāyevamāha. **Ākiṇṇakamma-ntoti** evaṃ aparisuddhakammanto. Akhīṇakammantotipi pāṭho, kakkhaḷakamma-ntoti attho. **Na vuccatīti** gandhacoroti vā pupphacoroti vā kasmā na vuccati.

Ākiṇṇaluddoti bahupāpo gāḷhapāpo vā, tasmā na vuccati. **Dhāticelaṃva makkhi-toti** yathā dhātiyā nivatthakiliṭṭhavatthaṃ uccārapassāvapaṃsumasikaddamādihi makkhitaṃ, evamevaṃ rāgadosādihi makkhito. **Arahāmi vattaveti** arahāmi vattum. Devatāya codanā kira sugatānusiṭṭhisadisā, na taṃ lāmakā hīnādhimuttikā micchā-ṇaṭṭhapaṇṇakapuggalā labhanti. Tasmim pana attabhāve maggaphalānaṃ bhābbarūpā puggalā taṃ labhanti, tasmā evamāha.

Sucigavesinoti sucīni sīlasamādhiñāṇāni gavesantassa. **Abbhāmattaṃ vāti** valāhakakūṭamattaṃ viya. **Jānāsīti** suddho ayanti jānāsi. **Vajjāsīti** vadeyyāsi. **Neva taṃ upajivāmāti** devatā kira cintesi- “ayaṃ bhikkhu atthi me hitakāmā devatā, sā maṃ codessati sāressatīti (1.0273) pamādampi anuyuñjeyya, nāssa vacanaṃ sampaṭicchissāmī”ti. Tasmā evamāha. **Tvamevāti** tvamyeva. **Jāneyyāti** jāneyyāsi. **Yenāti** yena kammena sugatiṃ gaccheyyāsi, taṃ kammaṃ tvamyeva jāneyyāsīti. Cuddasamaṃ.

Iti sāraththappakāsiniyā

Samyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Vanasamyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Yakkhasamyuttaṃ

1. Indakasuttavaṇṇanā

235. Yakkhasamyuttassa (1.0274) paṭhame **indakassāti** indakūṭanivāsino yakkhassa. Yakkhato hi kūṭena, kūṭato ca yakkhena nāmaṃ laddhaṃ. **Rūpaṃ na jīvanti vadantīti** yadi buddhā rūpaṃ jīvanti na vadanti, yadi rūpaṃ satto puggaloti evaṃ na vadantīti attho. **Kathaṃ nvayanti** kathaṃ nu ayaṃ? **Kutassa aṭṭhiyakapi-ṇḍametīti** assa sattassa aṭṭhiyakapiṇḍaṅca kuto āgacchati? Ettha ca aṭṭhiggaha-ṇena tīṇi aṭṭhisatāni, yakapiṇḍaggahaṇena nava maṃsapesisatāni gahitāni. Yadi

rūpaṃ na jīvo, athassa imāni ca aṭṭhīni imā ca maṃsapesiyo kuto āgacchantīti pucchati. **Kathaṃ nvayaṃ sajjati gabbharasminti** kena nu kāraṇena ayaṃ satto mātukucchismiṃ sajjati laggati, tiṭṭhatīti? Puggalavādī kiresa yakkho, “ekappahāre- neva satto mātukucchismiṃ nibbattati”ti gahetvā gabbhaseyyakasattassa mātā macchamaṃsādīni khādati, sabbāni ekarattivāsenā pacitvā pheṇaṃ viya vilīyanti. Yadi rūpaṃ satto na bhavēyya, evameva vilīyēyyāti laddhiyā evamāha. Athassa bhagavā- “na mātukucchismiṃ ekappahāre neva nibbattati, anupubbena pana vaḍḍhati”ti dassento **paṭhamaṃ kalalaṃ hotīti**-ādimāha. Tattha **paṭhamanti** paṭha- mena paṭisandhiviññāṇena saddhiṃ tissoti vā phussoti vā nāmaṃ natthi, atha kho tīhi jāti-uṇṇaṃsūhi katasuttage saṅghitatelabinduppamaṇaṃ kalalaṃ hoti, yaṃ sandhāya vuttaṃ-

“Tilatelassa yathā bindu, sappimaṇḍo anāvilo;
evaṃ vaṇṇappaṭibhāgaṃ, kalalaṃ sampavuccatī”ti.

Kalalā hoti abbudanti tasmā kalalā sattāhaccayena maṃsadhovana-udaka- vaṇṇaṃ abbudaṃ nāma hoti, kalalanti nāmaṃ antaradhāyati. Vuttampi cetaṃ-

“Sattāhaṃ kalalaṃ hoti, paripakkaṃ samūhataṃ;
vivaṭṭamānaṃ tabbhāvaṃ, abbudaṃ nāma jāyati”ti.

Abbudā (1.0275) jāyate pesīti tasmāpi abbudā sattāhaccayena vilīnatipusadisā pesi nāma sañjāyati. Sā maricaphāṇitena dīpetabbā. Gāmadārikā hi supakkāni maricāni gahetvā sātakante bhaṇḍikaṃ katvā piḷetvā maṇḍaṃ ādāya kapāle pakkhipitvā ātape ṭhapenti, taṃ sukkhamānaṃ sabbabhāgehi muccati. Evarūpā pesi hoti, abbudanti nāmaṃ antaradhāyati. Vuttampi cetaṃ-

“Sattāhaṃ abbudaṃ hoti, paripakkaṃ samūhataṃ;
vivaṭṭamānaṃ tabbhāvaṃ, pesi nāma pajāyati”ti.

Pesi nibbattatī ghanoti tato pesito sattāhaccayena kukkuṭaṇḍasaṅghāno ghano nāma maṃsapiṇḍo nibbattati, pesīti nāmaṃ antaradhāyati. Vuttampi cetaṃ-

“Sattāhaṃ pesi bhavati, paripakkaṃ samūhataṃ;
vivaṭṭamānaṃ tabbhāvaṃ, ghanoti nāma jāyati.

“Yathā kukkuṭiyā aṇḍaṃ, samantā parimaṇḍalaṃ;
evaṃ ghanassa saṅghānaṃ, nibbattaṃ kammaṃpacayā”ti.

Ghanā pasākhā jāyantīti pañcame sattāhe dvinnaṃ hatthapādānaṃ sīsassa catthāya pañca piḷakā jāyanti, yaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ “pañcame, bhikkhave, sattāhe pañca piḷakā saṅghahanti kammato”ti.

Ito paraṃ chaṭṭhasattamādīni sattāhāni atikkamma desanaṃ saṅkhipitvā dvāca- ttālīse sattāhe pariṇatakālaṃ gahetvā dassento **kesāti**-ādimāha. Tattha **kesā lomā nakhāpi cāti** dvācattālīse sattāhe etāni jāyanti.

Tena so tattha yāpetīti tassa hi nābhito uṭṭhito nāḷo mātu udarapaṭalena ekā- baddho hoti, so uppalaḍḍako viya chiddo, tena āhāraso saṃsaritvā āhārasa- muṭṭhānarūpaṃ samuṭṭhāpeti. Evaṃ so dasa māse yāpeti. **Mātukucchigato naroti** mātuyā tirokucchigato, kucchiyā abhantaragatoti attho. Iti bhagavā (1.0276) “evaṃ kho, yakkha, ayaṃ satto anupubbena mātukucchiyaṃ vaḍḍhati, na ekappa- hāre neva nibbattati”ti dasseti. Paṭhamaṃ.

2. Sakkanāmasuttavaṇṇanā

236. Dutiye **sakkanāmakoti** evaṃ nāmako eko yakkho, so kira mārapakkhika-yakkho. **Vippamuttassāti** tīhi bhavehi vippamuttassa. **Yadaññanti** yaṃ aññaṃ. **Vaṇṇenāti** kāraṇena. **Samvāsoti** ekato vāso, sakkhidhammo mittadhammoti attho. **Sappaññoti** supañño sambuddho. Dutiyaṃ.

3. Sūcilomasuttavaṇṇanā

237. Tatiye **gayāyanti** gayāgāme, gayāya avidūre nivitṭhagāmaṃ upanissāyāti attho. **Ṭaṅkitamañceti** dīghamañce pādamajjhe vijjhivā aṇaniyo pavesetvā katamañce. Tassa “idaṃ upari, idaṃ heṭṭhā”ti natthi, parivattetvā atthatopi tādisova hoti, taṃ devaṭṭhāne ṭhapenti. Catunnaṃ pāsāṇānaṃ upari pāsāṇaṃ attharivā katagehampi “ṭaṅkitamañco”ti vuccati. **Sūcilomassāti** kathinasūcisadisalomassa. So kira kassapassa bhagavato sāsane pabbajitvā dūraṭṭhānato āgato sedamala-ggahitena gattena supaññattaṃ saṅghikamañcaṃ anādarena apaccattharivā nipajji, tassa parisuddhasīlassa taṃ kammaṃ suddhavatthe kāḷakaṃ viya ahosi. So tasmīṃ attabhāve visesaṃ nibbattetuṃ asakkonto kālaṃkatvā gayāgāma-dvāre saṅkāraṭṭhāne yakkho hutvā nibbatti. Nibbattamattasseva cassa sakalasarīraṃ kathinasūcīhi gavicchivijjhitaṃ viya jātaṃ.

Athekadivasaṃ bhagavā paccūsasamaye lokaṃ olokento taṃ yakkhaṃ paṭhamāvajjanasseva āpāthaṃ āgataṃ disvā- “ayaṃ ekaṃ buddhantaṃ mahā dukkhaṃ anubhavi. Kiṃ nu khvāssa maṃ āgamma sotthikāraṇaṃ bhaveyyā”ti? Āvajjento (1.0277) paṭhamamaggassa upanissayaṃ addasa. Athassa saṅghaṃ kātukāmo surattadupaṭṭaṃ nivāsetvā sugatamahācīvaraṃ pārupitvā devavimāna-kappaṃ gandhakuṭiṃ pahāya hatthigavāssamanussakukkurādikuṇapadu-ggandhaṃ saṅkāraṭṭhānaṃ gantvā tattha mahāgandhakuṭiyaṃ viya nisīdi. Taṃ sandhāya vuttaṃ “sūcilomassa yakkhassa bhavane”ti.

Kharoti suṃsumārapitṭhi viya chadaniṭṭhakāhi visamacchadanapitṭhi viya ca kharasarīro. So kira kassapasammāsambuddhakāle sīlasampanno upāsako ekadivase vihāre cittattharaṇādīhi atthatāya bhūmiyā saṅghike attharaṇe attano uttarāsaṅgaṃ apaccattharivā nipajji. Saṅghikaṃ telaṃ abhājetvā attano uttarāsaṅgaṃ apaccattharivā nipajji. Saṅghikaṃ telaṃ abhājetvā attano hatthehi sarīraṃ makkhesītipi vadanti. So tena kammena sagge nibbattituṃ asakkonto tasseva gāmassa dvāre saṅkāraṭṭhāne yakkho hutvā nibbatti. Nibbattamattassa cassa sakalasarīraṃ vuttappakāraṃ ahosi. Te ubhopi sahāyā jātā. Iti kharassa kharabhāvo veditabbo.

Avidūre atikkamantīti gocaraṃ pariyesantā samāgamaṭṭhānaṃ vā gacchantā āsanne ṭhāne gacchanti. Tesu sūcilomo satthāraṃ na passati, kharalomo paṭhamataraṃ disvā sūcilomaṃ yakkhaṃ etadavoca- “**eso samaṇo**”ti, samma, esa tava bhavanaṃ pavisitvā nisinno eko samaṇoti. **Neso samaṇo, samaṇako esoti** so kira

yo maṃ passitvā bhīto palāyati, taṃ samaṇakoti vadati. Yo na bhāyati, taṃ samaṇoti. Tasmā “ayaṃ maṃ disvā bhīto palāyissati”ti maññamāno evamāha.

Kāyaṃ upanāmesīti bheravarūpaṃ nimminivā mahāmukhaṃ vivarivā sakala-sarīre lomāni utthāpetvā kāyaṃ upanāmesi. **Apanāmesī**ti ratanasatikaṃ suvaṇṇa-gghanikaṃ viya thokaṃ apanāmesi. **Pāpakoti** lāmako amanuñño. So gūthaṃ viya aggi viya kaṇhasappo viya ca parivajjetabbo, na iminā suvaṇṇavaṇṇena sarīrena sampaṭicchitabbo. Evaṃ vutte pana sūcilomo “pāpako kira me samphasso”ti kuddho **pañhaṃ taṃ, samaṇāti**-ādimāha. **Cittaṃ vā te khipissāmī**ti yesañhi amanussā cittaṃ (1.0278) khipitukāmā honti, tesam setamukhaṃ nilodaraṃ surattahattapādaṃ mahāsisaṃ pajjalitanettaṃ bheravaṃ vā attabhāvaṃ nimminivā dassenti, bheravaṃ vā saddaṃ sāventi, kathentānaṃyeva vā mukhe hatthaṃ pakkhipivā hadayaṃ maddanti, tena te sattā ummattakā honti khittacittā. Taṃ sandhāyevamāha. **Pāraṅgāyāti** dvīsu pādesu gahetvā taṃ āviñchetvā yathā na punāgacchasi, evaṃ pāraṃ vā gaṅgāya khipissāmīti vadati. **Sadevake**ti-ādi vuttattameva. **Puccha yadākaṅkhasī**ti yaṃkiñci ākaṅkhasi, taṃ sabbaṃ puccha, asesam te byākarissāmīti sabbaññupavāraṇaṃ pavāreti.

Kutonidānāti kiṃnidānā, kiṃpaccayāti attho? **Kumārakā dhāṅkamivossajanti**ti yathā kumārakā kākaṃ gahetvā ossajanti khipanti, evaṃ pāpavitakkā kuto samuṭṭhāya cittaṃ ossajantīti pucchati?

Itonidānāti ayaṃ attabhāvo nidānaṃ etesanti ito nidānā. **Itojāti** ito attabhāvato jātā. **Ito samuṭṭhāya manovitakkā**ti yathā dīghasuttakena pāde baddhaṃ kākaṃ kumārakā tassa suttapariyantaṃ aṅguliyaṃ veṭhetvā ossajanti, so dūraṃ gantvāpi puna tesam pādāmūleyeva patati, evameva ito attabhāvato samuṭṭhāya pāpavitakkā cittaṃ ossajanti.

Snehajāti taṇhāsinehato jātā. **Attasambhūtāti** attani sambhūtā. **Nigrodhasseva khandhajāti** nigrodhakhandhe jātā pārohā viya. **Puthūti** bahū anekappakārā pāpavitakkā taṃsampayuttakilesā ca. **Visattāti** laggā laggitā. **Kāmesūti** vatthukāmesu. **Māluvāva vitatā vaneti** yathā vane māluvā latā yaṃ rukkhaṃ nissāya jāyati, taṃ mūlato yāva aggā, aggato yāva mūlā punappunaṃ saṃsibbitvā ajjhottharivā otatavitatā tiṭṭhati. Evaṃ vatthukāmesu puthū kilesakāmā visattā, puthū vā sattā tehi kilesakāmehi vatthukāmesu visattā. **Ye naṃ pajānantīti** ye “attasambhūtā”ti ettha vuttaṃ attabhāvaṃ jānanti.

Yatonidānanti (1.0279) yaṃ nidānamassa attabhāvassa tañca jānanti. **Te naṃ vinodentīti** te evaṃ attabhāvasaṅkhātassa dukkhasaccassa nidānabhūtaṃ samudayasaccaṃ maggasaccena vinodenti. **Te duttaranti** te samudayasaccaṃ nīharantā idaṃ duttaraṃ kilesogaṃ taranti. **Atiṇṇapubbanti** anamatagge saṃsāre supinantepi na tiṇṇapubbaṃ. **Apunabbhavāyāti** apunabbhavaṃsaṅkhātassa nirodhasaccasatthāya. Iti imāya gāthāya cattāri saccāni pakāsentō arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhapesi. Desanāvasāne sūcilomo tasmimyeva padese ṭhito desanānūsārena ñāṇaṃ pesetvā sotāpattiphale patiṭṭhito. Sotāpannā ca nāma na kiliṭṭhattabhāve tiṭṭhantīti saha phalapaṭilābhenassa sarīre setakaṇḍupīlakasūciyo sabbā patitā. So dibbavatthanivattho dibbavaradukūluttarāsaṅgo dibbaveṭhanaveṭhito

dibbābharaṇagandhamāladharo suvaṇṇavaṇṇo hutvā bhummadevatāparihāraṃ paṭilabhīti. Tatiyaṃ.

4. Maṇibhaddasuttavaṇṇanā

238. Catutthe **sukhamedhatīti**, sukhaṃ paṭilabhati. **Suve seyyoti** suve suve seyyo, niccāmeva seyyoti attho. **Verā na parimuccatīti** ahaṃ satimāti ettakena verato na muccati. **Yassāti** yassa arahato. **Ahiṃsāyāti** karuṇāya ceva karuṇāpubbabhāge ca. **Mettaṃsoti** so mettañceva mettāpubbabhāgañca bhāveti. Atha vā **aṃsoti** koṭṭhāso vuccati. Mettā aṃso etassāti mettaṃso. Idaṃ vuttaṃ hoti- yassa arahato sabbakālaṃ ahiṃsāya rato mano, yassa ca sabbabhūtesu mettākoṭṭhāso atthi, tassa kenaci puggalena saddhiṃ veraṃ nāma natthi yakkhāti. Catutthaṃ.

5. Sānusuttavaṇṇanā

239. Pañcame **yakkhena gahito hotīti** so kira tassā upāsikāya ekaputtako. Atha naṃ sā daharakāleyeva pabbājesi. So pabbajitakālato paṭṭhāya sīlavā ahosi vatta-sampanno, ācariyupajjhāya-āgantukādīnaṃ (1.0280) vattaṃ katameva hoti, māsassa aṭṭhamīdivase pāto vuṭṭhāya udakamālake udakaṃ upaṭṭhāpetvā dhammassavanaggaṃ sammajjitvā dīpaṃ jāletvā madhurassarena dhammassavanaṃ

ghoseti. Bhikkhū tassa thāmaṃ ñatvā “sarabhāṇaṃ bhaṇa, sāmaṇerā”ti ajjhe-
santi. So “mayhaṃ hadayavāto rujati, kāso vā bādhati”ti kiñci paccāhāraṃ akatvā
dhammāsaṇaṃ abhiruhitvā ākāsaṅgaṃ otārento viya sarabhāṇaṃ vatvā ota-
ranto- “mayhaṃ mātāpitūnampi imasmiṃ sarabhaññe patti”ti vadati. Tassa
manussā mātāpitāro pattiya dinnabhāvaṃ na jānanti. Anantarattabhāve panassa
mātā yakkhinī jātā. Sā devatāhi saddhiṃ āgatā, dhammaṃ sutvā- “sāmaṇerena
dinnapattiṃ anumodāmi, tātā”ti vadati. Sīlasampannā ca nāma bhikkhū sadeva-
kassa lokassa piyā hontīti tasmīṃ sāmaṇere devatā salajjā sagāravā mahā-
brahmaṃ viya aggikkhandhaṃ viya ca naṃ maññanti. Sāmaṇere gāravena taṃ
yakkhiṇiṃ garuṃ katvā passanti. Dhammassavanayakkhasamāgamādīsu “sānu-
mātā sānumātā”ti yakkhiniyā aggāsaṇaṃ aggodakaṃ aggapiṇḍaṃ denti. Mahesa-
kkhāpi yakkhā taṃ disvā maggā okkamanti, āsanā vuṭṭhahanti.

Atha kho sāmaṇero vuḍḍhimanvāya paripakkindriyo anabhiratipīlito anabhiratiṃ
vinodetuṃ asakkonto parūḷhakesanakho kiliṭṭhanivāsanapārūpano kassaci anāro-
cetvā pattacīvaramādāya ekakova mātu gharaṃ gato. Upāsikā puttaṃ disvā,
vanditvā āha- “tāta, tvaṃ pubbe ācariyupajjhāyehi vā daharasāmaṇerehi vā
saddhiṃ idhāgacchasi. Kasmā ekakova ajja āgato”ti? So ukkaṅṭhitabhāvaṃ āro-
cesi. Saddhā upāsikā nānappakārena gharāvāse ādīnavaṃ dassetvā puttaṃ ova-
damānāpi taṃ saññāpetuṃ asakkonti, “appeva nāma attano dhammatāyapi salla-
kkhessati”ti anuyojetvāva- “tiṭṭha, tāta, yāva te yāgubhattaṃ sampādemī, yāguṃ
pivitvā katabhattakiccassa te manāpāni vatthāni nīharitvā dassāmi”ti vatvā
āsaṇaṃ paññāpetvā adāsi. Nisīdi sāmaṇero. Upāsikā muhutteneva yāgukha-
jjakaṃ sampādetvā adāsi. Tato “bhattaṃ sampādessāmi”ti avidūre nisinnā
taṇḍule dhovati. Tasmīṃ samaye sā yakkhinī “kahaṃ nu kho sāmaṇero? Kiñci
bhikkhāhāraṃ labhati (1.0281), udāhu no”ti? Āvajjamaṇā tassa vibbhamitukāma-
tāya nisinnabhāvaṃ ñatvā, “mā heva kho me devatānaṃ antare lajjaṃ uppādeyya,
gacchāmissa vibbhamane antarāyaṃ karomī”ti āgantvā sarīre adhimuccitvā gīvaṃ
parivattetvā bhūmiyaṃ pātesi. So akkhīhi viparivatthehi kheḷena paggharantena
bhūmiyaṃ vipphandati. Tena vuttaṃ “yakkhena gahito hoti”ti.

Abhāsīti upāsikā puttassa taṃ vippekāraṃ disvā vegena gantvā puttaṃ āli-
ṅgetvā ūrūsu nipajjāpesi. Sakalagāmaṃvāsino āgantvā balikammādīni karonti. Upā-
sikā paridevamānā imā gāthāyo abhāsi.

Pāṭihāriyapakkhañcāti manussā “aṭṭhamī-uposathassa paccuggamanañca anu-
ggamanañca karissāmā”ti sattamiyāpi navamiyāpi uposathaṅgāni samādiyanti,
cātuddasīpannarasīnaṃ paccuggamanānuggamaṇaṃ karontā terasiyāpi pāṭipa-
depi samādiyanti, “vassāvāsassa anuggamaṇaṃ karissāmā”ti dvinnaṃ pavāra-
ṇānaṃ antare aḍḍhamāsaṃ nibaddhuposathikā bhavanti. Idaṃ sandhāya vuttaṃ
“pāṭihāriyapakkhañcā”ti. **Aṭṭhaṅgasusamāgatanti** aṭṭhaṅgehi suṭṭhu samāgataṃ,
sampayuttanti attho. **Brahmacariyanti** seṭṭhacariyaṃ. **Na te hi yakkhā kilanti** Ti na
te gahetvā yakkhā kilamenti.

Puna **cātuddasinti** imāya gāthāya sāmaṇerassa kāye adhimuttā yakkhinī āha.
Āvi vā yadi vā rahoti kassaci sammukhe vā parammukhe vā. **Pamutyatthīti**

pamutti atthi. **Uppaccāpīti** uppatitvāpi. Sacepi sakuṇo viya uppatitvā palāyasi, tathāpi te makkho natthīti vadati. Evañca pana vatvā sāmaṇeraṃ muñci. Sāmaṇero akkhīni ummīlesi, mātā kese pakiriya assasantī passasantī rodati. So “amanussena gahitomhī”ti na jānāti. Olokento pana “ahaṃ pubbe piṭhe nisinno. Mātā me avidūre nisīditvā taṇḍule dhovati. Idāni panamhi bhūmiyaṃ nisinno, mātāpi me assasantī passasantī rodati, sakalagāmvāsīnopi sannipatitā. Kiṃ nu kho etan”ti? Nipannakova **matam vā ammāti** gāthamāha.

Kāme (1.0282) **cajivānāti** duvidhepi kāme pahāya. **Punarāgacchateti** vibbhama-
navasena āgacchati. **Puna jivam mato hi soti** uppabbajitvā puna jivantopi so mata-
kova, tasmā tampi rodantīti vadati.

Idānissa gharāvāse ādīnavam dassenti **kukkuḷāti**-ādīmāha. Tattha **kukkuḷāti**
gharāvāso kira uṇhaṭṭhena kukkuḷā nāma hoti. **Kassa ujjhāpayāmaseti**- “abhidhā-
vatha, bhaddam te hotū”ti evam vatvā- “yam tvam vibbhamitukāmo yakkhena
pāpito, imaṃ vippakāram kassa mayaṃ ujjhāpayāma nijjhāpayāma ārocayāmā”ti
vadati. **Puna dayhitumicchāsīti**-ādittagharato nīhaṭabhaṇḍam viya gharā nīharitvā
buddhasāsane pabbajito puna mahāḍāhasadise gharāvāse dayhitum icchasīti
attho. So mātari kathentiya kathentiya sallakkhetvā hirottappam paṭilabhivā,
“natthi mayham gihibhāvena attho”ti āha. Athassa mātā “sādhu, tātā”ti tuṭṭhā paṇi-
tabhojanam bhojetvā, “kati vassosi, tātā”ti pucchi. Paripuṇṇavassomhi upāsiketi.
“Tena hi, tātā, upasampadam karohī”ti cīvarasāṭake adāsi. So ticīvaram kārapetvā
upasampanno buddhavacanam uggaṇhanto tepīṭako hutvā sīlādīnam āgataṭṭhāne
tam tam pūrento nacirasseva arahattam patvā mahādhammakathiko hutvā vīsava-
ssasatam ṭhatvā sakalajambudīpam khobhetvā parinibbāyi. Pañcamam.

6. Piyaṅkarasuttavaṇṇanā

240. Chaṭṭhe **jetavane**ti jetavanassa paccante kosambakakuṭi nāma atthi,
tatha viharati. **Dhammapadānīti** idha pāṭiyekkam saṅgham āruḷhā chabbīsati-
vaggā tanti adhippetā. Tatra thero tasmim samaye antovihāre nisinno madhura-
ssarena sarabhañnam katvā appamādavaggaṃ bhāsati. **Evam tosesīti** sā kira
puttam piyaṅkaram aṅkenādāya jetavanassa pacchimabhāgato paṭṭhāya gocaram
pariyesantī anupubbena nagarābhimukhī hutvā uccārapassāvakhelaṅghāṅkadi-
bbhojanāni pariyesamānā therassa vasanaṭṭhānam patvā madhurassaram
assosi. Tassā so saddo chavi-ādīni chetvā (1.0283) aṭṭhimiñjam āhacca hadaya-
ṅgamanīyo hutvā aṭṭhāsi. Athassā gocarapariyesane cittampi na uppajji, ohitasotā
dhammameva suṇantī ṭhitā. Yakkhadārakassa pana daharatāya dhammassavane
cittam natthi. So jighacchāya piḷitattā, “kasmā ammā gatagataṭṭhāne khāṇuko viya
tiṭṭhasi? Na mayham khādāniyam vā bhojanīyam vā pariyesasi”ti punappunam
mātaram codeti. Sā “dhammassavanassa me antarāyam karotī”ti puttakam “mā
saddam kari, piyaṅkarā”ti evam tosesi. Tattha **mā saddam karīti** saddam mā kari.

Pānesu cāti gāthāya sā attano dhammatāya samādiṇṇam pañcasīlam dasseti.
Tattha **saṃyamāmaseti** saṃyamāma saṃyatā homa. Iminā pāṇātipātā virati

gahitā, dutiyapadena musāvādā virati, tatiyapadena sesā tisso viratiyo. **Api mucceṃa piṣācayoniya**ti api nāma yakkhaloke uppannāni pañca verāni pahāya, yoniso paṭipajjitvā imāya chātakadubbhikkhāya piṣācayakkhayoniya mucceṃa, tātāti vadati. Chaṭṭhaṃ.

7. Punabbasusuttavaṇṇanā

241. Sattame tena kho pana samayenāti katarasamayena? Sūriyassa atthaṅga-manasamayena. Tadā kira bhagavā pacchābhatte mahājanassa dhammaṃ desetvā mahājanaṃ uyyojetvā nhānakoṭṭhake nhatvā gandhakuṭipariveṇe paññattavarabuddhāsane puratthimalokadhātuṃ olokayamāno nisīdi. Athekacārikadvicārikādayo paṃsukūlikapiṇḍapātikabhikkhū attano attano vasanaṭṭhānehi nikkhamitvā āgamma dasabalaṃ vanditvā rattasāṇiyā parikkhipamānā viya nisīdiṃsu. Atha nesam ajjhāsayaṃ veditvā satthā nibbānapaṭisaṃyuttaṃ dhammakathaṃ kathesi.

Evam tosesīti sā kira dhītaraṃ aṅkenādāya puttaṃ aṅguliya gahetvā jetavana-piṭṭhiyaṃ pākāraparikkhepasamīpe uccārapassāvakeḷasiṅghāṇikaṃ pariyesamānā anupubbena jetavanadvārakoṭṭhakaṃ sampattā. Bhagavato ca, “ānanda, pattaṃ āhara, cīvaraṃ āhara, vighāsādānaṃ dānaṃ dehī”ti kathentassa saddo samantā dvādasahatthamattameva gaṇhāti. Dhammaṃ desentassa (1.0284) sacepi cakkavālapariyantam katvā parisā nisīdati, yathā parisam gacchati, bahiparisāya ekaṅgulimattampi na niggacchati, “mā akāraṇā madhurasaddo nassī”ti. Tatrāyaṃ yakkhinī bahiparisāya ṭhitā saddaṃ na suṇāti, dvārakoṭṭhake ṭhitāya panassā mahatiyā buddhavīthiyā abhimukhe ṭhitā gandhakuṭi paññāyi. Sā nivāte dīpasikhā viya buddhagāravena hatthakukkuccādirahitaṃ niccalaṃ parisam disvā— “nūna mettha kiñci bhājanīyabhaṇḍaṃ bhavissati, yato ahaṃ sappitelamadhuphāṇitādīsu kiñciveva pattato vā hatthato vā paggharantaṃ bhūmiyaṃ vā pana patitaṃ labhissāmi”ti antovihāraṃ pāvisi. Dvārakoṭṭhake avaruddhakānaṃ nivāraṇatthāya ṭhitā ārakkhadevatā yakkhiniyā upanissayaṃ disvā na nivāresi. Tassā saha parisāya ekībhāvagamanaena madhurassaro chavi-ādīni chinditvā aṭṭhi-miñjaṃ āhacca aṭṭhāsi. Taṃ dhammassavanatthāya niccalaṃ ṭhitaṃ purimanayeneva puttakā codayiṃsu. Sā “dhammassavanassa me antarāyaṃ karonti”ti puttake **tuṇhī uttarike hohīti** evaṃ tosesi.

Tattha **yāvāti** yāva dhammaṃ suṇāmi, tāva tuṇhī hohīti attho. **Sabbaganthappamocananti** nibbānaṃ āgamma sabbe ganthā pamuccanti, tasmā taṃ sabbaganthappamocananti vuccati. **Ativelāti** velātikkantā pamāṇātikkantā. **Piyāyanā**ti magganā patthanā. **Tato piyataranti** yā ayaṃ assa dhammassa magganā patthanā, idaṃ mayhaṃ tato piyataranti attho. Piyatarāti vā pāṭho. **Pāṇinanti** yathā pāṇīnaṃ dukkhā moceti. Ke mocetīti? Pāṇineti āharitvā vattabbaṃ. **Yaṃ dhammaṃ abhisambuddhanti**, yaṃ dhammaṃ bhagavā abhisambuddho. **Tuṇhībhūtāyamuttarāti** na kevalaṃ ahameva, ayaṃ me bhagini uttarāpi tuṇhībhūtāti vadati. **Saddhammassa anaññāyāti**, amma, mayaṃ pubbepi imaṃ saddhamma-

meva ajānitvā idāni idaṃ khuppiāsādīdukkhaṃ anubhavantā dukkhaṃ carāma viharāma.

Cakkhumāti pañcahi cakkhūhi cakkhumā. Dhammaṃ desentoyeva bhagavā parisāṃ sallakkhayamāno tassā yakkhiniyā ceva yakkhadārakassa ca sotāpatti-phalassa upanissayaṃ disvā desanaṃ vinivaṭṭetvā catusaccakathaṃ dīpeti, taṃ sutvā tasmimyeva dese ṭhitā yakkhinī saddhiṃ puttana (1.0285) sotāpattiphale patiṭṭhitā. Dhītuyāpi panassā upanissayo atthi, atidharattā pana desanaṃ sampaṭicchitum nāsakkhi.

Idāni sā yakkhinī puttassa anumodanaṃ karontī **sādhu kho paṇḍito nāmāti**-ādi-māha. **Ajjāhamhi samuggatāti** ahamhi ajja vaṭṭato uggatā samuggatā sāsane vā uggatā samuggatā, tvampi sukhī hohiti. **Diṭṭhānīti** mayā ca tayā ca diṭṭhāni. **Uttarāpi suṇātu meti**, “amhākaṃ catusaccapaṭivedhabhāvaṃ, dhītā me uttarāpi, suṇātu”ti vadati. Saha saccapaṭivedheneva sāpi sūcilomo viya sabbaṃ setakaṇḍuka-cchu-ādibhāvaṃ pahāya dibbasampattiṃ paṭilabhati saddhiṃ puttana. Dhītā panassā yathā nāma loke mātāpitūhi issariye laddhe puttānampi taṃ hoti, evaṃ mātu-ānubhāveneva sampattiṃ labhi. Tato paṭṭhāya ca sā saddhiṃ puttakehi gandhakuṭṭisamīparukkheyeva nivāsarukkhaṃ labhitvā sāyaṃ pātaṃ buddhadasanaṃ labhamānā dhammaṃ suṇamānā dīgharattaṃ tattheva vasi. Sattamaṃ.

8. Sudattasuttavaṇṇanā

242. Aṭṭhame **kenacideva karaṇīyenāti** vāṇijjakammaṃ adhippetamaṃ. Anāthapiṇḍiko ca rājagahaseṭṭhi ca aññamaññaṃ bhaginipatikā honti. Yadā rājagahe uṭṭhānakabhaṇḍakaṃ mahagghaṃ hoti, tadā rājagahaseṭṭhi taṃ gahetvā pañcasakaṭṭasatehi sāvattiṃ gantvā yojanamatte ṭhito attano āgatabhāvaṃ jānāpeti. Anāthapiṇḍiko paccuggantvā tassa mahāsakkāraṃ katvā ekayānaṃ āropetvā sāvattiṃ pavisati. So sace bhaṇḍaṃ lahukaṃ vikkīyati, vikkīṇāti. No ce, bhaginighare ṭhapetvā pakkamati. Anāthapiṇḍikopi tattheva karoti. Svāyaṃ tadāpi teneva karaṇīyena agamāsi. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Taṃ divasaṃ pana rājagahaseṭṭhi yojanamatte ṭhitena anāthapiṇḍikena āgatabhāvajānanatthaṃ pesitaṃ paṇṇaṃ na suṇi, dhammassavanatthāya vihāraṃ

agamāsi. So dhammakatham sutvā svātanāya buddhappamukhaṃ bhikkhu-
saṅghaṃ nimantetvā attano ghare uddhanakhaṇāpanadārurphālanādīni kāresi.
Anāthapiṇḍikopi “idāni mayhaṃ paccuggamaṃ karissati, idāni karissati”ti ghara-
dvārepi paccuggamaṃ alabhitvā (1.0286) antogharaṃ pavittṭho paṭisanthā-
rampi na bahuṃ alattha. “Kiṃ, mahāseṭṭhi, kusalaṃ dāraakarūpānaṃ? Nasi magge
kilanto”ti? Ettakova paṭisanthāro ahoṣi. So tassa mahābyāpāraṃ disvā, “kiṃ nu te,
gahapati, āvāho vā bhavissati”ti? Khandhake (cūḷava. 304) āgatanayeneva
kathaṃ pavattetvā tassa mukhato buddhasaddaṃ sutvā pañcavaṇṇaṃ pītiṃ paṭi-
labhi. Sā tassa sīsena uṭṭhāya yāva pādapiṭṭhiyā, pādapiṭṭhiyā uṭṭhāya yāva sīsā
gacchati, ubhato uṭṭhāya majjhe osarati, majjhe uṭṭhāya ubhato gacchati. So pītiyā
nirantaraṃ phuṭṭho, “buddhoti tvaṃ, gahapati, vadesi? Buddho tāhaṃ, gahapati,
vadāmi”ti evaṃ tikkhattuṃ pucchitvā, “ghosopi kho eso dullabho lokasmiṃ
yadidaṃ buddho”ti āha. Idaṃ sandhāya vuttaṃ “assosi kho anāthapiṇḍiko, gaha-
pati, buddho kira loke uppanno”ti.

Etadahosi akālo kho ajjāti so kira taṃ seṭṭhiṃ pucchi, “kuhiṃ gahapati satthā
viharati”ti? Athassa so- “buddhā nāma durāsada āsivisasadisā honti, satthā siva-
thikāya vasati, na sakkā tattha tumhādisehi imāya velāya gantun”ti ācikkhi.
Athassa etadahosi. **Buddhagatāya satiyā nipajjīti** taṃdivasaṃ kirassa bhaṇḍasa-
kaṭesu vā upaṭṭhākesu vā cittampi na uppajji, sāyamāsampi na akāsi, sattabhū-
mikaṃ pana pāsādaṃ āruya supaññattālaṅkatavarasayane “buddho buddho”ti
sajjhāyaṃ karontova nipajjitvā niddaṃ okkami. Tena vuttaṃ “buddhagatāya satiyā
nipajjī”ti.

Rattiyā sudam tikkhattuṃ uṭṭhāsi pabhātanti maññamānoti paṭhamayāme tāva
vītivatte uṭṭhāya buddhaṃ anussari, athassa balavappasādo udapādi, pīti-āloko
ahoṣi, sabbatamaṃ vigacchi, dīpasahassujjalaṃ viya canduṭṭhānaṃ sūriyuṭṭhānaṃ
viya ca jātaṃ. So “papādaṃ āpanno vatamhi, sūriyo uggato”ti uṭṭhāya ākāsatāle
ṭhitam candaṃ ulloketvā “ekova yāmo gato, aññe dve atthi”ti puna pavisitvā
nipajji. Etenupāyena majjhimayāmāvasānepi pacchimayāmāvasānepīti tikkhattuṃ
uṭṭhāsi. Pacchimayāmāvasāne pana balavapaccūseyeva uṭṭhāya ākāsatālaṃ
āgantvā (1.0287) mahādvārābhimukhova ahoṣi, sattabhūmikadvāraṃ sayameva
vivaṭaṃ ahoṣi. So pāsādā oruya antaravīthiṃ paṭipajji.

Vivarimsūti “ayaṃ mahāseṭṭhi ‘buddhupaṭṭhānaṃ gamissāmi’ti nikkhanto, paṭha-
madassaneneva sotāpattiphale paṭiṭṭhāya tiṇṇaṃ ratanānaṃ aggupaṭṭhāko hutvā
asadisaṃ saṅghārāmaṃ katvā cātuddisassa ariyagaṇassa anāvaṭadvāro bhavi-
ssati, na yuttamassa dvāraṃ pidahitun”ti cintetvā vivarimsu. **Antaradhāyīti** rāja-
gahaṃ kira ākiṇṇamanussaṃ antonagare nava koṭiyo, bahinagare navāti taṃ upa-
nissāya aṭṭhārasa manussakoṭiyo vasanti. Avelāya matamanusse bahi nīharituṃ
asakkontā aṭṭālake ṭhatvā bahidvāre khipanti. Mahāseṭṭhi nagarato bahinikkhanta-
mattova allasarāmaṃ pādena akkami, aparampi piṭṭhipādena pahari. Makkhikā
uppatitvā parikirimsu. Duggandho nāsapuṭaṃ abhiani. Buddhappasādo tanuttaṃ
gato. Tenassa āloko antaradhāyi, andhakāro pāturahosi. **Saddamanussāvesīti**
“seṭṭhissa ussāhaṃ janessāmi”ti suvaṇṇakiṅkiṅkikaṃ ghaṭṭento viya madhurassa-

rena saddaṃ anussāvesi.

Sataṃ kaññāsahassānīti purimapadānīpi imināva saḥassapadena saddhiṃ sambandhanīyāni. Yatheva hi sataṃ kaññāsahassāni, sataṃ saḥassāni hatthī, sataṃ saḥassāni assā, sataṃ saḥassāni rathāti ayamettha attho. Iti ekekasatasaḥassameva dīpitaṃ. **Padavīthārassā**ti padavīthāro nāma samagamane dvinnaṃ padānaṃ antare muṭṭhiratanamattaṃ. **Kalaṃ nāgghanti soḷasinti** taṃ ekaṃ pada- vīthāraṃ soḷasabhāge katvā tato eko koṭṭhāso puna soḷasadhā, tato eko soḷasadhāti evaṃ soḷasa vāre soḷasadhā bhinnassa eko koṭṭhāso soḷasikalā nāma, taṃ soḷasikalaṃ etāni cattāri sataḥassāni na agghanti. Idaṃ vuttaṃ hoti- sataṃ hatthisaḥassāni sataṃ assasaḥassāni sataṃ rathasaḥassāni sataṃ kaññāsaha- ssāni, tā ca kho āmukkamaṇikuṇḍalā sakalajambudīparājadhītarō vāti imasmā ettakā lābhā vihāraṃ gacchantassa tasmīṃ soḷasikalasaṅkhāte padese pavattace- tanāva uttaritarāti. Idaṃ pana vihāragamaṇaṃ kassa vasena gahitanti? Vihāraṃ gantvā anantarāyena sotāpattiphale paṭiṭṭhahantassa. “Gandhamālādīhi pūjaṃ karissāmi (1.0288), cetiyaṃ vandissāmi, dhammaṃ sossāmi, dīpapūjaṃ kari- ssāmi, saṅghaṃ nimantetvā dānaṃ dassāmi, sikkhāpadesu vā saraṇesu vā paṭi- ṭṭhahissāmi”ti gacchatopi vasena vaṭṭatiyeva.

Andhakāro antaradhāyīti so kira cintesi- “ahaṃ ekakoti saññaṃ karomi, anuyu- ttāpi me atthi, kasmā bhāyāmī”ti sūro ahosi. Athassa balavā buddhappasādo uda- pādi. Tasmā andhakāro antaradhāyīti. Sesavāresupi eseva nayo. Apica purato purato gacchanto bhīṃsanake susānamagge aṭṭhikasaṅkhalikasamaṃsalohita- nti-ādīni anekavidhāni kuṇapāni addasa. Soṇasiṅgālādīnaṃ saddaṃ assosi. Taṃ sabbhaṃ parissayaṃ punappunaṃ buddhagataṃ pasādaṃ vaḍḍhetvā maddanto agamāsiyeva.

Ehi sudattāti so kira seṭṭhi gacchamānova cintesi- “imasmīṃ loke bahū pūraṇa- kassapādayo titthiyā ‘mayaṃ buddhā mayaṃ buddhā’ti vadanti, kathaṃ nu kho ahaṃ satthu buddhabhāvaṃ jāneyyan”ti? Athassa etadahosi- “mayhaṃ guṇava- sena uppannaṃ nāmaṃ mahājano jānāti, kuladattiyaṃ pana me nāmaṃ aññaṃtra mayā na koci jānāti. Sace buddho bhavissati, kuladattikanāmena maṃ ālapissati”- ti. Satthā tassa cittaṃ ṇatvā evamāha.

Parinibbutoti kilesaparinibbānena parinibbuto. **Āsattiyoti** taṇhāyo. **Santinti** kile- savūpasamaṃ. **Pappuyyāti** patvā. Idañca pana vatvā satthā tassa anupubbi- kathaṃ kathetvā matthake cattāri saccāni pakāsesi. Seṭṭhi dhammadesanaṃ sutvā sotāpattiphale paṭiṭṭhāya buddhappamukhaṃ bhikkhusaṅghaṃ nimantetvā punadivasato paṭṭhāya mahādānaṃ dātuṃ ārabhi. Bimbisārādayo seṭṭhissa sāsanaṃ pesenti- “tvaṃ āgantuko, yaṃ nappahoti, taṃ ito āharāpehī”ti. So “alaṃ tumhe bahukiccā”ti sabbe paṭikkhipitvā pañcahi sakaṭasatehi ānītavibhavana sattāhaṃ mahādānaṃ adāsi. Dānapariyosāne ca bhagavantaṃ sāvattiyaṃ vassāvāsaṃ paṭijānāpetvā rājagahassa ca sāvattiyā (1.0289) ca antare yojane yojane sataḥassamaṃ datvā pañcacattālīsa vihāre kārento sāvattiṃ gantvā jeta- vanamahāvihāraṃ kāretvā buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa niyyādesīti. Aṭṭhamaṃ.

9. Paṭhamasukkāsuttavaṇṇanā

243. Navame **rathikāya rathikanti** ekaṃ rathikaṃ gahetvā tato aparaṃ gacchanto rathikāya rathikaṃ upasaṅkamanto nāma hoti. Siṅghāṭakepi eseva nayo. Ettha ca **rathikāti** racchā. **Siṅghāṭakanti** catukkaṃ. **Kiṃ me katāti** kiṃ ime katā? Kiṃ karontīti attho. **Madhupitāva seyareti** gandhamadhupānaṃ pītā viya sayanti. Gandhamadhupānaṃ pīto kira sīsaṃ ukkhipituṃ na sakkoti, asaṅñī hutvā sayateva. Tasmā evamāha.

Taṅca pana appaṭivāṇiyanti taṅca pana dhammaṃ appaṭivāṇiyaṃ deseti. Bāhirakaṅhi sumadhurampi bhojanaṃ punappunaṃ bhuñjantassa na ruccati, “apanetha, kiṃ iminā”ti? Paṭivānetabbaṃ apañetabbaṃ hoti, na evamayaṃ dhammo. Imaṃ hi dhammaṃ paṇḍitā vassasatampi vassasahassampi suṇantā tittiṃ na gacchanti. Tenāha “appaṭivāṇiyaṃ”ti. **Asecanakamojavanti** anāsittakaṃ ojavantaṃ. Yathā hi bāhirāni asamhinnapāyāsādīnīpi sappimadhusakkharāhi āsittāni yojitāneva madhurāni ojavantāni honti, na evamayaṃ dhammo. Ayaṃ hi attano dhammatāya madhuro ceva ojavā ca, na aṅñena upasitto. Tenāha “asecanakamojavan”ti. **Pivanti maṅñe sappaññā**ti paṇḍitapurisā pivanti viya. **Valāhakameva panthagūti** valāhakantarato nikkhanta-udakaṃ ghammābhitattā pathikā viya. Navamaṃ.

10-11. Dutiyasukkāsuttādivaṇṇanā

244. Dasame **puññaṃ vata pasavi bahunti** bahuṃ vata puññaṃ pasavatīti. Dasamaṃ.

245. Ekādasamaṃ uttānameva. Ekādasamaṃ.

12. Āḷavakasuttavaṇṇanā

246. Dvādasame **āḷaviyanti** āḷavīti taṃ raṭṭhampi nagarampi. Taṅca bhavanaṃ nagarassa avidūre gāvutamatte ṭhitam. Bhagavā tattha viharanto taṃ nagaraṃ upanissāya (1.0290) āḷaviyaṃ viharatīti vutto. **Āḷavakassa yakkhassa bhavaneti** ettha pana ayamanupubbikathā- āḷavako kira rājā vividhanāṭakūpabhogaṃ chaḍḍetvā corapaṭibāhanatthaṃ paṭirājanisedhanatthaṃ byāyāmakaraṇatthaṃca sattame sattame divase migavaṃ gacchanto ekadivasam balakāyena saddhiṃ katikaṃ akāsi- “yassa passena migo palāyati, tasseva so bhāro”ti. Atha tasseva passena migo palāyi, jivasampanno rājā dhanuṃ gahetvā pattikova tiyojanaṃ taṃ migam anubandhi. Eṇimigā ca tiyojanavegā eva honti. Atha parikkhīṇajavaṃ taṃ udakaṃ viya pavisitvā ṭhitam vadhitvā dvidhā chetvā anathikopi maṃsena “nāsakkhi migam gahetun”ti apavādamocanatthaṃ kājenādāya āgacchanto nagarassāvidūre bahalapattapalāsam mahānigrodham disvā parissamavinodanatthaṃ tassa mūlamupagato. Tasmīṅca nigrodhe āḷavako yakkho mahārājasantikā

bhavanaṃ labhitvā majjhanhikasamaye tassa rukkhassa chāyāya phuṭṭhokāsaṃ pavitṭhe pāṇino khādanto paṭivasati. So taṃ disvā khādituṃ upagato. Rājā tena saddhiṃ katikaṃ akāsi- “muñca maṃ, ahaṃ te divase divase manussañca thālipākañca pesessāmī”ti. Yakkho- “tvam rājūpabhogena pamatto na sarissasi, ahaṃ pana bhavanaṃ anupagatañca ananuññātañca khādituṃ na labhāmi, svāhaṃ bhavantampi jīyeyyan”ti na muñci. Rājā “yaṃ divasaṃ na pesemi, taṃ divasaṃ maṃ gahetvā khādā”ti attānaṃ anujānitvā tena mutto nagarābhimukho agamāsi.

Balakāyo magge khandhāvāraṃ bandhitvā ṭhito rājānaṃ disvā, “kiṃ, mahārāja, ayasamattabhayā evaṃ kilantosī”ti? Vadanto paccuggantvā paṭiggahesi. Rājā taṃ pavattiṃ anārocetvā nagaraṃ gantvā katapātarāso nagaraguttikaṃ āmantetvā etamatthaṃ ārocesi. Nagaraguttiko- “kiṃ, deva, kālaparicchedo kato”ti āha? Na kato bhaṇeti. Duṭṭhu kataṃ, deva, amanussā hi paricchinnamattameva labhanti, aparicchinne pana janapadassābādho bhavissati, hotu deva, kiñcāpi evamakāsi, apposukko tvam rajjasukhamanubhohi, ahamettha kātabbaṃ karissāmīti. So kālasseva vuṭṭhāya bandhanāgāradvāre ṭhatvā ye ye vajjhā honti, te te sandhāya “yo jīvitatthiko, so nikkhamatū”ti (1.0291) bhaṇati. Yo paṭhamaṃ nikkhamati, taṃ gehaṃ netvā nhāpetvā bhojetvā ca “imaṃ thālipākaṃ yakkhassa dehi”ti peseti. Taṃ rukkhamaṃ pavitṭhamattaṃyeva yakkho bheravaṃ attabhāvaṃ nimminivā mūlakandaṃ viya khādi. Yakkhānubhāvena kira manussānaṃ kesādīni upādāya sakalasarīraṃ navanītapiṇḍaṃ viya hoti, yakkhassa bhattaṃ gāhāpetuṃ gatapurisā taṃ disvā bhītā yathāmittaṃ ārocesuṃ. Tato pabhuti “rājā core gahetvā yakkhassa deti”ti manussā corakammato paṭiviratā. Tato aparena samayena navacorānaṃ abhāvena purāṇacorānañca parikkhayena bandhanāgārāni suññāni ahesuṃ.

Atha nagaraguttiko rañño ārocesi. Rājā attano dhanaṃ nagararacchāsu chaḍḍāpesi “appeva nāma koci lobhena gaṇheyyā”ti. Taṃ pādenapi koci nacchupi. So core alabhanto amaccānaṃ ārocesi. Amaccā “kulapaṭipāṭiyā ekamekaṃ jīṇṇakaṃ pesema, so pakatīyāpi maccupathe vattati”ti āhaṃsu. Rājā “amhākaṃ pitaraṃ amhākaṃ pitāmahaṃ pesetīti manussā khobhaṃ karissanti, mā vo etaṃ rucci”ti vāresi. “Tena hi, deva, dāraṃ pesema uttānaseyyakaṃ, tathāvidhassa hi ‘mātā me’ti ‘pitā me’ti sineho natthi”ti āhaṃsu. Rājā anujāni. Te tathā akaṃsu. Nagare dārakamātaro ca dāraṃ gahetvā gabbhiniyo ca palāyitvā parajanapade dāraṃ saṃvaḍḍhetvā ānenti. Evaṃ dvādasa vassāni gatāni.

rañño ārocesum- “natthi, deva, nagare dārako ṭhapetvā antepure tava puttam āḷavakakumāran”ti. Rājā “yathā mama putto piyo, evam sabbalokassa, attanā pana piyataram natthi, gacchatha tampi datvā mama jīvitam rakkhathā”ti. Tena ca samayena āḷavakassa mātā puttam nhāpetvā maṇḍetvā dukūlacumbaṭake katvā aṅke sayāpetvā nisinnā hoti. Rājapurisā rañño āṇāya tattha gantvā vippalapantiyā tassā soḷasannaṅca devisahassānaṃ saddhiṃ dhātiyā taṃ ādāya pakkamiṃsu, “sve yakkhabhakkho bhavissati”ti. Taṃdivasaṅca bhagavā paccūsasamayaṃ paccuṭṭhāya (1.0292) jetavanavihāre gandhakuṭiyam mahākaruṇāsamāpattiṃ samāpajjitvā buddhacakkhunā lokaṃ olokeno addasa āḷavakassa kumārassa anāgāmiphalluppattiyā upanissayaṃ yakkhassa ca sotāpattiphalluppattiyā, desanā-pariyosāne ca caturāsītipāṇasahassānaṃ dhammacakkhupaṭilābhassāti. So vibhātāya rattiyā purimabhattakiccaṃ katvā suniṭṭhitapacchābhattakicco kāḷapakkhūposathadivase vattamāne oggate sūriye eko adutiyo pattacīvaramādāya pādāmaggeneva sāvattitho tiṃsa yojanāni gantvā tassa yakkhassa bhavanaṃ pāvisi. Tena vuttam “āḷavakassa yakkhassa bhavane”ti.

Kiṃ pana bhagavā yasmiṃ nigrodhe āḷavakassa bhavanaṃ, tassa mūle vihāsi, udāhu bhavaneyevāti? Bhavaneyeva. Yatheva hi yakkhā attano bhavanaṃ passanti, tathā bhagavāpi. So tattha gantvā bhavanadvāre aṭṭhāsi. Tadā āḷavako himavante yakkhasamāgamaṃ gato hoti. Tato āḷavakassa dvārapālo gadrabho nāma yakkho bhagavantam upasaṅkamitvā vanditvā, “kiṃ, bhante, bhagavā vikāle āgato”ti āha. Āma, gadrabha, āgatomhi, sace te agaru, vihareyyāmekarattam āḷavakassa bhavaneti. Na me, bhante, garu, apica kho so yakkho kakkhaḷo pharusō, mātāpitūnampi abhivādanādīni na karoti, mā rucci bhagavato idha vāsoti. Jānāmi, gadrabha, tassa sabhāvaṃ, na koci mamantarāyo bhavissati. Sace te agaru, vihareyyāmekarattanti.

Dutiyaṃpi gadrabho yakkho bhagavantam etadavoca- “aggitattakapālasadiso, bhante, āḷavako, mātāpitaroti vā samaṇabrāhmaṇāti vā dhammoti vā na jānāti, idhāgatānaṃ pana cittakkhepampi karoti, hadayaṃpi phāleti, pādepi gahetvā parasamuddam vā paracakkavāḷam vā khipati”ti. Dutiyaṃpi bhagavā āha- “jānāmi, gadrabha, sacepi te agaru, vihareyyāmekarattan”ti. Na me, bhante, garu, apica kho so yakkho attano anārocetvā anujānantaṃ maṃ jīvitāpi voropeyya, ārocemi, bhante, tassāti. Yathāsukham (1.0293), gadrabha, ārocehīti. “Tena hi, bhante, tvameva jānāhi”ti bhagavantam abhivādetvā himavantābhimukho pakkāmi. Bhavanadvārampi sayameva bhagavato vivaramadāsi. Bhagavā antobhavanaṃ pavisitvā yattha abhilakkhitesu maṅgaladivasādīsū nisīditvā āḷavako siriṃ anubhoti, tasmīyeva dibbaratanamaye pallaṅke nisīditvā suvaṇṇābham muñci. Taṃ disvā yakkhassa itthiyo āgantvā bhagavantam vanditvā samparivāretvā nisīdiṃsu. Bhagavā “pubbe tumhe dānaṃ datvā sīlam samādiyitvā pūjaneyyam pūjetvā imaṃ sampattiṃ pattā, idānipi tatheva karotha, mā aññamaññaṃ issāmacchariyābhībhūtā viharathā”ti-ādīnā nayena tāsam pakiṇṇakadhammakatham kathesi. Tā bhagavato madhuranigghosaṃ sutvā sādhu-kārasahassāni datvā bhagavantam

samparivāretvā nisīdiṃsuyeva. Gadrabhopi himavantam gantvā ālavakassāro-
cesi- “yagghe, mārisa, jāneyyāsi vimāne te bhagavā nisinno”ti. So gadrabhassa
saññaṃ akāsi “tuṅhī hohi, gantvā kattabbaṃ karissāmi”ti. Purisamānena kira
lajjito ahosi, tasmā “mā koci parisamajjhe suṇeyyā”ti evamakāsi.

Tadā sātāgirahe mavatā bhagavantam jetavaneyeva vanditvā “yakkhasamā-
gamaṃ gamissāmā”ti saporivārā nānāyānehi ākāsena gacchanti. Ākāse ca
yakkhānaṃ sabbattha maggo natthi, ākāsaṭṭhāni vimānāni pariharitvā maggaṭṭhā-
neneva maggo hoti. Ālavakassa pana vimānaṃ bhūmaṭṭhaṃ suguttaṃ pākārapa-
rikkhittaṃ susaṃvihitadvāra-aṭṭālakagopuraṃ upari kaṃsajālasañchannaṃ mañjū-
sasadisam tiyojanaṃ ubbedhena, tassa upari maggo hoti. Te taṃ padesamā-
gamma gantuṃ nāsakkhiṃsu. Buddhānaṃ hi nisinnokāsassa uparibhāgena yāva
bhavaggā koci gantuṃ na sakkoti. Te “kimidan”ti? Āvajjetvā bhagavantam disvā
ākāse khittaleḍḍu viya oruyha vanditvā dhammaṃ sutvā padakkhiṇaṃ katvā,
“yakkhasamāgamaṃ gacchāma bhagavā”ti tīṇi vatthūni pasaṃsantā yakkhasamā-
gamaṃ agamaṃsu. Ālavako te disvā, “idha nisīdathā”ti paṭikkamma okāsama-
dāsi. Te ālavakassa nivedesuṃ- “lābhā te, ālavaka, yassa te bhavane bhagavā
viharati, gacchāvuso, bhagavantam payirupāsassū”ti. Evaṃ bhagavā bhavane-
yeva vihāsi, na yasmim nigrodhe (1.0294) ālavakassa bhavanaṃ, tassa mūleti.
Tena vuttaṃ- “ekaṃ samayaṃ bhagavā ālavayaṃ viharati ālavakassa yakkhassa
bhavane”ti.

Atha kho ālavako ...pe... etadavoca- “nikkhama, samaṇā”ti kasmā panāyaṃ
etadavoca? Rosetukāmatāya. Tatrevaṃ ādito pabhuti sambandho veditabbo-
ayaṃ hi yasmā assaddhassa saddhākathā dukkathā hoti dussīlādīnaṃ sīlādīkathā
viya, tasmā tesam yakkhānaṃ santikā bhagavato pasaṃsam sutvāyeva aggimhi
pakkhittaloṇasakkharā viya abbhantare kopena taṭataṭāyamaṇahadayo hutvā “ko
so bhagavā nāma, yo mama bhavanaṃ pavitṭho”ti āha. Te ahaṃsu- “na tvaṃ,
āvuso, jānāsi bhagavantam amhākaṃ satthāraṃ, yo tusitabhavane ṭhito pañcama-
hāvilokitaṃ viloketvā”ti-ādīnā nayena yāva dhammacakkapavattanā kathentā
paṭisandhi-ādīsu dvattiṃsa pubbanimittāni vatvā, “imānipi tvaṃ, āvuso, acchari-
yāni nāddasā”ti? Codesuṃ. So disvāpi kodhavasena “nāddasan”ti āha. Āvuso āla-
vaka, passeyyāsi vā tvaṃ, na vā, ko tayā attho passatā vā apassatā vā? Kiṃ tvaṃ
karissasi amhākaṃ satthuno, yo tvaṃ taṃ upanidhāya calakkakudha-mahā-usa-
bhasamīpe tadahujātavacchako viya, tidhā pabhinnamattavāraṇasamīpe bhīṅka-
potako viya, bhāsuravilambitakesarasobhitakkhandhassa migarañño samīpe jara-
siṅgālo viya, diyaḍḍhayaṃjanasatapaḍḍhakāyasupaṇṇarājasamīpe chinnapa-
kkhakākapotako viya khāyasi, gaccha yaṃ te karaṇīyaṃ, taṃ karohīti. Evaṃ vutte
duṭṭho ālavako utṭhahitvā manosilātale vāmapādena ṭhatvā- “passatha dāni
tumhākaṃ vā satthā mahānubhāvo, ahaṃ vā”ti dakkhiṇapādena saṭṭhiyojana-
mattaṃ kelāsapabbatakūṭam akkami. Taṃ ayokūṭapahaṭo viya niddhanta-ayo-
piṇḍo papaṭikāyo muñci, so tatra ṭhatvā, “ahaṃ ālavako”ti ugghosesi. Sakalaja-
mbudīpaṃ saddo phari.

Cattāro kira saddā sakalajambudīpe sūyimsu- yañca puṇṇako yakkhasenāpati

dhanañjayakorabyarājānaṃ jūtaṃ jinitvā apphoṭetvā “ahaṃ jinin”ti ugghosesi; yañca sakko devānamindo kassapabhagavato sāsane osakkante vissakammadevapputtā sunakhaṃ karitvā- “ahaṃ pāpabhikkhū ca (1.0295) pāpabhikkhuniyo ca upāsake ca upāsikāyo ca sabbeva ca adhammavādino khādāmi”ti ugghosāpesi; yañca kusajātake pabhāvatihetu sattaḥi rājūhi nagare uparuddhe pabhāvatim attanā saha hatthikkhandhe āropetvā nagarā nikkhama- “ahaṃ sīhassaramahākusarājā”ti mahāpuriso ugghosesi; yañca kelāsamuddhani ṭhatvā ālavakoti. Tadā hi sakalajambudīpe dvāre ṭhatvā ugghositasadisamaṃ ahosi. Tiyojanasahassavittatho ca himavāpi saṅkampi yakkhassānubhāvena.

So **vātamaṇḍalaṃ** samuṭṭhāpesi- “eteneva samaṇaṃ palāpessāmi”ti. Te purattimādibhedā vātā samuṭṭhahitvā aḍḍhajojanayojanadvijojanatiyojanappamaṇāni pabbatakūṭāni padāletvā vanagaccharukkhādīni ummūlaṃ katvā, ālavina-garaṃ pakkhantā jīṇṇahatthisālādīni cuṇṇentā chadaniṭṭhakā ākāse vidhamentā. Bhagavā “mā kassaci uparodho hotū”ti adhiṭṭhāsi. Te vātā dasabalaṃ patvā cīvarakaṇṇamattampi cāletuṃ nāsakkhiṃsu. Tato **mahāvassaṃ** samuṭṭhāpesi. “Udakena ajjhottharivā samaṇaṃ māressāmi”ti. Tassānubhāvena uparūpari satapaṭṭa-lasahassapaṭṭalādibhedā valāhakā uṭṭhahitvā pavassīṃsu. Vuṭṭhidhārāvegena pathavī chiddā ahosi. Vanarukkhādīnaṃ upari mahogho āgantvā dasabalassa cīvare ussāvabindumattampi temetuṃ nāsakkhi. Tato **pāsāṇavassaṃ** samuṭṭhāpesi. Mahantāni mahantāni pabbatakūṭāni dhūmāyantāni pajjalantāni ākāsenāgantvā dasabalaṃ patvā dibbamālāguḷāni sampajjīṃsu. Tato **paharaṇavassaṃ** samuṭṭhāpesi. Ekatodhārā-ubhatodhārā-asisattikhurappādayo dhūmāyantā pajjalantā ākāsenāgantvā dasabalaṃ patvā dibbapupphāni ahesuṃ. Tato **aṅgāravassaṃ** samuṭṭhāpesi. Kiṃsuka vaṇṇā aṅgārā ākāsenāgantvā dasabalassa pādāmūle dibbapupphāni hutvā vikīrayīṃsu. Tato **kukkulavassaṃ** samuṭṭhāpesi. Accuṇhā kukkulā ākāsenāgantvā dasabalassa pādāmūle candanacuṇṇaṃ hutvā nipatīṃsu. Tato **vālikavassaṃ** samuṭṭhāpesi. Atisukhumavālikā dhūmāyantā pajjalantā ākāsenāgantvā dasabalassa pādāmūle dibbapupphāni hutvā nipatīṃsu. Tato **kalalavassaṃ** samuṭṭhāpesi. Taṃ kalalavassaṃ dhūmāyantaṃ pajjalantaṃ ākāsenāgantvā dasabalassa pādāmūle dibbagandhaṃ hutvā nipati. Tato (1.0296) **andhakāraṃ** samuṭṭhāpesi “bhīṃsetvā samaṇaṃ palāpessāmi”ti. Taṃ caturaṅga-samannāgataṃ andhakārasadisamaṃ hutvā dasabalaṃ patvā sūriyappabhāvihata-miva andhakāraṃ antaradhāyi.

Evamaṃ yakkho imāhi navahi vātavassapāsāṇapaharaṇaṅgārakukkulavālikakalalandhakāravuṭṭhīhi bhagavantaṃ palāpetuṃ asakkonto nānāvidhapaharaṇahattāya anekappakārarūpabhūtagaṇasamākulāya caturaṅginiyā senāya sayameva bhagavantaṃ abhigato. Te bhūtagaṇā anekappakāre vikāre katvā “gaṇhatha hanathā”ti bhagavato upari āgacchantā viya honti. Apica kho niddhantaloha-piṇḍaṃ viya makkhikā, bhagavantaṃ allīyituṃ asamattāva ahesuṃ. Evamaṃ santepi yathā bodhimaṇḍe māro āgatavelāyameva nivatto, tathā anivattetvā upaḍḍharattimattaṃ byākulamakaṃsu. Evamaṃ upaḍḍharattimattaṃ anekappakāravibhīṃsanakadassanenapi bhagavantaṃ cāletuṃ asakkonto ālavako cintesi-

“yaṃnūnāhaṃ kenaci ajeyyaṃ dussāvudhaṃ muñceyyan”ti.

Cattāri kira āvudhāni loke seṭṭhāni- sakkassa vajirāvudhaṃ, vessavaṇassa gadāvudhaṃ, yamassa nayanāvudhaṃ, āḷavakassa dussāvudhanti. Yadi hi sakko duṭṭho vajirāvudhaṃ sinerumatthake pahareyya, aṭṭhasaṭṭhisahassādhikayojanasatasahassaṃ vinivijjhivā heṭṭhato gaccheyya. Vessavaṇena kujjhanakāle vissajjitaṃ gadāvudhaṃ bahūnaṃ yakkhasahassānaṃ sīsaṃ pātetvā puna hattha-pāsaṃ āgantvā tiṭṭhati. Yamena duṭṭhena nayanāvudhena olokitamatte anekāni kumbhaṇḍasahassāni tattakapāle tilā viya pharantāni vinassanti. Āḷavako duṭṭho sace ākāse dussāvudhaṃ muñceyya, dvādasa vassāni devo na vasseyya. Sace pathaviyaṃ muñceyya. Sabbarukkhatīṇādīni sussitvā dvādasavassantare na puna viruheyyuṃ. Sace samudde muñceyya, tattakapāle udakabindu viya sabba-mudakaṃ susseyya. Sace sinerusadisepi pabbate muñceyya, khaṇḍākhaṇḍaṃ hutvā vikireyya. So evaṃ mahānubhāvaṃ dussāvudhaṃ uttarisāṭakaṃ muñcitvā aggahesi. Yebhuyyena dasasahassīlokadhātudevatā vegena sannipatiṃsu “ajja (1.0 bhagavā āḷavakaṃ damessati, tattha dhammaṃ sossāmā”ti yuddhadassanakā-māpi devatā sannipatiṃsu. Evaṃ sakalampi ākāsaṃ devatāhi paripuṇṇamahosi.

Atha āḷavako bhagavato samīpe uparūpari vicarivā vatthāvudhaṃ muñci. Taṃ asanivicakkaṃ viya ākāse bheravasaddaṃ karontaṃ dhūmāyantaṃ pajjalantaṃ bhagavantaṃ patvā yakkhamānamaddanattaṃ pādapuñchanacoḷaṃ hutvā pādāmūle nipati. Āḷavako taṃ disvā chinnavisāṇo viya usabho uddhatadāṭho viya sappo nittejo nimmado nipatitamānaddhajo hutvā cintesi- “dussāvudhampi me samaṇaṃ nābhibhosi. Kiṃ nu kho kāraṇaṃ”ti? “Idaṃ kāraṇaṃ, mettāvihārayutto samaṇo, handa naṃ rosetvā mettāya viyojemī”ti iminā sambandhenetaṃ vuttaṃ-atha kho āḷavako yakkho yena bhagavā ...pe... nikkhama samaṇāti. Tatthāyama-dhippāyo- kasmā mayā ananuññāto mama bhavanaṃ pavisitvā gharasāmiko viya itthāgārassa majjhe nisinnosi? Ananuyuttametaṃ samaṇassa yadidaṃ adinnaparibhogo itthisaṃsaggo ca? Tasmā yadi tvaṃ samaṇadhamme ṭhito, nikkhama samaṇāti. Eke pana- “etāni aññāni ca pharusavacanāni vatvā evāyaṃ etadavocā”-ti bhaṇanti.

Atha bhagavā- “yasmā thaddho paṭithaddhabhāvena vinetuṃ na sakkā, so hi paṭithaddhabhāve kayiramāne, seyyathāpi caṇḍassa kukkurassa nāsāya pittaṃ bhindeyya, so bhiyyosomattāya caṇḍataro assa, evaṃ thaddhataro hoti, mudunā pana so sakkā vinetun”ti ñatvā, **sādhāvusoti** piyavacanena tassa vacanaṃ sampa-ṭicchitvā nikkhami. Tena vuttaṃ **sādhāvusoti bhagavā nikkhamīti**.

Tato āḷavako- “subbaco vatāyaṃ samaṇo ekavacaneneva nikkhanto, evaṃ nāma nikkhametuṃ sukhaṃ samaṇaṃ akāraṇenevāhaṃ sakalarattiṃ yuddhena abbhuyyāsīti”ti muducitto hutvā puna cintesi- “idānīpi na sakkā jānituṃ, kiṃ nu kho subbacatāya nikkhanto udāhu kodhano. Handāhaṃ vīmaṃsāmi”ti. Tato **pavisa, samaṇāti** āha. Atha subbacoti mudubhūtacittavavatthānakaraṇatthaṃ puna piya-vacanaṃ vadanto **sādhāvusoti** bhagavā (1.0298) pāvisi. Āḷavako punappunaṃ tameva subbacabhāvaṃ vīmaṃsanto dutiyampi tatiyampi **nikkhama pavisāti** āha. Bhagavāpi tathā akāsi. Yadi na kareyya, pakatiyāpi thaddhayakkhassa cittaṃ thaddhataṃ hutvā dhammakathāya bhājanaṃ na bhaveyya. Tasmā yathā nāma mātā rodantaṃ puttakaṃ yaṃ so icchati, taṃ datvā vā katvā vā saññāpesi tathā bhagavā kilesarodanena rodantaṃ yakkhaṃ saññāpetuṃ yaṃ so bhaṇati, taṃ akāsi. Yathā ca dhātī thaññaṃ apivantaṃ dārakaṃ kiñci datvā upalāḷetvā pāyeti, tathā bhagavā yakkhaṃ lokuttaradhammakhīraṃ pāyetuṃ tassa patthitavacanaka- raṇena upalāḷento evamakāsi. Yathā ca puriso lābumhi catumadhuraṃ pūretu- kāmo tassabbhantaṃ sodheti, evaṃ bhagavā yakkhassa citte lokuttaracatumad- dhuraṃ pūretukāmo tassabbhantare kodhamalaṃ sodhetuṃ yāva tatiyaṃ nikkha- manapavisaṇaṃ akāsi.

Atha āḷavako “subbaco ayaṃ samaṇo ‘nikkhamā’ti vutto nikkhamati, ‘pavisā’ti vutto pavisati. Yaṃnūnāhaṃ imaṃ samaṇaṃ evameva sakalarattiṃ kilametvā pāde gahetvā pāraṅgāya khippeyya”ti? Pāpakaṃ cittaṃ uppādetvā catuttha- vāraṃ āha **nikkhama, samaṇāti**. Taṃ ṇatvā bhagavā **na khvāhaṃ tanti** āha. Evaṃ vā vutte taduttarikaṇīyaṃ pariyesamāno pañhaṃ pucchitabbaṃ maññissati. Taṃ dhammakathāya mukhaṃ bhavissati ṇatvā, **na khvāhaṃ tanti** āha. Tattha **na**-iti paṭikkhepe. **Khoti** avadhāraṇe. **Ahanti** attanidassanaṃ. **Tanti** hetuvacanaṃ. Tene- vettha “yasmā tvaṃ evaṃ cintesi, tasmā ahaṃ, āvuso, neva nikkhamissāmi, yaṃ te karaṇīyaṃ, taṃ karohī”ti evamattho daṭṭhabbo.

Tato āḷavako yasmā pubbepi ākāsenā gamanavelāya- “kiṃ nu kho etaṃ suva- ṇṇavimānaṃ, udāhu rajatamaṇivimānānaṃ aññataraṃ, handa naṃ passāmā”ti evaṃ attano vimānaṃ āgate iddhimante tāpasaparibbājake pañhaṃ pucchitvā vissajjetuṃ asakkante cittakkhepādīhi viheṭheti, tasmā bhagavantampi tathā vihe- ṭhessāmīti maññamāno **pañhaṃ tanti**-ādimāha.

Kuto panassa pañhāti (1.0299)? Tassa kira mātāpitaro kassapaṃ bhagavantaṃ payirupāsivā aṭṭha pañhe saha vissajjanaṃ uggahesuṃ. Te daharakāle āḷa- vakaṃ pariyaṇāpesuṃ; so kālaccayena vissajjanaṃ sammussi. Tato “ime pañhāpi mā vinassantū”ti suvaṇṇapaṭṭhe jātihiṅgulakena lekhāpetvā vimāne nikkhipi. Evamete puṭṭhapañhā buddhavisayāva honti. Bhagavā taṃ sutvā yasmā buddhānaṃ pariccattalābhantarāyo vā jīvitantarāyo vā sabbaññutaññābyāma- ppabhādipaṭighāto vā na sakkā kenaci kātuṃ, tasmā naṃ loke asādhāraṇaṃ buddhānubhāvaṃ dassento **na khvāhaṃ taṃ, āvuso, passāmi sadevake loketi**-ā- dimāha.

Evaṃ bhagavā tassa bādhanacittaṃ paṭisedhetvā pañhāpucchane ussāhaṃ janento āha **apica tvaṃ, āvuso, puccha, yadākaṅkhasīti**. Tassattho- puccha, yadi

ākāṅkhasi, na me pañhāvissajjane bhāro atthi. Atha vā puccha, yaṃ ākāṅkhasi. Sabbaṃ te vissajjessāmiti sabbaññupavāraṇaṃ pavāresi asādhāraṇaṃ pacceka-buddha-aggasāvaka mahāsāvakehi. Evaṃ bhagavato sabbaññupavāraṇāya pavāritāya **atha kho ālavako yakkho bhagavantaṃ gāthāya ajjhabhāsi.**

Tattha **kiṃ sūda vittanti**, kiṃ su idha vittaṃ. **Vittanti** dhanaṃ. Taṃ hi pītisa-ṅkhātaṃ vittiṃ karoti, tasmā “vittan”ti vuccati. **Suciṇṇanti** sukataṃ. **Sukhanti** kāyī-kacetasi kaṃ sātaṃ. **Āvahātīti** āvahati āneti deti appeti. **Have**-iti daḷhatthe nipāto. **Sādutaranti** atisayena sādu. “Sādhutaran”tipi pāṭho. **Rasānanti** rasasaññitānaṃ dhammānaṃ. **Kathanti** kena pakārena. Kathaṃjivino jivitaṃ **kathaṃjivimjivitaṃ**. Gāthābandhasukhatthaṃ pana sānunāsikaṃ vuccati. Kathaṃjiviṃ jivatanti vā pāṭho, tassa “jivantānaṃ kathaṃjivin”ti attho. Evaṃ imāya gāthāya “kiṃ su idha loke purisassa vittaṃ seṭṭhaṃ? Kiṃ su suciṇṇaṃ sukhamāvahāti? Kiṃ rasānaṃ sādutaraṃ? Kathaṃjiviṃ jivitaṃ seṭṭhamāhū”ti? Ime cattāro pañhe pucchi.

Athassa bhagavā kassapadasabalena vissajjitanayeneva vissajjento imaṃ gāthamāha **saddhīdha vittanti**. Tattha yathā hiraññasuvaṇṇādi vittaṃ upabhoga-sukhaṃ (1.0300) āvahati, khuppipāsādidukkaṃ paṭibāhati, dāliddiyaṃ vūpasameti, muttādiratanapaṭilābhahetu hoti, lokasantatiñca āvahati, evaṃ lokiyalokuttarā saddhāpi yathāsambhavaṃ lokiyalokuttaraṃ vipākaṃ sukhamāvahati, saddhādhurena paṭipannānaṃ jātijarādidukkaṃ paṭibāhati, guṇadāliddiyaṃ vūpasameti, satisambojjhaṅgādiratanapaṭilābhahetu hoti.

“Saddho sīlena sampanno, yaso bhogasamappito;

yaṃ yaṃ padesaṃ bhajati, tattha tattheva pūjito”ti. (dha. pa. 303)-

Vacana to lokasantatiñca āvahatīti katvā “vittan”ti vuttaṃ. Yasmā pana tesāṃ saddhāvittaṃ anugāmikaṃ anaññasādhāraṇaṃ sabbasampattihetu, lokiyassa hiraññasuvaṇṇādivittassāpi nidānaṃ. Saddhoyeva hi dānādīni puññāni katvā vittaṃ adhigacchati, assaddhassa pana vittaṃ yāvadeva anathāya hoti, tasmā seṭṭhanti vuttaṃ. **Purisassāti** ukkaṭṭhaparicchedadesanā. Tasmā na kevalaṃ purisassa, itthi-ādīnampi saddhāvittameva seṭṭhanti veditabbaṃ.

Dhammoti dasakusaladhammo, dānasīlabhāvanādhammo vā. **Suciṇṇoti** sukato sucarito. **Sukhamāvahatīti** soṇaseṭṭhiputtaraṭṭhapālādīnaṃ viya manussasukhaṃ, sakkādīnaṃ viya dibbasukhaṃ, pariyoṣāne mahāpadumādīnaṃ viya nibbānasukhañca āvahati.

Saccanti ayaṃ saccasaddo anekesu atthesu dissati. Seyyathidaṃ- “saccaṃ bhaṇe na kujjheyyā ” ti-ādīsu (dha. pa. 224) vācāsacce. “Sacce ṭhitā samaṇabrāhmaṇā cā”ti-ādīsu (jā. 2.21.433) viratisacce. “Kasmā nu saccāni vadanti nānā, pavādiyāse kusalā vadānā”ti-ādīsu (su. ni. 891) diṭṭhisacce. “Cattārimāni, bhikkhave, brāhmaṇasaccāni”ti-ādīsu (a. ni. 4.185) brāhmaṇasacce. “Ekaṃ hi saccaṃ na dutiyamatthi”ti-ādīsu (su. ni. 890; mahāni. 119) paramatthasacce. “Catunnaṃ saccānaṃ kati kusalā”ti-ādīsu (vibha. 216) ariyasacce. Idha pana paramatthasaccaṃ nibbānaṃ viratisaccañca abbhantaraṃ katvā (1.0301) vācāsaccaṃ adhippetāṃ, yassānubhāvena udakādīni vase vattenti, jātijarāmarāṇa-pāraṃ taranti. Yathāha-

“Saccena vācenudakamhi dhāvati,
visampi saccena hananti paṇḍitā;
saccena devo thanayaṃ pavassati,
sace ʘhitā nibbutiṃ patthayanti.

“Ye kecime atthi rasā pathabyā,
saccaṃ tesam sādutaram rasānaṃ;
sacce ʘhitā samaṇabrāhmaṇā ca,
taranti jātimaraṇassa pārā”ti. (jā. 2.21.433);

Sādutaranti madhurataram paṇitaram. **Rasānanti** ye ime “mūlaraso khandha-
raso”ti-ādinā (dha. sa. 628-630) nayena sāyanīyadhammā, yecime “anujānāmi,
bhikkhave, sabbaṃ phalarasaṃ (mahāva. 300), arasarūpo bhavaṃ gotamo, ye te,
brāhmaṇa, rūparasā saddarasā (pārā. 3; a. ni. 8.11), anāpatti rasarase (pāci-
605-611), ayaṃ dhammavinayo ekaraso vimuttiraso (cūḷava. 385; a. ni. 8.19),
bhāgi vā bhagavā attharasassa dhammarasassā”ti-ādinā (mahāni. 149) nayena
rūpācārarasupavajjā avasesā byañjanādayo “dhammarasā”ti vuccanti. Tesam
rasānaṃ saccaṃ have sādutaram saccameva sādutaram. Sādutaram vā, seṭṭha-
taram, uttamaram. Mūlarasādayo hi sarīramupabrūhenti, saṃkilesikañca sukha-
māvahanti. Saccarase viratisaccavācāsaccarasā samathavipassanādīhi cittaṃ
upabrūheti, asaṃkilesikañca sukhamāvahati. Vimuttiraso paramatthasaccarasapa-
ribhāvitattā sādu, attharasadhammarasā ca tadadhigamūpāyabhūtaṃ atthañca
dhammañca nissāya pavattitoti.

Paññājīvimjīvanti ettha pana yvāyaṃ andhekacakkhudvicakkhukesu dvica-
kkhupuggalo gahaṭṭho vā kammantānuṭṭhāna-saraṇagamanadāna-saṃvibhāga-
sīlasamādānuposathakammādi gahaṭṭhapaṭipadaṃ, pabbajito vā avippaṭisāra-
sīlasaṅkhātaṃ taduttaricittavisuddhi-ādibhedampi pabbajitapaṭipadaṃ paññāya
ārādhetaṃ jīvati, tassa (1.0302) paññāya jīvino jīvitaṃ, taṃ vā paññājīvitaṃ seṭṭha-
māhūti evamattho daṭṭhabbo.

Evam bhagavatā vissajjite cattāropi pañhe sutvā attamano yakkho avasesepi
cattāro pañhe pucchanto **kathaṃsu tarati oghanti** gāthamāha. Athassa bhagavā
purimanayeneva vissajjento **saddhāya taratīti** gāthamāha. Tattha kiñcāpi yo catu-
bbidhamoghaṃ tarati, so saṃsāraṇṇavampi tarati, vaṭṭadukkhampi acceti, kilesa-
malāpi parisujjhati, evam santepi pana yasmā assaddho oghataraṇaṃ asadda-
hanto na pakkhandati, pañcasu kāmaguṇesu cittavossaggena pamatto tattheva
visattattā saṃsāraṇṇavaṃ na tarati, kusīto dukkhaṃ viharati vokiṇṇo akusalehi
dhammehi, appañño suddhimaggaṃ ajānanto na parisujjhati, tasmā tappaṭi-
pakkhaṃ dassentena bhagavatā ayaṃ gāthā vuttā.

Evam vuttāya cetāya yasmā sotāpattiyaṅgapadaṭṭhānaṃ saddhindriyaṃ, tasmā
saddhāya tarati oghanti iminā padena diṭṭhoghatarāṇaṃ sotāpattimaggaṃ sotāpa-
nañca pakāseti. Yasmā pana sotāpanno kusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanāya
sātaccakiriyasaṅkhatena appamādena samannāgato dutiyamaggaṃ ārādhetaṃ
ṭhapetaṃ sakidevimaṃ lokaṃ āgamanamaggaṃ avasesaṃ sotāpattimaggena
atiṇṇaṃ bhavoghavattumaṃ saṃsāraṇṇavaṃ tarati, tasmā **appamādena aṇṇavanti**

iminā padena bhavoghatarāṇaṃ sakadāgāmimaggaṃ sakadāgāmiñca pakāseti. Yasmā ca sakadāgāmī vīriyena tatiyamaggaṃ ārādhelvā sakadāgāmimaggena anatītaṃ kāmoghavatthūṃ kāmoghasaññitañca kāmadukkhamacceti, tasmā **vīriyena dukkhamaccetī**ti iminā padena kāmoghatarāṇaṃ anāgāmimaggaṃ anāgāmiñca pakāseti. Yasmā pana anāgāmī vigatakāmasaññāya parisuddhāya paññāya ekantaparisuddhaṃ catutthamaggapaññaṃ ārādhelvā anāgāmimaggena appahīnaṃ avijjāsañkhātaṃ paramamalaṃ pajahati, tasmā **paññāya parisujjhatī**ti, iminā padena avijjoghatarāṇaṃ arahattamaggañca arahattañca pakāseti. Imāya ca arahattanikūṭena kathitāya gāthāya pariyosāne yakkho sotāpattiphale patiṭṭhāsi.

Idāni (1.0303) tameva “paññāya parisujjhatī”ti ettha vuttaṃ paññāpadaṃ gahelvā attano paṭibhānena lokiyalokuttaramissakaṃ pañhaṃ pucchanto **kathaṃsu labhate paññanti** imaṃ chappadaṃ gāthamāha. Tattha **kathaṃsūti** sabbattheva atthayuttipucchā honti. Ayaṃ hi paññādi-atthaṃ ñatvā tassa yuttiṃ pucchati- “kathaṃ, kāya yuttiyā, kena kāraṇena paññaṃ labhati”ti? Esa nayo dhanādīsu.

Athassa bhagavā catūhi kāraṇehi paññālābhaṃ dassento **saddahānoti**-ādi-māha. Tassattho- yena pubbabhāge kāyasucaritādibhedena aparabhāge ca satta-tiṃsabodhipakkhiyabhedena dhammena

arahanto buddhapaccekabuddhasāvaka nibbānaṃ pattā, taṃ saddahāno arahataṃ dhammaṃ nibbānapattiyā lokiyalokuttarapaññaṃ labhati, tañca kho na saddhāmatkenaeva. Yasmā pana saddhājāto upasaṅkamati, upasaṅkamanto payirupāsati, payirupāsanto sotaṃ odahati, ohitasoto dhammaṃ suṇāti, tasmā upasaṅkamanato pabhuti yāva dhammassavanena sussūsaṃ labhati. Kiṃ vuttaṃ hoti- taṃ dhammaṃ saddahitvāpi ācariyupajjhāye kālena upasaṅkamtivā vattakaraṇena payirupāsitvā yadā payirupāsanāya ārādhitaṃ kiñci vattukāmaṃ honti. Atha adhigatāya sotukāmatāya sotaṃ odahitvā suṇanto labhatīti. Evaṃ sussū- sampi ca sati-avippavāseṇa appamatto subhāsitaḍḍhāsitaññutāya vicakkhaṇo eva labhati, na itaro. Tenāha “appamatto vicakkhaṇo”ti.

Evaṃ yasmā saddhāya paññalābhasaṃvattanikaṃ paṭipadaṃ paṭipajjati, sussū- sāya sakkaccaṃ paññādhigamūpāyaṃ suṇāti, appamādena gahitaṃ na pamu- ssati. Vicakkhaṇatāya anūnādhikaṃ aviparītañca gahetvā vitthārikaṃ karoti. Sussūsāya vā ohitasoto paññāpaṭilābhahetuṃ dhammaṃ suṇāti, appamādena sutadhammaṃ dhāreti, vicakkhaṇatāya dhatānaṃ dhammānaṃ atthamupapari- kkhati, athānupubbena paramatthasaccaṃ sacchikaroti, tasmāssa bhagavā “kathaṃsu labhate paññaṃ”ti puṭṭho imāni cattāri kāraṇāni dassento imaṃ gātha- māha.

Idāni (1.0304) tato pare tayo pañhe vissajjento **patirūpakārī** imaṃ gāthamāha. Tattha desakālādīni ahāpetvā lokiyassa lokuttarassa vā dhanassa patirūpaṃ adhi- gamūpāyaṃ karotīti **patirūpakārī. Dhuravā** Ti cetasaṅkavīriyavasena anikkhattadhuro. **Uṭṭhātā**ti, “yo ca sītañca uṇhañca, tiṇā bhiyyo na maññati”ti-ādinā (theragā. 232) nayena kāyikavīriyavasena uṭṭhānasampanno asithilaparakkamo. **Vindate dhananti** ekamūsikāya nacirasseva catusatasahasasaṅkhaṃ cūḷantevāsī viya lokiyadhanañca, mahallakamahātissatthero viya lokuttaradhanañca labhati. So “tīhiyeva iriyāpathehi viharissāmī”ti vattaṃ katvā thinamiddhāgamavelāya palā- lacumbaṭakaṃ temetvā sīse katvā galappamāṇaṃ udakaṃ pavisitvā thina- middhaṃ paṭibāhanto dasahi vassehi arahattaṃ pāpuṇi. **Saccenā**ti vacīsacce- nāpi “saccavādī bhūtavādī”ti, paramatthasaccenāpi “buddho paccekabuddho ari- yasāvako”ti evaṃ kittiṃ pappoti. **Dadanti** yaṃkiñci icchitapatthitaṃ dadanto mittāni ganthati, sampādeti karotīti attho. Duddadaṃ vā dadaṃ taṃ ganthati. Dānamukhena vā cattāripi saṅgahavatthūni gahitānīti veditabbāni, tehi mittāni karotīti vuttaṃ hoti.

Evaṃ gahaṭṭhapabbajitānaṃ sādharmaṇena lokiyalokuttaramissakena nayena cattāro pañhe vissajjtvā idāni “kathaṃ pecca na socatī”ti imaṃ pañcamaṃ pañhaṃ gahaṭṭhavasena vissajjento **yasseteti**-ādīmāha. Tassattho- yassa “sadda- hāno arahataṃ”ti ettha vuttāya sabbakalyāṇadhammuppādikāya saddhāya sama- nnāgatattā **saddhassa, ghamesinoti** gharāvāsaṃ pañca vā kāmaguṇe esa- ntassa gavesantassa kāmabhogino gahaṭṭhassa “saccena kittiṃ pappotī”ti ettha vuttappakāraṃ **saccaṃ**. “Sussūsaṃ labhate paññaṃ”ti ettha sussūsapaññāna- mena vuttova **damo**. “Dhuravā uṭṭhātā”ti ettha dhuranāmena uṭṭhānanāmena ca vuttā **dhiti**. “Dadaṃ mittāni ganthati”ti ettha vuttappakāro **cāgo** cāti ete caturo

dhammā santi. **Sa ve pecca na socatīti** idhalokā paralokaṃ gantvā sa ve na socatīti.

Evam (1.0305) bhagavā pañcamampi pañhaṃ vissajjetvā taṃ yakkhaṃ codento **iṅgha aññepīti**-ādimāha. Tattha **iṅghāti** codanatthe nipāto. **Aññepīti** aññepi dhamme puthū samaṇabrāhmaṇe pucchassu. Aññepi vā pūraṇādayo sabbaññupaṭiñṇe puthū samaṇabrāhmaṇe pucchassu. Yadi amhehi “saccena kittiṃ pappoti”ti ettha vuttappakārā saccā bhiiyo kittippattikāraṇaṃ vā, “sussūsaṃ labhate paññan”ti ettha sussūsāti paññāpadesena vuttā dammā bhiiyo lokiyalokuttarapaññāpaṭilābhakāraṇaṃ vā, “dadaṃ mittāni ganthati”ti ettha vuttappakārā cāgā bhiiyo mittaganthanakāraṇaṃ vā, “dhuravā utṭhātā”ti ettha taṃ taṃ atthavasam paṭicca dhuranāmena utṭhānanāmena ca vuttāya mahābhārasahanatthena ussoḥhibhāvappattāya vīriyasaṅkhātāya khantiyā bhiiyo lokiyalokuttaradhanavindanakāraṇaṃ vā, “saccaṃ dammo dhiti cāgo”ti evaṃ vuttehi imeheva catūhi dhammehi bhiiyo asmā lokā paraṃ lokaṃ pecca asocanakāraṇaṃ vā idha vijjātīti ayamettha saddhiṃ saṅkhepayojanāya atthavaṇṇanā. Vitthārato pana ekamekaṃ padaṃ atthuddhārapaduddhārapadavaṇṇanāyehi vibhajitvā veditabbā.

Evam vutte yakkho yena saṃsayena aññe puccheyya, tassa pahīnattā **kathaṃ nu dāni puccheyyaṃ, puthū samaṇabrāhmaṇeti** vatvā yepissa apucchanakāraṇaṃ na jānanti, tepi jānāpento **yohaṃ ajjapajānāmi, yo attho samparāyikoti** āha. Tattha **ajjāti** ajjādiṃ katvāti adhippāyo. **Pajānāmīti** yathāvuttena pakārena jānāmi. **Yo atthoti** ettāvata “sussūsaṃ labhate paññan”ti-ādinā nayena vuttaṃ diṭṭhadhammikaṃ dasseti. **Samparāyikoti** iminā “yassete caturo dhammā”ti vuttaṃ pecca sokābhāvakāraṇaṃ samparāyikaṃ. **Atthoti** ca kāraṇassetam adhivacanaṃ. Ayaṃ hi atthasaddo “sātthaṃ sabyañjanan”ti evamādīsu (pārā. 1; dī. ni. 1.255) pāṭhatthe vattati. “Attho me, gahapati, hiraññasuvaṇṇenā”ti-ādīsu (dī. ni. 2.250; ma. ni. 3.258) vicakkhaṇe. “Hoti sīlavataṃ attho”ti-ādīsu (jā. 1.1.11) vuḍḍhimhi. “Bahujano bhajate atthahetū”ti-ādīsu dhane. “Ubhinna matthaṃ caratī”ti-ādīsu (jā. 1.7.66; saṃ. ni. 1.250; theragā. 443) hite (1.0306). “Atthe jāte ca paṇḍitan”ti-ādīsu (jā. 1.1.92) kāraṇe. Idha pana kāraṇe. Tasmā yaṃ paññādilābhādīnaṃ kāraṇaṃ diṭṭhadhammikaṃ, yañca pecca sokābhāvassa kāraṇaṃ samparāyikaṃ, taṃ yohaṃ ajja bhagavatā vuttanayena sāmaṃyeva pajānāmi, so kathaṃ nu dāni puccheyyaṃ puthū samaṇabrāhmaṇeti evamettha saṅkhepato attho veditabbo.

Evam yakkho “pajānāmi yo attho samparāyiko”ti vatvā tassa ñāṇassa bhagavaṃmūlakattaṃ dassento **atthāya vata me buddhoti** āha. Tattha **atthāyāti** hitāya vuḍḍhiyā ca. **Yattha dinnaṃ mahapphalanti** “yassete caturo dhammā”ti ettha vuttacāgena yattha dinnaṃ mahapphalaṃ, taṃ aggadakkhiṇeyyaṃ buddhaṃ pajānāmīti attho. Keci pana “saṅghaṃ sandhāya evamāhā”ti bhaṇanti.

Evam imāya gāthāya attano hitādhigamaṃ dassetvā idāni sahitapaṭipattiṃ dīpento **so ahaṃ vicarissāmīti**-ādimāha. Tattha **gāmā gāmanti** devagāmā devagāmaṃ. **Purā puranti** devanagarato devanagaraṃ. **Namassamāno sambuddhaṃ, dhammassa ca sudhammatanti** “sammāsambuddho vata bhagavā, svākkhāto vata bhagavato dhammo”ti-ādinā nayena buddhasubodhitañca dhammasudha-

mmatañca ca-saddena “suppaṭipanno vata bhagavato sāvakaśaṅgho”ti-ādinā saṅghasuppaṭipattiñca abhitthavitvā namassamāno dhammaghosako hutvā vicarissāmīti vuttaṃ hoti.

Evamimāya gāthāya pariyosānañca rattivibhāvanañca sādhu-kārasadduṭṭhānañca āḷavakakumārassa yakkhabhavanaṃ ānayanañca ekakkhaṇeyeva ahosi. Rājapurisā sādhu-kārasaddaṃ sutvā- “evarūpo sādhu-kārasaddo ṭhapetvā buddhe na aññesaṃ abbhuggacchati, āgato nu kho bhagavā”ti āvajjentā bhagavato sarīrapabhaṃ disvā pubbe viya bahi aṭṭhatvā nibbisaṅkā antoyeva pavisitvā addasaṃsu bhagavantaṃ yakkhassa bhavane nisinnaṃ, yakkhāñca añjaliṃ pagga-hetvā ṭhitaṃ. Disvāna yakkhaṃ āhaṃsu- “ayaṃ te, mahāyakkha, rājakumāro balikammāya ānīto, handa naṃ khāda vā bhujja vā, yathāpaccayaṃ vā karohī”ti. So sotāpannattā lajjito visesena (1.0307) ca bhagavato purato evaṃ vuccamāno atha taṃ kumāraṃ ubhohi hatthehi paṭiggahetvā bhagavato upanāmesi “ayaṃ, bhante, kumāro mayhaṃ pesito, imāhaṃ bhagavato dammi, hitānukampakā buddhā, paṭiggahaṇhātu, bhante, bhagavā imaṃ dāra-kāmaṃ imassa hitatthāya sukhatthāyā”ti imañca gāthamāha-

“Imaṃ kumāraṃ satapuññalakkhaṇaṃ,
sabbāṅgupetaṃ paripuṇṇabyañjanaṃ;
udaggacitto sumano dadāmi te,
paṭiggaha lokahitāya cakkhumā”ti.

Paṭiggahesi bhagavā kumāraṃ. Paṭiggahaṇhanto ca yakkhassa ca kumārassa ca maṅgalakaraṇatthaṃ pādūnagāthaṃ abhāsi. Taṃ yakkho kumāraṃ saraṇaṃ gamenta tikkhattuṃ catutthapādena pūresi. Seyyathidaṃ-

“Dīghāyuko hotu ayaṃ kumāro,
tvañca yakkha sukhito bhavāhi;
abyādhitā lokahitāya tiṭṭhatha,
ayaṃ kumāro saraṇamupeti buddhaṃ;
ayaṃ kumāro saraṇamupeti dhammaṃ;
ayaṃ kumāro saraṇamupeti saṅghaṃ”ti.

Atha bhagavā kumāraṃ rājapurisānaṃ adāsi- “imaṃ vaḍḍhetvā puna mameva dethā”ti. Evaṃ so kumāro rājapurisānaṃ hatthato yakkhassa hatthaṃ, yakkhassa hatthato bhagavato hatthaṃ, bhagavato hatthato puna rājapurisānaṃ hatthaṃ gatattā nāmato “hatthako āḷavako”ti jāto. Taṃ ādāya paṭinivatte rājapurise disvā kassakavanakammikādayo “kiṃ yakkho kumāraṃ atidaha-rattā na icchī”ti? Bhītā pucchiṃsu. Rājapurisā “mā bhāyatha. Khemaṃ kataṃ bhagavatā”ti sabbamāro-cesuṃ. Tato “sādhu sādhu”ti sakalaṃ āḷavinagaraṃ ekakolāhalena yakkhābhimukhaṃ ahosi. Yakkhopi bhagavato bhikkhācārakāle anuppatte pattacīvaraṃ gahetvā upaḍḍhamaggaṃ anugantvā nivatti.

Atha bhagavā nagare piṇḍāya caritvā katabhattakicco nagaradvāre aññatarasmiṃ vivitte rukkhamaṃle paññattabuddhāsane nisīdi. Tato mahājanakāyena saddhiṃ rājā ca nāgarā ca ekato sampiṇḍitvā bhagavantaṃ upasaṅkamma (1.0308) vanditvā parivāretvā nisinnā- “kathaṃ, bhante, evaṃ dāruṇaṃ yakkhaṃ damayi-

tthā”ti pucchimsu. Tesam bhagavā yuddhamādiṃ katvā “evaṃ navavidhaṃ vassaṃ vassetvā evaṃ vibhimsanakaṃ akāsi, evaṃ pañhaṃ pucchi. Tassāhaṃ evaṃ vissajjesin”ti tamevāḷavakasuttaṃ kathesi. Kathāpariyosāne caturāsītipāṇa-sahassānaṃ dhammābhisamayo ahosi. Tato rājā ceva nāgarā ca vessavaṇama-hārājassa bhavanasamīpe yakkhassa bhavanaṃ katvā pupphagandhādisakkāru-petaṃ niccabaliṃ pavattesuṃ. Tañca kumāraṃ viññutaṃ pattaṃ “tvam bhagavantaṃ nissāya jīvitam labhi, gaccha bhagavantaṃyeva payirupāsassu bhikkhusaṅghaṅcā”ti vissajjesuṃ. So bhagavantañca bhikkhusaṅghaṅca payirupāsamāno nacirasseva anāgāmiphale patitthāya sabbam buddhavacanaṃ uggahetvā pañca-sata-upāsakaparivāro ahosi. Bhagavā ca naṃ etadagge niddisi- “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ upāsakānaṃ catūhi saṅghavatthūhi parisam saṅghantānaṃ yadidaṃ hatthako āḷavako”ti (a. ni. 1.251). Dvādasamaṃ.

Iti sārathappakāsiniyā

Samyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Yakkhasamyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Sakkasamyuttaṃ

1. Paṭhamavaggo

1. Suvīrasuttavaṇṇanā

247. Sakkasamyuttassa (1.0309) paṭhame **abhiyaṃsūti** kadā abhiyaṃsu? Yadā balavanto ahesuṃ, tadā. Tatrāyaṃ anupubbikathā- sakko kira magadharaṭṭhe macalagāmake magho nāma māṇavo hutvā tettiṃsa purise gahetvā kalyāṇa-kammaṃ karonto satta vatapadāni pūretvā tattha kālaṅkato devaloke nibbatti. Taṃ

setvā nivattanti.

Yadā pana asurā balavanto honti, atha nāgā osakkivā dutiye ālinde supaññehi saddhiṃ ekatova hutvā yujjhanti. Esa nayo supaññādīsūpi. Yadā pana tāni pañcapi ṭhānāni asurā maddanti, tadā ekato sampiṇḍitānipi pañca balāni osakkanti. Atha cattāro mahārājāno gantvā sakkassa taṃ pavattiṃ ārocenti. Sakko tesam vacanam sutvā diyaḍḍhajojanasatikam vejyantaratham āruya sayam vā nikkhamati, ekam vā puttam peseti. Imasmiṃ pana kāle puttam pesetukāmo, **tāta suvirāti-ādimāha.**

Evam bhaddantavāti khoti evam hotu bhaddam tava iti kho. **Pamādam āpādesīti** pamādam akāsi. Accharāsaṅghaparivuto saṭṭhiyojanam vitthārena suvaṇṇamahāvīthiṃ otarivā nakkhattam kiḷanto nandanavanādīsuvicarātiti attho.

Anuṭṭhahanti anuṭṭhahanto. **Avāyāmanti** avāyamanto. **Alasvassāti** alaso assa. **Na ca kiccāni kārayeti** kiñci kiccaṃ nāma na kareyya. **Sabbakāmasamiddhassāti** sabbakāmehi samiddho assa. **Taṃ me, sakka, varam disāti**, sakka devaseṭṭha, taṃ me varam uttamaṃ ṭhānam okāsam disam ācikkha kathehīti vadati. **Nibbānassa hi so maggoti** kammaṃ akatvā jīvitattṭhānam nāma nibbānassa maggo. Paṭhamaṃ.

2. Susīmasuttavaṇṇanā

248. Dutīye **susīmanti** attano puttasaḥassassa antare evaṃnāmakam ekam puttameva. Dutīyam.

3. Dhajaggasuttavaṇṇanā

249. Tatiye **samupabyūjhoti** sampiṇḍito rāsibhūto. **Dhajaggam ullokeyyathāti** sakkassa kira diyaḍḍhajojanasatāyāmo ratho (1.0312). Tassa hi pacchimanto paṇṇāsayojo, majjhe rathapañjaro paṇṇāsayojo, rathasandhito yāva rathasīsā paṇṇāsayojanāni. Tadeva pamāṇam diguṇam katvā tiyojanasatāyāmotipi vadantiyeva. Tasmīṃ yojanikapallaṅko atthato, tiyojanikam setacchattam matthake ṭhapitam, ekasmiṃyeva yuge saḥassa-ājaññā yuttā, sesālaṅkārasa pamāṇam natthi. Dhajo panassa aḍḍhatiyāni yojanasatāni uggato, yassa vātāhattassa pañcaṅgikatūriyasēva saddo niccharati, taṃ ullokeyyāthāti vadati. Kasmā? Taṃ passantānañhi rājā no āgantvā parisapariyante nikhātathambho viya ṭhito, kassa mayam bhāyāmāti bhayam na hoti. **Pajāpatissāti** so kira sakkena samānavaṇṇo samānāyuko dutīyam āsanam labhati. Tathā **varuṇo isāno** ca. Varuṇo pana tatiyam āsanam labhati, isāno catuttham. **Palāyīti** asurehi parājito tasmīṃ rathe ṭhito appamattakampi rajadhajam disvā palāyanadhammo.

Itipi so bhagavāti-ādīni visuddhimagge vitthāritāneva. **Idamavocāti** idam dhajaggaparittam nāma bhagavā avoca, yassa āṇākhette koṭisatasahassacakkavāḷe ānubhāvo vattati. Idam āvajjetvā hi yakkhabhayacorabhayādīhi dukkhehi muttānam anto natthi. Tiṭṭhatu aññadukkhavūpasamo, idam āvajjamāno hi pasa-

nnacitto ākāsepi patitṭhaṃ labhati.

Tatridaṃ vatthu- dīghavāpicetiyamhi kira sudhākamme kayiramāne eko daharo muddhavedikāpādato pativā cetiyakucchiyā bhassati. Heṭṭhā ṭhito bhikkhusaṅgho “dhajaggaparittaṃ, āvuso, āvajjāhi”ti āha. So maraṇabhayena tajjito “dhajaggaparittaṃ maṃ rakkhatū”ti āha. Tāvadevassa cetiyakucchito dve itṭhakā nikkhamitvā sopānaṃ hutvā aṭṭhaṃsu, uparitṭhito vallinisseṇiṃ otāresuṃ. Tasmim̐ nisseṇiyaṃ ṭhite itṭhakā yathāṭṭhāneyeva aṭṭhaṃsu. Tatiyaṃ.

4. Vepacittisuttavaṇṇanā

250. Catutthe (1.0313) **vepacittīti** so kira asurānaṃ sabbajetṭhako. **Yenāti** nipāta-mattaṃ **nanti** ca. **Kaṇṭhapañcamehīti** dvīsu hatthesu pādesu kaṇṭhe cāti evaṃ pañcahi bandhanehi. Tāni pana naḷinasuttaṃ viya makkaṭakasuttaṃ viya ca cakkhussāpāthaṃ āgacchanti, iriyāpathaṃ rujjhanti. Tehi pana citteneva bajjhati, citteneva muccati. **Akkosatīti** corosi bālosi mūḷhosi thenosi oṭṭhosi goṇosi gadra-bhosi nerayikosi tiracchānagatosi, natthi tuyhaṃ sugati, duggatiyeva tuyhaṃ pāṭi-kaṅkhāti imehi dasahi akkosavatthūhi akkosati. **Paribhāsātīti**, jarasakka, na tvaṃ sabbakālaṃ jinissasi, yadā asurānaṃ jayo bhavissati, tadā tampi evaṃ bandhitvā asurabhavanassa dvāre nipajjāpetvā pothāpessāmīti ādīni vatvā tajjeti. Sakko vijjī-tavijayo na taṃ manasi karoti, mahāpaṭiggahaṇaṃ panassa matthake vidhunanto sudhammadevasabhaṃ pavisati ceva nikkhamati ca. **Ajjhabhāsīti** “kiṃ nu kho esa sakko imāni pharusavacanāni bhayena titikkhati, udāhu adhivāsanakhantiyā samannāgatattā”ti? Vīmaṃsanto abhāsi.

Dubbalyā noti dubbalabhāvena nu. **Paṭisaṃyujeti** paṭisaṃyujeyya paṭippha-reyya. **Pabhijjeyyunti** virajjeyyūṃ. Pakujjheyjuntipi pāṭho. **Paranti** paccatthikaṃ. **Yo sato upasammatīti** yo satimā hutvā upasammati, tassa upasamaṃyevāhaṃ bālassa paṭisedhanaṃ maññeti attho. **Yadā naṃ maññatīti** yasmā taṃ maññati. **Ajjhāruhatīti** ajjhottharati. **Gova bhiyyo palāyinanti** yathā goyuddhe tāvadeva dve gāvo yujjhante gogaṇo olokeno tiṭṭhati, yadā pana eko palāyati, atha naṃ palā-yantaṃ sabbo gogaṇo bhiyyo ajjhottharati. Evaṃ dummedho khamantaṃ bhiyyo ajjhottharatīti attho.

Sadatthaparamāti sakatthaparamā. **Khantiyā bhiyyo na vijjatīti** tesu saka-attha-paramesu atthesu khantito uttaritaro añño attho na vijjati. **Tamāhu paramaṃ khantinti** yo balavā titikkhati, tassa taṃ khantiṃ paramaṃ āhu. **Bālabaḷaṃ** nāma aññāṇabalaṃ. Taṃ yassa balaṃ, abalameva (1.0314) taṃ balanti āhu kathentīti dīpeti. **Dhammaguttassāti** dhammena rakkhitassa, dhammaṃ vā rakkhantassa. **Paṭivattāti** paṭippharivā vattā, paṭippharivā vā bālabaḷanti vadeyyāpi, dhammaṭṭhaṃ pana cāletuṃ samattho nāma natthi. **Tasseva tena pāpiyoti** tena kodhena tasseva puggalassa pāpaṃ. Katarassa? **Yo kuddhaṃ paṭikujjhati. Tiki-cchantānanti** ekavacane bahuvacanaṃ, tikicchantanti attho. **Janā maññantīti** eva-rūpaṃ attano ca parassa cāti ubhinnaṃ atthaṃ tikicchantāṃ nipphādentāṃ puggalaṃ “andhabālo ayan”ti andhabālaputhujjanāva evaṃ maññanti.

Dhammassa akovidāti catusaccadhamme achekā. **Idhāti** imasmiṃ sāsane. **Khoti** nipātamattaṃ. Catutthaṃ.

5. Subhāsitaḥayasuttavaṇṇanā

251. Pañcame **asurindaṃ etadavocāti** chekatāya etaṃ avoca. Evaṃ kirassa ahosi “parassa nāma gāhaṃ mocetvā paṭhamaṃ vattuṃ garu. Parassa vacanaṃ anugantvā pana pacchā sukhaṃ vattun”ti. **Pubbadevāti** devaloke ciranivāsino pubbasāmikā, tumhākaṃ tāva paveṇi-āgataṃ bhaṇathāti. **Adaṇḍāvacarāti** daṇḍāvacaraṇarahitā, daṇḍaṃ vā satthaṃ vā gahetabbanti evamettha natthīti attho. Pañcamaṃ.

6. Kulāvakasuttavaṇṇanā

252. Chaṭṭhe **ajjhabhāsīti** tassa kira simbalivanābhimukhassa jātassa rathasaddo ca ājānīyasaddo dhajasaddo ca samantā asanipātasaddo viya ahosi. Taṃ sutvā simbalivane balavasupaṇṇā palāyimsu, jarājiṇṇā ceva rogadubbalā ca asa-ñjātapakkhapotakā ca palāyituṃ asakkontā, maraṇabhayena tajjitā ekappahāre-veva mahāviraṃ viraviṃsu. Sakko taṃ sutvā “kassa saddo, tātā”ti? Mātaliṃ pucchi. Rathasaddaṃ, te deva, sutvā supaṇṇā palāyituṃ asakkontā viravantīti. Taṃ sutvā karuṇāsamāvajjitahadayo abhāsi. **Īsāmukhenāti** rathassa īsāmukhena. Yathā kulāvake īsāmukhaṃ na sañcuṇṇeti, evaṃ iminā īsāmukhena te parivajjaya. So hi ratho puñṇapaccayanibbatto cakkavāḷapabbatepi (1.0315) sinerumhipi sammukhībhūte vinivijjhivāva gacchati na sajjati, ākāśagatasadiseneva gacchati. Sace tena simbalivanena gato bhavēyya, yathā mahāsakaṭṭhe kadalivanamajjhena vā eraṇḍavanamajjhena vā gacchante sabbavanaṃ vibhaggaṃ nimmathitaṃ hoti, evaṃ tampi simbalivanaṃ bhavēyya. Chaṭṭhaṃ.

7. Nadubbhiyasuttavaṇṇanā

253. Sattame **upasaṅkamīti** “ayaṃ sakko

‘yopi me assa supaccatthiko, tassa pāhaṃ na dubbheyyan’ti cinteti, mayā tassa paccatthikataro nāma natthi, vīmaṃsissāmi tāva naṃ, kiṃ nu kho maṃ passivā dubbhati, na dubbhati”ti cintetvā upasaṅkami. **Tiṭṭha vepacitti gahitosīti** vepacitti, ettheva tiṭṭha, gahito tvam mayāti vadati. Saha vacanenevassa so kaṇṭhapañca-mehi bandhanehi baddhova ahosi. **Sapassu ca meti** mayi adubbhatthāya sapathaṃ karohīti vadati. **Yaṃ musābhaṇato pāpanti** imasmiṃ kappe paṭhamakappaikesu cetiyarañño pāpaṃ sandhāyāha. **Ariyūpavādinoti** kokalikassa viya pāpaṃ. **Mittadduno ca yaṃ pāpanti mahākapijātake** mahāsatte duṭṭhacittassa pāpaṃ. **Akataññunoti** devadattasadisassa akataññuno pāpaṃ. Imāni kira imasmiṃ kappe cattāri mahāpāpāni. Sattamaṃ.

8. Verocana-asurindasuttavaṇṇanā

254. Aṭṭhame **aṭṭhaṃsū**ti dvārapālarūpakāni viya ṭhitā. **Nipphadāti** nipphatti, yāva attho nipphajjati, tāva vāyamethevāti vadati. Dutiya-gāthā sakkassa. Tattha **khantiyā bhiiyoti** nipphannasobhanesu atthesu khantito uttaritaro attho nāma natthi. **Atthajātāti** kiccajātā. Soṇasiṅgālādayopi hi upādāya akiccajāto satto nāma natthi. Ito etto gamanamattampi kiccameva hoti. **Samyogaparamā tveva, sambhogā sabbapāṇinanti** pārivāsika-odanādīni hi asambhogārahāni honti, tāni puna uṇhāpetvā bhajjitvā sappimadhuphāṇitādīhi saṃyojitāni sambhogārahāni honti. Tenāha “samyogaparamā tveva, sambhogā sabbapāṇinan”ti (1.0316). **Nipphannasobhano atthoti** ime atthā nāma nipphannāva sobhanti. Puna catuttha-gāthā sakkassa. Tatthāpi vuttanayeneva attho veditabbo. Aṭṭhamaṃ.

9. Araññāyatana-isisuttavaṇṇanā

255. Navame **paṇṇakuṭṭisu sammantīti** himavantapadese ramaṇīye araññāyatane rattitṭhānadivātṭhānacaṅkamanādīhi sampannāsu paṇṇasālāsu vasanti. **Sakko ca devānamindo vepacitti cāti** ime dve janā jāmātikasasurā kālena kalahaṃ karonti, kālena ekato caranti, imasmiṃ pana kāle ekato caranti. **Paṭaliyoti** gaṇa-ṅgaṇūpāhanā. **Khaggaṃ olaggetvāti** khaggaṃ aṃse olaggetvā. **Chattenāti** dibba-setacchattena matthake dhārayamānena. **Apabyāmato karitvāti** byāmato akatvā. **Ciradikkhitānanti** cirasamādiṇṇavatānaṃ. **Ito paṭikkammāti** “ito pakkama parivajjaya, mā uparivāte tiṭṭhā”ti vadanti. **Na hettha devāti** etasmiṃ silavantānaṃ gandhe devā na paṭikkūlasaññino, itṭhakantamanāpasaññinoyevāti dīpeti. Navamaṃ.

10. Samuddakasuttavaṇṇanā

256. Dasame **samuddatīre paṇṇakuṭṭisūti** cakkavāḷamahāsamuddapiṭṭhiyaṃ rajapapaṭṭavaṇṇe vālukapuḷine vuttappakārāsu paṇṇasālāsu vasanti. **Siyāpi noti** siyāpi amhākaṃ. **Abhayadakkhiṇaṃ yāceyyāmāti** abhayadānaṃ yāceyyāma.

Yebhuyyena kira devāsurasāṅgāmo mahāsamuddapiṭṭhe hoti. Asurānaṃ na sabbakālaṃ jayo hoti, bahuvāre parājayova hoti. Te devehi parājitā palāyantā isīnaṃ assamapadena gacchantā “sakko imehi saddhiṃ mantetvā amhe nāseti, gaṇhatha puttahatāya putte”ti kupitā assamapade pānīyaghaṭacaṅkamanasālā-dīni viddhaṃsenti. Isayo araṅṅato phalāphalaṃ ādāya āgatā naṃ disvā puna dukkhena paṭipākatikaṃ (1.0317) karonti. Tepi punappunaṃ tatheva vināsenti. Tasmā “idāni tesāṃ saṅgāmo paccupaṭṭhito”ti sutvā evaṃ cintayiṃsu.

Kāmaṃkaroti icchitakaro. Bhayassa abhayassa vāti bhayaṃ vā abhayaṃ vā. Idaṃ vuttaṃ hoti- sace tvaṃ abhayaṃ dātukāmo, abhayaṃ dātuṃ pahosi. Sace bhayaṃ dātukāmo. Bhayaṃ dātuṃ pahosi. Amhākaṃ pana abhayadānaṃ dehīti. **Duṭṭhānanti viruddhānaṃ. Pavuttanti khette patiṭṭhāpitaṃ.**

Tikkhattuṃ ubbijjīti sāyamāsabhattaṃ bhuñjitvā sayanaṃ abhiruyha nipanno niddāya okkantamattāya samantā ṭhatvā sattisatena pahaṭo viya viravanto uṭṭha-hati, dasayojanasahassaṃ asurabhavanaṃ “kimidan”ti saṅkhobhaṃ āpajjati. Atha naṃ āgantvā “kimidan”ti pucchanti. So “na kiñcī”ti vadati. Dutiyayāmādīsipi eseva nayo. Iti asurānaṃ “mā bhāyi, mahārājā”ti taṃ assāsentaṃyeva aruṇaṃ uggacchati. Evamassa tato paṭṭhāya gelaṅṅajātaṃ cittaṃ vepati. Teneva cassa “vepacitti”ti aparaṃ nāmaṃ udapādīti. Dasamaṃ.

Paṭhamo vaggo.

2. Dutiyavaggo

1. Vatapadasuttavaṇṇanā

257. Dutiyavaggassa paṭhame **vatapadānī**ti vatakoṭṭhāsāni. **Samattānī**ti paripu-ṇṇāni. **Samādinnaṇī**ti gahitāni. **Kule jeṭṭhāpacāyīti** kulajeṭṭhakānaṃ mahāpitā mahāmātā cūḷapitā cūḷamātā mātulo mātulānīti-ādīnaṃ apacitikāraṃko. **Saṅhavā-coti** piyamudumadhuravāco. **Muttacāgoti** vissaṭṭhacāgo. **Payatapāṇīti** deyyadhammadānatthāya sadā dhotahattho. **Vossaggaratoti** vossajjane rato. **Yācayogoti** parehi yācitabbāraho, **yācayogoti** vā yācayogeneva yutto. **Dānasaṃvibhāgaratoti** dāne ca saṃvibhāge ca rato. Paṭhamaṃ.

2. Sakkanāmasuttavaṇṇanā

258. Dutiye (1.0318) **manussabhūtoti** magadharaṭṭhe macalagāme manussa-bhūto. **Āvasathaṃ adāsī**ti catumahāpathe mahājanassa āvasathaṃ kāretvā adāsī. **Sahassampi atthānanti** sahassampi kāraṇānaṃ, janasahassena vā vacana-sahassena vā osārite “ayaṃ imassa attho, ayaṃ imassa attho”ti ekapade ṭhitova vinicchinati. Dutiyaṃ.

3. Mahālisuttavaṇṇanā

259. Tatiye upasaṅkamīti “sakko devarājāti kathenti, atthi nu kho so sakko, yena so diṭṭhapubboti imamatthaṃ dasabalaṃ pucchissāmī”ti upasaṅkami. **Tañca pajānāmīti** bahuvacane ekavacanaṃ, te ca dhamme pajānāmīti attho. Sakko kira anantare attabhāve magadharaṭṭhe macalagāme magho nāma māṇavo ahosi paṇḍito byatto, bodhisattacariyā viya ca tassa cariyā ahosi. So tettiṃsa purise gahetvā kalyāṇamakāsi. Ekadivasaṃ attanova paññāya upaparikkhitvā gāmamajjhe mahājanassa sannipatitaṭṭhāne kacavaraṃ ubhatopassesu apabyūhitvā taṃ ṭhānaṃ ramaṇiyaṃ akāsi. Puna tattheva maṇḍapaṃ kāresi. Puna gacchante kāle sālaṃ kāresi. Gāmato ca nikkhamitvā gāvutampi aḍḍhajojanampi tigāvutampi yojanampi vicaritvā tehi sahāyehi saddhiṃ visamaṃ samaṃ akāsi. Te sabbeva ekacchandā tattha tattha setuyuttaṭṭhāne setuṃ, maṇḍapasālāpokkharaṇimālāvaccharopanapadīnaṃ yuttaṭṭhānesu maṇḍapasālāpokkharaṇimālāvaccharopanādīni karontā bahuṃ puññamakamsu. Magho satta vatapadāni pūretvā kāyassa bhedaṃ saddhiṃ sahāyehi tāvatimsabhavane nibbatti. Taṃ sabbaṃ bhagavā jānāti. Tenāha- **yesaṃ dhammānaṃ samādinnaṭṭā sakko sakkattaṃ ajjhagā, tañca pajānāmīti.** Ayaṃ sakkassa sakkattādhigame saṅkhepakathā, vitthāro pana sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya sakkapaṇhavaṇṇanāyaṃ vutto. Tatiyaṃ.

4. Daliddasuttavaṇṇanā

260. Catutthe (1.0319) **manussadaliddoti** manussa-adhano. **Manussakapaṇoti** manussakāruññataṃ patto. **Manussavarākoti** manussalāmako. **Tatrāti** tasmiṃ ṭhāne, tasmiṃ vā atirocane. **Ujjhāyantīti** avajjhāyanti lāmakato cintenti. **Khiyantīti** kathenti pakāsentī. **Vipācentīti** tattha tattha kathenti vitthārentī. **Eso kho mārisāti** ettha ayamanupubbikathā- so kira anuppanne buddhe kāsiraṭṭhe bārāṇasirājā hutvā samussitaddhajapaṭākanānālaṅkārena suṭṭhu alaṅkataṃ nagaraṃ pada-kkhiṇaṃ akāsi attano sirisampattiyā samākaḍḍhitanettaṃ janakāyena samullokiyamāno. Tasmiṃca samaye eko paccekabuddho gandhamādanapabbatā āgamaṃ tasmiṃ nagare piṇḍāya carati, santindriyo santamānaso uttamadamathasamannāgato. Mahājanopi rājagataṃ cittikāraṃ pahāya paccekabuddhameva olokesi. Rājā- “idāni imasmimṃ janakāye ekopi maṃ na oloketi. Kiṃ nu kho etan”ti? Olokento paccekabuddhaṃ addasa. Sopi paccekabuddho mahallako hoti pacchimavaye ṭhito. Cīvarānipissa jiṇṇāni, tato tato suttāni gaḷanti. Rañño sataṣaṭṭhādhikāni dve asaṅkhyeyyāni pūritapāramimṃ paccekabuddhaṃ disvā cittapasādamattaṃ vā hatthaṃ pasāretvā vandanamattaṃ vā nāhosi. So rājā “pabbajito maññe esa usūyāya maṃ na oloketi”ti kujjhivā “kvāyaṃ kuṭṭhicīvarāni pāruto”ti niṭṭhubhitvā pakkāmi. Tassa kammaṃ vipākena mahāniraye nibbattitvā vipākāvasesena manussalokaṃ āgacchanto rājagahe paramakapaṇāya itthiyā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhi. Gahitakālato paṭṭhāya sā itthī kaṅṅikamattampi uda-

rapūraṃ nālattha. Tassa kucchigatasseva kaṇṇanāsā vilīnā, saṅkhalalitakuṭṭhī hutvā mātukucchito nikkhanto. Mātāpitaro nāma dukkarakārikā honti, tenassa mātā yāva kapālaṃ gahetvā carituṃ na sakkoti, tāvassa kaṅkikampi udakampi āharitvā adāsi. Bhikkhāya carituṃ samatthakāle panassa kapālaṃ hatthe datvā “paññāyissasi sakena kammenā”ti pakkāmi.

Athassa (1.0320) tato paṭṭhāya sakalasarīrato maṃsāni chijjitvā chijjitvā patanti, yūsaṃ paggharati, mahāvedanā vattanti. Yaṃ yaṃ racchaṃ nissāya sayati, sabbarattiṃ mahāravena ravati. Tassa kāruṅṅaparidevitasaddena sakalavīthiyaṃ manussā sabbarattiṃ niddaṃ na labhanti. Tassa tato paṭṭhāya sukhasayite pabodhetīti **suppabuddhotveva** nāmaṃ udapādi. Athāparena samayena bhagavati rājagahaṃ sampatte nāgarā satthāraṃ nimantetvā nagaramajjhe mahāmaṇḍapaṃ katvā dānaṃ adaṃsu. Suppabuddhopi kuṭṭhī gantvā dānaggamaṇḍapassa avidūre nisīdi. Nāgarā buddhappamukhaṃ bhikkhusaṅghaṃ paṇītena khādaniyena bhojanīyena parivisantā tassāpi yāgubhattaṃ adaṃsu. Tassa paṇītabhojanaṃ bhuttassa cittaṃ ekaggaṃ ahosi. Satthā bhattakiccāvasāne anumodanaṃ katvā saccāni dīpesi, suppabuddho nisinnaṭṭhāne nisinnova desanānūsārena ṅāṇaṃ pesetvā sotāpattiphale patiṭṭhito. Satthā uṭṭhāya vihāraṃ gato. Sopi cumbaṃ āruya kapālamādāya daṇḍamolubbha attano vasanaṭṭhānaṃ gacchanto vibbhantāya gāviyā jīvitā voropito mattikapātiṃ bhinditvā suvaṇṇapātiṃ paṭilabhanto viya dutiyacittavāre devaloke nibbatto attano puṅṅaṃ nissāya aññe deve atikkamma virocittha. Taṃ kāraṇaṃ dassento sakko devānamindo **eso kho mārisāti-ādimāha**.

Saddhāti maggenāgatasaddhā. **Sīlaṅca yassa kalyāṇanti** kalyāṇasīlaṃ nāma ariyasāvakaṃ ariyakantasīlaṃ vuccati. Tattha kiṅcāpi ariyasāvakaṃ ekasīlāpi akantaṃ nāma natthi, imasmiṃ panatthe bhavantarepi appahīnaṃ pañcasīlaṃ adhippetāṃ. Catutthaṃ.

5. Rāmaṇeyyakasuttavaṇṇanā

261. Pañcame **ārāmacetyāti** ārāmacetiyāni. **Vanacetyāti** vanacetiyaṇi. Ubhayaṭṭhāpi cittīkattaṭṭhena cetyaṃ veditabbaṃ. **Manussarāmaṇeyyassāti** manussaramaṇīyabhāvassa. Idāni manussaramaṇīyakavasena bhūmiramaṇīyakaṃ dassento **gāme vāti-ādimāha**. Pañcamaṃ.

6. Yajamānasuttavaṇṇanā

262. Chaṭṭhe (1.0321) **yajamānānanti** yajantānaṃ. Tadā kira aṅgamagadhavāsikā manussā anusaṃvaccharaṃ sappimadhuphāṇitādīsu aggaṃ gahetvā ekasmiṃ ṭhāne dārūnaṃ saṭṭhimatte sakaṭabhāre rāsīṃ katvā

aggim datvā pajjalitakāle “mahābrahmuno yajāmā”ti taṃ sabbaṃ pakkhipanti. “Ekavāraṃ pakkhittaṃ saḥassaguṇaphalaṃ deti”ti nesaṃ laddhi. Sakko devarājā “sabbepime sabba-aggāni gahetvā ‘mahābrahmuno yajāmā’ti aggimhi jhāpentī. Aphalaṃ karonti, mayi passante mā nassantu, yathā buddhassa ceva saṅghassa ca datvā bahuṃ puññaṃ pasavanti, evaṃ karissāmi”ti dārurāsiṃ jalāpetvā olokenesu manussesu puṇṇamadivase brahmattabhāvaṃ māpetvā mahājanassa passantasseva candamaṇḍalaṃ bhinditvā nikkhanto viya ahosi. Mahājano disvā “imaṃ yaññaṃ paṭiggahetuṃ mahābrahmā āgacchatī”ti jaṇṇukehi bhūmiyaṃ patiṭṭhāya, añjaliṃ paggayha namassamāno aṭṭhāsi. Brāhmaṇā āhaṃsu “tumhe ‘mayaṃ takkena kathamā’ti maññatha, idāni passatha, ayaṃ vo brahmā sahatthā yaññaṃ paṭiggahetuṃ āgacchatī”ti. Sakko āgantvā dārucitakamatthake ākāse ṭhatvā “kassāyaṃ sakkāro”ti pucchi? Tumhākaṃ, bhante, paṭiggaṇhatha no yaññanti. Tena hi āgacchatha, mā tulaṃ chaḍḍetvā hatthena tulayittha, ayaṃ satthā dhuravihāre vasati, taṃ pucchissāma “kassa dinnaṃ mahapphalaṃ hotī”ti? Ubhayaṭṭhavāsino gahetvā satthu santikaṃ gantvā pucchanto evamāha.

Tattha **puññapekkhānanti** puññaṃ icchantānaṃ puññatthikānaṃ. **Opadhikaṃ puññanti** upadhivipākaṃ puññaṃ. **Saṅghe dinnaṃ mahapphalanti** ariyasaṅghe dinnaṃ vipphāravantaṃ hoti. Desanāvasāne caturāsītipāṇasahassāni amata-pānaṃ pivimṃsu. Tato paṭṭhāya manussā sabbāni aggadānāni bhikkhusaṅghassa adamsu. Chaṭṭhaṃ.

7. Buddhavandanāsuttavaṇṇanā

263. Sattame **uṭṭhehīti** uṭṭhaha, ghaṭa, vāyama. **Vijitasāṅgāmāti** rāgādīnañceva dvādasayojanikassa ca mārabalassa jitattā bhagavantaṃ evaṃ ālapati (1.0322). **Pannabhārāti** oropitakhandhakilesābhisaṅkhārahāra. **Pannarasāya rattinti** pannarasāya puṇṇamāya rattim. Sattamaṃ.

8. Gahaṭṭhavandanāsuttavaṇṇanā

264. Aṭṭhame **puthuddisāti** catasso disā catasso anudisā ca. **Bhummāti** bhūmi-vāsino. **Cirarattasamāhīti** upacārappanāhi cirarattasamāhitacitte. **Vandeti** vandāmi. **Brahmacariyaparāyaṇeti** dasapi vassāni vīsatipi vassāni ...pe... satṭhipi vassāni āpāṇakoṭikaṃ ekaseyyaṃ ekabhattanti-ādikaṃ seṭṭhacariyaṃ brahmacariyaṃ caramāneti attho. **Puññakarāti** catupaccayadānaṃ kusumbhasu-manapūjā dīpasahassajālanti evamādipuññakārakā. **Sīlavantoti** upāsakatte pati-ṭṭhāya pañcahipi dasahipi sīlehi samannāgatā. **Dhammena dāraṃ posentīti** umaṅgabhindanādīni akatvā dhammikehi kasigorakkhavaṇijjādīhi puttadāraṃ posenti. **Pamukho rathamāruhīti** devānaṃ pamukho seṭṭho rathaṃ āruhi. Aṭṭhamaṃ.

9. Sathāravandanāsuttavaṇṇanā

265. Navame **bhagavantam namassatīti** ekamsam uttariyam dukulam katvā, brahmajāṅuko hutvā sirasi añjaliṃ ṭhapetvā namassati. **So yakkhoti** so sakko. **Anomanā**manti sabbaguṇehi omakabhāvassa natthitāya sabbaguṇanemittakehi nāmehi anomanāmaṃ. **Avijjāsamatikka**māti catusaccapaṭicchādikāya vaṭṭamūlaka-avijjāya samatikkamena. **Sekkhā**ti satta sekkhā. **Apacayārā**māti vaṭṭavidham-sane ratā. **Sikkh**areti sikkhanti. Navamaṃ.

10. Saṅghavandanāsuttavaṇṇanā

266. Dasame **ajjhabhāsī**ti kasmā esa punappunaṃ evaṃ bhāsati? Sakkassa kira devaraṅṅo saddo madhuro, suphasitaṃ dantāvaraṇaṃ, kathanakāle suvaṇṇa-kiṅkiṇikasaddo viya niccharati. Taṃ punappunaṃ sotuṃ labhissāmīti bhāsati. **Pūti-dehasayā**ti pūtimhi mātusarīre vā, attanoyeva vā sarīraṃ avattharivā sayanato pūtidehasayā. **Nimuggā** (1.0323) **Kuṇapamheteti** dasamāse mātukucchisaṅkhāte kuṇapasmim eṭe nimuggā. **Etaṃ tesam pihayāmī**ti etesaṃ etaṃ pihayāmi patthayāmi. **Na te sam koṭṭhe opentī**ti na te sam santakaṃ dhaṅṅaṃ koṭṭhe pakkhipanti. Na hi etesaṃ dhaṅṅaṃ atthi. **Na kumbhī**ti na kumbhiyaṃ. **Na kaḷopi**yanti na pacchiyaṃ. **Paraniṭṭhitamesānā**ti paresaṃ niṭṭhitaṃ paraghare pakkaṃ bhikkhācāravattena esamānā gavesamānā. **Tenā**ti evaṃ pariyiṭṭhena. **Subbatā**ti dasapi ...pe... saṭṭhipi vassāni susamādinna-sundaravatā.

Sumantamantinoti dhammaṃ sajjhāyissāma, dhutaṅgaṃ samādiyissāma, amataṃ paribhuñjissāma, samaṇadhammaṃ karissāmāti evaṃ subhāsita-bhāsino. **Tuṇhībhūtā samañcarā**ti tiyāmarattiṃ asanighosena gositā viya dhammaṃ kathe-nāpi tuṇhībhūtā samaṃ carantiyeva nāma. Kasmā? Niratthakavacanassābhāvā. **Puthumaccā cā**ti bahusattā ca aññamaññaṃ viruddhā. **Attadaṇḍesu nibbutā**ti paraviheṭhanatthaṃ gahitadaṇḍesu sattesu nibbutā vissaṭṭhadaṇḍā. **Sādānesu anā-dānā**ti sagahaṇesu sattesu ca bhavayoni-ādīnaṃ ekakoṭṭhāsassāpi agahitattā agahaṇā. Dasamaṃ.

Dutiyo vaggo.

3. Tatiyavaggo

1. Chetvāsuttavaṇṇanā

267. Tatiyavaggassa paṭhamaṃ vuttatthameva. Paṭhamaṃ.

2. Dubbaṇṇiyasuttavaṇṇanā

268. Dutiye **dubbaṇṇ**oti jhāmakhāṇuvaṇṇo. **Okoṭimako**ti lakuṇḍako mahodaro.

Āsaneti paṇḍukambalasilāyaṃ. **Kodhabhakkhoti** sakkena gahitanā mamevetāṃ. So pana eko rūpāvacarabrahmā, “sakko kira khantibalena samannāgato” ti sutvā vīmaṃsanatthaṃ āgato (1.0324). Avaruddhakayakkhā pana evarūpaṃ saṃvihitā-rakkhaṃ ṭhānaṃ pavisitum na sakkonti. **Upasaṅkamīti** devānaṃ sutvā “na sakkā esa pharusena cāletum, nīcavuttinā pana khantiyaṃ ṭhitena sakkā palāpetun” ti tathā palāpetukāmo upasaṅkami. **Antaradhāyīti** khantiyaṃ ṭhatvā balavacittikāraṃ paccupaṭṭhapetvā nīcavuttiyā dassiyamānāya sakkāsane ṭhātum asakkonto antaradhāyi. **Na sūpahatacittomhīti** ettha **sūti** nipātamattaṃ, upahatacittomhīti āha. **Nāvattena suvānayo**ti na kodhāvattena su-ānayo, kodhavase vattetum na sukaro-mhīti vadati. **Na vo cirāhanti voti** nipātamattaṃ, ahaṃ ciraṃ na kujjhāmīti vadati. Dutiyaṃ.

3. Sambarimāyāsuttavaṇṇanā

269. Tatiye **ābādhikoti** isigaṇena abhisapakāle uppannābādhena ābādhiko. **Vācehi manti** sace maṃ sambarimāyaṃ vācesi, evamaḥaṃ tampi tikicchissāmīti vadati. **Mā kho tvam, mārisa, vācesīti** vināpi tāva sambarimāyaṃ sakko amhe bādhati, yadi pana taṃ jānissati, naṭṭhā mayaṃ, mā attano ekassa atthāya amhe nāsehīti vatvā nivārayiṃsu. **Sambarova sataṃ samanti** yathā sambaro asurindo māyāvī māyaṃ payojetvā vassasataṃ niraye pakko, evaṃ paccati. Tumhe dhammikāva, alaṃ vo māyāyāti vadati. Kiṃ pana sakko tassa kodhaṃ tikicchitum sakuṇeyyāti? Āma sakuṇeyya. Kathaṃ? Tadā kira so isigaṇo dharatiyeva, tasmā naṃ isīnaṃ santikaṃ netvā khamāpeyya, evamassa phāsu bhaveyya. Tena pana vañcitattā tathā akatvā pakkantova. Tatiyaṃ.

4. Accayasuttavaṇṇanā

270. Catutthe **sampayojesunti** kalahaṃ akaṃsu. **Accasarāti** atikkami, eko bhikkhu ekaṃ bhikkhum atikkamma vacanaṃ avocāti attho. **Yathādhammaṃ** (1.032) **nappaṭiggaṇhātīti** na khamati. **Kodho vo vasamāyātūti** kodho tumhākaṃ vasaṃ āgacchatu, mā tumhe kodhavasam gamitthāti dīpeti. **Mā ca mitte hi vo jarāti** ettha **hīti** nipātamattaṃ, tumhākaṃ mittadhamme jarā nāma mā nibbatti. Bhummatthe vā karaṇavacanaṃ, mittesu vo jarā mā nibbatti, mittabhāvato aññathābhāvo mā hotūti attho. **Agarahiyaṃ mā garahitthāti** agārayhaṃ khīṇāsavapuggalaṃ mā garahittha. Catutthaṃ.

5. Akkodhasuttavaṇṇanā

271. Pañcame **mā vo kodho ajjhabhavīti** kodho tumhe mā abhibhavi, tumheva kodhaṃ abhibhavatha. **Mā ca kujjhitha kujjhanti** kujjhantānaṃ mā paṭikujjhitha. **Akkodhoti** mettā ca mettāpubbabhāgo ca. **Avihimsāti** karuṇā ca karuṇāpubba-bhāgo ca. **Atha pāpajanaṃ kodho, pabbatovābhimaddatīti** lāmakajanaṃ pabbato

viya kodho abhimaddatīti. Pañcamaṃ.

Tatiyo vaggo.

Sakkasaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Iti sārathhappakāsiniyā saṃyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Sagāthāvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Saṃyuttanikāya-aṭṭhakathāya paṭhamo bhāgo.